

РЕПУБЛИКА
СРБИЈА

ПОВЕРЕНИК ЗА
ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ
РЕПУБЛИКА СРБИЈА
НАРОДНА СКУПШТИНА
БЕОГРАД

ДР/2024

ПРИМЉЕНО: 15.03.2024

Дел. бр. 021-01-615/2024-03 датум: 15. март 2024.

Орг. јед.	Бр.	Прилог	Вредност
03	02-781	24	

НАРОДНА СКУПШТИНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

11000 БЕОГРАД
Трг Николе Пашића 13

Поштовани/а,

На основу члана 33. тачка 5. Закона о забрани дискриминације („Службени гласник РС“, бр. 22/09 и 52/21), подносим Народној скупштини Републике Србије Редован годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности за 2023. годину.

С поштовањем,

ПОВЕРЕНИЦА ЗА ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ
Бранкица Јанковић
Бранкица Јанковић

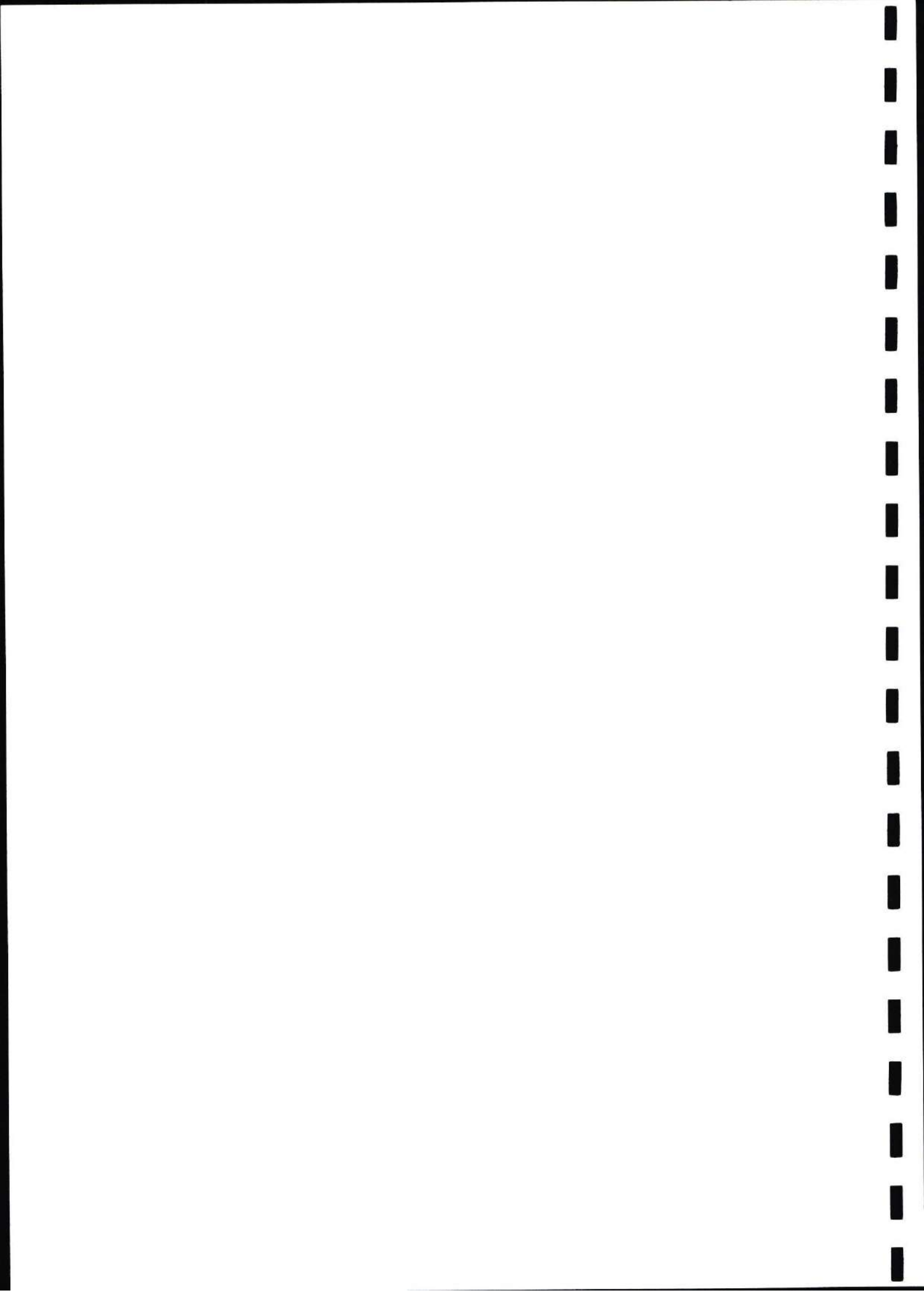
РЕПУБЛИКА
СРБИЈА

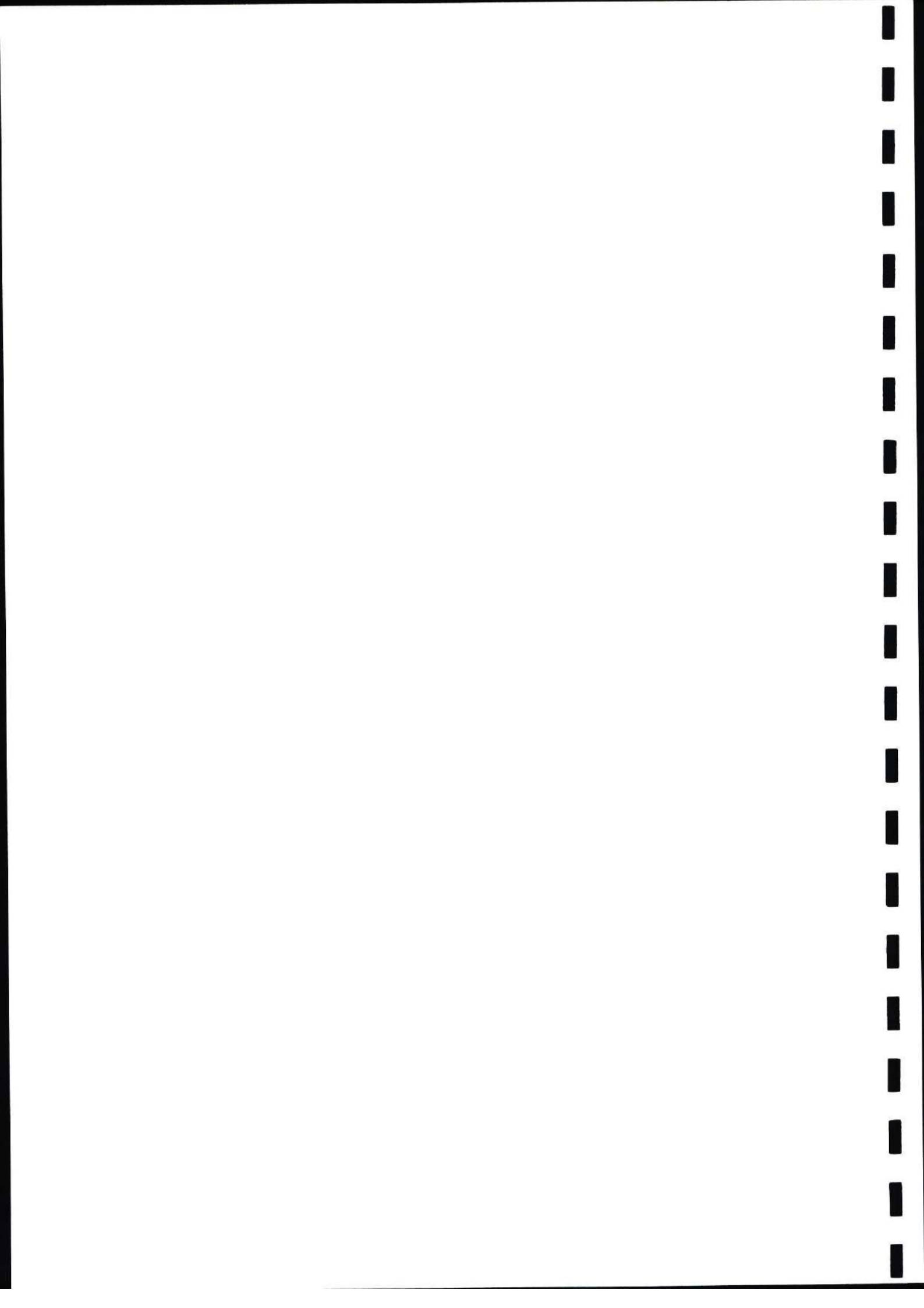
ПОВЕРЕНИК ЗА
ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ

**РЕДОВАН ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈ
ПОВЕРЕНИКА ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ
ЗА 2023. ГОДИНУ**

Београд, март 2024.

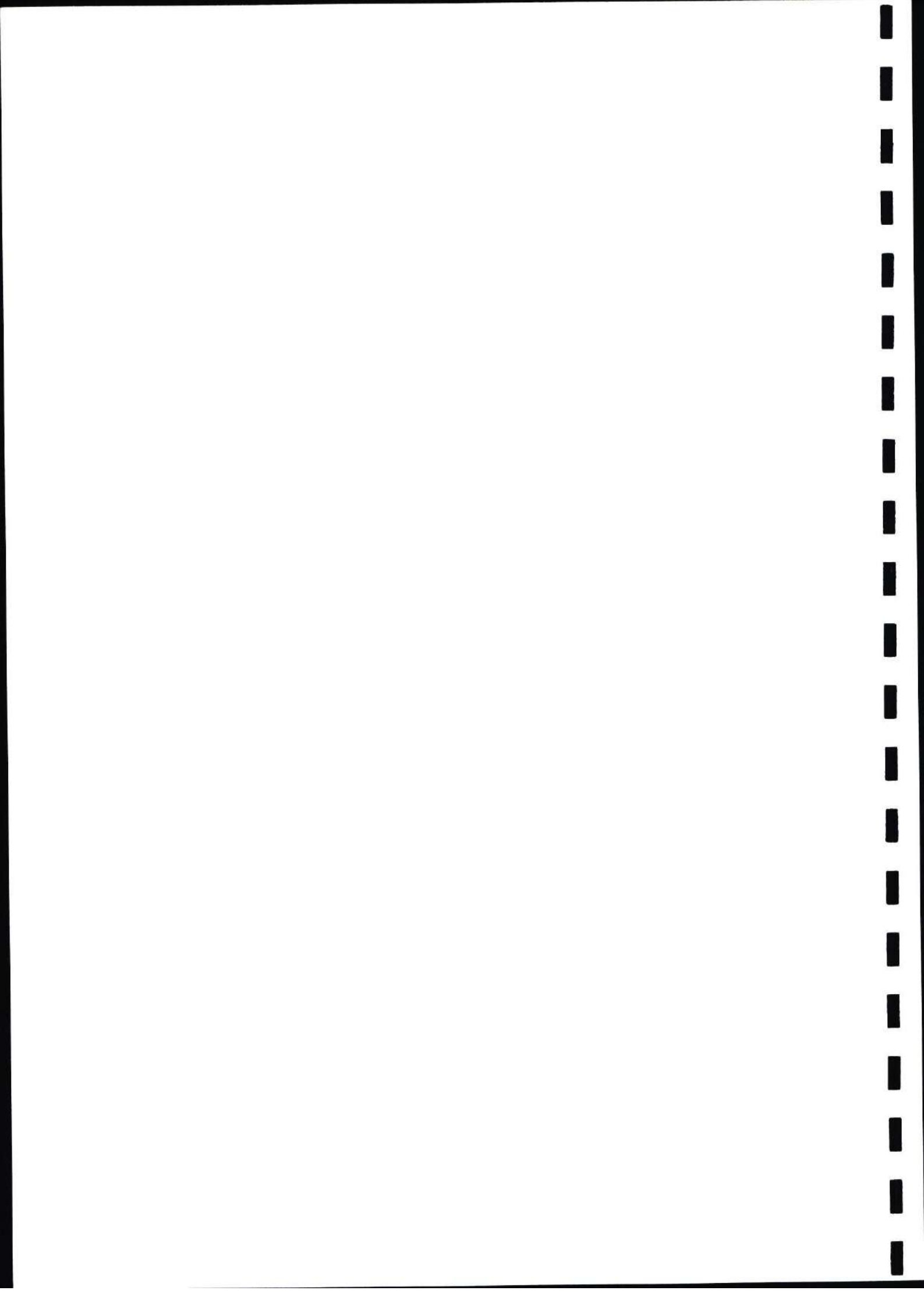

Сви појмови употребљени у мушком граматичком роду обухватају мушки и женски
род лица на која се односе

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ.....	3
САЖЕТАК.....	6
ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ РАВНОПРАВНОСТИ И СУЗБИЈАЊЕ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ.....	30
О ПОВЕРЕНИКУ ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ.....	39
РАД ПОВЕРЕНИКА ТОКОМ 2023. ГОДИНЕ У БРОЈКАМА.....	41
ПОСТУПАЊЕ ПОВЕРЕНИКА НА ЗАШТИТУ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ ТОКОМ 2023. ГОДИНЕ.....	42
ПРИТУЖБЕ ГРАЂАНА.....	44
ПРЕПОРУКЕ МЕРА.....	48
МИШЉЕЊА НА НАЦРТЕ ЗАКОНА И ДРУГИХ ОПШТИХ АКТА И ПОДНЕТЕ ИНИЦИЈАТИВЕ.....	49
ОСТАЛИ ИСХОДИ ПОСТУПАКА.....	50
Судски поступци.....	51
<i>Парнични поступци</i>	51
<i>Прекршајни поступци</i>	53
<i>Кривични поступци</i>	54
СИТУАЦИОНА ТЕСТИРАЊА.....	54
ПРЕДЛОЗИ ЗА ОЦЕНУ УСТАВНОСТИ И ЗАКОНИТОСТИ.....	55
ПОСТУПАЊЕ ПОВЕРЕНИКА НА УНАПРЕЂИВАЊУ РАВНОПРАВНОСТИ ТОКОМ 2023. ГОДИНЕ.....	56
<i>Извештаји, истраживања и друге публикације</i>	57
<i>Обуке и стручни скупови</i>	65
<i>Међународна сарадња и реализовани пројекти</i>	79
Сарадња са Европском мрежом тела за равноправност (ЕКВИНЕТ).....	84
ОПИС СТАЊА И КЉУЧНИ ПРОБЛЕМИ У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ РАВНОПРАВНОСТИ.....	86
ИЗВЕШТАЈИ И ДРУГИ АКТИ ЕУ, МЕЂУНАРОДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА И УГОВОРНИХ ТЕЛА.....	87
ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ.....	97
ИЗВЕШТАЈИ И ИСТРАЖИВАЊА ДОМАЋИХ ИНСТИТУЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА.....	99
ПОСТУПАЊЕ ДРЖАВНИХ ОРГАНА ПО ПРЕПОРУКАМА ПОВЕРЕНИКА.....	106
КЉУЧНИ ПРОБЛЕМИ У ЗАШТИТИ РАВНОПРАВНОСТИ.....	114
ДИСКРИМИНАЦИЈА НА ОСНОВУ СТАРОСНОГ ДОБА.....	134
ДИСКРИМИНАЦИЈА НА ОСНОВУ ЗДРАВСТВЕНОГ СТАЊА.....	148
ДИСКРИМИНАЦИЈА НА ОСНОВУ ИНВАЛИДИТЕТА.....	159
ДИСКРИМИНАЦИЈА НА ОСНОВУ НАЦИОНАЛНЕ ПРИПАДНОСТИ ИЛИ ЕТНИЧКОГ ПОРЕКЛА.....	172
ДИСКРИМИНАЦИЈА НА ОСНОВУ ПОЛА И БРАЧНОГ И ПОРОДИЧНОГ СТАТУСА.....	185
ОСТАЛА ЛИЧНА СВОЈСТВА У ПРИТУЖБАМА.....	198
<i>Дискриминација избеглица, интерно расељених лица, миграната и тражилаца азила</i>	199
<i>Дискриминација на основу чланства у политичким, синдикалним и другим организацијама и на основу верских и политичких уверења</i>	203
<i>Дискриминација на основу сексуалне оријентације и родног идентитета</i>	208
<i>Дискриминација по осталим основима</i>	214
ВИШЕСТРУКА И ИНТЕРСЕКЦИЈСКА ДИСКРИМИНАЦИЈА.....	221
ДИСКРИМИНАЦИЈА И ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА.....	223
МЕДИЈСКО ИЗВЕШТАВАЊЕ.....	225
ИЗВЕШТАЈ О ИЗВРШЕЊУ ФИНАНСИЈСКОГ ПЛАНА.....	231
ИЗВРШАВАЊЕ ОБАВЕЗА ПО ЗАКОНУ О СЛОБОДНОМ ПРИСТУПУ ИНФОРМАЦИЈАМА ОД ЈАВНОГ ЗНАЧАЈА.....	234
ПРИЛОГ 1: СТАТИСТИЧКИ ПРИКАЗ ПРЕДМЕТА ПОВЕРЕНИКА У 2023. ГОДИНИ.....	235
ПРИЛОГ 2: ИЗВРШЕЊЕ БУЏЕТА ЗА 2023. ГОДИНУ.....	243
ПРИЛОГ 3: ЛИТЕРАТУРА.....	246

УВОДНА РЕЧ

Поштоване народне посланице и посланици,
уважене читатељке и читаоци,

Пред вама је четрнаести редовни годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности за 2023. годину, која је по много чему била изазовна и која нас је све као појединце, институције и друштво ставила пред питања и дилеме на које тек треба да дамо одговор. Година за нама је опомена и подсетник да би требало да будемо једнако осетљиви на сваки облик кршења људских права, као и да не толеришемо ни један вид дискриминације.

Поред представљања случајева дискриминације на којима смо радили, анализе стања у остваривању равноправности и оцене рада органа јавне власти, како прегледа уочених помака тако и препорука мера за унапређење стања у овој области, објављених публикација и истраживања, сарадње са огранима јавне власти, домаћим и међународним организацијама и институцијама и медијима, као и низа одржаних панела и обука за препознавање и реаговање на дискриминацију, у извештају указујемо и на неке од кључних изазова времена у коме живимо.

За све нас у Републици Србији, ништа није нити сме да буде исто после трагедија у Огледној основној школи „Владислав Рибникар“, и местима Мало Орашје и Дубона. О размерама ових трагедија треба сувисло разговарати, без скривених мотива и из позиција непремостивих подела, јер ни у једном моменту не смемо заборавити дубину бола и тежину и последице траума породица убијених и повређених, али и непосредних сведока ових убистава. Без одлагања морамо наставити да промишљамо и размењујемо искуства, проналазећи решења у најбољем интересу деце и младих, и преузимајући одговорност за донете одлуке.

Однос према деци и младима - у коликој мери смо им обезбедили безбедно и сигурно окружење, какве услове за развој и образовање, које моделе понашања и вредности заступамо, какве културне обрасце и друштвене наративе промовишемо, колико их подстичемо и мотивишемо да напредују и остваре своје пуне потенцијале, говори много о нама као друштву и умногоме ће одредити нашу будућност.

Трагедије које су нам се догодиле у мају, пре свега, али и многи други догађаји и појаве, оголиле су и неке друге слојеве неравноправности и потврдили оно на шта се већ дуже време указује, а то је да сервис помоћи и подршке нису доступни свима и свугде исто. Пред законом би сви морали бити једнаки, а помоћ и солидарност би требало да се покажу у истом обиму и квалитету у свим ситуацијама које то захтевају. Потребно је даље радити на развоју сервиса за подршку жртвама и деци сведоцима насиља, бесплатној правној помоћи, подизању свести о важности препознавања и пријављивања насиља, али и о потенцијалним опасностима у дигиталном свету и злоупотреби вештачке интелигенције. У извештају представљамо низ иницијатива и препорука мера за остваривање равноправности које могу допринети да обезбедимо квалитетну и континуирану подршку, превентивно-здравствену заштиту, и друге услове који ће

створити једнаке могућности за развој и образовање сваког детета без обзира на пол, националну или верску припадност, имовински статус родитеља и др.

По многим препорукама Повереника је већ поступљено, усвојени су и бројни прописи, али пред нама је још много обавеза, између осталог, да обезбедимо бесплатне уџбенике за све основце, личног пратиоца за свако дете коме је ова врста подршке потребна за равноправно учешће у образовању, приступ свим факултетима студентима са инвалидитетом, као и да усвојимо протокол за поступање у случајевима дечјих бракова.

Осим вршњачког и насиља у школама, забрињава присутност насиља према девојчицама и женама, и број фемцида као најекстремнијег облика родно заснованог насиља. Уједињене нације су објавиле крајем 2023, да је претходне године у свету убијено највише жена и девојчица за последње две деценије. У Србији, незванично се наводи податак о убијених 28 жена. Много жена из различитих друштвених група трпе различите облике насиља, а у додатном ризику су старије жене, Ромкиње и жене са инвалидитетом, због чега морамо уложити додатне напоре да ојачамо институције и унапредимо реакцију која мора бити правремена, адекватна, одлучна, али и превентивна. Шта би жене охрабрило да пријаве насиље и како да побољшамо положај жртава родно заснованог и породичног насиља, говоре управо закључци истраживања *Зашто жене не пријављују насиље у породици?*, које смо представили заједно са Програмом Уједињених нација за развој (УНДП) и који се наводе у овом извештају.

Док демографски подаци говоре о смањењу броја становника и њиховом просечном старењу, као и о делопулацији појединих подручја, положај старијих у овом тренутку је комплексан. Сиромаштво или живот на граници сиромаштва свакодневица је за значајан број старијих, неки од њих су изложени злостављању и занемаривању, непоштовању и маргинализацији. Дискриминација старијих, такозвани еџизам, проблем је с којим се суочава читав наш регион и развијене европске земље. У светлу демографских промена, потребан је низ промена у начину функционисања система здравствене и социјалне заштите, као и пензионог система, да би једно друштво напредовало. Овој теми посветили смо седму регионалну конференцију (учествовало је 11 институција из региона) која је одржана истовремено са редовном годишњом конференцијом Повереника на Међународни дан толеранције, а са циљем да се предложи начини деловања у промени дискриминаторног наратива о старијима као терету за друштво.

Највише притужби грађана и грађанки поднето је због дискриминације по основу старосног доба и здравственог стања, као личних својстава, а затим следи инвалидитет, национална припадности или етничко порекло, пол и брачни и породични статус, док су у мањем броју притужби навођена остала лична својства предвиђена Законом о забрани дискриминације. Када је у питању област, највише притужби је поднето због дискриминације у области рада и запошљавања, у поступку пред органима јавне власти, у области образовања и стручног оспособљавања, као и приликом пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина, здравствене заштите, јавног информисања и медија, у области социјалне заштите.

Грађани и грађанке су, између осталог, указивали на проблеме у вези са трансплантацијом органа, биомедицински потпомогнутом оплодњом, као и да им је због недовољног броја запослених отежано и у неким случајевима и онемогућено остваривање социјалне, здравствене или дечије заштите. У својим обраћањима, тражили су подршку или информацију због нехуманог и неадекватног третмана у гинеколошко-акушерским установама, компликоване процедуре Е-управе приликом заказивања здравствених прегледа, као и због потешкоћа да остваре дуготрајну медицинску и палијативну негу.

Важан део извештаја чини преглед препорука мера за остваривање равноправности упућених органима јавне власти и другим друштвеним актерима, међу којима су и оне усмерене на унапређење положаја особа са инвалидитетом, које се и даље суочавају са отежаним приступом многим здравственим, социјалним и образовним установама, бањским лечилиштима, судовима, биоскопима и позориштима. Пракса

Повереника, такође, показује да активно треба радити у локалним заједницама на унапређењу положаја ромске националне мањине, посебно Ромкиња и ромске деце, и осигурати у већем броју рад здравствених медијатора и педагошких асистената.

Сиромашније грађане и Роме као највише дискриминисане у свим областима живота наводе учесници истраживања *Однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији*, а из кога се може сазнати и какав је ниво етичке и социјалне дистанце у друштвеним односима, колико су раширене предрасуде, стереотипи и дискриминаторни ставови. О томе колико су недовољно представници органа јавне власти упознати са дискриминацијом и антидискриминационим прописима на увид даје истраживање *Однос представника органа јавне власти према дискриминацији у Србији*.

И у овој извештајној години, значајан број притужби односио се на дискриминаторан говор у јавном простору, како у медијима тако и на друштвеним мрежама, али и често због исписивања графита са дискриминаторним садржајем. Тим поводима издато је неколико упозорења за јавност. Такође, два упозорења издата су на почетку и пред крај предизборне кампање као подсетник политичким актерима на обавезу поштовања закона и забрану дискриминаторног говора, вређања политичких неистомишљеника, претњи и напада.

Охрабрује позитиван тренд континуираног поступања по препорукама Повереника. У случајевима у којима није поступљено по датим препорукама, првенствено се радило о дискриминаторном говору у јавном простору, нарочито од стране носилаца јавних функција, према Ромима, ЛГБТИ+ популацији, женама и националним мањинама. Ово указује да често не постоји свест о одговорности за изговорене речи, која се манифестује и кроз неспремност на извињење у случајевима утврђеног дискриминаторног поступања, што значи да и даље морамо радити на развијању свести о недопустивости говора мржње, али и на превенцији расизма, сексизма, мизогиније, хомофобије и трансфобије. У томе нам највише могу помоћи медији, због чега смо објавили допуњено издање *Приручника за новинаре и новинарке - Дискриминација и равноправност*.

Евидентно је да грађани и грађанке користе инструмент правне заштите од дискриминације пред Повереником и препознају начин обраћања и сам поступак као једноставан, доступан, транспарентан, објективан и праведан. Обраћања грађана видимо као знак поверења и с тим у вези имамо много већу обавезу да оправдамо то поверење и останемо посвећени заштити људских права грађана и грађанки, и даље радимо на превенцији дискриминације и развијању културе поштовања људских права.

Верујемо да овај извештај Повереника због своје свеобухватности даје добар увид у стање у области заштите равноправности и представља добру платформу за дијалог и креирање јавних политика у многим областима друштвеног живота од утицаја на положај сваког грађанина и грађанке. Очекујемо и да ће народни посланици и посланице у новом сазиву Народне скупштине постати наши важни савезници у заједничком раду на стварању друштва у коме се поштују различитости и људска права као основни постулати сваког демократског друштва, као и на унапређењу равноправности и толеранције, културе дијалога и одговорности.

Бранкица Јанковић
Повереница за заштиту равноправности

САЖЕТАК

Стање у области заштите равноправности током 2023. године у Републици Србији у овом извештају, као и у ранијим годишњим извештајима Повереника за заштиту равноправности (у даљем тексту: Повереник), сагледано је пре свега на основу поступања овог органа који је специјализован за заштиту грађана од дискриминације и унапређивање равноправности. Имајући у виду да активности које реализује институција нису и не могу бити апсолутни показатељ стања, сагледани су и други доступни извори ради потпунијег прегледа (извештаји и акти ЕУ, међународних организација и уговорних тела, извештаји и истраживања домаћих институција и организација, релевантне одлуке Европског суда за људска права, као и налази појединих стручних скупова и других догађаја у вези са унапређењем равноправности друштвених група које су у већем ризику од дискриминације). Овакав начин извештавања следи из законом прописане обавезе Повереника да Народној скупштини подноси годишњи извештај о стању у области заштите равноправности.

Поверенику се током године обратило више хиљада грађана због различитих врста повреда права као и потреба за информацијама, пружањем помоћи и подршке у остваривању различитих права и/или услуга, и то било подношењем притужби због дискриминације по различитим личним својствима и у различитим областима или на други начин – телефонски, електронским путем, непосредно у контакту са запосленима у Стручној служби, на различитим скуповима и сл, што показује заинтересованост грађана да све више користе овај механизам заштите, имајући у виду тренд повећања броја обраћања из ове и претходних година. Само телефонским путем грађани на дневном нивоу просечно добију више десетина информација.

Када је у питању заштита од дискриминације, Повереник је поступао у 3.282 предмета у вези са притужбама, од чега у 600 притужби, органима јавне власти и другим лицима упућено је 660 препорука мера за остваривање равноправности, 20 иницијатива за измену прописа, 32 мишљења на нацрте закона и других општих аката, поднет је један предлог Уставном суду за оцену уставности и законитости, спроведена је једна медијација, поднета једна прекршајна и две кривичне пријаве, издато је 12 упозорења јавности, док је поступак у две стратешке парнице у току, а у једној парници Повереник има статус умешача. Велики број предмета се односи на потврде да се према конкретним лицима која се запошљавају или раде у области образовања не води поступак/није утврђена дискриминација у поступку пред Повереником (1.950). Поред тога, издато је 45 саопштења, самостално је организовано осам конференција и стручних скупова, активно учествовано на преко 650 догађаја, реализовано више десетина обука на којима је било преко 750 учесника, издато је осам публикација и спроведено три истраживања.

Највише притужби поднето је због дискриминације на основу старосног доба (135), здравственог стања (131), инвалидитета (93), националне припадности или етничког порекла (74), пола (57), брачног и породичног статуса (41), након чега следе лична својства по основу којих је поднет мањи број притужби – чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама, верска или политичка убеђења, осуђиваност, сексуална оријентација, родни идентитет, имовно стање, боја коже, држављанство и др.

Потребно је напоменути да се пол и брачни и породични статус као основ дискриминације у највећем броју случајева појављују заједно, као вишеструка и/или укрштена дискриминација најчешће у области рада и запошљавања, пре свега због положаја жена у вези са трудноћом и материнством, због чега су у овом извештају обрађени заједно.

У погледу области друштвених односа у 2023. години највише притужби поднето је у поступку запошљавања или на послу, у поступку пред органима јавне власти, у области образовања и стручног оспособљавања, приликом пружања јавних услуга или коришћења објеката и површина, следе притужбе поднете у области здравствене заштите, јавног информисања и медија, социјалне заштите, приватних односа, правосуђа, области културе, уметности и спорта и другим областима у мањем проценту.

Као и претходних година, највећи број притужби поднет је против органа јавне власти, следе притужбе против физичких лица, правних лица (најчешће послодаваца), органа/институција, групе лица и организација. Како грађани своја права остварују пред органима јавне власти, очекивано је да је и број повреда или пријава повреда права највећи у овој области. Када је у питању број притужби по регионима, може се закључити да и у 2023. години постоји уједначеност, изузев региона Косова и Метохије, док се и даље у Београдском региону подноси највећи број притужби.

У току 2023. године донето је 53 мишљења, у поступку по 32 притужбе донето је мишљење којим је утврђена повреда одредаба Закона о забрани дискриминације и дата препорука мера, у девет случајева није утврђена повреда али је дата препорука мера за остваривање равноправности, док у 12 мишљења није утврђена повреда права. У девет притужби, подносиоци су у складу са Законом о забрани дискриминације дали сагласност да су отклоњене последице дискриминаторног поступања или су одустали од притужбе због чега је поступак обустављен.

Повереник је и ове, као и претходних година пратио стање у области заштите равноправности и препорукама мера и иницијативама упућеним Влади и ресорним министарствима указивао на различите проблеме угрожених група грађана и предлагао решења за њихово превазилажење у пракси. Током 2023. године упућено је 660 препорука мера за остваривање равноправности и заштиту од дискриминације, што је знатно већи број него прошле године када је упућено 412 препорука мера. Због значаја који инклузивно образовање као и улагање у рани развој детета има, већи број препорука мера упућен је свим предшколским установама којима је препоручено да измене формулар за упис детета на начин да родитељ већ приликом уписа детета у предшколску установу назначи да дете има ретку, неуротрансмитерску или хроничну незаразну болест (у коју спада и дијабетес), као и да унапреде и прилагоде интерна правила тако да сва деца учествују у активностима установе уз примену животно потребне терапије у току боравка која им помаже да заштите и унапреде своје здравље, без дискриминације. Такође, предшколским установама је препоручено да својим општим актима или изменама/допунама већ постојећих аката не захтевају поновни упис у предшколску установу сваке радне године за децу која су већ раније уписана и настављају боравак у установи. Упућене су и препоруке мера свим министарствима, посебним организацијама и управама, којима је препоручено да приликом одлучивања о напредовању запослених државних службеница узимају у обзир као узастопне оцене оне оцене добијене за године у којима је државна службеница оцењивана, не рачунајући

годину у којој није оцењивана због коришћења трудничког, породилског одсуства и одсуства са рада ради неге детета, односно да се не прекида низ оцена подобних за напредовање. На овај начин се омогућава остваривање равноправности жена током каријере и њихово напредовање без обзира на коришћење одсуства, што утиче на оснаживање жена и повећава могућност обављања руководећих послова.

Влади Републике Србије је препоручено да предузме све потребне мере како би се наредне школске године омогућила подела уџбеника на територији свих јединица локалне самоуправе из средстава буџета, а не само појединих како је то био случај ове школске године. Иако је додатна подршка у образовању деце у примарној надлежности јединица локалне самоуправе, не треба изгубити из вида да ниво економског развоја јединице локалне самоуправе има директан и значајан утицај на то да ли ће и у којој мери бити пружена додатна подршка. У градовима и општинама чији је степен развијености испод републичког просека ограничене су и могућности за обезбеђивање довољно средстава, а управо у тим локалним самоуправама има доста породица у којима родитељи теже долазе до запослења или имају знатно мања примања него нпр. у Београду, због чега издаци за куповину уџбеника представљају изазов за породични буџет. Како је улагање у образовање младих од изузетне важности за целокупан развој друштва, Повереник је указао да додела уџбеника и уџбеничких комплета за ученике основних и средњих школа не треба да буде привилегија деце једног града, већ да ово право треба да имају сва деца у Србији.

Дате су и друге препоруке мера као што су, примера ради препоруке Градској општини Нови Београд и општини Чукарица у вези ромског насеља Антена на Новом Београду и бившег колективног центра „Ада Циганлија“ на Чукарици; затим препоруке појединим јединицама локалне самоуправе и школама у вези једнаког поступања приликом додела стипендија и једнократних помоћи ученицима; упућене су и препоруке мера у вези уклањања дискриминаторних графита, као и дискриминаторних огласа за посао, односно дискриминаторног услова за посао који се односио на пол кандидата; образовној установи у вези омогућавања приступа оба родитеља Е-дневнику у случају када један родитељ самостално врши родитељско право. Такође, упућене су препоруке и Националној служби за запошљавање у вези интензивирања мера активне политике запошљавања раније осуђених лица у циљу њихове ресоцијализације и реинтеграције у друштво; Министарству за бригу о селу, као предлагачу Уредбе о утврђивању Програма доделе бесповратних средстава за куповину сеоске куће са окућницом у вези измене услова који се односи на достављање доказа о неосуђиваности приликом конкурисања, што је током године измењено; Министарству унутрашњих послова да предвиди афирмативне мере за припаднике националних мањина приликом расписивања конкурса за упућивање на обуку и запошљавање у организационим јединицама Министарства на одређеном подручју; факултетима у вези поступања са анонимним пријавама у којима се указује на полно узнемиравање или какво друго непримерено понашање засновано на полу као личном својству посебно имајући у виду да пријављивање недозвољеног понашања није лако и да је потребна храброст, нарочито када се оно дешава у срединама у којима не постоји равнотежа моћи (попут неравнотеже моћи између професора и студенткиња), што ни у ком случају не даје за право особи која има моћ да крши нечији физички или психички интегритет и да незаконито користи своју позицију.

По препорукама датим у мишљењима поступљено је у 84,3% случајева, у 15,7% није поступљено, а у 14 случајева рок за поступање није истекао. Што се тиче поступања по препорукама мера за унапређење равноправности упућеним органима јавне власти и другим лицима, поступљено је у 88,4% случајева, што у просеку са поступањем по препорукама датим уз мишљења износи 86,3%. Настављен је тренд поступања по препорукама Повереника као и претходних година. У случајевима у којима није поступљено по датим препорукама првенствено се радило о дискриминаторном говору у јавном простору против ЛГБТ+ популације, као и поводом необезбеђивања услуге личног пратиоца деци са инвалидитетом у Нишу.

Поступањем по препорукама Повереника унапређен је положај одређених друштвених група и појединаца на које су се односиле. Тако је, примера ради, олакшано обезбеђивање услова за извођење грађевинских радова у циљу приступачности стамбених зграда, тако што је изменама и допунама Закона о планирању и изградњи из јула 2023. године предвиђено да се у случају извођења радова на уклањању препрека за особе са инвалидитетом, децу и старије особе, не доставља оверена сагласност сувласника, односно власника посебних делова зграде, већ се као доказ доставља одлука стамбене заједнице у складу са прописом којим се уређује становање и одржавање зграда. Такође, након датих препорука Повереника обезбеђена је приступачност појединих објеката у јавној употреби (домова здравља, општина, филијала РФЗО, Поште Србије, болница, школа и др); повећан број означених паркинг места за особе са инвалидитетом; обезбеђен комби превоз за децу са инвалидитетом у циљу коришћења услуге дневног боравка; омогућена додела ученичких награда и стипендија за постигнуте резултате на такмичењима, као и других видова новчане помоћи; измењени акти предшколских установа у погледу уписа детета и укључивања деце са хроничним и тешким болестима у редовне активности; проширена листа лекова који се обезбеђују на терет РФЗО; отклоњене последице дискриминаторног поступања послодаваца (запослени је распоређен на радно место сагласно својој радној способности, омогућено напредовање и оцењивање жена које су одсуствовале са посла у вези са трудноћом и порођајем); уклоњени су углавном сви графити који су садржавали говор мржње или увредљиво и понижавајуће поступање; унапређено поступање матичних служби у поступку издавања извода из матичне књиге рођених и личних докумената који садрже измену личног имена и ознаке пола, као и издате дипломе и уверења са промењеним подацима који садрже ознаку пола или име особе након извршене транзиције; изједначени су запослени у социјалној заштити са запосленима у другим јавним службама у погледу доделе пакетића деци за Нову годину; изједначени лиценцирани пружаоци услуга социјалне заштите у погледу ослобођења од плаћања ПДВ-а; родитељи који не врше родитељско право могу да изврше увид у оцене и постигнуте резултате свог детета у школи и др.

Након Одлуке Уставног суда која је донета по предлогу Повереника, као и на иницијативу народних посланика и Удружења „Маме су закон“ измењене су одредбе Закона о финансијској подршци породици са децом тако да су сада мајке које самостално обављају делатност изједначене у својим правима по основу рада са свим осталим запосленим женама, и могу да остваре право на породилско одсуство за рођење трећег и сваког наредног детета у трајању од две године. Поред тога, на иницијативу Повереника прописано је да очеви који су у радном односу, а чије су супруге предузетнице, након три месеца од рођења детета могу да користе право на одсуство

са рада ради неге детета, одсуство са рада ради посебне неге детета и накнаду зараде, за преостали период до годину дана за прво и друго дете, односно до две године за треће и свако наредно дете.

У поступку доношења закона и других прописа Повереник је дао 32 мишљења на нацрте закона и других аката. Поједина министарства, супротно закону, не достављају нацрте закона и других прописа на мишљење, што често доводи до непотребних проблема у пракси. Тако смо водили поступак по притужби која је поднета због Уредбе о утврђивању Програма доделе бесповратних средстава за куповину сеоске куће са окућницом на територији Републике Србије за 2023. годину, која није била претходно достављена на мишљење. Повереник је упутио препоруку Министарству за бригу о селу, као предлагачу, да измени услов који се односио на осуђиваност као основ дискриминације, односно да изврши усклађивање прописаних услова са антидискриминационим прописима. Министарство је поступило по препоруци, а Уредба је измењена. Повереник је у мишљењима истовремено указивао и на неопходност измена или допуна одређених одредаба важећих прописа које нису обухваћене предложеним изменама, а у циљу њиховог усклађивања са антидискриминационим прописима. Такође, упућено је и 20 иницијатива за доношење или измену прописа. Примера ради, упућене су следеће иницијативе: Министарству грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре поводом унапређења приступачности објеката и површина и отклањања архитектонских баријера; Министарству здравља да се што хитније изврше измене и допуне Закона о пресађивању људских органа и Закона о људским ћелијама и ткивима; Министарству унутрашњих послова за измену, односно прецизирање релевантних чланова Уредбе о стручном оспособљавању и усавршавању; Министарству спорта у вези са изменама Закона о спорту ради унапређења равноправности спортиста са инвалидитетом; Министарству за људска и мањинска права и друштвени дијалог ради израде Акционог плана за остваривање права националних мањина у којем би требало предвидети и одговарајуће активности које се односе на борбу против антисемитизма и др.

У 2023. години спроведено више ситуационих тестирања од стране организација цивилног друштва са циљем да се дискриминација утврди „на лицу места“, како би се доказало неједнако (неповољније) третирање лица или групе лица засновано на неком личном својству, односно, како би се учиниле видљивим присутне дискриминаторне праксе. Једно ситуационо тестирање је спроведено у Чачку поводом закупа стамбеног простора од стране припадника ромске националне мањине, током којег случајеви дискриминације нису забележени. Спроведено је и ситуационо тестирање дискриминације у погледу пружања здравствених услуга особама које живе са ХИВ-ом, у Новом Саду, Нишу, Суботици и Београду, у 50 здравствених установа. У пет случајева поднете су притужбе због дискриминације по којима су поступци у току, док у преосталим случајевима дискриминације није било.

Редован годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности за 2022. годину поднет је Народној скупштини марта 2023. године. Овај извештај није разматран на седници надлежног Одбора за људска и мањинска права и равноправност полова, ни на пленарној седници Народне скупштине. Потребно је имати у виду чињеницу да је Народна скупштина распуштена због објављивања ванредних парламентарних и избора у више градова и општина који су одржани 17. децембра 2023. године, тако да у овом периоду извештај и није могао бити разматран.

Повереник је током 2023. године израдио више публикација и истраживања. Тако су објављене следеће публикације: *Водич за примену домаћих антидискриминационих прописа у циљу унапређења положаја ЛГБТИ особа на тржишту рада у Републици Србији*, брошура *Препознавање и реаговање на дискриминацију у области рада и запошљавања*, збирка радова *Мост разумевања - међугенерациска солидарност/A bridge of understanding – intergenerational solidarity*, *Приручник о жалбеним механизмима*, *Зборник одабраних мишљења, препорука и упозорења Повереника за заштиту равноправности*, *Приручник за новинаре и новинарке - Дискриминација и равноправност*, као и Водич кроз право на наслеђивање *Право на наследство – једнако за све*.

Током године су спроведена и истраживања: *Зашто жене не пријављују насиље у породици?*, *Однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији* и *Однос представника органа јавне власти према дискриминацији у Србији*.

Поред наведеног, одржано је више обука и радионица за препознавање и реаговање на дискриминацију, као и примену антидискриминационих прописа. Током 2023. године обуке је похађало више од 750 учесника, међу којима су полицијски службеници (са обукама одржаним ранијих година, обухваћено око 800 полицијских службеника), запослене у Националној служби за запошљавање (преко 130 полазника), представници свих регистрованих националних савета националних мањина, млади, студенти и ученици, запослени у аутомобилској, електро и текстилној индустрији, државни службеници и др.

Током године у организацији Повереника је одржано више конференција и стручних скупова. Истовремено са годишњом конференцијом коју одржавамо поводом Међународног дана толеранције 16. новембра, одржана је и 7. регионална конференција институција за равноправност југоисточне Европе под називом *Бити стар, бити поносан, бити свој*. Конференција, која је окупила представнике институција за равноправност из Хрватске, Црне Горе, Северне Македоније, Албаније, Босне и Херцеговине и Словеније, као и представнике међународних организација, научних институција и невладиног сектора, била је посвећена сузбијању дискриминације старијих особа, са циљем да се испитају и предложе конкретни начини деловања органа за равноправност и других друштвених актера. Овом приликом су традиционално уручене годишње медијске награде за толеранцију, које заједнички додељујемо са Мисијом ОЕБС-а у Србији, ауторима најбољих медијских текстова и прилога на тему борбе против дискриминације, промовисања равноправности и толеранције, а представљен је и нови приручник за новинаре и новинарке *Дискриминација и равноправност*.

У оквиру 16 дана активизма против насиља над женама и девојчицама, са UN Woman у Србији и Центром за истраживање и развој друштва ИДЕАС заједнички смо организовали конференцију *Право на наслеђивање – пут ка родној равноправности и заустављању насиља*, на којој је расправљано о економском насиљу над женама са акцентом на једнако право на наследство и обичаје према којима се жене често одричу свог дела наследства у корист мушких сродника, а представљен је и водич *Право на наследство – једнако за све*.

На Међународни дан жена са села одржана је завршна конференција на којој су сумирани резултати трогодишњег пројекта *Унапређење положаја жена и девојчица у*

руралним областима који смо спровели у сарадњи са UN Woman у Србији уз подршку амбасаде Норвешке у Београду. Том приликом указано је да се жене са села суочавају са многим проблемима попут неплаћеног рада у домаћинству, неостваривања права на здравствено и пензионо осигурање, непоседовање имовине, недостатак знања и информација, недостајућа инфраструктура посебно јавни превоз, недостатак услуга подршке, отежана могућност започињања сопственог посла, недовољно учешће у процесима доношења одлука и др.

На конференцији одржаној поводом представљања истраживања *Зашто жене не пријављују насиље у породици?*, које је реализовано уз подршку УНДП, уз присуство Дуње Мијатовић, комесарке за људска права Савета Европе, представили смо добијене резултате према којима жене у Србији доминантно не оправдавају насиље, али сматрају да овај проблем прво треба решавати у породици, као и да друштво мора створити климу у којој бити жртва насиља не носи са собом стигму, осуду и накнадну виктимизацију, већ подразумева подршку свих, од најближих до друштва у целини.

У оквиру пројекта „Стратешки дијалози о родној равноправности на локалном нивоу“, у сарадњи са институцијом Заговорника начела једнакости Републике Словеније и уз подршку Амбасаде Републике Словеније у Београду, организовали смо скуп под називом *Женско предузетништво – изазови и перспективе*, на коме су теме обухватале препреке и изазове са којима се жене суочавају у раду, посебно у бизнису и предузетништву, као и начинима за њихово превазилажење.

Изазови примене антидискриминационих прописа у циљу унапређења положаја ЛГБТИ особа на тржишту рада и креирање инклузивног радног окружења са фокусом на тренутно стање и перспективе у Србији, биле су теме конференције *Дискриминација ЛГБТИ особа на тржишту рада у Републици Србији – примена антидискриминационих прописа и значај инклузивног радног окружења*, коју смо организовали поводом представљања публикације *Водич за примену домаћих антидискриминационих прописа у циљу унапређења положаја ЛГБТИ особа на тржишту рада у Републици Србији*.

Међународни дан старијих особа 1. октобар свечано је обележен у Дневном центру и клубу за старије „Игор Холодков“ у Београду уз подршку УНДП, доделом награда и изложбом најбољих дечјих радова на конкурс Повереника *Мост разумевања – међугенерациска солидарност*. Овом приликом је представљена и двојезична збирка најбољих дечјих радова са конкурса. Повереник је и у 2023. години реализовао програм „Симулација суђења (Moot court) у области заштите од дискриминације“, са циљем изградње капацитета будућих правника за заштиту од дискриминације. Задати случај се ове године односио на дискриминацију по основу осуђиваности у области рада и запошљавања. У оквиру програма „Не цени књигу по корицама – Жива библиотека у Србији“, током године су одржане три Живе библиотеке (у Београду, Бечеју и Панчеву), у оквиру којих су особе из група у већем ризику од дискриминације, кроз директну интеракцију са „читаоцима“, преносиле своја искуства и проблеме изазване дискриминацијом у свакодневном животу. Традиционална акција Повереника у сарадњи са Спортским Савезом особа са инвалидитетом Београда *Равноправно до циља* одржана је једанаести пут у оквиру 36. Београдског маратона, са циљем да се особама са инвалидитетом пружи подршка за учешће у овој спортској манифестацији и тиме подиже свест о значају који спорт има за квалитетан живот особа са инвалидитетом, али и о значају и добробити равноправности и недискриминације свих грађана.

И током 2023. године настављене су активности „Панела младих саветника Повереника“ који блиско сарађују са институцијом у питањима која се односе на сузбијање и заштиту од дискриминације деце и младих. Током године смо за панелисте организовали дводневни тренинг за вршњачке едукаторе на тему заштите од дискриминације и различитих облика насиља, уз подршку УНДП у Србији, на коме су се учесници упознали са улогом вршњачких едукатора и главним циљевима *bodyright* кампање, делили своја искуства и мишљења на тему дискриминације и толеранције. Након завршеног тренинга чланови Панела су имали прилику да у шест градова (Крагујевац, Бујановац, Врање, Нови Сад, Инђија и Београд) одрже радионице средњошколцима на тему заштите од дискриминације и насиља, с акцентом на сајбер насиље и дискриминацију у онлајн сфери. Такође за панелисте је реализована и радионица „Буди свој и допринеси!“, а активно су учествовали и били један од кључних актера и у нашим другим догађајима и активностима.

Настављена је и успешна сарадња са Европском мрежом тела за равноправност ЕКВИНЕТ, кроз редовно учешће и представљање рада институције у раду свих радних група и кластера ове мреже. Као пуноправни члан, Повереник је учествовао на Годишњој генералној скупштини ЕКВИНЕТ-а у Бриселу, а били смо домаћини делегацији Савезне антидискриминационе агенције Немачке (ФАДА) и Комисији за спречавање и заштиту од дискриминације из Северне Македоније. Током године представници Повереника су учествовали у изради више публикација ЕКВИНЕТ-а.

Поред праксе Повереника, за сагледавање стања у погледу унапређивања равноправности од значаја је правни и стратешки оквир, као основ за друштвени и економски развој и побољшање квалитета живота свих грађана.

У току 2023. године усвојени су бројни прописи, међу којима су: Закон о изменама и допунама Закона о финансијској подршци породици са децом; више закона из области образовања (основе система, дуално, предшколско, средње и др); прописи из области здравствене заштите; Закон о изменама и допунама Закона о планирању и изградњи; Закон о информационој безбедности и др. Влада је у току 2023. године донела: Стратегију активног и здравог старења у Републици Србији за период од 2024-2030. године, Стратегију за развој малих и средњих предузећа за период од 2023. до 2027. године са припадајућим акционим планом, Стратегију заштите података о личности за период од 2023. до 2030. године, Акциони план за спровођење Стратегије развоја дигиталних вештина у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године, у периоду 2023-2024. године, Акциони план за период од 2021. до 2023. године за спровођење Стратегије развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године, Акциони план за период од 2023. до 2025. године за спровођење Стратегије за младе у Републици Србији за период од 2023. до 2030. године и др.

Међутим, иако је важење појединих стратешких докумената и/или акционих планова истекло ранијих година, Влада није поступила по препорукама Повереника из ранијих извештаја и није донела стратешка документа и акционе планове који би требало да регулишу, између осталог, правац развоја образовања одраслих, друштвено одговорно пословање, спровођење Резолуције 1325 Савета безбедности УН – Жене, мир и безбедност, унапређење положаја националних мањина и др. Доношење ових стратешких докумената и развој акционих планова неопходно је како би се успоставио оквир деловања, или осигурао континуитет у спровођењу мера и активности. Такође

важно је и да стратешка документа буду донета на основу анализе стања, на реалним основама и потребама грађана, као и да буду предвиђена средства за остваривање циљева који воде побољшању квалитета живота грађана, а не као што је то било у случају Стратегије активног и здравог старења у Републици Србији за период од 2024-2030. године, у којој стање није добро сагледано, предвиђене мере и циљеви нису адекватно постављени, нити одговарају на актуелне потребе старије популације.

Такође, неопходно је донети и нове или извршити измене и допуне појединих прописа. Повереник је надлежним органима упутио више иницијатива попут оних које се односе на израду системског дугорочног плана на националном нивоу за отклањање архитектонских баријера и унапређење приступачности на свим објектима у јавној употреби и јавним површинама. Министарству здравља упућена је иницијатива за што хитније стављање у процедуру измена и допуна Закона о пресађивању људских органа и Закона о људским ћелијама и ткивима којима би се уредили услови и поступак пресађивања људских органа и ткива са умрлих лица, како би се поново успоставио потпуни правни оквир и омогућила трансплантација органа и ткива са умрлих особа, чиме би се спасили животи пацијената којима од времена чекања на трансплантацију зависи не само квалитет, већ и сама дужина живота. Наиме, одређене одредбе ових прописа проглашене су неуставним, због чега су „све трансплантације обустављене“ од 25. новембра 2021. године (када је објављена одлука Уставног суда).

Поред наведеног, за унапређење квалитета живота свих грађана неопходно је и разумевање појма и суштине људских права као и механизма њихове заштите, уз висок ниво информисаности и свести и стварање таквог културног обрасца и друштвеног дискурса у коме се дискриминација осуђује, а равноправност поштује и подржава. То подразумева пуну примену антидискриминационог правног оквира од стране свих органа јавне власти, праћење међународне и домаће праксе и политика, као и ефикасно функционисање свих механизма за заштиту од дискриминације, како Повереника тако и судова.

Повереник је у претходном периоду у континуитету указивао на ограничене кадровске капацитете институције и чињеницу да се број запослених већ годинама није мењао, уз истовремено изузетно велико интересовање и исказану потребу готово свих структура (од органа јавне власти свих нивоа до удружења грађана) за остваривање начела забране дискриминације у свим аспектима друштвеног живота и подизање капацитета различитих актера у том смислу, због чега се поставља питање реалних могућности за вршење свих надлежности у потребном обиму.

У току 2023. године Повереник је добио сагласност Народне скупштине за заснивање радног односа на неодређено време са седам нових лица. На крају 2023. године у Стручној служби Повереника запослено је 40 државних службеника и намештеника на неодређено време. Међутим, Правилником о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места, у Стручној служби Повереника систематизовано је укупно 60 државних службеника и намештеника, тако да је кадровски капацитет Стручне службе и даље недовољан, а попуњеност систематизованих радних места износи свега 66,67%.

Јачање капацитета Повереника предвиђено је као активност Акционим планом за Поглавље 23 и као један од циљева Стратегије превенције и заштите од дискриминације. Поред тога, поводом разматрања Редовног годишњег извештаја Повереника за 2021. годину, Народна скупштина је 27. фебруара 2023. године донела Закључак којим је, између осталог, оцењено да је у циљу праћења стања у области заштите од дискриминације потребно донети подзаконски акт о начину вођења евиденције судова о

правоснажним пресудама и одлукама донетим у поступцима због повреде одредаба којима се забрањује дискриминација, уз обезбеђивање средстава за успостављање и вођење ове евиденције кроз кадровске капацитете и софтвер за базу.

Нова надлежност Повереника утврђена Законом о изменама и допунама Закона о забрани дискриминације¹, односи се на успостављање и вођење евиденције о заштити од дискриминације која, поред евиденције о предметима насталим у раду Повереника, подразумева и евиденцију анонимизованих пресуда и одлука судова донетим у вези са дискриминацијом и повредом начела једнакости. Наиме, на основу овог закона, судови су у обавези да за претходну годину, а најкасније до 31. марта текуће године, Поверенику доставе ове одлуке, а министар надлежан за област правосуђа је овлашћен да у року од шест месеци од дана ступања на снагу закона донесе подзаконски акт којим ће прописати начин вођења ове евиденције и начин њиховог достављања. Овај подзаконски акт није донет иако је рок истекао, на шта смо више пута указивали Министарству правде, које нас је септембра 2023. године обавестило да је у току израда новог Судског пословника којим ће бити уређено ово питање.

Поред унапређења капацитета Повереника, неопходно је радити и на унапређивању како квантитативних тако и квалитативних капацитета других служби чији је рад усмерен на остваривање права, услуга и подршке грађанима. У обраћањима Поверенику грађани указују да им је због недовољног броја запослених у јавним службама отежано или чак у неким случајевима онемогућено остваривање појединих права и услуга, попут социјалне, здравствене, дечије заштите, инспекцијских органа, образовања, служби бесплатне правне помоћи, полиције и других. О капацитетима појединих система говори и *Извештај о ревизији сврсисходности пословања – Ефикасност у раду центара за социјални рад у пружању социјалне и породично-правне заштите* Државне ревизорске институције (ДРИ), у коме је између осталог наведено да, у периоду 2020 - 2022. године, у просеку осам центара за социјални рад није имало ниједног запосленог социјалног радника, 21 центар је радио без правника, 17 центара без психолога, а 57 без педагога. Такође, овим извештајем је центрима за социјални рад дата препорука да сачине и прате План стручног усавршавања, у циљу обезбеђивања континуираног унапређења професионалних компетенција стручних радника. Такође, ДРИ је, у закључцима свог извештаја о ревизији сврсисходности успостављања родно одговорног буџетирања (РОБ) у Републици Србији, између осталог навела да значајан број локалних самоуправа још не примењује РОБ, као и да немају довољно изграђене капацитете за родно одговорно планирање и буџетирање, што говори о потреби много боље припреме и разумевања концепта РОБ који представља основ за побољшање квалитета живота жена у локалним заједницама, јер би праведнија расподела буџетских средстава, у складу са приоритетним потребама, водила ка већој равноправности и смањењу економске неједнакости.

Када се посматра задовољење потреба становништва, евидентан је недостатак у погледу обима и врсте услуга социјалне заштите, њихове доступности и континуитета. Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту ни најразвијенија услуга помоћ у кући није доступна у свим локалним самоуправама, док у земљи постоји само један дневни боравак за одрасле и старије особе којима је потребан целодневни надзор и подршка, постоје свега три установе које пружају услугу прихватилишта и дневног

¹„Сл. гласник РС“, број 52/21

боравка за децу и младе која раде на две општине у Београду, недовољан је број и капацитет прихватилишта за жртве насиља тзв. „сигурних кућа“ и сл. Проблем представља и недостатак сарадње између локалних самоуправа у случају када, примера ради, корисник услуге социјалне заштите живи на територији једне, а школује се или ради на територији друге локалне самоуправе.

Недостатак услуга социјалне заштите доводи до неједнаког положаја лица која услуге подршке не могу да остваре уопште или не могу да их остваре у континуитету, односно доводи до дискриминације тих лица по основу различитих личних својстава - инвалидитета, старосног доба, здравственог стања и сл. (услуга личног пратиоца, персоналног асистента). Проблем је и што због недостатка организованих услуга постоји велики број неформалних неговатеља, које су најчешће жене, што их додатно оптерећује, онемогућава укључивање на тржиште рада, ствара економску зависност и продубљује родну неједнакост. Потребно је нагласити и даљи недостатак истовременог пружања услуга социјалне и здравствене заштите (члан 60. Закона о социјалној заштити), за које постоји потреба, пре свега, када је у питању старија популација. Овај проблем се временом усложњава и ако се имају у виду демографски подаци који говоре о смањењу броја становника и њиховом просечном старењу, као и депопулацији појединих подручја.

У смислу наведеног неопходно је интензивније радити на обезбеђивању свих неопходних услуга социјалне заштите у складу са потребама становништва, стандардизацији нових и развоју иновативних услуга, уз подстицање сарадње између локалних заједница, као и међусекторске сарадње различитих система, што је законом прописана обавеза локалне самоуправе.

Годину за нама су у знатној мери обележили бројни случајеви насиља, како родно заснованог и породичног посебно када су у питању жене, тако и вршњачког када су у питању деца. Корен насиља лежи у неједнаком положају, предрасудама и стереотипима према одређеним друштвеним групама, односно дискриминацији као негативној друштвеној појави, због чега Повереник континуирано указује на везу између дискриминације и насиља.

Ову годину обележила су вишеструка убиства у ООШ „Владислав Рибникар“, Малом Пожаревцу и Дубони. Размере ових трагедија су несагледиве а готово је немогуће сагледати дубину и последице трауме породица убијених, повређених, као и оних који су непосредно били сведоци ових догађаја. Поред ових најтрагичнијих случајева, медији готово свакодневно извештавају о насиљу међу вршњацима, тучама, повређивањима, увредама и сл, а размере насиља у дигиталном свету, посредством савремених технологија, је потребно много више и дубље сагледати у циљу предузимања потребних мера и креирања адекватних политика. Решавање проблема вршњачког насиља је један од највећих изазова за наредни период, без обзира да ли се ради о физичком, вербалном, дигиталном или неком другом облику насиља, са којим се удружено морају борити све институције система посебно образовне, социјалне, здравствене и правосудне, али и невладине организације и родитељи. Ефикасност ових система, међусекторска сарадња и одговорност су од нарочитог значаја у погледу заштите од насиља. Такође, имајући у виду последице насиља по жртве, посебно када су у питању деца, неопходно је посветити посебну пажњу менталном здрављу, што је нарочито с обзиром на трауматска искуства, неопходно у условима савременог, убрзаног начина

живота. Повереник се током године, у оквиру својих надлежности, посветио овом проблему. Млади су препознати као кључни актери у приближавању ових тема својим вршњацима и из тог разлога су чланови Панела младих Повереника, у оквиру „Bodyright“ кампање, похађали тренинге за вршњачке едукаторе на тему заштите од дискриминације и различитих облика насиља и одржали низ вршњачких едукација другим средњошколцима.

Родно засновано насиље је један од најраширенијих облика кршења права жена у свету, а фемицид је један од најдрастичнијих облика овог насиља. У Србији је у 2023. години, према подацима из медија, убијено 28 жена. Родно засновано насиље захтева стално сагледавање стања и хитно реаговање одговарајућим мерама у систему заштите и превенције. Повереник је подржао иницијативу за успостављање националног контролног механизма за праћење случајева фемицида упућену Народној скупштини, међутим тај механизам још увек није успостављен, иако је део званичне Стратегије за борбу против насиља над женама. Такође, на медијској сцени и даље су присутни сензационалистичко, чак нетачно и непрофесионално извештавање приликом тешких злочина, као и кршење права на приватност жртве, сведока и породица, претпоставку невиности осумњичених и занемаривање интереса јавности. Ипак, анализа медијског садржаја показује да је евидентан помак када је реч о извештавању о родно заснованом насиљу, на шта су утицали рад чланица групе Новинарке против насиља и Повереника, који континуирано указују на потребу да се поштују новинарски кодекси, као и да се у медијским објавама не релативизује насиље нити тражи оправдање за насилника.

Како би се скренула пажња на различите облике насиља и слабији економски положај жена услед недостатка имовине, мање стопе запослености и нижих зарада, што узрокује економску зависност и повећава ризик од дискриминације па и насиља, Повереник је током године израдио водич *Право на наследство – једнако за све* и организовао националну конференцију на којој се расправљало о имовинским правима жена. Јавнобележничкој комори Србије упутили смо иницијативу како би јавни бележници приликом узимања наследничких изјава, у сваком конкретном случају, додатно појаснили и указали на последице одрицања од наследства пре свега жена. Реализоване су и бројне друге активности, међу којима је и већ поменуто истраживање *Зашто жене не пријављују насиље*.

За планирање и креирање политика заснованих на подацима, а пре свега сагледавање стања и положаја становништва, од великог значаја су статистички подаци које прикупља и публикује Републички завод за статистику. Према резултатима *Пописа становништва, домаћинства и станова*² демографску слику наше земље карактерише демографско старење и висока просечна старост становништва као резултат крупних промена које су се дешавале у старосној структури у 20. веку, проузрокованих првенствено дугогодишњим опадањем стопе фертилитета, висином стопе морталитета, као и миграционим кретањима. Према резултатима овог пописа, у Републици Србији живи око 7% мање становника у односу на 2011. годину када је реализован претходни попис.

О демографским подацима је нарочито потребно водити рачуна када су у питању положај и права појединих група становништва које су у већој мери изложене

²Попис становништва, домаћинства и станова 2022, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-Latn>

дискриминацији, попут старијег становништва које све више стари, неретко живи у самачким домаћинствима, са недовољним приходима, са потешкоћама у остваривању права и услуга подршке. Повереник је и током 2023. године наставио да спроводи активности у циљу адекватног разумевања проблема дискриминације на основу старосног доба и суштинског разумевања особености старије популације, предрасуда и стереотипа који се везују за старије особе и године старости уопште, посебно имајући у виду да је дискриминација на основу старосног доба годинама међу првим основима дискриминације према броју поднетих притужби. Ово су, између осталих, били и разлози због којих је тема 7. регионалне конференције институција за равноправност Југоисточне Европе била „Дискриминација старијих особа – еџизам“.

Изазови депопулације утичу и на децу и њихова права, особе са инвалидитетом, хроничне и друге болеснике, Роме и Ромкиње, лица која живе у удаљеним или руралним подручјима и др. Ова лица долазе у ситуацију да не могу да остваре права на поједине услуге социјалне и здравствене заштите због тога што се услуге не организују у мање насељеним подручјима, а превоз до већих центара није увек обезбеђен. Проблем је и организовање предшколских боравака или школске наставе за све мањи број ученика у појединим насељима, у којима се школе гасе. Са друге стране, у већим градовима постоје проблеми недостатка места у вртићима, па и преоптерећеност школа у смислу превеликог броја ученика. На предвиђене мере популационе политике се издвајају прилично велика средства, док се истовремено за неопходне услуге подршке породици издвајају значајно мања средства. Тако се недовољан број места за децу у државним вртићима у готово свим већим градовима, надомешћује у приватним вртићима, иако услови и цене ових вртића нису једнаке. С тим у вези, у току 2023. године поступљено је по препоруци Повереника која се односила на обезбеђивање уједначавања положаја деце која похађају предшколску установу коју је основао Град Београд и деце која су принуђена да похађају приватну предшколску установу због недовољних капацитета установа чији је оснивач Град.

Постојећа демографска слика Републике Србије несумњиво захтева различите врсте интервенција у више домена, од мера популационе политике, до обезбеђивања инфраструктуре, превоза од и до удаљених и мање настањених подручја, запошљавања и тиме задржавања младих, обезбеђивања свих потребних услуга пре свега социјалне и здравствене заштите у складу са потребама становништва и сл.

Повереник је у више наврата, још од 2017. године, указивао да поједине одредбе Закона о финансијској подршци породици са децом треба изменити. У 2023. години овај закон је измењен у складу са одлуком Уставног суда, међутим и даље треба радити на унапређењу овог прописа, како би се жене које самостално обављају делатност, жене пољопривреднице или оне које раде на основу уговора ван радног односа у потпуности изједначиле са запосленим женама код послодавца када одсуствују са рада у вези са рођењем детета. Наиме, женама које су запослене код послодавца уплаћује се накнада зараде која обухвата и уплаћене доприносе док то није случај са женама које самостално обављају делатност, које су пољопривреднице или обављају рад на основу уговора ван радног односа. Повереник је у својим иницијативама указивао да је неопходна измена и усаглашавање више закона (Закона о здравственом осигурању, Закона о доприносима за обавезно социјално осигурање, Законом о привредним друштвима, Закон о порезу на доходак грађана, Закона о пензијском и инвалидском осигурању, Закона о раду) са овим законом. Такође, важно је истаћи да је на самом почетку 2024. године Уставни суд донео

одлуку којом је утврђена неуставност још једне одредбе (члан 13.) овог закона. По оцени Уставног суда жене које су због компликација у вези са одржавањем трудноће спречене за рад и којима је по том основу обезбеђена посебна заштита, оспореном одредбом се стављају у неповољнији положај у односу на жене чија је трудноћа протекла без компликација јер им се као релевантан период за обрачун накнаде зараде не узима у обзир 18 месеци које претходе месецу у коме је отпочело одсуство већ и период одсуства са рада због компликација у вези са одржавањем трудноће.

Мере популационе политике и подршка рађању не треба да представљају само обезбеђивање финансијских средстава, већ као што је наведено и обезбеђивање пре свега услуга и сервиса подршке (довољан број предшколских установа, обезбеђен продужени боравак до четвртог разреда, за децу са инвалидитетом услуге личног пратиоца, услуге предах и сл). Поред тога једнака брига о деци од стране оба родитеља, флексибилни облици рада, „очинско одсуство“, у одређеним случајевима и продужено родитељско одсуство током одрастања детета, враћање на раније радно место након повратка са оваквих одсустава, усавршавање и могућност даљег напредовања на послу и сл, такође улазе у домен популационе политике. Равноправна расподела кућних послова, послова бриге о деци и старијима и родна равноправност у пуном смислу кључни су за одлуке о рађању, одговорно родитељство и заједно са свим претходно наведеним мерама представљају део ефикасне и одговорне популационе политике. Примера ради, у појединим земљама ЕУ очеви обавезно користе део одсуства са рада ради неге детета. У процесу хармонизације прописа са прописима Европске уније потребно је транспоновати одредбе *Директиве ЕУ о равнотежи између пословног и приватног живота родитеља и неговатеља* усвојене 2019. године, посебно оне које се односе на обавезно одсуство за очеве. Ова директива има за циљ постизање уравнотеженије заступљености жена и мушкараца међу директорима компанија које послују на берзи и то тако што ће, између осталог, до половине 2026. године обезбедити да припадници недовољно заступљеног пола имају најмање 33% свих директорских позиција.

Један од основних узрока неједнакости и социјалне искључености је сиромаштво. Иако је према подацима Републичког завода за статистику³ стопа ризика од сиромаштва у 2022. години износила 20% и у односу на 2021. годину нижа је за 1,2 пп, као и стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености која је износила 28,1% и у односу на 2021. годину била нижа за 0,3 пп, сиромаштво је и даље присутно. Према резултатима истраживања Повереника *Однос грађана према дискриминацији* као две групе које су највише дискриминисане по мишљењу испитаника издвајају се Роми и особе које су сиромашне, и то у свим областима (рада и запошљавања, образовања, поступања органа јавне власти, здравствене и социјалне заштите, правосуђа, информисања и др). Иако је број притужби упућених Поверенику по основу имовног стања годинама релативно мали, неретко се ради о вишеструкој или интерсекцијској дискриминацији коју подносиоци притужби не препознају, па се притужбе подnose на основу неког другог личног својства – инвалидитета, старосног доба, здравственог стања и сл.

Превазилажењу проблема сиромашних грађана и њиховој равноправнијој друштвеној укључености допринела би ефикаснија материјална подршка појединцу и породици у циљу савладавања социјалних и животних тешкоћа, добро таргетиране мере социјалне

³Извештај о сиромаштву и социјалној искључености-СИЛК анкета, Републички завод за статистику, октобар 2023, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/vesti/statisticalrelease/?p=13838&a=01&s=0102?s=0102>

политике, превазилажење неједнакости на тржишту рада, доступност образовних могућности, унапређење родне равноправности, мере подршке породици са децом и мере популационе политике, обезбеђивање универзалности дечијих додатака, односно обезбеђивање дечијих додатака за сву децу, усклађивање рада и родитељства и др, на шта Повереник редовно указује у својим годишњим извештајима. У смислу наведеног, потребно је изменама Закона о социјалној заштити утицати на смањење броја лица која живе испод линије апсолутног сиромаштва, поваћати износ и преиспитати имовински цензус за остваривање права на материјално обезбеђење породице и сагледати могућности за увођење неке врсте социјалних давања за старије који нису никад радили и нису остварили право на пензију а социјално су угрожени.

Од великог утицаја на укупан положај грађана утиче и њихов положај на тржишту рада. Према резултатима *Анкете о радној снази*⁴, у трећем кварталу 2023. године, стопа запослености износила је 50,7%, стопа незапослености 9% док је стопа становништва ван радне снаге износила 44,2%. Раст бруто и нето зарада, у периоду јануар–новембар 2023. године, у односу на исти период прошле године, износио је 15% номинално односно 2% реално, а медијална нето зарада у новембру 2023. године износила је 69.088 динара. 50% запослених остварило је зараду испод наведеног износа.

Током године је донет нови Закон о безбедности и здрављу на раду⁵ којим је предвиђен низ новина, уведене мере и обавезе за послодавце, предвиђено унапређење постојећег система са циљем спречавања повреда на раду, професионалних болести и болести у вези са радом. Овај закон први пут препознаје институт рада од куће и рада на даљину. У овој области нису донети прописи за спровођење Закона о социјалном предузетништву, није донет Закон о радној пракси и није потврђена Конвенција број 190 Међународне организације рада која се односи на забрану насиља и узнемиравања на раду, што је била препорука Повереника и у извештају за 2021. годину. Истовремено, посебно имајући у виду податке о медијалној заради, потребно је размотрити повећање износа неопорезивог дела зараде, како би се на тај начин утицало на смањење фискалног терета најнижих зарада и смањење неједнакости, што је била и једна од препорука Фискалног савета.

Област рада и запошљавања и ове године на првом месту по броју поднетих притужби Поверенику (161). Највећи број притужби и других обраћања грађана односио се на положај жена на тржишту рада, могућност остваривања права током и након повратка са трудничког и породилског одсуства или неге детета. Поверенику су се обраћали и млади са проблемима на које наилазе приликом запошљавања или у првим годинама рада, јер их послодавци користе као замену за раднике запослене на неодређено време, преко приправничког односа или вишегодишњим ангажовањем на уговорима о привременим и повременим пословима. Млади такође остварују ниже зараде у појединим секторима или су пријављени на минималне зараде што је проблем уколико траје дуго времена и уколико се ради о злоупотреби, раде на онлајн платформама, немају здравствено осигурање и сл. Економска несигурност посебно у првим годинама рада доприноси и иселјавању младих из земље. Запошљавање бивше осуђених лица је посебан изазов, с обзиром да и даље постоје бројне предрасуде и стереотипи, због чега је Повереник Националној служби за запошљавање упутио препоруку да ова лица у што

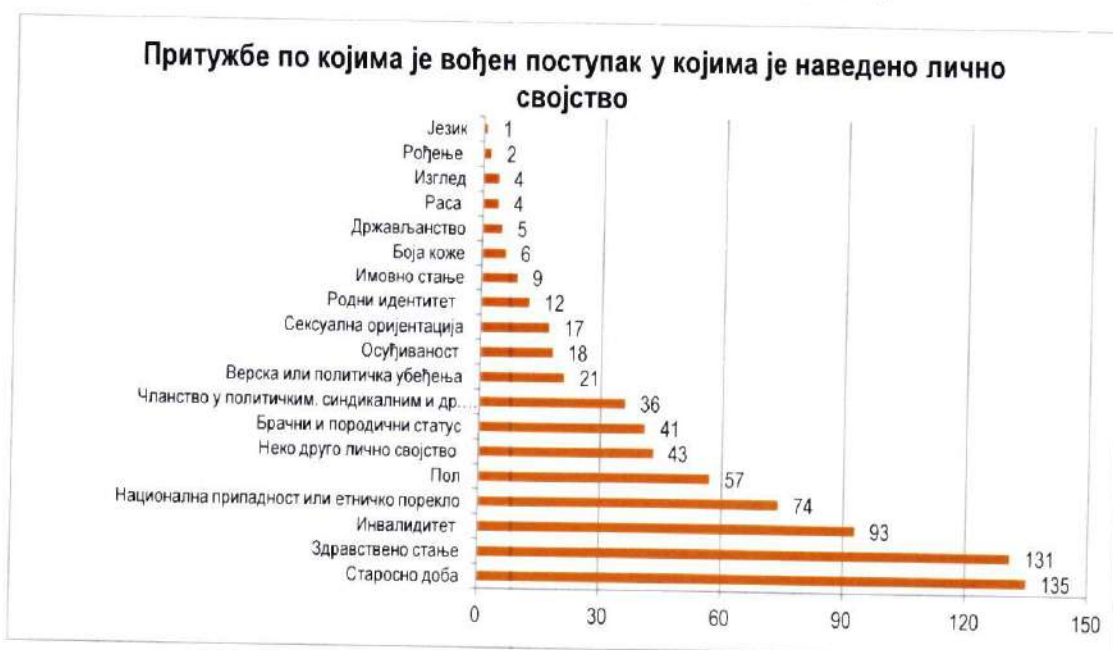
⁴ *Анкета о радној снази*. Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20231130-anketa-o-radnoj-snazi-iii-kv-2023/?s=2400>
⁵ „Сл. гласник РС”, број 35/2023

већој мери укључује у мере активне политике запошљавања, чиме се најефикасније може спровести ресоцијализација, реинтеграција и укључивање у друштво након повратка из установа за издржавање казне.

У циљу подизања свести о обавезности поштовања људских права радника на радном месту, у сарадњи са Међународном организацијом рада учествовали смо у изради *Приручника за жалбене механизме*⁶ и реализацији низа радионица са циљем пружања конкретне помоћи и смерница послодавцима и радницима, да разумеју, успоставе и користе процедуре за решавање радних спорова на радном месту.

Имајући у виду наведено, поред већ поменутог правног оквира, потребно је и прецизније регулисање права радника који раде ван радног односа, повећање броја инспекцијских контрола и јачање самих инспекцијских органа. Приликом креирања мера и механизма активне политике запошљавања, посебно на локалном тржишту рада, треба водити рачуна о ефектима таквих мера на запошљавање и одржање запослења, као и укључивање свих категорија теже запошљивих лица, уз коришћење компаративних предности појединих заједница и креирања мера које подстичу развој и уважавају потребе локалног тржишта рада. Добри ефекти на дужи рок у погледу већег запошљавања и унапређења положаја запослених подразумевају и активније укључивање послодаваца у ове процесе.

Поред ових општих проблема, сагледаних кроз праксу Повереника и друге релевантне изворе, у даљем тексту су приказани проблеми који погађају поједине друштвене групе, и то узимајући у обзир учесталост подношења притужби Поверенику.

* У 142 притужбе, као основ дискриминације, наведено је више личних својстава

⁶Приручник о жалбеним механизмима, доступно на интернет страници: https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2023/10/Prirucnik-o-zalbenim-mehanzimima_MOR_2023.pdf

Како се види из графикона, када се ради о појединим личним својствима као основима дискриминације, током 2023. године највећи број притужби Поверенику поднет је због дискриминације на основу старосног доба, од којих се већина (62%) односила на особе млађе од 18 година. Највећи број поднетих притужби и обраћања грађана када је реч о положају деце, односио на дискриминацију у области образовања, у вези са обезбеђивањем услуге личног пратиоца ученицима са инвалидитетом, као и поводом обезбеђивања бесплатних уџбеника, стипендија талентованим ученицима, учешћа на такмичењима, ученичког превоза, боравка у дому ученика и др. Повереник је, поред давања мишљења у конкретним случајевима, у циљу унапређења положаја деце у овој области, органима јавне власти упутио више препорука мера и иницијатива за остваривање равноправности (за обезбеђивање бесплатних уџбеника, стипендија и сл). Обраћања су се односила и на различите проблеме предшколске деце, попут проблема исхране деце са алергијама и другим здравственим проблемима у вртићима, реализацијом активности са децом са ретким и другим болестима, уписом деце, стављање одређених лекова на позитивну листу лекова и сл.

У 2023. години, као и претходних година, издвојена су већа средства за лечење деце са ретким болестима, а уведен је и обавезни скрининг преглед на ретку болест спиналну мишићну атрофију у свим породилиштима у Србији на терет РФЗО. Допуњен је Правилник о утврђивању телесних оштећења, у оквиру којег је додата нова глава којом су утврђени проценти телесног оштећења, између осталог за: урођене анормалије, генетичке поремећаје и ретке болести, што би требало да допринесе и бољем препознавању ових болести код остваривања права на додатак за помоћ и негу другог лица. Међутим, поред измена овог правилника потребно је да се измене и други подзаконски акти из система социјалне заштите у циљу остваривања услуга социјалне заштите, јер до сада деца оболела од ретких болести често нису у потпуности била препозната у овом систему (нпр. код остваривања услуге личног пратиоца). Значајне су и измене правилника којим је омогућено осигураним лицима да се лече уз тзв. off-label примену лекова на терет средстава обавезног здравственог осигурања. Оболели од ретких болести су се, примера ради, обраћали Поверенику наводећи да им је преписан лек који је једини ефикасан у лечењу али да пошто лек није на позитивној листи или је регистрован за другу индикацију морају да га плаћају што се битно одражава на њихову и егзистенцију породице.

Последице дискриминације на основу старосног доба озбиљне су и далекосежне, без обзира на старосну групу. Дужа изложеност овом облику дискриминације може утицати на здравље, квалитет живота, социјалну изолацију и усамљеност што аутоматски повећава и ризик од сваке врсте насиља, као и потенцијалног занемаривања и злостављања, и посебно утиче на слабљење менталног здравља.

Оно што се из обраћања старијих грађана Поверенику уочава јесте незадовољена потреба за услугама подршке и неге, ризик од сиромаштва, усамљености и социјалне изолације који су уједно и ризици за развој менталних болести (нарочито депресије) али и насиља, злостављања и занемаривања (посебно старије жене). Повереник је и током 2023. године наставио да спроводи активности у циљу адекватног третирања и разматрања питања дискриминације на основу старосног доба и суштинског разумевања особености старије популације, предрасуда и стереотипа који се везују посебно за старије особе али и године старости уопште, утицај измене традиционалног породичног модела, повећање старачких и старачких самачких домаћинстава.

Приликом давања мишљења на Предлог стратегије активног и здравог старења у Републици Србији за период од 2024-2030. године, Повереник је дао велики број примедба на које је одговорено незнатним изменама и променом назива усвојеног документа, међутим стратешки правци у овом документу нису утврђени на целовит начин, а више главних области које су од значаја за унапређење положаја старијих нису обухваћене (сузбијање дискриминације старијих, поступање у кризним ситуацијама, системске промене у областима пензијског и инвалидског осигурања, социјалне и здравствене заштите и сл.), тако да предвиђене мере и активности неће умногоме унапредити положај старијих.

Дискриминација на основу година старости је присутна и када је у питању тзв. „средња“ генерација, и то нарочито у области рада и запошљавања, где су дискриминацији изложени како млади тако и старији радници, пре свега жене које се без обзира на ниво образовања теже запошљавају, имају мање зараде за исти посао, теже напредују и лакше отпуштају.

Дискриминација на основу здравственог стања је други основ по учесталости навођен у притужбама (131 притужба), с тим што се овај основ дискриминације неретко наводи у комбинацији са још неким личним својством, најчешће инвалидитетом, старосним добом, родним идентитетом, полом и др.

Када је у питању дискриминација на основу здравственог стања, обраћања грађана указују да је и даље потребно радити на унапређивању правног оквира, процедура, правила и јасних упутстава, уз сензибилизацију особља у раду са пацијентима, као и унапређивању доступности и приступачности здравствене заштите свим грађанима без обзира да ли живе у градском или руралном подручју. Изузетно је важно да се постигнути стандарди и ниво остварених права не умањују. Грађани су се обраћали указујући на кршења одређених административних процедура, немогућност заказивања прегледа и интервенција, немогућност одласка на рехабилитацију због неприступачности бањских лечилишта и рехабилитационих центара, третман ретких болести и примање одговарајуће терапије на терет буџета. Родитељи деце са аутизмом су указивали на дискриминаторно и стигматизујуће поступање у односу на њихову децу, на неостваривање услуге личног пратиоца и сл. У циљу додатног фокусирања пажње надлежних на положај деце са аутизмом, Повереник је умешач у парници коју је покренула мајка против приватне предшколске установе, због дискриминације њеног малолетног сина који има аутизам. Потешкоће у вези са остваривањем здравствене заштите односиле су се на правовремено и континуирано пружање здравствених услуга, пружање дуготрајне медицинске и палијативне неге, недовољно информисање и проблеме у заказивању здравствених прегледа преко Е-управе посебно за старије грађане, недовољно функционисање различитих сервиса подршке, проблеме у вези са трансплантацијом органа, биомедицински потпомогнутом оплодњом и др.

Различита истраживања указују да због стигматизације, виктимизације, страха да ће бити одбачене особе које живе са ХИВ/АИДС-ом не желе да њихов статус постане познат широј заједници, због чега неретко не пријављују дискриминацију или друге повреде права. Имајући у виду мали број притужби физичких лица, важна су ситуациона тестирања која спроводе организације цивилног друштва. Тако су у 2023. години спроведена ситуациона тестирања у Новом Саду, Нишу, Суботици и Београду у 50 здравствених установа у погледу пружања здравствених услуга особама које живе са

ХИВ-ом. У пет случајева су поднете притужбе (поступци су у току), док у преосталим случајевима дискриминације није било.

Последњих година а нарочито у извештајној години, све је актуелније и питање поштовања права жена у здравственим установама током трудноће и порођаја (акушерско насиље), а жене наводе и увредљиво, понижавајуће, деградирајуће и нехумано третирање у породилиштима, приликом порођаја, као и приликом спровођења процедура индукованог побачаја. Телесна аутономија жена и девојчица, сексуално и репродуктивно здравље и права, као и хуман третман у складу прописима и утврђеним стручним стандардима, морају бити међу приоритетима у области здравствене заштите. Сви релевантни актери морају бити укључени у стварање бољих услова и атмосфере у којој одлазак на порођај неће значити потресно и трауматично искуство, па и разлог да се одустане од наредне трудноће, већ ће представљати посебан тренутак и радост за сваку мајку и породицу. Поред адекватних просторних услова, неопходно је обезбедити и константну едукацију медицинског особља, и то са аспекта остваривања свих људских права.

Следећи, трећи основ дискриминације по броју поднетих притужби је инвалидитет (93) као лично својство, а особе са инвалидитетом су једна од најугроженијих група у свим областима друштвеног живота када говоримо о дискриминацији, слично као и у другим земљама. Највећи број притужби поднет је због неприступачности различитих објеката као и због недостатка потребних услуга у заједници, што онемогућава укључивање у процес образовања и запошљавања, али и друге сегменте живота особа са инвалидитетом. С обзиром да је приступачност, како архитектонска тако и информациона и комуникациона, један од основних предуслова за равноправно учешће особа са инвалидитетом у свим областима друштвеног живота, Повереник је у протеклој години упутио надлежном министарству три иницијативе, и то, како је већ речено, две за измене Закона о планирању и изградњи, а једну за израду системског дугорочног плана на националном нивоу за отклањање архитектонских баријера и унапређење приступачности свих објеката у јавној употреби и јавним површинама. Нарочито је важно да су приступачне установе у којима грађани најчешће остварују права и услуге, као што су на пример образовне институције, установе здравствене, социјалне заштите, бањска лечилишта и рехабилитациони центри, објекти које користе јединице локалних самоуправа и комунална предузећа, судови, али и установе културе, биоскопи и позоришта и др. Неретко решење проблема не захтева велика финансијска средства, него препознавање проблема и добру вољу да се он реши, што потврђује чињеница да је Специјална болница у Врњачкој Бањи предузела мере након дате препоруке Повереника.

Још један значајан проблем са којим се суочавају особе са инвалидитетом, нарочито деца и млади, јесте образовање. Развој инклузивног образовања које подржава развој сваког детета и омогућава му да оствари свој пуни потенцијал, утиче и на спречавање дискриминације, нетрпељивости и нетолеранције. За реализацију инклузивног образовања, поред приступачности, од великог значаја је доступност адекватних услуга подршке, као и континуитет у њиховом пружању, што се нарочито односи на обезбеђивање личних пратилаца и педагошких асистената, али и на сензибилизацију наставног и другог кадра.

У току 2023. године од укупног обраћања грађана због дискриминације на основу националне припадности или етничког порекла поднето је 74 притужбе. Највећи број

притужби, као и претходних година, поднет је због дискриминације припадника ромске националне мањине (55,4%). По учесталости подношења, следе притужбе албанске, бошњачке, македонске, словачке, хрватске националне мањине. У току 2023. године су формиран савети националних мањина у новом сазиву. По први пут је изабран Национални савет горанске националне мањине. Овим саветима су законом поверена одређена јавна овлашћења да учествују у одлучивању или да самостално одлучују о појединим питањима из области културе, образовања, обавештавања и службене употребе језика и писма. Имајући у виду улогу и значај ових савета, Повереник је током године организовао два дводневна семинара, како би чланови савета националних мањина били упознати са бесплатним механизмом заштите од дискриминације.

Током 2023. године припадници ромске националне мањине су у притужбама указивали на неадекватне услове становања у неформалним насељима, страх од принудног исељавања из ових насеља, проблеме око уписа у школу, случајеве сегрегације ромске деце или ромских одељења посебно у школама близу ромских насеља, отежано запошљавање, понижавајуће и увредљиво поступање приликом пружања услуга или у остваривању различитих права и говор мржње изражен графитима, објавама на друштвеним мрежама и другом јавном простору. Пракса Повереника указује на тежак положај посебно Ромкиња које су вишеструко дискриминисане. О постојању дискриминације према Ромима говоре и подаци из истраживања Повереника *Однос грађана и грађанки према дискриминацији*, који указују да је дискриминација најраспрострањенија у односу на Роме (61%). Резултати ранијег истраживања Повереника *Перцепција ромске заједнице о дискриминацији* показали су да је међу испитаницима Ромима веома широко заступљено уверење да је образовање најважније за равноправан положај у друштву (88%), и то не само као начин изласка из сиромаштва, већ и као предуслов за потпуно укључивање у све друге сегменте друштвеног живота. Међутим, и даље је висока стопа напуштања образовања, а као посебан проблем могу се навести дечији и присилни бракови који погађају нарочито девојчице. Важно је уредити и положај ромских координатора и здравствених медијатора.

Поверенику су се обраћали и припадници других националних мањина, али у знатно мањем броју. Ова обраћања су се односила на дискриминаторни текст о албанској националној мањини, употребу језика и писма хрватске националне мањине, погрдан израз за Словакиње на једном порталу („зуске“, „тотице“), дискриминаторне графите и др. Сви случајеви су завршени доношењем упозорења, мишљења или препорука по којима је у највећој мери до краја године поступљено. Тако је примера ради портал поступио по препоруци која се односила на погрдан израз за Словакиње, дискриминаторни графит у Кисачу, у околини Београдског сајма, на просторијама једне организације, као и на Јеврејском гробљу у Београду су прекречени. Још увек тече рок за поступање по препоруци која је дата у поступку по притужби коју је поднео припадник хрватске националне мањине против Пореске управе Суботица којој је препоручено да предузме потребне мере и изради образац захтева који ће бити доступан на језику и писму националних мањина, а који су према Статуту града у службеној употреби у овом граду.

Током 2023. године настављени су трендови из претходних година у погледу учесталости притужби и обраћања грађана у којима је пол наведен као лично својство (57). Поред ових поднете су и притужбе на основу брачног и породичног статуса (41). Имајући у виду да су притужбе по основу брачног и породичног статуса најчешће

подносиле жене, као и да се у великом броју случајева ради о дискриминацији по оба лична својства, ова лична својства су обрађена заједно.

Жене су неједнаком положају при подели кућних послова, бризи о деци и старијим члановима породице, у погледу избора занимања, запошљавања и каријерног напредовања, престанка радног односа, поседовања имовине, учешћа у политичком животу и на местима доношења одлука... И даље постоје поделе родних улога када је реч о остваривању родитељског права а жене се углавном препознају као „једини“ родитељ када се ради о обавезама везаним за неформалну негу, бригу о деци, исхрану, васпитање, хигијену, здравље читаве породице, што доводи до тога да мушки родитељ остаје у „другом плану“. У нарочито тешком положају су одређене групе жена, попут жена са инвалидитетом, жртава насиља, старијих или младих жена, Ромкиње...

Да су жене друштвена група у већем ризику од дискриминације потврђују и резултати истраживања *Однос грађана и грађанки о дискриминацији у Србији*. Наиме, учесници у истраживању перципирају жене (50%) као другу најчешће дискриминисану групу након Рома, а сматрају и да су дискриминацији у области рада и запошљавања највише изложене жене (68%).

Пракса Повереника је показала и да не постоји потпуно разумевање афирмативних мера усмерених ка женама како би се њихов положај, пре свега на тржишту рада, изједначио, па су нам се мушкарци обраћали наводећи да сматрају да су управо они дискриминисани јер не испуњавају услове за конкурисање и добијање нпр. подстицајних средстава у пољопривреди.

Током године смо, са циљем унапређења положаја жена, упутили више препорука мера и иницијатива, попут: препоруке мера да се приликом одлучивања о напредовању државних службеница узимају у обзир као узастопне оцене добијене за године у којима је државна службеница оцењивана не рачунајући годину у којој је користила трудничко, породилско и одсуство са рада ради неге детета; иницијативе за измену Закона о финансијској подршци породици са децом о чему је већ било речи, умањење или ослобађање од плаћања ПДВ-а на производе који се користе за женску хигијену; да се обезбеди већи број контрацептивних средстава на терет РФЗО и др.

Повереник је нарочиту пажњу посветио унапређењу положаја жена са села. Током трогодишњег пројекта „Унапређење положаја жена и девојчица у руралним областима“ пружена је конкретна подршка за 338 жена са села да покрену или унапреде пословање у области пољопривредне производње набавком опреме, око 150 жена учествовало је у тренинзима и округлим столовима на којима су стекле информације и знања о препознавању дискриминације, али и знања за унапређење пољопривредне производње, као и комуникацију и коришћење нових технологија, дигиталних вештина, писање пројеката и сл.

По осталим личним својствима Поверенику је поднет мањи број притужби. На основу неког другог личног својства поднете су 43 притужбе (лична својства која у закону нису експлицитно наведена - статус азиланта, избеглице, интерно расељеног лица, пребивалиште). Затим следе притужбе у којима је као основ наведено чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама (36), верска или политичка убеђења (21), осуђиваност (18), сексуална оријентација (17), родни идентитет (12), имовно стање

(9), боја коже (6), држављанства (5), а након тога у мањем броју следе притужбе на основу расе, изгледа, рођења и језика.

Према резултатима истраживања *Однос грађана и грађанки према дискриминацији*, скоро половина (48%) учесника истраживања има веома негативан или негативан став према избеглицима и мигрантима који тренутно долазе у Србију, 36% има неутралан став док тек 9% има позитиван или веома позитиван став. Међутим, годинама се по овом основу подноси мали број притужби, због чега су ситуациона тестирања која спроводе организације цивилног друштва од изузетног значаја. Тако је на основу ситуационог тестирања поднета притужба против омладинске задруге јер је одбила да учлани лице са одбреном супсидијарном заштитом у Републици Србији, донето мишљење да је задруга дискриминаторно поступала. У посебном ризику од дискриминације у оквиру ове групе су жене и девојчице, деца, особе са инвалидитетом и др.

Последњих година уочава се и чешће обраћање Поверенику због дискриминације на основу чланства у политичким, синдикалним и другим организацијама, и то у највећем броју случајева у области рада и запошљавања. Проблеми се односе на распоређивање на радна места у односу на политичку или синдикалну припадност, политичко запошљавање, привилеговање појединих синдиката и сл. Имајући у виду егзистенцијалну важност права на рад и комплексност правних прописа, као и да су грађани осетљивији када је у питању ова област друштвеног живота, сасвим је логично да је у овој области примљен највећи број притужби, иако се у појединим случајевима под дискриминацијом подразумевају и друге неправде или повреде права (најчешће мобинг). Имајући у виду ову чињеницу Повереник је током године учествовао у реализацији пројекта Међународне организације рада „Обезбеђење адекватних жалбених механизма за раднике у аутомобилској, електро и текстилној индустрији у Републици Србији“, а издате су и публикације *Приручник о жалбеним механизмима и Препознавање и реаговање на дискриминацију у области рада и запошљавања*.

Потребно је напоменути да грађани често у овим случајевима дискриминације, посебно када се ради о личном својству чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама, желе да остану анонимни, односно да не потпишу притужбу, или од притужбе одустају, због страха од последица пријављивања, мислећи да ће пријава дискриминације изазвати негативне реакције послодавца и даље погоршати њихов положај. Такође, и сведоци дискриминације због страха од виктимизације уопште не желе да сведоче или одустају од сведочења у току поступка. Наведено отежава доказивање дискриминаторног поступања и практично онемогућава заштиту од дискриминације.

Грађани наводе и да доживљавају неоправдано неједнак третман у раду државних органа због свог стварног или претпостављеног личног својства чланства у политичкој, синдикалној или другој организацији, или због своје сексуалне оријентације (приликом уписа у вртиће, поступања полиције и сл). Повереница је у више наврата указивала да се начело једнакости може остварити само ако свако ради свој посао професионално, савесно и одговорно, уз континуирану едукацију свих запослених, али и санкционисање пропуста у раду.

По основу верског или политичког убеђења у току 2023. године поднета је 21 притужба, у којима је наведено да поједини функционери у јавном обраћању пропагирају мржњу, стереотипе и предрасуде против чланова, бирача и симпатизера појединих странака, указивано је на негативну праксу која се примењује на аеродрому где се жене које носе

хиџаб издвајају и посебно претресају. Током године овим поводом издато је више упозорења и саопштења, како на званичној интернет презентацији Повереника тако и на налогу на друштвеним мрежама. Крајем 2023. били су парламентарни и локални избори у одређеном броју локалних јединица, због чега је повереница на почетку кампање издала саопштење у коме је подсетила све учеснике изборног процеса, и медије, да имају обавезу и одговорност да поштују Устав и закон којима је забрањен говор мржње, али и увредљиво, узнемиравајуће и понижавајуће поступање према појединцу или групи на основу било ког личног својства. Инциденти током изборне кампање, посебно на самом крају, били су разлог за издавање упозорења за јавност у коме је повереница осудила догађаје попут промоције спота и изјаве са елементима говора мржње према ЛГБТИ+ заједници и политичким неистомишљеницима, напада на активисте у кампањи од врата до врата и на штандове Српске напредне странке у Крагујевцу, као и на активисту „Србије против насиља“ у Пироту, вређања јавних личности потписника Прогласа, вербалних напада на НВО активисте и чланове ГИК-а.

Такође, током 2023. године, настављен је тренд у погледу броја притужби на основу сексуалне оријентације (17) и родног идентитета (12), а неке притужбе су се односиле на дискриминацију по оба ова основа. Припадници ЛГБТИ+ популације се и даље суочавају са социјалном дистанцом и различитим облицима насиља и дискриминације, а истополна партнерства још увек нису нормативно уређена. За разлику од претходне године и догађаја око одржавања ЕуроПрајда, ове године је у Београду одржана Прајд шетња која је протекла без инцидената. Медији често неадекватним извештавањем продубљују предрасуде и стереотипе, чиме истовремено нарушавају достојанство и интегритет ЛГБТИ+ особа, на шта је повереница реаговала најчешће упозорењима за јавност. Нису ретке ни објаве на друштвеним мрежама у којима се припадници ове популације негирају, вређају и стављају у неповољнији положај. Трансполне и трансродне особе суочавају се и са проблемима везаним са недостатком јасних процедура када је у питању издавање личних докумената, диплома и уверења, али је број грађана који су нам указивали на овај проблем мањи него претходне године. Имајући у виду важност остваривања права на равноправност у области рада и запошљавања, Повереник је током 2023. године наставио учешће у реализацији пројекта којим се промовише разноликост, једнакост и инклузија на радним местима. Стратешка парница која је покренута 2022. године против лекара и политичара, због изнетих изјава у телевизијском програму којима се дискриминишу ЛГБТИ+ особе још увек није завршена. Током 2023. године заказана су три рочишта од којих је само једно одржано. Још увек није добио епилог кривични поступак за који је претходне године Повереник поднео кривичну пријаву тужилаштву због основа сумње да су два полицијска службеника у вршењу службене дужности у подземном пролазу у Београду физички и психички злостављала лице због његове сексуалне оријентације.

Пракса Повереника указује и на друге основе дискриминације, попут дискриминације на основу осуђиваности, имовног стања, боје коже, држављанства, расе, изгледа, рођења и језика и др, међутим број притужби по овим личним својствима је релативно мали, што не значи да су мали и изазови са којима се грађани суочавају по различитим основама. Примера ради, ако због осуђиваности грађани не могу да пронађу посао, њихов положај ће се временом само погоршавати уз вероватноћу да ће поново извршити нова кривична дела, о чему сведочи број повратника, што је вишеструко штетно и за друштво и за то лице. Управо због тога смо упутили препоруку мера Националној служби за запошљавање да интензивира укључивање бивше осуђених лица као теже запошљивих

у мере активне политике запошљавања, како би се постигао већи ефекат на њихову ресоцијализацију и реинтеграцију у друштво. Такође, ако због изгледа, који није по нечијим очекивањима (нпр. „атрактивност“) не може да се оствари право на рад, углавном се ради о дискриминацији сем уколико такво поступање није узроковано природом и условима обављања конкретног посла. Пример из праксе Повереника говори и о проблемима у вези са немогућношћу деце да се упишу у матичну књигу рођених одмах по рођењу, зато што родитељи (мајка) немају лична документа, што није у складу са одредбама Конвенције о правима детета.

Повереник је, као и претходних година, и у 2023. години примио притужбе у којима је наведено више личних својстава као основа дискриминације (142 притужбе). У овим случајевима се ради о вишеструкој или укрштеној дискриминацији која спада у тешке облике дискриминације, јер су њене негативне последице теже по жртву. Уколико се ради о дискриминацији лица по основу два или више личних својстава чији се утицај може разграничити реч је о вишеструкој дискриминацији, а уколико се утицај појединих личних својстава приликом дискриминације лица по основу два или више личних својстава не може разграничити ради се о интерсекцијској дискриминацији. У пракси се неретко дешава да подносиоци притужби наведу више личних својстава у ситуацијама када нису сигурни које је лично својство било основ дискриминације. Најчешће се наводе пол и брачни и породични статус, старосно доба и инвалидитет, здравствено стање, национална припадност и сл. Повереник од почетка рада примењује концепт интерсекцијске дискриминације у пракси и наши примери су препознати као добри за успостављање стандарда на европском нивоу.

Ове године смо, због чињенице да живимо у ери рапидног техничког и технолошког напретка, који карактерише и развој вештачке интелигенције (ВИ), посебно обрадили дискриминацију у овој области, наглашавајући да развој ВИ има велики потенцијал да унапреди различите аспекте људског живота, као што су здравство, образовање, економија, култура и друштво, али да истовремено носи и бројне изазове и ризике који се тичу етичких, правних, социјалних и политичких питања. Како би се осигурало да ВИ буде развијана и коришћена на начин који поштује људска права, достојанство и демократију, потребно је успоставити јасне оквире за њено управљање и линије одговорности. Зато је, између осталог, безбедност на интернету била у фокусу јавних политика у претходној години.

Као један од кључних проблема у току 2023. године издваја се и даље присутан дискриминаторан говор у јавном простору, на шта указују и мишљења Повереника. Најчешће се ради о недозвољеном говору према Ромима, ЛГБТИ популацији, женама или националним мањинама, као и према политичким неистомишљеницима који се доживљавају и у јавности представљају као архи непријатељи. Међусобно вређање постало је део свакодневног политичког живота. Оваквог непримереног, понижавајућег и увредљивог говора у неким случајевима нису биле поштеђене ни поједине личности из јавног и културног живота. Опасност представљају и дискриминаторни ставови и узнемиравање и понижавајуће поступање од стране јавних личности, посебно политичара, чији ставови у већој мери утичу на јавно мњење, подстичу стереотипе, предрасуде и имају далекосежније последице. У том смислу треба отворити шири друштвени дијалог у циљу проналажења решења за промену наратива о мањинским и чешће дискриминисаним друштвеним групама. Потребно је реализовати и што више едукација/обука о дискриминацији као недозвољеном поступању, радити на укључивању

бројних друштвених актера на препознавању и превенцији говора мржње, сексизма, хомофобије, трансфобије, а у јавном и медијском простору спроводити програме и подстицати теме којима се промовише култура толеранције, недискриминације, поштовања, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности, међугенерациске солидарности.

Препоруке које следе, дате су на основу свеукупно сагледаног стања у погледу остваривања равноправности различитих друштвених група, по свим основима и областима дискриминације, у складу са праксом Повереника. Дате су прво опште препоруке (заједничке за сва лична својства и друштвене групе), следе препоруке по појединим личним својствима по којима је поднет већи број притужби, док су препоруке по личним својствима по којима је поднет мањи број притужби дате збирно.

Како је и у ранијим извештајима Повереника наведено, поједине препоруке се могу испунити током године, док је за реализацију једног броја препорука неопходно предузимати активности у континуитету или у дужем временском периоду, због чега се поједине препоруке из претходних године понављају.

Препоруке за унапређивање равноправности и сузбијање дискриминације

Опште препоруке за унапређивање равноправности:

- ојачати капацитете Повереника у погледу броја запослених и финансијских средстава за успостављање евиденције у складу са законом (Министарство финансија, Скупштина);
- донети подзаконски акт којим се прописује начин вођења евиденције судова о правноснажним пресудама и одлукама донетим у прекршајним, кривичним и парничним поступцима због повреде одредаба којима се забрањује дискриминација, као и начин њиховог достављања Поверенику (Министарство правде);
- неопходно је да органи јавне власти приликом доношења прописа или политика врше ефикасну процену утицаја прописа или политика на социоекономски угрожена лица или групе и њихову усаглашеност са начелом једнакости, као и да достављају нацрте закона и предлоге других аката Поверенику на мишљење (органи јавне власти на свим нивоима);
- неопходно је да министарства за сваку извештајну годину доставе Поверенику свеобухватан извештај о активностима које су предузели на унапређењу равноправности друштвених група које су у већем ризику од дискриминације током те године (сва министарства);
- прихватити иницијативе Повереника и изменити, допунити или донети нове прописе, усаглашене са антидискриминационим прописима - измене Кривичног законика, Закона о јавном реду и миру, Закона о извршењу кривичних санкција, прописа у вези са социјалном, породичном и дечијом заштитом, као и у вези са

пословном способношћу, финансијском подршком породици са децом и др. (Министарство правде, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство унутрашњих послова, Министарство за бригу о породици и демографију);

- изградити стратешка документа и акционе планове чије је важење истекло или истиче нпр. стратегију развоја образовања одраслих, друштвено одговорног пословања, акциони план за спровођење Резолуције 1325 Савета безбедности УН – Жене, мир и безбедност, акциони план за унапређење положаја националних мањина, акциони план за спровођење стратегије за борбу против родно заснованог насиља над женама и насиља у породици, Програм за ретке болести и др. (ресорна министарства као предлагачи и Влада);

- континуирано радити на поједностављивању процедура за остваривање различитих права (смањивањем броја потребних докумената, убрзавањем процедура, појашњавањем начина и сл), спроводити едукације о коришћењу Е-управе, посебно за старије грађане (органи јавне власти у својим доменима, Министарство државне управе и локалне самоуправе, Канцеларија за информационе технологије и електронску управу);

- квантитативно и квалитативно ојачати капацитете, пре свега социјалне, здравствене, дечије заштите, службе бесплатне правне помоћи и друге службе намењене заштити социоекономски угрожених група и група које су у већем ризику од дискриминације, ојачати инспекцијске органе и повећати број инспекцијских надзора посебно у области рада. Преиспитати постојеће нормативе кадрова и успоставити критеријуме засноване на реалним потребама ових служби (ресорна министарства, Министарство финансија, јединице локалне самоуправе);

- повећати обим, врсту и доступност услуга социјалне заштите и међусекторских услуга пре свега социјалне, здравствене заштите и образовања, тако да одговарају потребама становништва (ресорна министарства, јединице локалних самоуправа и територијалне аутономије);

- регулисати рад од куће, флексибилно радно време, рад ван радног односа, сезонски рад, радну праксу и др, у циљу побољшања положаја радника. Приступити потврђивању Конвенције број 190 Међународне организације рада која се односи на забрану насиља и узнемиравања на раду. Донети подзаконска акта за спровођење Закона о социјалном предузетнишву (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања);

- поред постојећих, креирати нове мере подршке рађању и подршке породици са децом са фокусом на родну равноправност, услуге подршке, усклађивање рада и родитељства, веће учешће мушкараца у нези и васпитавању деце, обезбеђивање довољног броја и доступности установа за бригу о деци, запошљавање и задржавање младих у земљи (Министарство за бригу о породици и демографију, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог, Министарство просвете, јединице локалне самоуправе);

- у јавном и медијском простору спроводити програме и подстицати теме којима се промовише култура међусобног поштовања, недискриминације и толеранције. Адекватно и правовремено реаговати и санкционисати говор мржње и друге облике узнемиравајућег или понижавајућег поступања у јавном простору (Министарство информисања и телекомуникација, Министарство културе, РЕМ, Министарство унутрашњих послова, јавни сервис и други медији, јединице локалне самоуправе, тужилаштва, судови и др);

- континуирано реализовати едукативне програме у циљу препознавања дискриминације и дискриминаторних ставова, говора мржње, сексизма, хомофобије, трансфобије, мизогиније и упознавање са правним механизмима за заштиту од дискриминације. Едукативним програмима обухватити децу и младе, наставно особље, као и друге запослене у органима јавне власти и актере у свим областима друштвеног живота, посебно у јавном простору (Национална академија за јавну управу, Правосудна академија, Министарство културе, Министарство информисања и телекомуникација, Министарство просвете и др).

Препоруке за унапређивање равноправности по појединим личним својствима:

Старосно доба:

- унапредити нормативни оквир за заштиту права детета усаглашавањем са Конвенцијом о правима детета и Општим протоколом за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Усвојити протокол за поступање у случајевима дечјих бракова, као и креирање процедура у циљу превенције (Министарство за бригу о породици и демографију, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања);

- константно унапређивати координисано и ефикасно деловање свих институција система у заштити од насиља, уз даљи развој сервиса за подршку жртвама и деци сведоцима насиља, обезбеђивању бесплатне правне помоћи, као и у подизању свести јавности о препознавању насиља и његовом пријављивању, вршити едукацију деце о превенцији и реаговању у свим случајевима насиља, посебно сексуалног, вршњачког и дигиталног. Прописати кажњива дела која нису прописана (забрањени садржаји на интернету и друштвеним мрежама), појачати казне, обезбедити забрану приласка жртвама (Министарство унутрашњих послова, Министарство здравља, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство правде, Министарство просвете, јединице локалне самоуправе);

- у образовном систему ублажавати и отклањати факторе који доприносе криминогеном понашању деце, посветити пажњу проблемима менталног здравља и превазилажењу трауматских искустава изазваних насиљем и дискриминацијом (Министарство просвете, Министарство здравља, центри за социјални рад, Саветовалишта за младе);

- унапређивати услуге раног развоја деце и инклузију водећи рачуна о доступности деци на целој територији Републике Србије, спроводити активности у циљу

омогућавања живота детета у породици, уз истовремено развијање услуга подршке и повећање обухвата деце овим услугама (Министарство за бригу о породици и демографију, други надлежни органи);

- обезбедити универзални дечији додатак, односно дечији додатак за сву децу (Министарство за бригу о породици и демографију);

- афирмативним мерама унапређивати доступност свих нивоа образовања, обезбедити квалитетну и континуирану подршку младима и деци са инвалидитетом и сметњама у развоју, Ромима, деци у уличној ситуацији и другима којима је потребна подршка, кроз унапређење инклузивног образовања, обезбеђивање услуга личног пратиоца и педагошког асистента и других услуга у потребном обиму (Министарство просвете, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство туризма и омладине);

- омогућити бесплатне уџбенике за ученике основних школа на територији свих јединица локалне самоуправе из средстава буџета (Влада, јединице локалне самоуправе);

- у образовне програме увести, односно повећати садржај образовних програма о сексуалном и репродуктивном здрављу уз активно укључивање здравственог система. Обезбедити потребан број доступних спортских садржаја у школама (Министарство просвете, Министарство здравља);

- у свим медијима укључујући и друштвене мреже и у образовним установама промовисати културу међусобног поштовања и недискриминације, толеранције, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности, међугенерациске солидарности (Министарство културе, Министарство информисања и телекомуникација, Министарство просвете);

- креирати и спроводити јавне политике за учешће младих, ради постизања веће укључености и побољшања положаја уз подстицаје да даљи живот и каријеру наставе у земљи (министарства и јединице локалне самоуправе и територијалне аутономије);

- спроводити активности и пројекте у којима се равноправно и плански врши укључивање старијих у различите области друштвеног живота и у процесе доношења одлука, подстицати међугенерациску солидарност, сарадњу са организацијама цивилног друштва, волонтеризам и волонтерски рад, уз истовремено подизање свести о личној одговорности за достојанствено, активно и здраво старење ради спречавања ризика од социјалног искључивања (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство за бригу о породици и демографију, установе социјалне заштите, јединице локалне самоуправе);

- повећати доступност и континуитет постојећих, уз развој нових, иновативних услуга социјалне заштите (помоћ у кући, патронажне службе, телефонско саветовање, телеасистенција, услуге повременог и привременог смештаја и сл), као и услуга менталног здравља, дуготрајне и палијативне неге и др, уз повећање броја медицинских професионалаца специјализованих за рад са старијима, као и

међусекторских услуга система социјалне и здравствене заштите (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство здравља, јединице локалне самоуправе, установе социјалне заштите и други пружаоци услуга);

- континуирано унапређивати положај и јачати капацитете неформалних неговатеља – радно време, рад од куће, плаћено одсуство, предах смештај, групе за узајамну помоћ, едукације и сл. (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство за бригу о породици и демографију, јединице локалне самоуправе).

Здравствено стање:

- Унапредити доступност и приступачност услуга здравствене заштите, укључујући услуге менталног здравља, на читавој територији свим корисницима, обезбеђивањем одговарајућих просторних капацитета, опреме и потребног броја здравствених радника, оснивањем регионалних центара и мањих здравствених станица, мобилних тимова, патронажних услуга и сл. (Министарство здравља, РФЗО, јединице локалне самоуправе и територијалне аутономије);

- поједноставити процедуре за остваривање права, повећати број превентивних и скрининг прегледе, подизати ниво информисаности и знања грађана о правима и услугама здравствене заштите и заштите права пацијената. (Министарство здравља, РФЗО, јединице локалне самоуправе и територијалне аутономије);

- наставити рад на обезбеђивању ефикаснијих терапија, лекова, материјала и помагала новије генерације на терет РФЗО. Повећати број научних истраживања и клиничких студија за ретке болести, као и доступност лечења и одговарајућих лекова уз препознавање потреба пацијената са ретким болестима у систему социјалне заштите. (Министарство финансија, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, РФЗО);

- обезбедити поштовање права жена, безбедно окружење, адекватан и хуман третман, у складу прописима и савременим стручним стандардима у здравственим установама, током трудноће и порођаја (Министарство здравља, гинеколошко- акушерске установе, здравствена инспекција);

- утврдити стандарде за пружање међусекторских услуга здравствене и социјалне заштите (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство здравља);

- спроводити редовне потребне едукације здравственог особља о антидискриминационим прописима и унапређивању равноправности у пружању услуга здравствене заштите. (Министарство здравља, РФЗО, јединице локалне самоуправе и територијалне аутономије);

- спроводити едукативне програме за послодавце у циљу спречавања дискриминације, посебно на основу здравственог стања и инвалидитета (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Национална служба за запошљавање, НАЈУ, удружења послодаваца);

Инвалидитет:

- Израдити системски дугорочни план на националном нивоу за отклањање архитектонских баријера и унапређење приступачности на свим објектима у јавној употреби и јавним површинама (Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре и друга министарства у оквиру надлежности);

- интензивирати рад на примени универзалног дизајна у свим областима са циљем омогућавања приступа услугама - јавном превозу, информацијама, комуникацијама медијским садржајима, бирачким места и изборном материјалу, службама за хитне интервенције, СОС линијама и сл. (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство здравља, Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, Министарство унутрашњих послова, Републичка изборна комисија, градске изборне комисије, јединице локалне самоуправе и територијалне аутономије);

- обезбедити потребне услуге за особе са инвалидитетом у континуитету, уз наставак процеса деинституционализације и већи број услуга у заједници. Обезбедити услуге личног пратиоца у континуитету за сву децу којој је утврђена потреба за овом услугом (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, јединице локалне самоуправе и територијалне аутономије);

- променити медицински приступ у сагледавању капацитета особа са инвалидитетом, унапредити прописе који уређују питање лишења пословне способности и старатељства над пунолетним особама уз омогућавање самосталног одлучивања и промоцију способности особа са инвалидитетом, у складу са Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, РФЗО, Министарство за бригу о породици и демографију, Министарство правде);

- извршити анализу мера професионалне рехабилитације и активне политике запошљавања особа са инвалидитетом и наставити са применом делотворних мера у циљу постизања бољих ефеката на запошљавање. Повећати запошљавање особа са инвалидитетом посебно у јавном сектору, реалним запошљавањем уместо ослобађањем од ове обавезе уплатом средстава у буџет (НСЗ, органи јавне власти).

Национална припадност и етничко порекло:

- Промовисати и предузимати мере ради подстицања националне, етничке, верске, културне и друге разноврсности, уз развијање међукултурног дијалога, узајамног поштовања, разумевања и сарадње (сви органи јавне власти);

- предузети потребне мере како би састав државних органа, органа локалне самоуправе и других органа јавне власти одговарао националном саставу становништва на њиховом подручју, повећањем броја запослених припадника националних мањина, школовањем и оспособљавањем за обављање ових послова (Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог, Министарство државне управе и локалне самоуправе и др);

- осигурати континуитет рада здравствених медијатора и педагошких асистента, као и повећање њиховог броја (Министарство здравља, Министарство просвете);

- активно радити на унапређивању положаја Рома, посебно Ромкиња и ромске деце, јачањем капацитета пре свега на локалном нивоу, уз остваривање међуресорне сарадње различитих актера и успостављање интегрисаних услуга у погледу обезбеђивања личних докумената, приступа адекватном становању, здравственим, образовним и услугама социјалне заштите, као и запошљавању (јединице локалне самоуправе, Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог, Министарство унутрашњих послова, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре и др);

- подстицајним мерама повећати обухват ромске деце у предшколском, средњем и високом образовању, утицати на смањење напуштања система образовања и спречавање сегрегације у образовном процесу (Министарство просвете, јединице локалне самоуправе);

- кроз Акциони план који се односи на унапређење положаја националних мањина предвидети одговарајуће активности за спречавање свих облика дискриминације, нарочито говора мржње, узнемиравајућег и понижавајућег поступања. Овим акционим планом или стратегијом, у складу са Стратегијом Европске уније за борбу против антисемитизма, предвидети и активности које се односе на борбу против антисемитизма (Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог);

Пол и брачни и породични статус:

- Успоставити национални контролни механизам за праћење случајева фемцида, унапредити синхронизовано и координисано деловање свих актера на превенцији насиља према женама и насиља у породици, правремено санкционисати починиоце (Савет за сузбијање насиља у породици, Министарство правде, Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог, Министарство за бригу о породици и демографију, Министарство унутрашњих послова, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања);

- изменити Кривични законик у погледу дефиниције сексуалног насиља засноване на концепту непостојања пристанка, прописати посебно дело злоупотребе и објављивања снимака полно експлицитног садржаја. Извршити измене Закона о извршењу кривичних санкција прописивањем обавезе надлежних органа да, по службеној дужности у случајевима родно заснованог и породичног насиља обавесте жртву о отпуштању осуђеног или његовом бекству из затвора, без обзира на процену ризика од стране завода у конкретном случају, уз допуну која се односи на упућивање на одредбе Закона о спречавању насиља у породици којим су прописана кривична дела на која се овај закон примењује (Министарство правде);

- изменити Закон о јавном реду и миру у погледу декриминализације пружаоца услуге проституције, а кажњавање корисника ове услуге. Развити системску подршку и услуге за жене које су напустиле и/или које желе да напусте проституцију као женама жртвама трговине људима (Министарство унутрашњих послова, Министарство правде, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална

питања, јединице локалне самоуправе, Центар за заштиту жртава трговине људима, организације цивилног друштва);

- изједначити жене које самостално обављају делатност, пољопривреднице или оне које раде на основу уговора ван радног односа са положајем жена које су у радном односу код послодавца у погледу свих примања и накнада по основу рођења и неге детета и посебне неге детета и у том смислу усагласити све прописе (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство за бригу о породици и демографију, Министарство привреде, Министарство финансија и др);

- укинути или смањити ПДВ-а на производе који се користе за женску хигијену и обезбедити већи број контрацептивних средстава на терет РФЗО (Министарство финансија и РФЗО);

- омогућити остваривање права на здравствену заштиту по основу неплаћеног рада у складу са Законом о родној равноправности (Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог, Министарство здравља);

- успоставити тела за родну равноправност на нивоу локалних самоуправа, континуирано предузимати активности усмерене на деконструкцију стереотипних улога полова, посебно у јавном простору, ојачати механизме контроле, повећати број информативних кампања, догађаја и садржаја о родној равноправности, (јединице локалне самоуправе и територијалне аутономије, Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог и др);

- активним мерама и субвенцијама подстицати запошљавање жена, развој женског предузетништва и пољопривредних газдинстава, остваривање равноправности у приступу радним местима, једнаким зарадама, условима за напредовање, као и уравнотеженију заступљеност жена на руководећим местима и органима управљања. Анализирати ефекте предузетих мера на нивоу локалне заједнице и унапређивати их у односу на постигнуте резултате (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство привреде, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Министарство за бригу о селу, НСЗ, јединице локалне самоуправе и територијалне аутономије, послодавци);

- успоставити додатне механизме и подстицаје за веће учешће, активност и видљивост жена у политичком животу (Влада).

Остала лична својства:

- изменама Закона о социјалној заштити створити услове за смањење броја лица која живе испод линије апсолутног сиромаштва, повећати износ, преиспитати имовински цензус и друге услове за остваривање права на материјално обезбеђење породице и сагледати могућности за увођење социјалних давања за старије који нису никад радили и нису остварили право на пензију а социјално су угрожени (Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство финансија);

- повећати неопорезиви део најнижих зарада што би утицало на смањење фискалног терета најнижих зарада, а тиме и на смањење неједнакости (Министарство финансија);
- активно радити на остваривању права на лична документа, приступ здравственим, социјалним и другим услугама за лица у стању бескућништва, уз обезбеђивање већег броја прихватилишта за ова лица (Министарство за људска и мањинска права, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство здравља, јединице локалне самоуправе);
- обезбедити доследну примену прописа о раду у погледу забране стављања у неоправдано неповољнији положај и дискриминације лица која траже запослење и запослених, посебно на основу политичког, верског или другог уверења, као и чланства у политичким, синдикалним или другим организацијама (Инспекторат за рад, послодавци);
- предузети мере за унапређивање положаја осуђених лица и њихову пуну социјалну укљученост, без стигматизације, посебно у поступку запошљавања (јединице локалне самоуправе, центри за социјални рад, Национална служба за запошљавање);
- донети прописе којима се омогућава регистрација истополних партнерстава и регулишу дејства, правне последице и начини њиховог престанка (ресорна министарства као предлагачи и Влада);
- обезбедити правилну примену прописа приликом издавања диплома о стеченом образовању, уверења, личних докумената и др. трансродним и трансполним особама како би се омогућило да нови идентитет у потпуности интегришу у приватни и професионални живот (органи јавне власти).

Напомена: У препорукама су назначени органи у чијем је ресору доминантно област која је предмет препоруке имајући у виду њихово својство предлагача аката и вођења политика, с обзиром да су ови органи покретачи процеса промена које треба извршити. Подразумева се да је Влада у свом домену крајњи доносилац одређених аката, а Народна скупштина врховни законодавни орган. У реализацији датих препорука Повереник ће наставити да предузима мере и активности из своје надлежности, уз активно укључивање, у циљу унапређења равноправности и заштите од дискриминације грађана, због чега није посебно наведен уз друге државне органе надлежне за реализацију одређених препорука.

О ПОВЕРЕНИКУ ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ

Повереник је самосталан и независан инокосни државни орган, установљен Законом о забрани дискриминације⁷, са широким кругом законских овлашћења која га чине централним националним органом специјализованим за заштиту грађана од дискриминације и унапређивање равноправности. Основни постулати и кључне претпоставке за успешно остваривање законом прописаних надлежности институције Повереника представљају самосталност и независност у обављању послова утврђених законом.

Законом о забрани дискриминације прописано је да Повереник има Стручну службу која, од свог оснивања, константно јача квалитативне капацитете.

Правилником о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места у Стручној служби Повереника систематизовано је укупно 60 државних службеника и намештеника. На наведени Правилник Народна скупштина Републике Србије дала је сагласност. У Стручној служби Повереника, на дан 1. јануар 2023. године, било је запослено 36 државних службеника и намештеника на неодређено време и 3 запослена на одређено време. У току 2023. године Повереник је расписао јавне конкурсе (један са афирмативном мером) и у радни однос на неодређено време, након четири године, примио четири државна службеника, док је конкурс у току за три радна места, од којих је једно за особу са инвалидитетом.

На крају 2023. године било је запослено 40 државних службеника и намештеника на неодређено време. У 2023. години, у Стручној служби Повереника попуњеност систематизованих радних места износи 66,67%.

Стручна служба Повереника, 2023.

⁷ „Сл. гласник РС”, бр. 22/09 и 52/21

Без обзира на ново запошљавање, кадровски капацитет Стручне службе и даље је Повереника недовољан. Повереник је у више наврата годинама указивао, односно тражио сагласност од Народне скупштине и Министарства финансија, за повећање кадровских капацитета, што је у складу и са закључцима Народне скупштине, Акционим планом за поглавље 23, као и другим релевантним документима. У циљу додатног јачања кадровских капацитета неопходно је брже и континуирано попуњавање слободних радних места.

У току 2023. године запослени су похађали обуке у организацији Националне академије за јавну управу по различитим темама: Јачање професионалних капацитета државних службеника на положају у Републици Србији; Савладајте трему пре него што она савлада вас; Говор тела у јавном наступу; Асернативна комуникација; Родно одговорно буџетирање; Вештачка интелигенција; Заступање српских националних интереса у форумима за доношење одлука ЕУ; Државни протокол са елементима пословног протокола; Напредна обрада текста; Немачки језик; Енглески језик и др.

Такође, запослени су похађали радионице, тренинге и обуке: Радионица за припрему КА210 пројеката малих партнерстава у организацији фондације Темпус; Радионица на тему Лични развој; Тренинг за тренере на тему: Родна равноправност у државној управи; Увод у системе вештачке интелигенције, као и Вештачка интелигенција и људски ум, у организацији Математичког института САНУ; Регулисање вештачке интелигенције: правни и етички изазови, у организацији Факултета политичких наука; Технички аспекти функционисања вештачке интелигенције за реаговање за потенцијалне случајеве дискриминације и припрема за ефикасну примену Уредбе ЕУ о вештачкој интелигенцији; Упознавање са системима информационе безбедности и заштите података на интернету; Историја Рома и ромског језика, у организацији Фондације за образовање Рома; Јачање лидерских вештина у организацији Центра за модерне вештине; Обрачун осталих личних примања и Нови ПФЕ образац, у организацији Министарства финансија; Енглески језик у организацији Института за стране језике Београд.

Поред тога, Повереник је учествовао на Сајму „Студентска стручна пракса у јавној управи 2023/2024“, у организацији Министарства државне управе и локалне самоуправе, уз подршку ЕУ пројекта Комуникација и видљивост реформе јавне управе (Communication and Visibility PAR). У реализацији Споразума о сарадњи и пружању подршке јавне управе високошколским установама у образовном процесу 2023/2024, студенти су обавили стручну праксу у институцији.

Захваљујући пуноправном чланству у Европској мрежи тела за равноправност (ЕКВИНЕТ) запослени су активно укључени у рад свих радних група ове мреже, што омогућава размену искустава и упознавање са антидискриминационом праксом и стандардима рада других институција за равноправност у Европи.

Постигнути ниво знања, стручност и искуство једног броја запослених у Стручној служби Повереника омогућио је пуни капацитет за држање обука и тренинга из области антидискриминационог права, препознавања и реаговања на дискриминацију за различите професионалне групе и најширу јавност.

Рад Повереника током 2023. године у бројкама

ПОСТУПЉЕНО
по препоруци
86,3%

НИЈЕ ПОСТУПЉЕНО
по препоруци
17,7%

ПОСТУПАЊЕ ПОВЕРЕНИКА НА ЗАШТИТИ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ ТОКОМ 2023. ГОДИНЕ

Поверенику се у току извештајне године обратило више хиљада грађана због различитих врста повреда права као и потреба за информацијама, пружањем помоћи или информисањем у вези са остваривањем различитих права и/или услуга. Свим грађанима који нам се обрете пружамо детаљне информације о начину и поступку остваривања права, могућности покретања поступка пред Повереником, судског или другог поступка, како би грађани у потпуности били упознати на који начин могу да остваре и заштите своја права у складу са законом. Само телефонским путем грађани на дневном нивоу просечно добију више десетина информација. Ради лакшег обраћања грађана, на сајту Повереника (доступан на ћириличком и латиничном писму, као и на енглеском језику) може се преузети необавезујући образац притужбе који је сачињен на језицима националних мањина, као и у формату приступачном деци.

Током 2023. године Повереник је поступао у 3.282 предмета, што представља повећање у односу на 2022. годину. Суштинска разлика у броју предмета односи се на издате потврде лицима која конкуришу или су запослена у образовном систему да нису дискриминаторно поступала, којих је издато 1.950, за разлику од претходне године када их је издато 719. Наиме, Законом о основама система образовања и васпитања и Закона о ученичком и студентском стандарду је прописано да се у радни однос у образовне установе и установе ученичког и студентског стандарда примају лица под одређеним условима, међу којима је и услов да за конкретно лице није у складу са законом, утврђено дискриминаторно поступање. Испуњеност овог услова може да се проверава и у току рада, а поред запослених испуњеност услова мора да докаже и директор образовне установе. Такође, одредбама Закона о основама система образовања и васпитања је прописано да за члана органа управљања не може да буде предложено ни именовано лице које је правноснажном пресудом осуђено за кривично дело за које је изречена безусловна казна затвора у трајању од најмање три месеца или које је правноснажно осуђено за кривично дело: насиље у породици, одузимање малолетног лица, запуштање и злостављање малолетног лица или родоскврнуће; за кривична дела примање или давање мита; за кривично дело из групе кривичних дела против полне слободе, против правног саобраћаја и против човечности и других добара заштићених међународним правом, без обзира на изречену кривичну санкцију, ни лице за које је, у складу са Законом о забрани дискриминације, утврђено дискриминаторно понашање. Потврду да није утврђено дискриминаторно поступање мора да приложи и оснивач установе. Имајући у виду надлежност Повереника, као и чињеницу да води евиденцију о поступању у предметима по притужбама и стратешким парницама за заштиту од дискриминације, Повереник након разматрања сваког конкретног захтева, издаје потврду да се према конкретном лицу које се запошљава или ради у области образовања не води поступак/није утврђена дискриминација.

Поступање Повереника у 2023.

*Предмети у вези са притужбама

Када је у питању заштита од дискриминације Повереник је поступао у 600 притужби, органима јавне власти и другим лицима упућено је 660 препорука мера за остваривање равноправности, упућено је 20 иницијатива за измену прописа, дато је 32 мишљења на нацрте закона и других општих аката, један предлог за оцену уставности и законитости, воде се две стратешке парнице и један парнични поступак у којем је Повереник умешач по тужби за заштиту од дискриминације коју је покренуло друго лице. Покренут је један прекршајни поступак и поднета једна кривична пријава, спроведен поступак посредовања (медијације) који није успео односно није окончан споразумом, издато је 13 упозорења јавности.

Што се тиче поступања Повереника по притужбама, у већем броју случајева у односу на претходну годину подносиоци притужби су, након покретања поступка пред Повереником и предузетих активности лица против којих је поднета притужба, одустали од даљег вођења поступка јер су отклоњене последице дискриминаторног поступања. Ови случајеви указују да често нема намере да се изврши дискриминација, него је

дискриминаторно поступање последица непознавања или неразумевања прописа. Нису ретке ни ситуације да лице одустане од притужбе јер је након упућивања притужбе на изјашњење поступање промењено и проблем решен. Примера ради запослени је враћен и распоређен на одговарајуће радно место сагласно својој радној способности, запослена је након повратка са породилског одсуства и одсуства са рада ради неге детета напредовала или је упућена на обуку и сл. Ова ситуација је најчешћа у области рада и запошљавања. Такође један број поступака је обустављен из других разлога прописаних законом, као што је примера ради због непотпуне притужбе која није допуњена ни након поновљеног захтева Повереника, ако је било очигледно да нема повреде права, ако Повереник није надлежан да води поступак у конкретном случају или је већ поступао а нису понуђени нови докази, покренут је, односно окончан судски поступак или је лице одустало од притужбе и сл.

У поступку по притужбама донето је 53 мишљења. У поступку по 32 притужбе донето је мишљење којим је утврђена повреда одредаба Закона о забрани дискриминације и дата препорука мера, у 12 случајева није утврђена повреда, док је у девет случајева утврђено да није дошло до повреде одредаба Закона, али је дата препорука мера за унапређење равноправности. За разлику од претходних година у току 2023. године није било случајева да, поводом истог догађаја, буде поднет већи број притужби. Примера ради, претходне године поднето је више притужби поводом истог дискриминаторног графита, затим више десетина притужби становника ромског насеља, као и због неприступачности такси услуге особама са инвалидитетом која за кретање користе колица и сл.

По препорукама Повереника датим у мишљењима поступљено је у 84,3% случајева, док у 15,7% није поступљено, а у 14 случајева рок за поступање по препоруци у 2023. години није истекао.

Када је реч о поступању по препорукама мера за унапређење равноправности које је Повереник упутио органима јавне власти и другим лицима, поступљено је у 88,4%, што у просеку са поступањем по препорукама датим уз мишљења износи 11,6%. Дакле, и даље је настављен тренд поступања по препорукама Повереника.

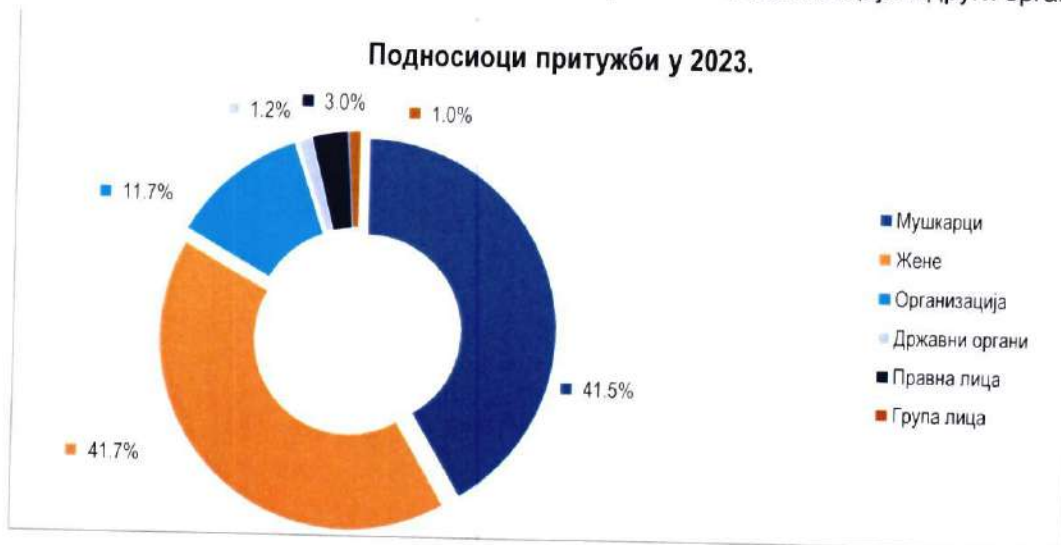
На укупан број предмета Повереника и број примљених притужби на годишњем нивоу, утиче и низ других фактора попут доношења или измене појединих прописа који су од непосредног утицаја на положај појединаца, медијског извештавања о појединим актуелним темама, ангажовања организација цивилног друштва које се баве заштитом људских права, спроведених ситуационих тестирања и сл.

Организације цивилног друштва су пријавиле више ситуационих тестирања која су спроведена у Чачку, Новом Саду, Нишу, Суботици и Београду о којима ће бити више речи у даљем тексту овог извештаја.

Притужбе грађана

Притужбама грађана, организација цивилног друштва и других лица покреће се поступак заштите од дискриминације у складу са Законом о забрани дискриминације. Међутим, Поверенику се обраћа знатно већи број грађана који често не желе да покрену формалан поступак већ желе да укажу на одређени проблем или се обраћају молбом за пружање помоћи односно подршке код остваривања других права.

Када се ради о притужбама за заштиту од дискриминације, поднето је 600 притужби, од којих су физичка лица поднела 499 притужби. Жене су се, нешто чешће обраћале Поверенику у односу на мушкарце, углавном, по свим основима осим по основу здравственог стања, инвалидитета, као и по основу националне припадности или етничког порекла. Током 2023. године, организације цивилног друштва су поднеле 70 притужби, док су преостале притужбе поднела правна лица, инспекције и други органи.

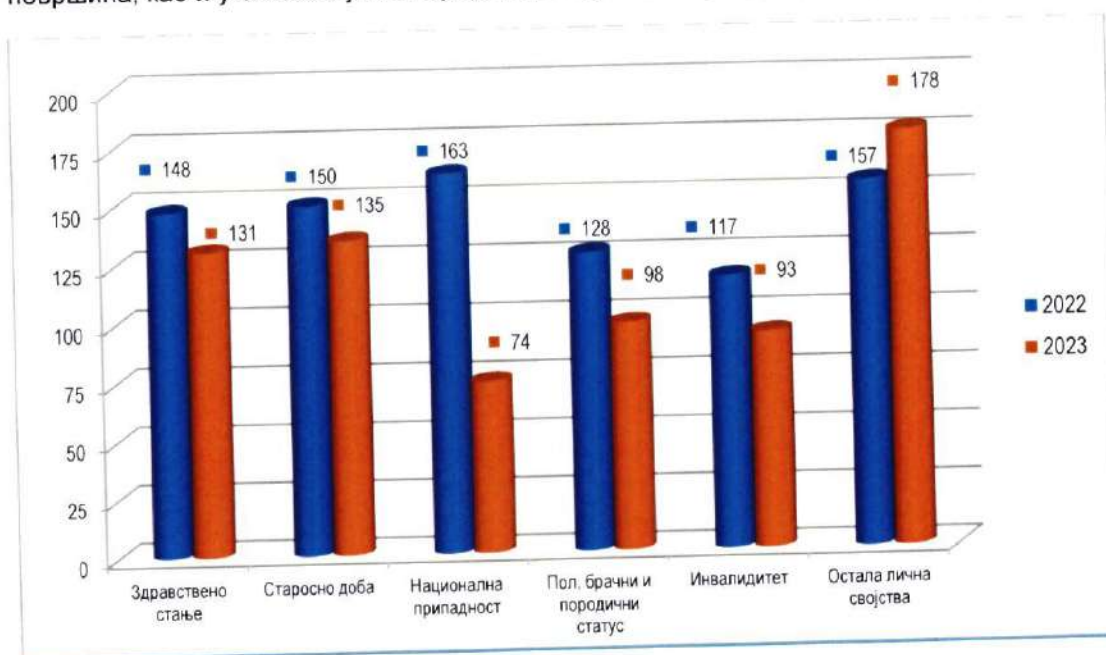

У погледу области друштвених односа у 2023. години највише притужби поднето је у поступку запошљавања или на послу, следе притужбе поднете у поступку пред органима јавне власти, затим област образовања и стручног усавршавања, приликом пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина, здравствене заштита, јавног информисања и медија, област социјалне заштите, приватни доноси, правосуђа, област културе, уметности и спорта, становања, јавне сфере/опште јавности, и другим областима у мањем проценту.

У 2023. години приближно је једнак број притужби по појединим основима дискриминације као и у претходној години, с тим што је мање притужби поднето по основу националне припадности или етничког порекла као личног својства (2022. године – 163, а 2023. године – 74). Међутим, потребно је имати у виду да је претходне године поводом истих дог

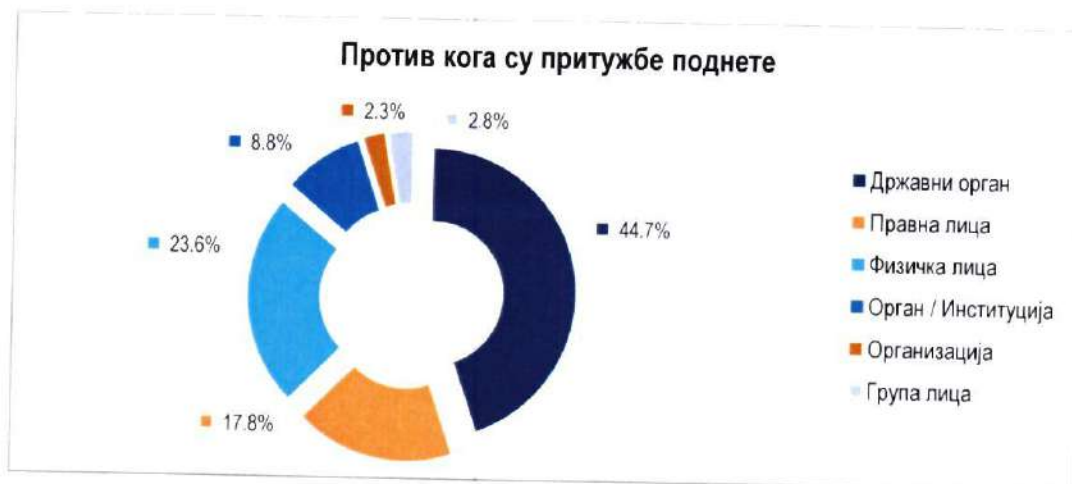
ађаја поднето више притужби (поводом дискриминаторног графита 59 притужби, а поводом проблема у ромском насељу 57 притужби, док је поводом приступачности такси превоза поднето 40 притужби), тако да је број поднетих притужби током 2023. године и већи него претходне године имајући у виду појединачне догађаје. Поднето је више притужби у области рада и запошљавања, чешће од стране жена, док је мањи број притужби поднет у области пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина, као и у области јавне сфере/опште јавности у односу на претходну годину.

Најчешћи основи дискриминације у поднетим притужбама 2023. године у поређењу са 2022. годином

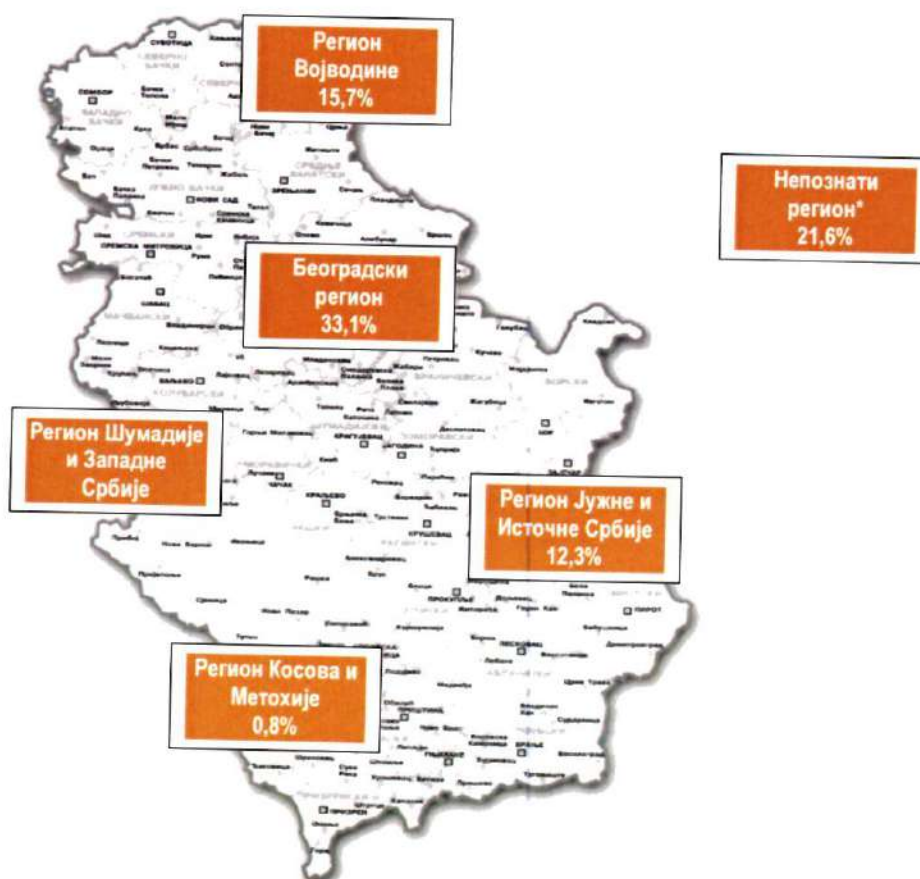
У извештајној години највише притужби поднето је због дискриминације на основу старосног доба, здравственог стања, инвалидитета, националне припадности или етничког порекла, пола, брачног и породичног статуса, након чега следе друга лична својства, чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама, верска или политичка убеђења, сексуална оријентација, родни идентитет, имовно стање, изглед и др, у знатно мањем броју.

Потребно је напоменути да се пол и брачни и породични статус као основ дискриминације у највећем броју случајева појављују заједно, као вишеструка и/или укрштена дискриминација и то најчешће у области рада и запошљавања, у вези са трудноћом и материнством, због чега су у даљем тексту извештаја и приказани заједно.

Као и претходних година, највећи број притужби поднет је против органа јавне власти, следе притужбе против физичких лица, правних лица (најчешће послодаваца), органа/институција, групе лица и организација.

Број притужби по регионима

* Регион је непознат када је притужба послата електронском поштом и када подносилац не назначи општину пребивалишта

Као што се може видети из графикана број притужби је релативно „равномерно“ распоређен по регионима, изузев региона Косова и Метохије.

Препоруке мера

Повереник је током 2023. године упутио укупно 659 препорука мера за остваривање равноправности и заштите од дискриминације, што је већи број него прошле године када је упућено 412 препорука мера. Иако ће о препорукама мера бити више речи у делу текста овог извештаја у коме се говори о дискриминацији по појединим основима, овде су посебно поменуте поједине препоруке које имају значај за унапређење положаја већег броја лица.

Тако је Влади Републике Србије препоручено да:

- правовремено предузме све потребне мере како би се наредне школске године омогућила подела уџбеника на територији свих јединица локалне самоуправе из средстава буџета, а не само појединих како је то био случај ове школске године. Посебно је указано на тежак положај породица у недовољно развијеним јединицама локалне самоуправе и девастираним подручјима, јер родитељи теже долазе до запослења или имају знатно мања примања него нпр. у граду Београду због чега издаци за куповину уџбеника представљају одређени изазов за породични буџет.

Како би се унапредила превентивно-здравствена заштита, установила интерна правила и процедуре и обезбедио најбољи интерес деце, свим предшколским установама је препоручено да:

- измене формулар за упис детета на начин да родитељ већ приликом уписа детета у предшколску установу назначи да дете има ретку, неуротрансмитерску или хроничну незаразну болест (коју спада и дијабетес);
- унапреде и прилагоде интерна правила тако да, уколико је у установи уписано дете са ретким, неуротрансмитерским и хроничним незаразним болестима, дете борави у предшколској установи и учествује у свим активностима установе уз примену животно потребне терапије у току борава која им помаже да заштите и унапреде своје здравље, без дискриминације.

Такође, предшколским установама је препоручено да:

- својим општим актима или изменама/допунама већ постојећих аката не захтевају поновни упис у предшколску установу сваке радне године за децу која су већ раније уписана и настављају боравак у предшколској установи, у циљу правне сигурности и остваривања права на квалитетно образовање у континуитету.

Упућене су и препоруке мера свим министарствима, посебним организацијама и управама, којима је препоручено да:

- приликом одлучивања о напредовању државних службеница запослених у овим органима узима у обзир као узастопне оцене оне оцене добијене за године у којима је државна службеница оцењивана, не рачунајући годину у којој није оцењивана због коришћења трудничког, породилског одсуства и одсуства са рада ради неге детета, односно да се не прекида низ оцена подобних за напредовање због тога што државна службеница због коришћења трудничког, породилског одсуства и одсуства са рада ради неге детета, није била оцењена.

Дате су и друге препоруке мера градској општини Нови Београд и општини Чукарица у вези ромског насеља Антена на Новом Београду и колективног центра „Ада Циганлија“ на Чукарици, затим препоруке појединим јединицама локалне самоуправе и школама у

вези једнаког поступања приликом додела стипендија и једнократних помоћи ученицима. Упућене су и препоруке мера у вези уклањања дискриминаторних графита, као и дискриминаторних огласа за посао, односно дискриминаторног услова за посао који се односио на пол кандидата, затим образовној установи у вези омогућавања приступа оба родитеља Е-дневнику у случају када један родитељ самостално врши родитељско право. Такође, упућене су препоруке и Националној служби за запошљавање у вези интензивирања мера активне политике запошљавања осуђиваних лица у циљу њихове ресоцијализације и реинтеграције у друштво; Министарству за бригу о селу, као предлагачу Уредбе о утврђивању Програма доделе бесповратних средстава за куповину сеоске куће са окућницом у вези измене услова који се односи на осуђиваност; Министарству унутрашњих послова да предвиди афирмативне мере за припаднике националних мањина приликом расписивања конкурса за упућивање на обуку и запошљавање у организационим јединицама Министарства на одређеном подручју; факултетима у вези поступања са анонимним пријавама у којима се указује на полно узнемиравање или какво друго непримерено понашање засновано на полу као личном својству и др.

На крају 2023. године, сагледавајући специфичну ситуацију у којој су се нашли ученици који су држављани Републике Србије који живе у општини Љубовија и који сваки дан путују у средњу школу која им је најближа, а која се налази у Републици Српској, Повереник је општини Љубовија, препоручио да измени Одлуку о додели једнократне новчане помоћи и да и овој деци призна иста права на једнократну новчану помоћ као и ученицима који су држављани Републике Србије, а који похађају средњу школу у Општини Љубовија.

Мишљења на нацрте закона и других општих аката и поднете иницијативе

У току 2023. године Повереник је дао 32 мишљења на нацрте закона и других аката и упутио 20 иницијатива за доношење или измену прописа. Повереник је у мишљењима истовремено указивао и на неопходност измена или допуна одређених одредаба важећих прописа које нису обухваћене предложеним изменама, а у циљу њиховог усклађивања са антидискриминационим прописима.

Тако су, примера ради, у току 2023. године дата мишљења на: Нацрт закона о изменама и допунама Закона о финансијској подршци породици са децом; више нацрта закона из образовања (основе система, дуално, предшколско, средње и др) и из области здравствене заштите; Нацрт закона о учешћу цивила у међународним мисијама и операцијама ван граница Републике Србије; Нацрт закона о изменама и допунама Закона о националном оквиру квалификација Републике Србије; Нацрт закона о информационој безбедности; Нацрт Уредбе о централној кадровској евиденцији; Предлог одлуке о измени Стратегије развоја дигиталних вештина у Републици Србији за период од 2020-2024. године и предлог акционог плана за спровођење ове стратегије; Нацрт одговора Републике Србије на Упитник Европске комисије против расизма и нетолеранције Савета Европе (ECRI) у оквиру VI циклуса мониторинга; као и више предлога акционих планова за спровођење различитих стратегија (Стратегије превенције и заштите од дискриминације, Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом, Стратегије развоја образовања и васпитања, Стратегије развоја система јавног информисања и др); Предлог Националне архитектонске стратегије

(НАС) у Републици Србији за период од 2023-2035. године са Акционим планом за спровођење за период од 2023-2025. године; Предлог стратегије активног и здравог старења у Републици Србији за период од 2024-2030. године; Предлог извештаја о остваривању родне равноправности у Републици Србији, и др.

Повереник је, у току 2023. године, давао мишљења и тумачења одређених прописа на захтев појединих органа јавне власти и других лица. Тако су се Поверенику обраћале поједине основне и средње школе, банке, удружења, итд.

Повереник је, у току 2023. године, упутио и већи број иницијатива за доношење и измене или допуне закона и других прописа. Примера ради, упућене су следеће иницијативе: Јавнобележничкој комори Србије за давање упутства о правима и процедурама као и последицама давања негативних наследничких изјава; Министарству грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре упућене су иницијативе за унапређење приступачности објеката и површина и отклањање архитектонских баријера; Министарству здравља да се што хитније ставе у процедуру измене и допуне Закона о пресађивању људских органа и Закона о људским ћелијама и ткивима; Министарству унутрашњих послова за измену, односно прецизирање релевантних чланова Уредбе о стручном оспособљавању и усавршавању у Министарству унутрашњих послова; Министарству спорта у вези са изменама Закона о спорту ради унапређења равноправности спортиста са инвалидитетом; Министарству за људска и мањинска права и друштвени дијалог ради израде Акционог плана за остваривање права националних мањина; Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања упућена је иницијатива да се изједначе деца запослених у установама социјалне заштите са децом запослених у другим органима јавне власти у погледу старосне границе за добијање новогодишњих пакетића, као и иницијатива за измену и допуну Закона о правима бораца, војних инвалида, цивилних инвалида рата и чланова њихових породица; Министарству здравља и Министарству просвете упућене су иницијативе у вези са унапређивањем превентивно здравствене заштите деце и интерних правила и процедура којим ће се унапредити положај деце са хроничним незаразним и ретким болестима. Поред наведених, издвајамо и иницијативу која је упућена Републичком фонду за здравствено осигурање за измене и допуне Правилника о листи лекова у погледу стављања већег броја контрацептивних средстава на одговарајуће листе; Министарству финансија за ослобађање од плаћања ПДВ-а или смањење пореза на производе који се користе за личну хигијену (улошци, тампони и сл).

Поједина мишљења и иницијативе ће бити детаљније обрађена у деловима извештаја који се односе на дискриминацију по одређеним личним својствима. Мишљења и иницијативе доступни су на интернет страници Повереника <https://ravnopravnost.gov.rs/misljenja-i-preporuke/zakonodavne-inicijative-i-misljenje-o-propisima/>

Остали исходи поступака

Повереник, у складу са Законом о забрани дискриминације, не поступа по притужби када утврди да није надлежан; ако подносилац притужбе у остављеном року није отклонио недостатке у притужби; ако је по истој ствари покренут поступак пред судом или је поступак пред судом правноснажно окончан; у случају смрти подносиоца притужбе или брисања из регистра правног лица; када је очигледно да нема повреде права на коју подносилац притужбе указује; када је у истој ствари већ поступао, а нису поднети нови

докази; као и када је због протекла времена од учињене повреде права немогуће постићи сврху поступања; ако је поступак постизања споразума успешно окончан; ако је подносилац одустао од притужбе; и у другим случајевима прописаним законом. Статистички приказ поступања Повереника дат је у Прилогу 1 овог извештаја.

Судски поступци

Парнични поступци

У 2023. години су донете важне пресуде у парницама које је Повереник покренуо претходних година. Током 2023. Повереник је поступајући по притужбама у три случаја сматрао да постоје услови за покретање стратешке парнице о чему је упознао подносиоце притужби. У једном случају сагласност подносиоца притужбе је дата почетком 2024. године, у другом случају сагласност за покретање поступка још увек није дата и у трећем случају подносиоца притужбе је пре обавештења Повереника покренула судски спор пред надлежним судом.

Успешно окончана стратешка парница против послодавца због дискриминације труднице у области рада и запошљавања

У 2023. години Поверенику је достављена одлука Врховног касационог суда (сада Врховног суда) којом је успешно окончана стратешка парница коју је Повереник покренуо 2019. године због дискриминације труднице од стране послодавца. Овом одлуком потврђене су пресуде нижестепених судова којима је утврђена дискриминација на основу пола и виктимизације и послата важна порука да је забрањено отпустити жену док је на породилском одсуству и условљавати је претходним потписивањем бланко споразума о престанку радног односа и плаћањем доприноса за обавезно социјално осигурање. Суд је преначио пресуду Апелационог суда у незнатном делу у којем је тражено да суд утврди дискриминацију јер је послодавац запослену ставио у неоправдано неповољнији положај у току трајања трудноће нередовним и нецеловитим уплаћивањем доприноса имајући у виду да труднице ову заштиту остварују без обзира на поседовање оверене здравствене књижице.

Ова пресуда је веома важна јер је судска пракса и став суда заузет у овом предмету важан за све будуће сличне случајеве дискриминације. У образложењу пресуде суд се детаљно осврнуо на посебно правило о терету доказивања, на које Повереник често указује у својим мишљењима јер то правило постоји управо да би се грађанима олакшало доказивање дискриминације. За судску праксу важни су и наводи Врховног касационог суда „да условљавање трајања радног односа у вези са полом запослене и њеном трудноћом и с тим у вези и породичним статусом произлази управо из тврђења да је запосленој споразум о престанку радног односа понуђен са образложењем да послодавац неће да јој плаћа да „се вуче на боловању“ када јој истекне породилско одсуство“.

Пресуда је објављена у листу са националном покривеношћу по основу предлога за извршење који је покренуо Повереник на основу ког је Први основни суд у Београду донео решење о извршењу и истовремено му изрекао новчану казну од 100.000 динара због неиспуњења обавезе. Након чега је тужени објавио изреку пресуде у дневном листу „Информер“.

Такође, у другој стратешкој парници коју је покренуо Повереник, 2023. године Виши суд у Београду донео је пресуду којом је одбијен као неоснован тужбени захтев тужиоца.

Подсећања ради Поверенику се обратила мајка због дискриминације њеног малолетног детета на основу инвалидитета и здравственог стања, након чега је Повереник 2021. године покренуо парнични поступак за заштиту од дискриминације против Општине и

Центра за социјални рад јер су тужени малолетном детету ускратили право на услугу личног пратиоца у складу са законом, која му је због здравственог стања и инвалидитета била неопходна, и на тај начин отежали остваривање права на образовање и пуно укључивање у образовни систем. Повереник је уложио жалбу на ову пресуду и указао да је парница покренута у јавном интересу и успех у овој парници, поред значаја за конкретан случај, ствара правну праксу којом се шаље порука свим јединицама локалних самоуправа и центрима за социјални рад да је у питању услуга на коју дете не сме да чека, да се услуга не пружа само уколико је родитељ довољно упоран да услугу захтева, да је неопходно да услуга буде пружена правовремено и у континуитету, а не да сваке године буде присутна неизвесност да ли ће или неће дете добити услугу која му по закону припада и која је од изузетне важности с обзиром да смо усвојили модел инклузивног образовања. Повереник је нагласио да је Република Србија својим законима и стратешким оквиром у потпуности испунила стандарде из Конвенције о правима детета, међутим уколико се ови закони и стратешки оквир не поштују, односно уколико се делимично поштују, усвајањем одлуке суда би се створила негативна пракса и послала порука да услуга може бити понекада и помало пружана.

Стратешка парница - тужба против лекара

Повереник је у октобру 2022. године поднео тужбу због дискриминације на основу сексуалне оријентације, јер је тужени лекар у телевизијском гостовању чија је тема била најављено одржавање ЕуроПрајд рекао „да је хомосексуалност била и остала болест и да може да се лечи“. Тужени је изразио неслагање са званичним ставом науке, иако је лекар, што његовој изјави даје посебну тежину. Светска здравствена организација је још 1990. године уклонила хомосексуалност са листе болести, а исто је учинило и Српско лекарско друштво 2008. године. Ову изјаву тужени је дао у тренутку појачане друштвене напетости када су се на улицама Београда одржавале шетње и протести против одржавања ЕуроПрајда, чиме је допринео продубљивању јаза и нетрпељивости према ЛГБТ+ особама.

У овом поступку тужени је поднео противтужбу против Повереника због вршења својих овлашћења прописаних законом. Овакве тужбе представљају злоупотребу права, као и својеврстан притисак на рад, како Повереника, тако и суда и намењене су одуговлачењу поступка.

Током 2023. године заказана су три рочишта од којих је одржано само једно.

За овај случај важна је и пресуда Вишег суда, а након тога и Апелационог суда у Београду које су донете 2023. године у поступку по тужби коју је једна синдикална организација поднела против Повереника због донетог мишљења.

Виши суд у Београду донео је у септембру 2023. године пресуду којом је одбио тужбени захтев тужиоца указавши да **Закон о забрани дискриминације прописује два механизма заштите од дискриминације, један пред Повереником, а други пред судом, ако лице сматра да није остварило адекватну заштиту пред Повереником, може је остварити пред судом.** Што се тиче захтева тужиоца да наложи туженој да повуче акт из правног промета, суд је у овом делу тужбу одбацио као недозвољену. Суд у парничном поступку није овлашћен да наложи повлачење, укине или на било који други начин одузме правно дејство управном или неком другом правном акту, који је донео орган јавне власти у законом прописаном поступку, па самим тим ни мишљење Повереника. На пресуду Вишег суда у Београду синдикална организација је уложила жалбу.

Апелациони суд у Београду је крајем 2023. године, донео пресуду којом је потврдио пресуду Вишег суда. Апелациони суд је указао да то што тужилац наводи припадност одређеном синдикату и његов критички однос не може се сматрати личним својством, те да је првостепени суд правилно закључио да се

критички однос према органима јавне власти који представљају послодавца не може сматрати личним својством у смислу закона.

Апелациони суд је указао да је првостепени суд правилно закључио да је тужилац незадовољан мишљењем Повереника могао покренути парницу ради утврђивања дискриминаторног поступања, али не донетим актом Повереника пошто се у судском поступку не може преиспитивати законитост тог акта. Апелациони суд је истакао да је првостепени суд правилно применио материјално право када је закључио да тужилац није дискриминисан доношењем означеног акта Повереника, а да је став Повереника изнет у мишљењу у виду стручног односно вредносног суда са становишта примене права био неопходан. Ова пресуда је правноснажна.

Такође, у току је парница у којој је Повереник умешач.

Захтев за умешача – против приватне предшколске установе, због дискриминације на основу здравственог стања

У 2023. години, одржана су три рочишта у предмету у којем је Повереник поднео захтев за учешће у својству умешача у парници коју је покренула мајка против приватне предшколске установе, због дискриминације њеног малолетног сина који има аутизам.

Повереник је у свом захтеву истакао да постоји правни интерес да тужилац успе у парници посебно имајући у виду значај равноправног укључивање деце са здравственим сметњама у образовни процес, као и важност њиховог боравка у предшколској установи без дискриминације.

Прекршајни поступци

Повереник је током 2023. године поднео захтев за покретање прекршајног поступка против Установе културни центар због онемогућавања млађим категоријама женских екипа кошаркашког клуба да одигравају првенствене утакмице у хали основне школе, у којој се одржавају различита спортска дешавања, а којом ова установа управља, због њиховог личног својства – пола. Прекршајни суд у Смедеревској Паланци је у јулу 2023. године, донео решење којим је одбацио захтев за покретање прекршајног поступка. На наведено решење Повереник је уложио жалбу поводом које је Прекршајни Апелациони суд у Београду у септембру 2023. године донео решење којим је усвојио жалбу, укинуо решење Прекршајног суда у Смедереву и предмет вратио на првостепени поступак. Поступак је у току.

Такође, током 2023. Прекршајни суд у Београду донео је решење којим је одбацио захтев за покретање прекршајног поступка који је Повереник поднео 2022. године. Наиме, Повереник је поднео захтев за покретање прекршајног поступка против привредног друштва и одговорног лица због огласа за посао, који је садржао дискриминаторни услов по основу пола у којем је наведено „Потребна нам је девојка на позицији конобар/шанкер. Уколико си комуникативна и волиш да радиш у пријатном окружењу јави се на број... Пожељно познавање Latte art-a“. Прекршајни суд је одбацио захтев наводећи да је захтев поднело неовлашћено лице. На наведено решење Повереник је уложио жалбу Прекршајном апелационом суду у Београду, указавши да је ова надлежност Повереника прописана Законом о забрани дискриминације. Овај предмет је значајан јер је Прекршајни Апелациони суд у Београду у јануару 2024. године донео

решење којим је преиначио решење првостепеног суда наводећи да је Повереник овлашћени подносилац захтева за покретање прекршајног поступка али да сматра да захтев са приложеним доказима не садржи битна обележја прекршаја иако је законом прописан прекршај који забрањује дискриминацију у области рада и запошљавања.

Велики изазов у прекршајноправним поступцима за заштиту од дискриминације и даље представља протек времена и наступање апсолутне застарелости, што доводи у питање ефикасност прекршајноправне заштите.

Кривични поступци

Повереник је, као и други државни органи, овлашћен да подноси кривичне пријаве у складу са законом. У току 2023. године поднете су две кривичне пријаве надлежном тужилаштву.

Повереник је поднео кривичну пријаву против непознатих учинилаца, полицијских службеника Полицијске станице Савски венац. Наиме, Повереник је током 2023. године примио притужбу организације цивилног друштва због дискриминације на основу националне припадности или етничког порекла. Према наводима из притужбе полицијски службеници су на територији општине Савски венац, у вршењу службе, поступајући по наводној пријави због гласне музике „шутнули врата и ушли у кућу извлачећи на силу власника из куће, при чему су његова трудна супруга и осмогодишња ћерка покушале да га заштите, али је полицијски службеник шутнуо девојчицу, псовајући јој „циганску мајку“, при чему је према наводима из притужбе супруга ударена лактом у главу“. Даље је према наводима из притужбе „трудна супруга напољу још једном лактом ударена у главу, а по доласку у Полицијску станицу Савски венац, стављени су у подрум где су наставили да их туку и псују „циганске мајке“.

Другу кривичну пријаву Вишем јавном тужилаштву у Новом Саду против непознатог извршиоца, Повереник је поднео након обраћања Националног савета словачке националне мањине који је указао да је у насељеном месту Кисач, непознати извршилац исписао графит „принцип уби Словака“. Осим тужилаштву Повереник се обратио и Градској управи за инспекцијске послове, Одсеку комуналне полиције за подручје града Новог Сада како би графит био што хитније уклоњен. Тим поводом Повереник је обавештен да су графити уклоњени односно прекречени, као и да су у више наврата, контролисали наведене локације на којима нису уочени поново исписани графити.

Ситуациона тестирања

У судском и у другим поступцима доказивање дискриминације стандардним доказним средствима често не даје задовољавајуће резултате, због чега је Законом о забрани дискриминације успостављен посебан метод добровољног испитивања дискриминације (ситуационо тестирања), који олакшава њено доказивање. Ситуационо тестирање користи се с циљем да се дискриминација утврди „на лицу места“, како би се доказало неједнако (неповољније) третирање лица или групе лица засновано на неком личном својству, односно, како би се учиниле видљивим дискриминаторне праксе. Овај метод/механизам омогућава откривање дискриминације која је често „прикривена“ и правда се различитим изговорима. Ситуационо тестирање је посебан механизам, који подразумева креирање одређене ситуације, у којој је особа (потенцијални дискриминатор) доведена у позицију да може да се понаша/поступа дискриминаторно

без бојазни да је неко посматра, а тестери су они који се излажу поступању потенцијалног дискриминатора и проверавају да ли се он у датој ситуацији дискриминаторно понаша. Ситуациона тестирања имају велики потенцијал за ојачавање доказа дискриминаторног поступања у појединачним случајевима, а користе се и за подизање свести јавности и развој јавних политика.

У 2023. години спроведено је више ситуационих тестирања. Тако је Иницијатива за економска и социјална права А-11 у 2023. години спровела ситуационо тестирање у Чачку поводом закупа стамбеног простора од стране припадника ромске националне мањине. Према достављеном извештају случајеви дискриминације нису забележени.

Човекољубље добротворна фондација Српске православне цркве спровела је ситуационо тестирање дискриминације особа које живе са ХИВ-ом. Ситуационо тестирање је спроведено у Новом Саду, Нишу, Суботици и Београду у 50 здравствених установа у погледу пружања здравствених услуга особама које живе са ХИВ-ом. У пет случајева је поднета притужба због дискриминације док у преосталим случајевима дискриминације није било. Поступци по притужбама су у току.

Предлози за оцену уставности и законитости

Током 2023. године Повереник је поднео један предлог за оцену уставности и законитости, а Уставни суд је у току године донео две значајне одлуке.

! Уставни суд је поступајући по предлогу за оцену уставности и законитости Повереника, али и иницијативи Удружења „Маме су закон“ и 31 народног посланика, донео одлуку IУз-299/2018 од 1. фебруара 2023. године, којом је на седници одржаној 22. септембра 2022. утврдио да одредба члана 17. став 4. Закона о финансијској подршци породици са децом није у сагласности са Уставом.⁸ Овом одредбом прављена је разлика у дужини трајања права на накнаду по основу рођења и неге детета и посебне неге детета када је у питању рођење трећег и сваког наредног детета у зависности од тога да ли је реч о запосленој жени код послодавца или жени која обавља самосталну делатност односно рад ван радног односа тако што је за ове жене право прописано у краћем трајању (уместо две, једну годину).

Имајући у виду одлуку суда и претходне иницијативе Повереника овлашћеном предлагачу, Закон о финансијској подршци породици са децом⁹ је у току 2023. године измењен тако што је изједначена дужина трајања овог права без обзира да ли се ради о запосленој жени код послодавца или жени која самостално обавља делатност односно рад ван радног односа.

Такође, донета је још једна важна одлука Уставног суда, којој је пре него што је покренут поступак пред Уставним судом, претходила иницијатива Повереника. Поводом обраћања Адвокатске коморе Србије, Поверенику у којем су указали да је одлука Адвокатске коморе Београда дискриминаторна.

⁸ Више на: <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/149-102933/saopstenje-sa-16-sednice-ustavnog-suda-odrzane-22-decembra-2022-godine-kojom-je-predsedavala-snezana-markovic-predsednica-ustavnog-suda>

⁹ „Сл. гласник РС”, бр. 62/23

! Одлуком Уставног суда ИУо-74/2022 из маја 2023. године утврђујено је да одлуке Управног одбора Адвокатске коморе Београда број 4235/2022 од 7. јуна 2022. године, број 5268/2022 од 4. јула 2022. године и број 5945/2022 од 15. јула 2022. године нису у сагласности са Уставом и законом.

Пре покретања поступка пред Уставним судом након обраћања Адвокатске коморе Србије, **Повереник је 8. јула 2022. године упутио Адвокатској комори Београда Иницијативу за стављање ван снаге Одлуке Управног одбора Адвокатске коморе Београда.** Повереник је у иницијативи указао да се прописивањем додатног обавезујућег услова којим се уводи обавезно полагање адвокатског испита пред Адвокатском комором Београда, као услов за упис у Именик адвоката Адвокатске коморе Београда, мимо Устава и Закона, у неоправдано неповољнији положај стављају сва она лица која испуњавају све услове прописане Законом о адвокатури а која су адвокатски испит положили пред другим адвокатским коморама с обзиром на своје место пребивалишта у датом тренутку.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/437-22-inicijativa-za-stavljanje-van-snage-odluke-upravnog-odbora-advokatske-komore-beogradal>

У образложењу своје одлуке Уставни суд је поред осталог навео да су пред Уставом и законом сви једнаки, да свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације, да је забрањена свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу. У Одлуци је указано да су Законом о адвокатури прописани услови за упис у именик адвоката и да је један од услова положен адвокатски испит у Републици Србији, те да законом није прописано пред којом комором се испит полаже већ је Адвокатска комора Србије овлашћена да својим актима уреди и организацију испита, што неспорно обухвата и питање образовања комисија за полагање испита. Будући да су законом децидно прописана јавна овлашћења и Адвокатске коморе Србије и комора у њеном саставу, за Уставни суд нису прихватљиви наводи доносиоца акта да се оспореном одлуком само прецизира закон, као и наводи да се на посредан начин одлучује о захтевима за упис у именик адвоката у складу са овлашћењима те коморе.

Поред тога, а имајући у виду да су одлуке број 5268/2022 од 4. јула 2022. године и број 5945/2022 од 15. јула 2022. године, у непосредној правној вези са оспореном Одлуком и са њом чине целину, јер се њима допуњује оспорена Одлука и уређује њено правно дејство, суд је утврдио да ни наведене одлуке нису у сагласности са законом.

Више на: <http://www.ustavni.sud.rs/page/predmet/sr-Cyrl-CS/19781/?NOLAYOUT=1>

ПОСТУПАЊЕ ПОВЕРЕНИКА НА УНАПРЕЂИВАЊУ РАВНОПРАВНОСТИ ТОКОМ 2023. ГОДИНЕ

Надлежност Повереника, уређена Законом о забрани дискриминације, поред послова који се у најширем смислу односе на заштиту од дискриминације, подразумева и реализацију активности које имају за циљ унапређење права на равноправност посебно друштвених група које су у већем ризику од дискриминације у различитим сегментима друштвеног живота. Тако Повереник: подноси годишњи и посебан извештај Народној скупштини о стању у области заштите равноправности; успоставља и одржава сарадњу са органима јавне власти и организацијама на територији Републике Србије, регионалним, односно међународним и другим телима, органима и организацијама надлежним за остваривање равноправности и заштите од дискриминације; сарађује са удружењима, која имају интерес за учешће у борби против дискриминације; организује, односно спроводи независна истраживања из области унапређења равноправности и

заштите од дискриминације и објављује стручне публикације, обавештења и информације из области унапређења равноправности и заштите од дискриминације и обавља и друге послове у складу са законом. У даљем тексту овог извештаја је дат кратак преглед наведених активности током 2023. године.

Извештаји, истраживања и друге публикације

У складу са Законом о забрани дискриминације Повереник сваке године подноси Народној скупштини извештај о стању у области заштите равноправности, који садржи преглед рада органа јавне власти, пружалаца услуга и других лица, уочене пропусте и препоруке за њихово отклањање. Тако је марта 2023. године Народној скупштини поднет Редован годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности за 2022. годину. Имајући у виду да су током 2023. одржани избори, овај извештај није разматран у Народној скупштини у току извештајне године.

Поред редовног годишњег извештаја Повереник је током 2023. године израдио следеће публикације: истраживање *Зашто жене не пријављују насиље у породици?*, *Водич за примену домаћих антидискриминационих прописа у циљу унапређења положаја ЛГБТИ особа на тржишту рада у Републици Србији*, брошуру *Препознавање и реаговање на дискриминацију у области рада и запошљавања*, збирку радова *Мост разумевања - међугенерациска солидарност/A bridge of understanding – intergenerational solidarity*, *Приручник о жалбеним механизмима*, *Зборник одабраних мишљења, препорука и упозорења Повереника за заштиту равноправности*, *Приручник за новинаре и новинарке - Дискриминација и равноправност*, као и *Водич кроз право на наслеђивање Право на наследство – једнако за све*.

Поред публикација чији је издавач Повереник, представници институције учествовали су у изради *Приручника за жалбене механизме*¹⁰, у сарадњи са Међународном организацијом рада, са циљем пружања конкретне помоћи и смерница послодавцима и радницима, да разумеју, успоставе и користе процедуре за решавање радних спорова на радном месту. Саставни део овог приручника чини и водич за послодавце и запослене – *Како до равноправности на радном месту*, који ближе објашњава механизме заштите од дискриминације у области рада и запошљавања, али и сет препорука послодавцима на који начин могу да унапреде своје пословање применом инклузивних политика у овој области.

Уз наведено, Повереник је у току извештајне године реализовао истраживања *„Однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији“* и *„Однос представника органа јавне власти према дискриминацији у Србији“*. Приказ најзначајнијих резултата ових истраживања дати су у наставку текста.

Све публикације, као и извештаји и истраживања налазе се у електронском облику на интернет презентацији Повереника и доступни су на линку: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji-i-publikacije/publikacije/>

¹⁰Приручник о жалбеним механизмима, Међународна организација рада, 2023, доступно на интернет страници: https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2023/10/Prirucnik-o-zalbenim-mehanizmima_MOR_2023.pdf

Истраживање „Однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији“

Током 2023. године Повереник је спровео четврто по реду овакво истраживање Повереника, које је подржано кроз пројекат „Борба против дискриминације и промоција различитости у Србији“ који је део заједничког програма Европске уније и Савета Европе „*Horizontal Facility* за Западни Балкан и Турску“. Истраживање је непосредно реализовала агенција Фактор Плус на случајном, репрезентативном узорку од 1500 грађана старијих од 18 година. Методологија узорка је унапређена у односу на претходна истраживања из 2019. и 2016. године ради њиховог упоређивања са Еуробарометром, али су питања из упитника остала упоредива са претходним истраживањима.

Резултати истраживања су показали да су поједине тенденције константне и да се не мењају у великој мери током времена. Тако већина испитаника (70%) перципира да је дискриминација присутна у Републици Србији, што је податак скоро потпуно идентичан са податком добијеним у истраживању спроведеном 2019. године када је 69% испитаника сматрало да је дискриминација у потпуности или углавном присутна.

Учесници истраживања сматрају да је дискриминација најприсутнија по основу личног својства сексуална оријентација (59%), политичко опредељење (55%), имовно стање и инвалидитет (оба по 54%).

Када је реч о областима друштвеног живота, испитаници су се изјаснили да је дискриминација најприсутнија у области рада и запошљавања, образовања, здравствене и социјалне заштите. Тако примера ради, у области рада и запошљавања испитаници наводе жене (68%), Роме (67%), особе са инвалидитетом (62%) и сиромашне особе (57%) као најдискриминисаније, док су у области образовања као најдискриминисанији наведени Роми, (49%), сиромашне особе (45%) и особе са инвалидитетом (35%).

Социјална дистанца је и даље веома присутна у односу на мигранте, ЛГБТ+ особе, Албанце, особе оболеле од ХИВ/АИДС-а, тражиоце азила и избеглице, Хрвате, Роме и Бошњаци/Муслимане. Скоро половина испитаника (48%) има негативан став према мигрантима и избеглицама, што представља значајно повећање у односу на 2019. годину. Такође, велики број испитаника сматра да медији треба у много већој мери да се посвете теми дискриминације (свега 17% испитаника је задовољно како се медији односе према овом проблему).

Као институције којима би најпре пријавили дискриминацију испитаници наводе Повереника за заштиту равноправности (35%) и полицију (35%), а значајно ређе остале институције. Такође, велики је проценат оних који не знају коме да се обрате – овако се изјаснио сваки четврти испитаник, односно 25%. У поређењу са ранијим истраживањима смањен је проценат оних који знају да је дискриминација забрањена законом (са 67-69% на 49%), што указује на потребу за даљом едукацијом.

Иако 59% испитаника зна за постојање Повереника, 37% може тачно да наведе и назив институције. На питање како се зове особа која се налази на челу институције Повереника, 64% испитаника је одговорило да не зна, док је 29% дало позитиван одговор. Овај резултат је значајно бољи него 2019. године, када је 24% испитаника знало ко је повереница. Грађани као најважније институције у борби против дискриминације преципирају Повереника (43%), председника (18%) и Владу (14%). Занимљиво је да

свега 1% испитаника сматра да ту улогу има полиција, односно Црква, док је 0,4% испитаника навело да је то Војска.

На основу добијених резултата истраживања дате су препоруке које се односе на јачање институционалних механизма, пре свих Повереника, што подразумева повећање броја запослених и њихову континуирану обуку. Препоручује се проширење надлежности, као и кампање усмерене на јачање поверења грађана у институције и њихово оснаживање за пријављивање дискриминације. Једна од препорука односи се на континуирано праћење и истраживање дискриминације, њене учесталости у областима јавног живота у којима се јавља и група које су у повећаном ризику од дискриминације. Примера ради, у области рада и запошљавања потребно је увести адекватне посебне мере којима ће се обезбедити веће учешће група које су у већем ризику од дискриминације на тржишту рада, док је у области образовања потребно промовисати равноправност и толеранцију. Како је медијска сфера једна од најзначајнијих, посебно је важно организовати обуке за медије о недискриминаторском извештавању, доследној примени етичких кодекса, забрани говора мржње и дискриминаторског извештавања о групама у ризику од дискриминације.

Истраживање „Однос представника органа јавне власти према дискриминацији у Србији“

Током извештајне године, Повереник је спровео треће по реду истраживање о односу представника органа јавне власти према дискриминацији у Србији, које је подржано кроз пројекат „Борба против дискриминације и промоција различитости у Србији“ као део заједничког програма ЕУ и СЕ „Horizontal Facility за Западни Балкан и Турску“. Истраживање је реализовала агенција Фактор Плус, на случајном, репрезентативном узорку од 520 представника органа јавне власти. Подаци су прикупљени методом „лице у лице“, са унапређеном методологијом ради добијања прецизнијих података и могућности њиховог упоређивања како са Еуробарометром, тако и са претходним истраживањима. Узорком су обухваћени: Народна скупштина Републике Србије, Влада, Скупштина АП Војводине, градске скупштине, општинске скупштине, Влада АП Војводине, градска већа, општинска већа, судови и тужилаштва.

Резултати истраживања су показали да трећина испитаних представника органа јавне власти (32,5%) не зна да ли је дискриминација забрањена у Србији, што је значајан пад у односу на истраживање из 2018. године (15,3%). Такође и број испитаника који је упознат са постојањем Закона о забрани дискриминације - 60,2% је нижи у односу на претходно истраживање (77,3%). Опао је и број испитаника који је упознат са садржајем Закона о забрани дискриминације, од којих 1/4 позитивно оцењује његова решења.

Када је реч о перцепцији заступљености дискриминације у Србији, преко две трећине испитаника сматра да се дискриминација ретко испољава (углавном ретко 60,2% и веома ретко 11,2%), док свега једна четвртина сматра да је дискриминација углавном заступљена (22,7%) и веома заступљена (4,4%). Када се овај податак упореди са резултатима претходног истраживања уочава се пад од 28,4 п.п, а резултати значајно одступају и од перцепције испитаних грађана од којих 70% сматра да је дискриминација заступљена у Србији.

Као групе које су у значајно већој мери изложене дискриминацији испитаници препознају Роме (59%), жене (42%) и мигранте (38%). Сличне резултате је показало и истраживање

о односу грађана и грађанки према дискриминацији, где се поред ове три групе наводе и старије особе, особе оболеле од ХИВ/АИДС-а и тражиоци азила као групе које су веома и углавном изложене дискриминацији.

Представници органа јавне власти сматрају да је дискриминација је најприсутнија у области рада и запошљавања (56%), образовања и стручног усавршавања (51%), јавног информисања и медија (30%), као и социјалне заштите (29%). Као сфере у којима је дискриминација најмање заступљена испитаници су навели област здравствене заштите (11%) и поступање органа јавне власти (13%). Област рада и запошљавања препозната је као приоритетна и у претходним истраживањима, али и од стране грађана.

Значајно мањи број испитаника (35,2%) у односу на ранија истраживања (62,5%) зна да је говор мржње санкционисан. Такође, представници органа јавне власти у мањем обиму од грађана сматрају да је говор мржње присутан, али се и једни и други слажу да су таквом говору најчешће изложени Роми, мигранти и ЛГБТ+ особе. Исто тако, испитаници се у значајно већем проценту у односу на претходна истраживања не слажу са изјавом да строго санкционисање говора мржње може лако да угрози слободу изражавања. Такође, 41% испитаника је сагласно да јавне раднике и представнике власти треба оштрије кажњавати од грађана за дискриминаторско понашање и изјаве, јер је њихова одговорност за поштовање начела једнакости већа будући да својим понашањем могу допринети стварању нетрпељивости и социјалној дистанци.

Представници органа јавне власти оцењују релативно позитивно ангажовање државе око сузбијања дискриминације. Тако 40% сматра да се држава нешто мање бави проблемом дискриминације него што би требало, 36% се слаже да то чини таман колико треба, док 12,9% сматра је је ангажман државе много мањи од неопходног. Када се ради о оцени рада Повереника, највећи број представника сматра да је оно добро (укупно 46,6% - 26% добро и 20,6% одлично).

Зашто жене не пријављују насиље у породици?

Истраживање „Зашто жене не пријављују насиље у породици?“¹¹, резултат је заједничког рада Повереника и Програма Уједињених нација за развој (УНДП), а спроведено је у оквиру пројекта „Интегрисани одговор на насиље над женама и девојчицама у Србији III“, који у партнерству са Владом Републике Србије заједнички спроводе агенције Уједињених нација: УНИЦЕФ, UN Women, УНФПА и УНДП, уз подршку Владе Шведске. Студија представља резултат свеобухватног истраживања о узроцима недовољног пријављивања насиља у породици, посебно жене које су у ризику од интерсекцијске дискриминације. Специфични циљеви истраживања су били идентификовање: (1) фактора који подстичу жене да пријаве насиље у породици, (2) препрека (физичких, традиционалних, културних, друштвених и личних) које спречавају жене да траже помоћ, (3) процедура које треба побољшати ради обезбеђивања повећања пријављивања насиља у

¹¹Зашто жене не пријављују насиље у породици?, доступно на интернет страници: <https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2023/03/Zasto-zene-ne-prijavljuju-nasilje-u-porodici-Rezultati-Istrazivanja.pdf>

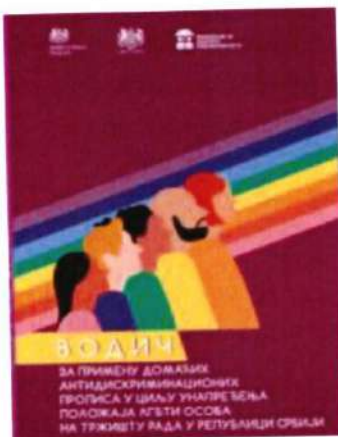
породици, (4) области и приоритета када је у питању институционални одговор на насиље. Коначно, специфични циљ било је и идентификовање препорука за побољшање приступа жена адекватној подршци и побољшање институционалног одговора на насиље.

Од укупног узорка који су чиниле 1004 испитанице, њих 35% је навело да је доживело неки од облика насиља, и то 15% испитаница је навело да је доживело вербално и психолошко насиље, 6% социо-економско, 12% физичко насиље, 3% сексуално насиље, а 12% је навело да је доживело неки од облика насиља, али су о томе одбиле да говоре. У односу на социо-економски статус, испитанице лошијег статуса су навеле да су чешће преживеле неки облик насиља. Значајна разлика је уочена код учесталости свих облика насиља код жена које долазе из рањивих група подложних интерсекцијској дискриминацији (особе са инвалидитетом, припаднице националних и етничких мањина, испитанице које за себе кажу да су сиромашне...). Када је реч о испитаницама које су доживеле један или више облика насиља, чак 78% њих истакло је да им се оно догађало више од једанпут.

Како постоје различити разлози због којих се жене које доживе неки облик насиља у породици одлуче да то насиље не пријаве, испитанице су одговарале који су све могући разлози за такву одлуку и у највећем проценту (75%) определиле за одговор да је страх од особе која врши насиље најчешћи разлог због кога насиље не пријављују. Одговор да су стид и срамота због насиља коме су изложене главни разлог, навођен је у нешто више од половине случајева (51%), док се половина определила за одговоре да не пријављују насиље јер немају где да оду или осећају страх од осуде и одбацивања од стране породице и околине (50%). Кључни разлози због којих се нису обратиле ниједној институцији након доживљеног насиља навеле су страх од последица и још већег насиља (за 38%), стид и срамота (за 35%) и жеља да се сачувају брак и породица (28%).

За готово трећину жена (31%), разумевање и подршка околине (породице и пријатеља), кључна је ствар која би им помогла да се оснаже да пријаве насиље. На другом месту нашла се подршка институција (разумевање проблема, професионално заступање, заштита) за коју се определило 27% испитаница, а да је финансијска подршка нешто што би им помогло да се оснаже да пријаве насилника, навело је 15% жена. Ако би биле жртве насиља у породици, највећи број жена (38%) прво би се обратио члановима породице за подршку, полицији би се обратило 28%, док би од пријатеља подршку тражило 9% испитаница. Скоро свака десета учесница у истраживању је рекла да се у случају доживљеног насиља у породици, не би никоме обратила – 8%.

Водич за примену домаћих антидискриминационих прописа у циљу унапређења положаја ЛГБТИ особа на тржишту рада у Републици Србији

Овај водич¹² је припремљен како би се појаснила дискриминација и дао преглед расположивих механизма заштите, са жељом да се запослени охрабре да траже заштиту када имају сумњу да су им права из радног односа угрожена, да послодавац или колеге према њима различито поступају због неког личног својства, али и да се успостави контакт и добра веза са послодавцима, информишу о штетним последицама које дискриминација може произвести у радним односима, као и да се подсети да је такво понашање недопустиво и законом забрањено.

Публикација је објављена у оквиру пројекта „Empowering the LGBTI workforce in the Serbian labour market”, који је реализован уз подршку Британске амбасаде у Републици Србији, Фонда алумниста Чивнинг стипендије и Повереника за заштиту равноправности и састоји се од шест целина. Детаљно су објашњени облици дискриминације, лична својстава (сексуална оријентација, пол, род, родни идентитет и др), ко може бити дискриминатор, а ко жртва и сл. Водич садржи приказ важећих докумената јавних политика у Републици Србији који су од значаја за унапређење положаја друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, укључујући и ЛГБТИ популацију, као и приказ домаћих антидискриминационих прописа. Обрађена је и тема злостављања на раду – мобинга, у циљу прављења разлике између тог института и дискриминације у области рада и запошљавања, као и поступак заштите од дискриминације пред Повереником.

Препознавање и реаговање на дискриминацију у области рада и запошљавања

Брошура¹³ је израђена уз подршку Мисије ОЕБС-а у Србији, са циљем да разјасни основне појмове и механизме заштите од дискриминације у области рада и запошљавања чији узроци су разноврсни, а најчешће негативна предубеђења да су неки радници мање продуктивни од других, на основу неког њиховог личног својства (пол, брачни и породични статус, здравствено стање, инвалидитет, старост, припадност одређеној етничкој/ мањинској групи) или да би запошљавање неког лица довело до чешћих одсуствовања са рада, већих трошкова (због трудноће и родитељства, разумног прилагођавања послова и радног места, због удаљености пребивалишта од места рада и слично). У публикацији су представљени и најчешћи случајеви дискриминације приликом заснивања радног односа или другог облика радног ангажовања, током трајања запослења и приликом његовог престанка, са циљем да се превентивно делује, посебно имајући у виду да је пракса показала да нису ретки

¹²Водич за примену домаћих антидискриминационих прописа у циљу унапређења положаја ЛГБТИ особа на тржишту рада у Републици Србији, доступно на интернет страници: <https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2023/04/vodic2023.pdf>

¹³Препознавање и реаговање на дискриминацију у области рада и запошљавања, доступно на интернет страници: <https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2023/06/brosura-poverenik-1.pdf>

случајеви да послодавци нису свесни да одређеним актом или радњама дискриминаторно поступају, а да запослени не знају да им је таквим поступањем право на равноправност повређено.

Мост разумевања – међугенерациска солидарност – збирка радова

Допуњено издање публикације *Мост разумевања – међугенерациска солидарност – збирка радова*¹⁴, са преводом на енглески језик, објављено је у сарадњи са Популационим фондом Уједињених нација у Србији. Збирка обухвата победничке фотографије, литерарне и ликовне радове који су изабрани на наградном конкурс, који Повереник од 2017. године традиционално организује поводом Међународног дана старијих особа. Конкурс је намењен ученицима виших разреда свих основних школа, који на тему међугенерациске сарадње и разумевања између младих и старијих кроз ликовне приказе, фотографије и литерарне радове изражавају свој став да године нису препрека за достојанствен и квалитетан живот.

Зборник одабраних мишљења, препорука и упозорења Повереника за заштиту равноправности

Трећи *Зборник одабраних мишљења, препорука и упозорења Повереника за заштиту равноправности*¹⁵, донетих у периоду од 1. јануара 2019. године до 1. јуна 2022. године обухвата мишљења и препоруке донете у поступку за заштиту од дискриминације, препоруке мера органима јавне власти и другим лицима за остваривање равноправности и заштите од дискриминације, законодавне иницијативе, као и упозорења јавности на најчешће, типичне и тешке случајеве дискриминације. Повереник је у наведеном периоду поступао у више хиљада предмета од којих су само најважнији представљени, и то кроз сажетке, испод којих је дат QR код који води ка линку целог текста на званичној интернет презентацији институције. Зборник садржи и посебан део који се односи на поступање за време здравствене кризе и ванредног стања изазваних пандемијом Ковид-19.

¹⁴Мост разумевања – међугенерациска солидарност – збирка радова, доступно на интернет страници: <https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2023/10/Zbirka-radova-Most-razumevanja-medjugeneracijska-solidarnost-dvojezicno-2023.pdf>

¹⁵Зборник одабраних мишљења, препорука и упозорења Повереника за заштиту равноправности, доступно на интернет страници: <https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2023/11/Zbornik.pdf>

Приручник за новинаре и новинарке – Дискриминација и равноправност

Овај приручник¹⁶ има за циљ да ближе упозна и едукује новинаре и новинарке у циљу препознавања у пракси дискриминације и њених појавних облика, као и последица које може да проузрокује. У приручнику је на једном месту представљен антидискриминациони правни оквир, новинарски кодекс и релевантна медијска регулатива, описани најчешћи или најтежи дискриминаторни случајеви из праксе и дате препоруке за недискриминаторно извештавање, које би требало да послуже као путоказ медијским радницима када извештавају о друштвено важним темама и положају припадника појединих друштвених група. Медији имају важну улогу у обликовању јавног мњења и имају обавезу потпуног, тачног и недискриминаторног извештавања. Од тога какве се информације у медијима пласирају, зависи и да ли ће улога медија бити подржавајућа по унапређење равноправности или ће тај утицај бити негативан и подстицати насиље, мржњу и нетолеранцију.

Право на наследство – једнако за све – Водич кроз право на наслеђивање

Право на наследство – једнако за све
Водич кроз право на наслеђивање

Упркос постојећем законском оквиру који једнако третира мушкарце и жене, у нашем друштву су још увек дубоко укоренење предрасуде, стереотипи и уверења која стављају жене у неравноправнији положај приликом наслеђивања имовине. Жене се често одричу свог права на наследство у корист мушких сродника, што може утицати на њихову економску независност, али и ризик од различитих облика породичног и родно заснованог насиља, као и остваривања различитих права из области социјалне заштите. Водич¹⁷ представља сажет преглед најчешћих питања и одговора у вези са правом на наслеђивање, као и објашњења основних појмова у наследном праву, предочава последице одрицања од наследства, уз информације о томе коме се особа може обратити за правну помоћ и савет. Приказом чињеничког стања се указује да погрешно схватање и тумачење традиције представља неправду коју није тешко исправити ако се поштује закон. Овај водич је намењен и женама и мушкарцима, јер је важно да и мушкарци буду свесни да жене имају иста права и да су равноправне.

¹⁶Приручник за новинаре и новинарке – Дискриминација и равноправност, доступно на интернет страници: <https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2023/11/prirucnik-diskriminacija.pdf>

¹⁷Право на наследство – једнако за све – Водич кроз право на наслеђивање, доступно на интернет страници: <https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2023/11/brosura-6.pdf>

Обуке и стручни скупови

Обуке

Подизање капацитета професионалаца који раде у различитим областима за препознавање дискриминације и реаговање на неравноправно поступање и образовање о људским правима, и током 2023. године био је један од приоритета Повереника. Различитим обукама је обухваћено више од 750 учесника.

Настављена је реализација програма семинара за полицијске службенике¹⁸, који се реализује од 2016. године. У 2023. години полазници семинара су били и запослени у Управи за управне послове Министарства унутрашњих послова, чиме је проширен обухват који се, до ове године, односио на припаднике саобраћајне полиције и криминалистичке полиције.

У оквиру вишегодишњег програма „Примена антидискриминационих прописа за запослене у Националној служби за запошљавање“, које је Повереник реализује од 2019. године, континуирано се одржавају обуке, и од тада је обуку прошао 131 полазник.

Имајући у виду да су крајем 2022. године изабрани нови чланови националних савета националних мањина, у току 2023. године Повереник је, уз подршку Мисије ОЕБС-а у Србији, одржао две обуке у којима су учествовали чланови 20 националних савета националних мањина.

У оквиру пројекта Београдског фонда за политичку изузетност „Youth 4 Inclusion, Equality and Trust“, Повереник је одржао два тренинга за младе, представнике политичких странака и организација цивилног друштва, са акцентом на говор мржње као облик дискриминације. Такође, на округлом столу за младе представнике националних мањина и организација цивилног друштва Повереник је одржао предавање „Борба против говора мржње“.

За ученике ОШ „Борислав Пекић“ и чланове тима за заштиту од насиља, злостављања, занемаривања и дискриминације те основне школе, одржано је предавање о појму и облицима дискриминације, као и механизмима заштите. Средњошколци, ученици школе „Руђер Бошковић“ посетили су институцију где су присуствовали предавању о значају толеранције и поштовању људских права.

У оквиру кампање “Bodyright” коју, по угледу на глобалну кампању, Повереник спроводи у сарадњи са Популационим фондом Уједињених нација (UNFPA), одржан је тренинг за тренере за чланове Панела младих, чиме су они постали вршњачки едукатори и наставили одржавање обука о заштити од дискриминације за своје вршњаке у Крагујевцу, Бујановцу, Врању, Новом Саду, Инђији и Београду.

На позив студентске организације Центар за регионалну сарадњу Повереник је учествовао на трибини у оквиру које је одржано предавање „Спречавање и заштита од дискриминације приликом запошљавања“ на Правном факултету Универзитета у Београду. Предавању су присуствовали студенти Правног и других факултета. Такође, студенти, чланови Клуба за друштвене односе Правног факултета Универзитета у

¹⁸Са обукама реализованим 2016, 2017, 2018, 2019, 2021, и 2022. године укупан број полицијских службеника и службеница који су обухваћени програмом обука износи 763

Београду били су у студијској посети Поверенику и том приликом су упознати са појмом дискриминације као и са специфичностима поступка за заштиту од дискриминације.

У оквиру пројекта Савета Европе „Образовање младих у Србији о демократском грађанству и људским правима“, одржана је обука за студенте друштвених факултета и активисте организација цивилног друштва - будуће тренере – вршњачке едукаторе у образовању. Такође, Повереник је одржао предавање за студенте о утицају и важности заштите приватности са аспекта остваривања начела равноправности.

Имајући у виду нагли, убрзани развој вештачке интелигенције, Повереник је, у оквиру пројекта „Greater Internet Freedom“ који спроводи организација цивилног друштва Партнери Србија, одржао предавање „Дискриминација и вештачка интелигенција-изазови и механизми заштите припадника вунерабилних група“, у оквиру семинара за активисте и бранитеље људских права. Поред тога, на Факултету организационих наука одржано је и предавање на Мастеркласу „Регулисање вештачке интелигенције: правни и етички изазови“.

Радионица за запослене у аутомобилској, електро и текстилној индустрији, Ваљево, 2023.

У оквиру пројекта са Међународном организацијом рада „Обезбеђење адекватних жалбених механизма за раднике у аутомобилској, електро и текстилној индустрији“ уз подршку Немачке организације за међународну сарадњу ГИЗ, Повереник је током 2023. године одржао више радионица и предавања, на којима је учествовало преко 200 запослених у аутомобилској, електро и текстилној индустрији. Обуке су одржане у Суботици, Новом Саду и Ваљеву а организована су и предавања за представнике синдиката, привредних комора и организационе јединице код послодаваца које су задужене за управљање људским ресурсима.

Такође, Повереник је одржао предавање о механизмима заштите од дискриминације у области рада и запошљавања за запослене у UNICREDIT банци.

На предавању „Да матична књига буде трансродна брига – заједно за унапређење услуга матичара за трансродне особе“ учествовали су запослени у матичним службама града Ниша као и представници организација цивилног друштва.

У Институту Михајло Пупин су за руководиоце одржана предавања о заштити од дискриминације, са посебним фокусом на остваривање родне равноправности.

У Ректорату Универзитета у Београду одржана је обука за поверенике за равноправност који су задужени за превенцију и спречавање дискриминације и сексуалног узнемиравања запослених и студената. Кроз ову обуку, представљени су механизми заштите од дискриминације, појам дискриминације, поступак и пракса у случајевима пријаве сексуалног узнемиравања.

Представник Повереника је учествовао у реализацији четири обуке из области заштите људских права и родне равноправности, а које су реализоване у оквиру програма Националне академије за јавну управу.

Поред наведеног, од 2021. године доступне су онлајн обуке о дискриминацији и равноправности, од којих је једна на званичној презентацији Повереника а друга у оквиру Правосудне академије, као обавезна за полазнике ове академије.

Стручни скупови, конференције и друге активности

Редовне активности Повереника у домену унапређивања равноправности и сарадње са свим друштвеним актерима подразумевају и организовање стручних скупова и других догађаја, али и учешће на стручним скуповима - конференцијама, округлим столовима, радионицама, дебатама, радним групама и слично, у организацији других државних органа, организација цивилног друштва, регионалних и међународних организација и њихових представника.

Поред конференција и стручних скупова у организацији Повереника, током године представници институције су учествовали на преко 650 различитих стручних скупова, на којима су, активним учешћем, указивањем на проблеме у погледу неједнакости појединих друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, појашњавањем могућих начина заштите, али и указивањем на примере добре праксе као и конкретне начине за унапређење стања, доприносили разумевању и остваривању људских права у различитим областима друштвеног живота. У наставку текста приказани су стручни скупови и друге активности у организацији Повереника, а након тога само неки од догађаја на којима је Повереник учествовао.

Стручни скупови у организацији Повереника

Повереник је био домаћин 7. регионалне конференције институција за равноправност југоисточне Европе „**Бити стар, бити поносан, бити свој**“, која је, уз годишњу конференцију, одржана у Београду на Међународни дан толеранције. Конференција је била посвећена борби против дискриминације старијих особа, са циљем да се испитају и предложе конкретни начини деловања тела за равноправност, као и осталих друштвених актера, у циљу обезбеђивања равноправности и унапређења квалитета живота старијих.

Конференција је окупила представнике институција за равноправност из Албаније, Хрватске, Црне Горе, Северне Македоније, Босне и Херцеговине и Словеније, као и представнике међународних организација, научних институција и невладиног сектора.

Радни део конференције одвијао се кроз панеле посвећене изазовима еџизма, вишеструкој дискриминацији по основу старосног доба, као и проблемима са којима се суочавају старије жене. Закључци са ове конференције представљени су у даљем тексту овог извештаја.

На конференцији су традиционално уручене годишње медијске награде за толеранцију коју заједнички додељују Повереник и Мисија ОЕБС-а у Србији ауторима и ауторкама најбољих медијских текстова и прилога на тему борбе против дискриминације, промовисања равноправности и толеранције, а представљен је и нови приручник за новинаре и новинарке „Дискриминација и равноправност“. У категорији ТВ/радио награђени су Сања Љубисављевић Бекић (РТС), Александар Минић (ТВ Форум) и Николина Кљаић (Блиц ТВ), у категорији онлајн медији/портали Теодора Ђурчић и Јована Томић (ЦИНС), Стефан Михајловски (Зоомер) и Јелена Миленковић (Боом93), док су у категорији штампани медији награде додељене Дејани Цветковић (Време), Дуњи Карановић (Лице улице) и Снежани Ровчанин Томковић (Новости).

Додела годишње медијске награде за толеранцију, 2023.

На конференцији „**Право на наслеђивање – пут ка родној равноправности и заустављању насиља**“, која је организована у оквиру 16 дана активизма против насиља над женама и девојчицама, а коју су заједнички организовали Повереник, Агенција Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена у Србији и Центар за истраживање и развој друштва ИДЕАС, представљен је водич под називом *Право на наследство – једнако за све*.

На конференцији су одржана два панела на теме „Наследство – право или привилегија?“ и „Дискриминација у породици: економска права и насиље“, у којима су учествовали судије, јавни бележници, Комора социјалне заштите, представници невладиног сектора и други.

Жене са села суочавају се са многим проблемима, од којих се издваја неплаћен рад у домаћинству, јер оне проводе значајан део свог времена у неплаћеним кућним пословима. Многе од њих немају ни здравствено нити пензионо осигурање, док свега 18% жена које живе на селу има регистровано пољопривредно газдинство, указала је повереница на завршној конференцији одржаној на Међународни дан жена са села, сумирајући резултате трогодишњег пројекта „**Унапређење положаја жена и девојчица у руралним областима**“ који је Повереник спровео у сарадњи са Агенцијом УН за родну равноправност и оснаживање жена и уз подршку амбасаде Норвешке у Београду у оквиру иницијативе „Унапређење безбедности жена у Србији“. Током трогодишњег пројекта пружена је конкретна и посредна подршка за 338 жена са села да покрену или унапреде пословање у области пољопривредне производње, набављена им је опрема (пластеници, кошнице, копачице, музилице, пресе за воће, сушач полена, дробилице...), а око 150 жена учествовало је у тренинзима и округлим столовима на којима су стекле информације и знања о препознавању дискриминације, али и знања за унапређење пољопривредне производње, комуникацију и коришћење нових технологија у циљу бољег пласмана својих производа, дигиталних вештина, писања пројеката и сл. Више од 20 жена било је у студијским посетама Словенији, Аустрији, Хрватској, Немачкој и

Швајцарској, где су кроз примере добре праксе стекле додатне вештине и знања за покретање различитих пољопривредних послова. Такође, кроз овај пројекат ојачани су капацитети 33 удружења, међу којима су и она која су тек започела свој рад, а која се баве унапређењем положаја жена и девојчица у селу, и пружена подршка за њихово међусобно умрежавање.

На конференцији одржаној поводом представљања раније поменутог истраживања „**Зашто жене не пријављују насиље у породици?**“ повереница је поручила да резултати истраживања показују да жене у Србији доминантно не оправдавају насиље у породици, али сматрају да овај проблем прво треба решавати у оквиру породице. Због тога друштво мора створити климу у којој бити жртва насиља не носи са собом стигму, осуду и накнадну виктимизацију, већ подразумева подршку свих, од најближих до друштва у целини. На конференцији је истакнуто да је за ефикасно спречавање родно

заснованог насиља и насиља у породици од пресудног значаја правовремено препознавање, откривање и пријава насиља, као и едукације и специјализоване обуке представника правосудних функција, али и представника других институција надлежних за спречавање насиља, као и да одговорност за пријаву насиља не може бити само на женама, да институције треба да реагују, а породице и локалне заједнице треба боље да препознају и разумеју насиље, како би постали прва линија подршке. Истовремено, медији треба одговорно да извештавају како би избегли даљу трауматизацију преживелих, и едуковали јавност да је насиље у породици друштвени, а не лични проблем.

Развој женског предузетништва представља важну покретачку снагу али и недовољно искоришћен потенцијал економског раста, због чега је неопходно обезбедити подршку и подстицајно окружење за економско оснаживање жена, у чему нам могу помоћи искуства из Републике Словеније, рекла је повереница на отварању скупа **„Женско предузетништво – изазови и перспективе“**, који је организован у оквиру пројекта „Стратешки дијалози о родној равноправности на локалном нивоу“, у сарадњи са институцијом Заговорника начела једнакости Републике Словеније и уз подршку Амбасаде Републике Словеније у Београду. У панел дискусији су учествовале предузетнице из Србије и Словеније које су разговарале о препрекама и изазовима са којима се суочавају у раду, као и начинима за њихово превазилажење, да ли су и како изложене дискриминацији или неједнаком третману у односу на мушкарце и о томе како се може унапредити њихов положај.

Изазови примене антидискриминационих прописа у циљу унапређења положаја ЛГБТИ особа на тржишту рада и креирање инклузивног радног окружења са фокусом на тренутно стање, али и перспективе у Србији биле су теме конференције **„Дискриминација ЛГБТИ особа на тржишту рада у Републици Србији – примена антидискриминационих прописа и значај инклузивног радног окружења“**, коју је Повереник организовао поводом представљања публикације *Водич за примену домаћих антидискриминационих прописа у циљу унапређења положаја ЛГБТИ особа на тржишту рада у Републици Србији*. На конференцији су представљени и примери добре праксе компанија које у свом раду примењују инклузивне радне политике, као и смернице за припрему кодекса равноправности код послодавца.

Додела награда и изложба „Мост разумевања – међугенерацјска солидарност“, 2023.

Доделом награда и изложбом најбољих дечјих радова на конкурс Повереника „Мост разумевања – међугенерациска солидарност“ свечано је обележен Међународни дан старијих особа у Дневном центру и клубу за старије „Игор Холодков“ у Београду, а том приликом је представљена и двојезична збирка најбољих дечјих радова са овог конкурса, који је ове године организован уз подршку Популационог фонда УН, док су награде обезбедили пријатељи манифестације Уникредит банка и издавачка кућа „Лагуна“. У категорији Литерарни рад прва награда припала је Милици Зећ (ОШ „Ђорђе Натошевић“, VIII разред, Нови Сланкамен), другу награду освојила је Лана Лончар (ОШ „Вук Караџић“, VI3 разред, Црвенка), док је треће место освојила Петра Пауновић (ОШ „Раде Кончар“, VI1, Земун). У категорији Ликовни рад првонаграђена је Сара Бошњак (ОШ „Петар Кочић“, VII разред, Банатски Деспотовац), друго место припало је Теодори Арсић, (ОШ „Бранко Радичевић“, VIII1, Панчево), а треће Филипу Церовском (ОШ „Јан Амос Коменски“, VI6, Кулпин – Бачки Петровац). У категорији Фотографија прву награду добио је Јован Станковић (ОШ „Доситеј Обрадовић“, VI разред, Ораховац), другу награду је освојио Лука Вујић (ОШ „Николај Велимировић“, VI5, Шабац), док је трећепласиран Сергеј Ловре (ОШ „Јан Амос Коменски“, VII разред, Кулпин – Бачки Петровац). Жири је, такође, ове године посебно признање доделио Софији Ракић (ОШ „Бранко Радичевић“, VII разред, Мелница – Петровац на Млави) за изузетан таленат и креативност у приказу међугенерациске солидарности чију су радови прошле године сврстани међу најбоље.

Повереник је и у 2023. години реализовао програм „Симулација суђења (Moot court) у области заштите од дискриминације“, са циљем изградње капацитета будућих правника, студената и студенткиња правних факултета у Републици Србији за заштиту од дискриминације, кроз познавање правних механизма и стицање вештине излагања правне

аргументације. И ове године је такмичење реализовано уз подршку Фондације Регистар националног интернет домена Србије, а случај се односио на дискриминацију по основу осуђиваности у области рада и запошљавања. Прво место освојио је тим „Драга Љочић“ са Правног факултета Универзитета у Нишу, другопласирани је тим „Милева Марић Ајнштајн“ са Правног факултета Универзитета у Новом Саду, за најбољу говорницу проглашена је Душица Лазић са Правног факултета Универзитета у Нишу, а специјална награда припала је Теодори Стевановић из тима „Милица Стојадиновић Српкиња“ са Правног факултета Универзитета у Београду.

У оквиру програма „Не цени књигу по корицама – Жива библиотека у Србији“, који Повереник реализује од 2012. године уз подршку Савета Европе, током 2023. године одржане су три Живе библиотеке, и то у Београду, Бечеју и Панчеву. У овој библиотеци „књиге“ су особе из група у већем ризику од дискриминације, који кроз директну интеракцију са „читаоцем“ преносе своја искуства и проблеме изазване дискриминацијом у свакодневном животу са циљем промоције равноправности и толеранције, као и превазилажења негативних предрасуда и стереотипа.

Традиционална акција „**Равноправно до циља**“ одржана је на 36. Београдском маратону, у организацији Повереника и Спортског савеза особа са инвалидитетом Београда, уз подршку Београдског маратона. Акција се одржава већ 12 година у оквиру Београдског маратона, уз учешће свих посетиоца у Трци задовољства. На штанду Повереника окупио се велики број грађана који су имали прилику да

сазнају више о проблемима на које особе са инвалидитетом наилазе приликом коришћења јавних површина, објеката и јавног градског превоза, као и у другим областима. Омогућавање равноправног учешћа особа са инвалидитетом у различитим активностима, па и у спорту, представља основ за живот по мери човека, а овом акцијом не указујемо само на положај наших грађана са инвалидитетом, већ и на то колико спорт унапређује квалитет живота, навела је повереница.

И током 2023. године настављене су активности **Панела младих саветника Повереника** који блиско сарађују са институцијом у питањима која се односе на сузбијање и заштиту од дискриминације деце и младих. Панел младих има јасан идентитет који се гради заједно са младима и укључује дефинисану визију и мисију, визуелни идентитет, културу групе. У формирању Панела поштује се принцип равноправности, укључивањем младих из различитих социо-културних средина, географских средина, различитих група које се суочавају са дискриминацијом, различитих животних искустава, интересовања и вештина. Кроз редовне састанке и тематске активности,

одржавају се консултације о пројектима Повереника са Панелистима, који се потом укључују у њиховој реализацији и промоцији. Један део рада односи се на теме и проблеме које млади препознају као посебно релеватне и важне. Управо су млади ти који осмишљавају и планирају активности које се односе на унапређење равноправности и промоцију толеранције. Чланство у Панелу пружа могућност деци и младима да изразе своје мишљење о појави и узроцима дискриминације, као и да предложе превентивне програме и активности за унапређење равноправности који ће постићи највише ефеката код њихових вршњака. Током године Повереник је за панелисте организовао дводневни тренинг за вршњачке едукаторе на тему заштите од дискриминације и различитих облика насиља, уз подршку Популационог фонда УН у Србији. Током овог тренинга млади су се упознали са улогом вршњачких едукатора и главним циљевима *bodyright* кампање, делили своја искуства и мишљења на тему дискриминације и толеранције. Управо је улога младих у преношењу знања препозната као кључна у креирању равноправног и толерантног друштва, зато је важно да се њихова реч чује и да они буду главни у преношењу сазнања својим вршњацима.

Обука за вршњачке едукаторе на тему заштите од дискриминације и различитих облика насиља, 2023.

Након завршеног тренинга вршњачки едукатори, чланови и чланице Панела, су имали прилику да у шест градова (Крагујевац, Бујановац, Врање, Нови Сад, Инђија и Београд) одрже радионице средњошколцима на тему заштите од дискриминације и различитих облика насиља, с акцентом на опасност сајбер насиља и дискриминације у онлајн сфери. Технологија и интернет су саставни део свакодневног живота свих, а нарочито младих, и иако имају бројне предности, доносе и могућности злоупотреба, а представљају и погодно тло за дискриминативна понашања и насиље, како у онлајн тако и у офлајн сфери.

Поред радионице „Буди свој и допринеси!“, која је за панелисте организована у циљу личног развоја, током године су чланови и чланице Панела младих активно учествовали и били једни од кључних актера у бројним догађајима и активностима које је Повереник организовао, а кроз редовне састанке и фокус групе причало се о текућим активностима и плановима, конкретним проблемима, али и идејама за њихово решавање.

Стручни скупови у организацији других актера

Повереник учествује на бројним дијалозима, стручним скуповима, конференцијама и сл. који се организују од стране различитих друштвених актера, како би расветљавали и указивали на бројне друштвене феномене и појаве које могу продубљивати постојеће и стварати нове неједнакости. У даљем тексту ће, као илустрација, бити поменути само неки од ових скупова и других догађаја на којима је Повереник указивао на дискриминацију као појаву, начине за превазилажење појединих проблема и унапређење равноправности, пре свега на основу праксе институције, али и других релевантних извора.

У оквиру пројекта „Заједно и безбедно кроз детињство“, у чијој реализацији Повереник учествује заједно са Министарством унутрашњих послова и Министарством просвете, током године спроведен је низ едукативних активности са циљем подизања нивоа свести код ученика основних школа о последицама насилног понашања у стварном и виртуелном окружењу. Теме едукативних радионица односиле су се на препознавање различитих видова насиља и дискриминације, усвајање стратегија за помоћ другима у невољи и вештина ненасилног решавања конфликта, развијање саосећања и

информисање о начинима помоћи, подршке и заштите. Поводом почетка школске године и програма обука о препознавању насиља и дискриминације у школама, на Ади Циганлији је организован скуп, где су кроз дружење, забаву и игру представници стручне службе Повереника и МУП-а, ватрогасци, саобраћајци, жандармерија, рониоци и спасиоци, деци приближили појмове дискриминације, равноправности и толеранције и разговарали зашто је важно неговати међусобно поштовање и разумевање. У оквиру пројекта је у првом полугодишту школске 2023/2024 године реализовано 17.799 радионица, на којима је учествовало преко 231.555 ученика I, II, V и VII разреда.

Повереник на представљању пројекта „Заједно и безбедно кроз детињство“, Ада Циганлија, 2023.

Постизање родног баланса у пословног окружењу је значајна тема којом се Повереник бави будући да је економска равноправност један од предуслова равноправности међу половима. На завршној конференцији пројекта „Образовање, запошљавање, елиминисање родних стереотипа, подизање свести и партнерство“, коју су организовали Удружење пословних жена Србије и Повереник, подржане су активности овог удружења да развија капацитет жена за samozapošljavanje кроз стицање знања и вештина у „нетипично женским“ дефицитарним и добро плаћеним занимањима. Такође, у организацији Повереника одржан је први сусрет два пословна удружења, Удружења пословних жена Србије и Првог пословног удружења, а на скупу се дискутовало о унапређењу родне равноправности у пословној сфери кроз заједничко деловање и партнерство свих кључних актера.

О значају родне равноправности на тржишту рада повереница је говорила на отварању конференције о женском предузетништву „Пресек стања и могућности за оснаживање“ организоване кроз Немачко-српску иницијативу за одрживи раст и запошљавање, на представљању истраживања „Друштвено одговорно пословање у служби оснаживања жена“ фондације Траг и на панелу „Родна равноправност на тржишту рада – како до једнаког третмана и једнаких шанси“ у оквиру годишњег семинара Фондације БФПЕ.

Жене у руралним областима су кључни актери у економском животу средина у којима живе али и у очувању народног стваралаштва, уметности и добрих традиција чије неговање, ако је базирано на темељу равноправности и солидарности, може утицати и на очување вредности толеранције, разумевања и међусобног поштовања. Током године Повереник је подржао више локалних манифестација у циљу промоције равноправности, попут 36. Сабора фрулаша Србије „Ој, Мораво“ у Прислоници чија је овогодишња домаћица била повереница, „Тронеђа без међа“ у Прибоју коју организује удружење жена „Сачувајмо село“, Сабор качамака у селу Жежевица, „Креативна предузетница“ у Чачку, „Градимо везе-новопазарска софра“ у Новом Пазару и др.

О значају препознавања и реаговања на дискриминацију у области рада и запошљавања засноване на чланству у политичким, синдикалним и другим организацијама, повереница је говорила на конференцији у организацији Секције жена Синдиката образовања Србије.

Конференција у организацији Секције жена Синдиката образовања Србије, Београд, 2023.

Конференција „Право на породилско!“ коју је организовало удружење Маме су закон, била је прилика да се још једном фокус јавности усмери на то да труднице, породилге и мајке које су ангажоване по уговорима ван радног односа морају имати једнака права у вези трудноће, породилског одсуства и одсуства ради неге детета као и жене запослене код послодавца, због чега је неопходно наставити са унапређивањем законских прописа.

Изазови на путу постизања родне равноправности слични су у свим европским друштвима због чега су размена знања, координиране активности, умрежавање, солидарност и менторски програми од велике важности за унапређење положаја жена у државама региона, повереница је истакла на конференцији „Подели знање – ка родној равноправности у региону“ у организацији Европског покрета у Србији. Овом приликом представљене су и најважније активности институције усмерене на оснаживање и умрежавање женских организација у региону, међу којима је учешће у Регионалном координационом одбору родних институционалних механизма. Подршка је пружена и представљању прве дигиталне платформе женског бизниса „Оснажена“.

Имајући у виду значај равноправног учешћа жена у сектору безбедности, повереница је учествовала на регионалној конференцији „Жене у полицији и лидерство: изазови и добре праксе“, у организацији Мреже жена у полицији МУП Републике Србије, с циљем размене искустава, добре праксе, као и изазова на регионалном и европском, али и стицања нових знања, умрежавања и јачања сарадње кроз међусобну подршку и заједничке иницијативе.

Први годишњи форум „Заједничка борба против фемцида“ у организацији удружења грађана Фемплац, окупио је бројне релевантне актере из Србије, Босне и Херцеговине, Хрватске, а организован је у оквиру кампање 16 дана активизма против насиља према женама. Сврха овог форума је била покретање разговора о проблемима и изазовима у

борби против фемицида и промишљање о стратегијама за уједињену борбу против овог феномена. Том приликом, повереница је истакла да поштовање репресивних мера, без адекватног превентивног одговора на сузбијању узрока фемицида не даје резултате, јер се тиме третирају само последице, да је Повереник подржао иницијативу за успостављање националног контролног механизма за праћење случајева фемицида у Републици Србији, јер би овакав механизам помогао свим актерима у координацији постојећих активности, ефикаснијем раду на спречавању и борби против ове најекстремније манифестације насиља.

Виктимолошко друштво Србије (ВДС) доделило је повереници Награду за допринос унапређењу права жртава уз образложење да се „повереница дуги низ година, доследно залаже за поштовање људских права свих грађана и грађанки, за препознавање дискриминације и благовремено и ефикасно реаговање у случајевима када до ње дође, чиме је дала велики и трајан допринос унапређењу права жртава и остваривању циљева“. Награда је додељена у оквиру 13. годишње конференције коју је ВДС организовало под називом „Подршка жртвама и превенција виктимизације: Изазови и перспективе“, а на којој су присуствовали бројни стручњаци из земље и иностранства.

У оквиру менторског програма за жене лидерке који је у Београду организовала организација Vital Voice, повереница је учествовала је на панелу "Leading for a Change". Учеснице програма из Србије и других европских земаља посетиле су том приликом и Салон нобеловки у музеју Адлигат, сталну изложбу артефаката из живота добитница Нобелове награде за књижевност, постављену на иницијативу Повереника.

Политичка партиципација жена и њихово равноправно учешће на међународним платформама било је тема панела „Жене и дипломатија“ на којем је повереница учествовала у оквиру конференције FEMPOWER.

У току Недеље поноса Повереник је, као и сваке године, учествовао у бројним активностима и догађајима организованим у оквиру ове манифестације, а представници Повереника учествовали су и на Паради поноса.

Признања „Сећање на Хилду Дајч“ у организацији истоименог Удружења додељена су у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ у Београду. Ово признање се додељује за исказану грађанску одговорност и друштвену свест, а повереница је била чланица жирија за доделу овог признања које је припало Омладинском радију за подкаст и радио емисију за младе „У каквој земљи желим да живим“, док је признање у категорији изузетан допринос култури сећања припало Хавер Србија за постављање првих „Камена спотицања – Столперстеинсе“ у Београду. Осим тога, посебно признање „Глас младих“ додељено је MentalHub за бесплатно психолошко саветовање и психотерапију за младе, и то на основу гласова ученика XIII београдске гимназије.

Поводом обележавања Међународног дана борбе против говора мржње УН у Србији, у сарадњи са Повереником, Министарством за људска и мањинска права, Мисијом ОЕБС-а и Канцеларијом Савета Европе у Београду, организовали су дебату о сузбијању говора мржње са које је упућен позив свим релевантним актерима да повећају напоре у сузбијању говора мржње и наратива који изазивају поделе. Учесници дебате су оценили да је неопходан знатно инклузивнији дијалог, али и подсетили да је говор мржње постао глобални проблем због чега је Генерална скупштина УН 2021. истакла забринутост због „експоненцијалног ширења и пролиферације говора мржње“ широм света и усвојила

резолюцију о „промовисању међурелигијског и интеркултуралног дијалога и толеранције у борби против говора мржње“.

Повереница је на конференцији „Изазови мониторинга у европском мултикултуралном окружењу“ коју су организовали Институт друштвених наука и Академска мрежа за сарадњу у Југоисточној Европи, представила податке из праксе која показује да национална припадност и етничко порекло спадају међу пет најчешће навођених основа дискриминације у притужбама грађана, као и да се највећи број ових притужби тиче положаја Рома и Ромкиња и говорила о значају квалитетних података и креирању политика заснованих на подацима.

Дан отпора Рома обележен је међународним скупом „Роми, лица промене“, са циљем да омогући младој ромској генерацији да упозна истакнуте ромске активисте који су допринели развоју ромских грађанских покрета у региону. На скупу, коме су присуствовали и представници Повереника, представљени су књига и документарни филм, а додељени су и трофеји дугогодишњим активистима за допринос развоју ромског покрета и нације.

На завршној конференцији „Превенција и елиминација дечјих бракова и економско оснаживање Ромкиња на локалном нивоу у Србији“, коју је организовала НВО Праксис, представљен је извештај који сумира спроведене активности и постигнуте резултате, анализира ефикасност спроведених интервенција, њихов утицај на локалну заједницу и релевантне актере, анализира изазове и даје препоруке како би се наставило са радом на превенцији и елиминацији дечјих бракова у ромској заједници.

Конференција „Иновативне услуге у локалним заједницама (I-CCC)“ организована је као завршни догађај пројекта који спроводи Црвени крст Србије и као најаву обележавања 29. октобра, Међународног дана неге и подршке, који се ове године први пут обележава у свету. На последњој сесији, у модерацији Повереника, представљене су активности невладиних организација у овој области.

Рехабилитација је изузетно важна у процесу побољшавања и унапређења здравственог стања особа са инвалидитетом и старијих, али да подаци показују дискриминацију у коришћењу бањских услуга због архитектонске неприступачности, истакла је повереница на конференцији одржаној поводом представљања извештаја о доступности бањских лечилишта особама са инвалидитетом и старијима, које је спровео Савез за приступачност Србије. Конференција су организовали Црвени крст Србије и Национална организација особа са

инвалидитетом Србије у оквиру пројекта „Јачање отпорности старијих особа и особа са инвалидитетом током Ковид-19 и будућих катастрофа“

Још једну годину заредом настављено је учешће Повереника на Копаоник бизнис форуму. Повереница је била уводничарка и модераторка на панелу „Друштвена кохезија у доба кризе – солидарно отпорни или отпорни на солидарност“, чији учесници су се сагласили да су инклузивне иновације данас важније него икада, јер глобализација и дигитализација суштински мењају сва друштва. Као неке од ефикасних мера за јачање друштвене кохезије истакли су промоцију контаката и разумевања између различитих група становништва уз омогућавање равноправног приступа производима и услугама.

Поводом обележавања Међународног дана ретких болести, одржано је предавање на конференцији „Унапређење механизма здравствене заштите деце са ретким неуротрансмитерским болестима, потешкоћама у развоју и хроничним обољењима у предшколским установама“.

Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог организовало је током године низ догађаја и друштвених дијалога попут „Бескућништво – решавање питања личних докумената на путу ка друштвеној укључености“, „Рехабилитација, ресоцијализација и реинтеграција бивших осуђеника – пут до корисног члана друштва“, „Бескућништво – деца у уличној ситуацији“, „Лица у ситуацији бескућништва – заборављени и на маргини друштва, на којима су представници Повереника активно учествовали.

Такође, током године Фондација Центар за демократију организовала је низ дебата и серија тематских округлих столова о кључним питањима за остваривање равноправности и заштите људских права на којима је Повереник учествовао, попут дебата на тему „Шта немачки Закон о дужној пажњи у ланцу снабдевања значи за наше фирме?“, „Улога цивилног друштва у заштити људских права у компанијама“, „Измене закона о запошљавању странаца – какав ће бити положај страних радника у Србији?“, „Стандард грађана и јесен–зима 2023/2024“, „Систем социјалне заштите и/или хеликоптер мере“, „Кључни изазови у обезбеђивању родне равноправности у Србији: борба против насиља над женама и признавање неплаћеног рада“ и др.

Имајући у виду да право на приватност спада у групу основних, фундаменталних права, Повереник редовно учествује на стручним скуповима који се баве темом заштите приватности у времену експанзије друштвених мрежа и брзог развоја вештачке интелигенције, попут годишње конференције „Недеља приватности“ коју организација Партнери Србија сваке године организује поводом обележавања Међународног дана заштите података о личности. Повереница увек посебно наглашава везу између кршења права на приватност и заштиту личних података и дискриминације.

Поред тога, повереница је говорила о утицају дигиталних технологија и вештачке интелигенције на људска права на отварању регионалне конференције #Digital2023 која се бави трендовима у телекомуникацијама и медијима.

Међународна сарадња и реализовани пројекти

Током 2023. године Повереник је наставио сарадњу са међународним партнерима у земљи и иностранству, регионалним и глобалним и организацијама и телима (различите агенције Уједињених нација, ОЕБС, ОДИХР и др), невладиним организацијама, европским и регионалним телима за равноправност, као и са Европском мрежом тела за равноправност (ЕКВИНЕТ) кроз билатералне сусрете и активно учешће у његовом раду. У оквиру ове сарадње реализује се и једна од надлежности Повереника која се односи на креирање и спровођење самосталних пројеката или учешће у креирању и спровођењу партнерских пројеката.

У току извештајне године успешно је завршена реализација свих планираних активности у оквиру пројекта „Унапређење положаја жена и девојчица из руралних области“, који је Повереник спровео у сарадњи са Агенцијом УН за родну равноправност UN Women уз подршку амбасаде Краљевине Норвешке у Београду, као део иницијативе „Унапређење безбедности жена у Србији“. Кроз овај пројекат који је реализован у Моравичком, Златиборском и Рашком округу обезбеђена је конкретна и посредна подршка за 338 жена у циљу оснаживања да започну или унапреде пољопривредне бизнисе (пластеници, пресе за цеђење сокова, копачице и сл). Такође, ојачани су капацитети 33 удружења која реализују своје активности на територији ова три округа, међу којима су и она која су тек започела свој рад, а која се баве унапређењем положаја жена и девојчица на селу, и пружена подршка за њихово међусобно умрежавање (компјутери, штампачи, фотоапарати и сл), а више од 20 жена из руралних подручја било је у студијским посетама Словенији, Аустрији, Хрватској, Немачкој и Швајцарској у циљу унапређења економске независности кроз упознавање са модерним методама пласирања производа на тржиште и посете местима која одишу културно – историјским садржајима, туристичком понудом и развијеном културом из домена пољопривреде у овим земљама. Поред тога, око 150 жена учествовало је у тренинзима за оснаживање са циљем обезбеђивања односно јачања њихове економске независности и стицања знања на теме препознавања дискриминације, комуникације у виду креирања порука у циљу бољег пласмана производа, основа развоја сеоског туризма и процеса регистрације и категоризације објеката, коришћења интернет алата, одобравања субвенција и бесповратних средстава у оквиру ИПАРД фондова, као и упознавања са примерима добре праксе и размене искуства у вези са освајањем тржишта и пласмана робе и услуга. За представнике Повереника реализована је студујска посета Португалији где су размењена искуства са Националном комисијом за људска права, Министарством пољопривреде и исхране, Комисијом за грађанство и родну равноправност, Националном гардом – специјални програми за руралне популације, Министарством за једнакост и миграције, Заштитницом грађана Португалије и организоване посете простору „Лисабон + Једнакост“ посвећеном жртвама породичног и родног насиља, Удружењу за подршку жртвама породичног и родног насиља АПАВ и Центру за подршку жртвама породичног насиља у дистрикту Евора.

У оквиру овог пројекта израђена је *Публикација о Положају жена и девојчица у руралним областима Златиборског, Моравичког и Рашког округа*, која садржи и истраживање о стварним потребама жена и девојчица у руралним областима у ова три региона и анализу пракси у 18 јединица локалне самоуправе у спречавању дискриминације и родно заснованог насиља. Израђена је и публикација *Аутентичне приче жена и девојчица о њиховом животу на селу*, а спроведена је и медијска кампања. Током

реализације овог пројекта одржане су две конференције, завршна манифестација Фестивал жена и девојчица из руралних области и три пута је обележен 15. октобар-Међународни дан жена из руралних подручја 2021, 2022 и 2023. године.

Такође, три пута су додељене награде новинарима који промовишу забрану дискриминације, толеранцију и равноправност и који су извештавали о женама и девојчицама у руралним областима. Додељено је укупно 16 награда у различитим категоријама и 6 специјалних признања редакцијама које су и током 2023. континуирано извештавале о овим темама. Израђен је Филм о примерима добре праксе, а Повереник је подржао и више традиционалних манифестација на којима се истиче значај жена на сеоском подручју, и то: Етно двориште у оквиру Сабора фрулаша „Ој Мораво“, Прислоница; „Тромеђа без међа“ у Прибоју; Сабор качамака у Жежевици; „Креативна предузетница“ у Чачку; „Новопазарска софра – градимо везе“ у Новом Пазару.

Повереник је од фебруара 2023. године укључен у спровођење пројекта Међународне организације рада „Обезбеђење адекватних жалбених механизма за раднике у аутомобилској, електро и текстилној индустрији у Републици Србији“, који представља део „Иницијативе за глобалну солидарност“ Немачке развојне сарадње и спроводи је Немачка организација за међународну сарадњу ГИЗ. Циљ овог пројекта је припрема предузећа у Србији у овим областима за спровођење правила које индиректно намеће новоусвојени Закон о дужној пажњи у ланцима снабдевања Савезне Републике Немачке, а који од немачких компанија захтева да воде рачуна о стању и заштити људских права на радном месту у предузећима и компанијама које са њима сарађују у својству добављача независно од тога да ли се ради о немачким, српским или предузећима из неке треће државе која послују на територији Републике Србије. У оквиру пројекта, Повереник је учествовао у изради *Приручника за интерне жалбене механизме*, чији је саставни део водич за послодавце и запослене – Како до равноправности на радном месту, који ближе објашњава механизме заштите од дискриминације у области рада и запошљавања, и даје сет препорука послодавцима на који начин могу да унапреде своје пословање применом инклузивних политика у овој области. Поред учешћа на обуци за усклађиваче пословања предузећа са прописима о дужној пажњи одржаној у Београду, Повереник је представио надлежност институције у погледу заштите од дискриминације у области рада и запошљавања на едукативним радионицама у Суботици, Новом Саду и Ваљеву на којима је учествовало преко 200 представника синдиката и запослених у аутомобилској, електро и текстилној индустрији.

Представљајући искуства из Републике Србије у области заштите и унапређења равноправности, повереница је учествовала на више међународних скупова и форума у области људских права.

На дводневној регионалној конференцији „Популација и развој: Обезбеђивање права и избора“ у Женеви, коју су организовали Економска комисија за Европу УН и Регионална канцеларија Популационог фонда УН за Источну Европу и Централну Азију, поводом обележавања 30 година од одржавања прве Међународне конференције о становништву и развоју у Каиру (ICPD) повереница

је говорила у оквиру тематске сесије „Неједнакости, социјална инклузија и права“.

Размена искустава и јачање институционалних механизма за заштиту од родно засноване дискриминације од кључног су значаја за унапређење родне равноправности и оснаживање жена у земљама Западног Балкана. Тако је тема Регионалног координационог одбора институционалних механизма Западног Балкана, који су Агенција за равноправност полова Босне и Херцеговине (БиХ) и Министарство за људска права и избеглице БиХ уз подршку UN Women организовале у Истанбулу, било управо редефинисање Регионалног акционог плана и дефинисање заједничких приоритета услед развоја и реформских процеса у земљама региона, као и прилагођавање новим међународним стандардима и трендовима.

На експертској конференцији „Изазови и могућности Агенде Жене, мир и безбедност – перспективе из југоисточне Европе и Украјине“ која је одржана у Љубљани у организацији Министарства иностраних и европских послова Словеније и Министарства иностраних послова Норвешке, повереница је представила добра искуства Србије у примени Резолуције 1325 Савета безбедности УН и навела да Србија започиње нови, широки консултативни процес за усвајање трећег Националног акционог плана уз учешћа свих релевантних актера међу којима је и Повереник.

Веома успешну дугогодишњу сарадњу Повереник остварује са Организацијом за европску безбедност и сарадњу ОЕБС. Током године, институцију посетила је делегација Високог комесара ОЕБС-а за националне мањине, која је том приликом упозната са најважнијим мерама и активностима које се у институцији спроводе у циљу побољшања положаја припадника националних мањина, а размењена су и запажања о глобално изазовима у области заштите људских права и равноправности. Високи комесар Кајрат Абдрахманов је изразио подршку раду Повереника и истакао значај залагања ове независне институције за унапређење положаја националних мањина, као и сузбијање свих облика дискриминације. Поред тога, на позив Високог комесара, повереница је учествовала на Међународној конференцији поводом обележавања 30 година рада Високог комесара за националне мањине ОЕБС-а у Хагу. У панелу посвећеном резултатима и доброј пракси у остваривању активног учешћа националних мањина у друштвеном и економском животу представила је праксу институције у заштити националних мањина од дискриминације, са посебним фокусом на проблеме Рома, а нарочито Ромкиња које су неретко вишеструко дискриминисане.

Конференција поводом 30 година рада Високог комесара за националне мањине ОЕБС-а, Хаг, 2023.

На међународној конференцији о родној равноправности и оснаживању жена одржаној у Тетову, у склопу председавања Северне Македоније ОЕБС-ом, главне теме биле су посвећене учешћу жена у безбедносним и мировним операцијама, родној перспективи корупције и потреби економског оснаживања жена. Повереница је током конференције истакла да је учешће жена у јавним и безбедносним питањима од суштинског значаја за постизање одрживог развоја, промовисање мира и безбедности и унапређење родне равноправности, и нагласила да Повереник посвећено ради на јачању улоге жена у сектору безбедности и њиховог учешћа у политици, као и пружању различитих видова подршке женама предузетницама из руралних области. На маргинама конференције, повереница се сусрела са генералном секретарком ОЕБС-а Хелгом Шмит.

Повереник је посвећен и проблему антисемитизма користећи разне прилике да укаже на опасност поновног јачања мржње против појединаца и група само због њихове националне припадности. Повереница је учествовала на Међународном самиту Светског јеврејског конгреса у Мадриду где се у светлу глобалних промена разговарало о антисемитизму, расизму, ксенофобији и другим облицима дискриминаторног понашања. На самиту је представљен Извештај о напретку Европске уније у имплементацији и развоју Акционог плана за борбу против антисемитизма који прати напредак у имплементацији конкретних мера које су утврђене на Међународном форуму о сећању на Холокауст и борбу против антисемитизма у Малмеу 2021. године.

Заштита људских права и достигнути стандарди у овој области као темељне вредности свих демократских друштава, важних и у процесу приступања Србије Европској унији, била је тема разговора чланова Европског парламента који су посетили Повереника у оквиру дводневног програма Парламентарног одбора за стабилизацију и придруживање ЕУ и Србије. Том приликом, повереница је европским парламентарцима представила надлежности и рад институције, њен специфичан положај, значај и улогу у јачању заштите људских права, унапређења равноправности и борби против дискриминације у даљем развоју демократског и толерантног друштва. Делегација, предвођена посланицом Алесандром Морети, препознала је значај Повереника као независне институције у процесу приступања Србије ЕУ и похвалила њену праксу у раду на унапређењу заштите права и равноправности свих грађана и грађанки Србије, и посебну посвећеност европским вредностима и ЕУ интеграцијама.

Посета делегације Европског парламента, 2023.

Повереница се састала са комесарком за људска права Савета Европе Дуњом Мијатовић са којом је разговарала о неопходности унапређења поштовања и заштите људских права и механизмима за смањење њиховог кршења, као и о приоритетима у раду институције у наредном периоду. Комесарка Мијатовић је поздравила рад Повереника и указала на то колико је значајно да се чује и уважава глас независне институције за заштиту људских права.

Током године Повереника посетиле су и две делегације институција за равноправност, представници Савезне антидискриминационе агенције Немачке (ФАДА) и Комисије за спречавање и заштиту од дискриминације из Северне Македоније, са циљем размене искустава и добре праксе међу институцијама за сузбијање дискриминације и заштиту равноправности.

Такође, шеф Делегације ЕУ у Србији Емануел Жиофре је при посети институцији, са повереницом разговарао о поштовању различитости и значају равноправности као темељу сваког демократског друштва. На састанку је било речи о достигнутим стандардима у области заштите људских права, а једна од тема односила се и на активности усмерене на различите облике подршке припадницима најосетљивијих категорија становништва, укључујући и сузбијање нетолеранције и говора мржње у јавном простору. Амбасадор Жиофре је истакао велики

допринос и улогу институције за заштиту равноправности која је посвећена јачању људских права, владавине права и даљем развоју демократског и толерантног друштва.

Повереница и амбасадор Уједињеног краљевства у Србији Едвард Фергусон отворили су изложбу „Права жена у културном наслеђу Србије“ у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ и подржали Вики маратон који је окупио учеснике са циљем израде страница Википедије на српском језику посвећених правима жена. Том приликом су обишли волонтерке и волонтере Вики маратона, који су на српској Википедији уносили бројне занимљиве и недовољно познате информације о знаменитим женама и догађајима из наше историје.

Са Популационим фондом Уједињених нација (УНФПА) Повереник има дугогодишњу успешну сарадњу у вези са заштитом од дискриминације и унапређењем равноправности, а у циљу даљег развијања и унапређења ове сарадње у јулу 2023. потписан је и Меморандум о разумевању. Повереница и директор УНФПА за Србију Џон Кенеди Мосоти сагласили су се око приоритета у наредном периоду и реализације низа активности у циљу побољшања положаја наших најстаријих суграђана, едукације и укључивања младих у сузбијање дискриминације кроз мрежу

вршњачких едукатора Панела младих, као и за унапређење права жена и девојчица у области сексуалног и репродуктивног здравља и сузбијања онлајн насиља кроз кампању Бодирајт.

На отварању завршне конференције пројекта Немачко-српске развојне сарадње ГИЗ „Услуге социјалне заштите за осетљиве групе“, повереница је истакла да ефикасна социјална заштита и пуно поштовање права осетљивих група треба да буду један од приоритета јавних политика и тема сталног усавршавања запослених у систему социјалне и здравствене заштите. Актуелна ситуација указује на неопходност унапређења заштите људских права и положаја осетљивих група, водећи рачуна да мере које се предузимају буду боље таргетиране, посебно ка одређеним групама, попут жена са села, старијих, особа са инвалидитетом, сиромашних, хроничних или болесника у терминалним фазама болести, Рома и Ромкиња и деце. Повереница је истакла да доступност услуга социјалне заштите у многоме зависи од околности на локалном нивоу и посебно нагласила да је неопходно унапредити услуге палијативне подршке с обзиром на њихов актуелни недостатак, због чега је од изузетне важности успостављање међуопштинске сарадњу кроз ефикасну и одрживу употребу ресурса и партнерства различитих актера.

Сарадња са Европском мрежом тела за равноправност (ЕКВИНЕТ)

У оквиру Европске мреже тела за равноправност (ЕКВИНЕТ), у 2023. години представници институције учествовали су у раду радних група и кластера која функционишу у оквиру мреже, као и у пројекту „Стандарди тела за равноправност“. Тако су представници Повереника активно укључени у рад радних тела: за комуникацијске стратегије и праксе; формирање практичних политика; родну равноправност; антидискриминационо право; истраживање и прикупљање података. У оквиру ове мреже, представници Повереника активно су укључени и у рад свих шест кластера, и то: за подстицање равноправности; за питања инвалидитета; за вештачку интелигенцију; кластер за економска и социјална права; кластер за истополне породице у покрету; као и кластер за старосно доба. Средином године Европска комисија је поново омогућила финансирање присуствовања ЕКВИНЕТ-овим догађајима за све чланице мреже из буџета ове мреже, које је укинута 2021. године за чланице које нису из држава чланица Европске уније.

У организацији Еквинета и Савезне анти-дискриминационе агенције Немачке (ФАДА), у Берлину је у децембру месецу одржана конференција посвећена усвајању заједничких стандарда за институције за равноправност у Европској унији, на којој је, у панелу под називом „Друштвена перцепција и очекивања од националних институција за равноправност“, учествовала повереница. Циљ конференције био је и подизање свести и јачање разумевања, поготово доносиоца одлука, о кључној улози националних институција за равноправност у сузбијању дискриминације у Европи, као и важност најављеног доношења директиве са обавезујућим стандардима везаним за њихово функционисање у Европској унији. Повереница је нагласила да Повереник од почетка рада функционише по закону који садржи готово све ове стандарде, а који ће по усвајању предложене Директиве тек постати део правног система у земљама чланицама Европске уније, оценивши да ће усвајање Директиве допринети бољем разумевању улоге институција за равноправност у спречавању дискриминације, али и да ће један од

највећих изазова бити очекивање грађана имајући у виду различите облике неправде који не представљају дискриминацију.

Као пуноправни члан мреже, повереница је и ове године присуствовала Годишњој генералној скупштини ЕКВИНЕТ-а у Бриселу. На скупштини је изабрано ново руководство мреже на период од две године. Такође, једногласном одлуком скупштине у чланство је примљена Украјинска институција за равноправност, коју је представљао повереник украјинског парламента за људска права. Одржана је расправа о најновијим догађајима везаним за дискриминацију и равноправност у ЕУ, са освртом на предлог директиве о стандардима за институције за равноправност. У овом делу рада скупштине учествовали су, поред осталих, комесарка Европске комисије за равноправност Хелена Дали, као и потпредседник Европског парламента Марк Ангел.

Повереник је био домаћин студијске посете делегације Савезне антидискриминационе агенције Немачке (ФАДА), такође чланице ЕКВИНЕТ-а, коју је предводила директорка ФАДА Ферда Атаман. Циљ посете био је размена искустава и добре праксе између две централне државне институције за сузбијање дискриминације и заштиту равноправности. Повереница је упознала делегацију са најважнијим активностима институције, са механизмима за заштиту од дискриминације, стратешким парницама, истраживањима и посебним извештајима као и значају грађења добрих односа са медијима. Делегација ФАДА исказала је посебно интересовање за законску регулативу заштите од дискриминације у Србији, због предстојеће примене прописа у Немачкој које се односе на ову област.

Делегације институција за равноправност из Немачке и Северне Македоније у посети Поверенику, 2023.

Делегација још једне чланице ЕКВИНЕТ-а, Комисије за спречавање и заштиту од дискриминације из Северне Македоније, боравила је у Београду такође у оквиру студијске посете Поверенику. Том приликом, повереница је посебно представила значај стратешких парница имајући у виду да је по том питању наша институција међу најбољима у региону. Организован је и дијалог чланова делегације Северне Македоније са представницима организација цивилног друштва.

У 2023. години објављена је Еквинетова публикација *Informing the Policy Agenda: Equality Bodies Making Recommendations*.¹⁹ коју је израдила радна група за формирање практичних политика, а у чијој изради је учествовао и Повереник и у којој је представљен наш рад као пример добре праксе.

Такође, у оквиру радне групе за формирање политика објављена је почетком године и публикација *Equality Bodies and Reasonable Accommodation Beyond the Ground of Disability*.²⁰ У оквиру ове публикације разматрана је перспектива разумног прилагођавања са аспекта других личних својстава, а не само инвалидитета, у циљу постизања пуне равноправности у пракси. У изради ове публикације учествовало је девет чланица мреже, између осталих и представник Повереника.

И током 2023. године, представник Повереника је модерирао састанке Радне групе за истраживања и прикупљање података. У оквиру рада ове радне групе, објављен је *Водич о унапређењу прикупљања података о равноправности у институцијама за равноправност*, у чијој изради је учествовао и Повереник.

У оквиру Кластера за вештачку интелигенцију расправљано је о Нацрту Уредбе ЕУ о вештачкој интелигенцији и тим поводом објављена заједничка изјава ЕКВИНЕТ-а и Европске мреже институција за људска права (у чијој изради је учествовао и представник Повереника). Почетком године, у оквиру рада овог кластера организована је студијска посета Заштитнику права Француске (на којој је био и представник Повереника), у оквиру које су размењена искустава са Заштитником права Француске и са органом надлежним за заштиту података о личности (CNIL). Поред тога, одржани су састанци са представницима организације Фонд за дигиталну слободу и Директоратом ЕК за информационе мреже, садржај и технологију.

ОПИС СТАЊА И КЉУЧНИ ПРОБЛЕМИ У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ РАВНОПРАВНОСТИ

Ради стицања што потпунијег увида о стању у области заштите равноправности, распрострањености дискриминације, њених обележја и облика, најчешћих жртава, извршилаца и области где је најучесталија, а имајући у виду да су притужбе упућене Поверенику само један од показатеља дискриминације, редовно се и у што већој мери сагледавају извештаји, истраживања и други акти сачињени на нивоу Европске уније, међународних организација и уговорних тела који се односе на стање у Републици Србији, у којима је дат пресек стања и препоруке за унапређење положаја појединих друштвених група. Следе извештаји и истраживања појединих домаћих институција и организација објављени током 2023. године, како би се стекао потпунији увид у стање у погледу остваривања и заштите равноправности из различитих перспектива, сагледали најзначајнији проблеми на које се у овим извештајима указује и назначили најважнији закључци до којих се дошло (списак поменутих извештаја и истраживања се налази у Прилогу 3 овог извештаја).

¹⁹ Више на: <https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2023/12/Informing-the-Policy-Agenda-Equality-Bodies-Making-Recommendations-1.pdf>

²⁰ Више на: <https://equineteurope.org/publications/equality-bodies-and-reasonable-accommodation-beyond-the-ground-of-disability/>

На стање у погледу заступљености дискриминације у друштву утиче низ фактора, међу којима су друштвени и културни контекст, однос друштва према дискриминацији, грађанска свест о неопходности и значају поштовања прописа, спремност да се пријави њихово кршење, степен информисаности, поверење у рад институција, познавање појма дискриминације, као и активности цивилног друштва у заштити људских права и др. Анализирањем већег броја извештаја и истраживања може се добити потпунија слика остваривања и заштите равноправности, јер сви ови извори у извесној мери показују како грађани и друга лица схватају феномен дискриминације, које проблеме у остваривању равноправности имају, како перципирају стање у остваривању и заштити од дискриминације у Србији, које су групе најизложеније дискриминацији и у којој области је она најучесталија.

Иза извештаја који следе приказани су кључни проблеми у остваривању равноправности и заштити од дискриминације и опште препоруке за превазилажење уочених проблема. У даљем делу овог извештаја, дат је преглед уочених проблема по појединим личним својствима дискриминације, на основу свих поступања Повереника и анализе доступних релевантних извора података и описа стања, са препорукама за превазилажење тих проблема.

Извештаји и други акти ЕУ, међународних организација и уговорних тела

У *Извештају о Србији за 2023 Европске комисије*²¹ је, између осталог, наведено да Србија има одређени ниво припремљености за примену правних тековина ЕУ и европских стандарда у области владавине права и основних права, као и да је свеукупно постигнут ограничен напредак у овој области, да је законодавни и институционални оквир углавном успостављен али је потребно његово доследно и ефикасно спровођење. Започето је спровођење нових стратегија и акционих планова за родну равноправност, забрану дискриминације и инклузију Рома, успостављени су нови национални савети националних мањина, док акциони планови и одговарајуће финансирање борбе против насиља над женама и деинституционализацију знатно касне, наведено је у овом извештају, као да је и даље потребно радити на потпуном усклађивању Закона о забрани дискриминације са правним тековинама ЕУ, посебно са Директивом 2000/78/ЕК о успостављању општег оквира за једнак третман при запошљавању и раду, као и са другим европским стандардима.

У извештају се напомиње да је и поред улагања напора да се подржи слобода изражавања, Србија учинила ограничен напредак у овој области и да случајеви претњи, застрашивања, говора мржње и насиља над новинарима и даље изазивају забринутост. Такође, улога медија у генерисању и ширењу родно заснованог насиља и родних стереотипа и даље изазива забринутост, укључујући и представљање жена жртава фемцида или жена на водећим и руководећим позицијама.

По питању миграција, у овом извештају је наведено да је Србија допринела управљању мешаним миграционим токовима ка ЕУ и сарађивала са ЕУ, државама чланицама ЕУ и својим суседима у спровођењу Акционог плана ЕУ о Западном Балкану који је Комисија представила у децембру 2022. године, а повереница за заштиту равноправности је

²¹ *Serbia 2023 Report*, European Commission, 8. новембар 2023, доступно на: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/ec_report_serbia_2023.pdf

реаговала на случајеве напада и претњи на основу мржње и етничког идентитета према мигрантима које су организовале екстремистичке и крајње десничарске групе.

Европска комисија у овом извештају констатује да је Европски суд за људска права у јуну 2023. године донео 31 пресуду која се односи на Србију и утврдио да је прекршена Европска конвенција о људским правима у осам случајева, који су укључивали повреде права на правично суђење, права на поштовање приватног и породичног живота и општу забрану дискриминације. Такође се указује и да је према Извештају Повереника за заштиту равноправности за 2022. годину дошло до повећања броја притужби грађана, као и броја спроведених препорука (2021: 82%; 2022: 88%).

Већина препорука из претходних извештаја Европске комисије није спроведена због чега остају на снази, а поред тога Србија би у наредној години требало да обезбеди доследну и ефикасну примену законодавства и политика, као и да отклони недостатке који су већ идентификовани у извештају из 2022. године, пре свега оне који се односе на: ојачање институција за људска права и гарантовање њихове независности, укључујући неопходна финансијска средства и људске ресурсе, као и поштовање њихових препорука; појачање мера за заштиту права лица која се суочавају са дискриминацијом, попут припадника ЛГБТИ популације, насиље над женама, деинституционализацију, особе са инвалидитетом и друге; активно спровођење истрага и доношење пресуда за кривична дела учињена из мржње; демонстрира, кроз боље прикупљање података остваривање права припадника националних мањина, укључујући упућивање на циљеве постављене Познањском декларацијом о инклузији Рома и акционим планом који се односи на националне мањине и др.

Комесарка Савета Европе за људска права Дуња Мијатовић објавила је **Извештај након посете Србији од 13. до 17. марта 2023. године**²² који обухвата препоруке које се односе на транзициону правду и суочавање са прошлошћу, слободу изражавања и окупљања и права жена и родну равноправност. Комесарка позива власти да појачају процесуирање ратних злочина; отклоне недостатке у систему заштите сведока; побољшају међународну и регионалну правосудну сарадњу; омогуће свим жртвама ратних злочина приступ брзој, адекватној и ефективној репарацији у складу са утврђеним међународним стандардима. Забринута због 9.800 нерешених случајева несталих лица у региону, комесарка апелује да се предузму све неопходне мере како би се омогућила ефикасна и стална потрага за несталим лицима, укључујући отварање војних архива и унапређење сарадње са суседним земљама. Такође наводи да је безбедност новинара и даље озбиљан проблем као и да све злочине почињене над новинарима треба брзо и ефикасно истражити, а починиоце адекватно казнити.

Комесарка позива власти да негују безбедно и повољно окружење за рад организација цивилног друштва и заштитника људских права и да се супротставе широкој употреби стратешких тужби против учешћа јавности (енг. SLAPP) против новинара, бранитеља људских права и активиста. Она такође позива власти да се уздрже од даљег ограничавања права на слободу мирног окупљања и да у потпуности ускладе законодавни оквир и праксу Србије са релевантним међународним стандардима људских права. Поздрављајући јачање законодавног и политичког оквира за родну равноправност последњих година, позива на удвостручење напора на његовом спровођењу и борби против дискриминаторских родних стереотипа који доприносе

²² Доступно на: <https://rm.coe.int/report-on-serbia-by-dunja-mijatovic-commissioner-for-human-rights-of-t/1680ac88cc>

одржавању родно заснованог насиља и указује на препоруке које су дали ГРЕВИО и Комитет потписница Истанбулске конвенције у том погледу, посебно наводећи потребу решавања дигиталног насиља над женама и девојчицама.

Извештај 2023 о родној равноправности у ЕУ²³ је фокусиран на податке о стању родне равноправности, кључне акције и достигнућа за унапређење родне равноправности у оквиру ЕУ, са примерима пројеката из држава чланица у овим областима. У извештају се наводи да ће према Глобалном родном индексу за 2022. годину бити потребно 132 године да се постигне потпуни паритет и затвори укупни родни јаз на глобалном нивоу.²⁴ Жене су и даље у већем ризику од сиромаштва или социјалне искључености од мушкараца (22,6% према 20,7%). Родни јаз у стопи ризика од сиромаштва или социјалне искључености за популацију преко 65 година осцилирао је за око бпп током година, што је више него двоструко већи јаз у родном сиромаштву него међу укупном популацијом.²⁵ Јаз у пензијама међу половима је снажан, просечна старосна граница за одлазак у пензију за жене је 61 година живота што је, са неколико изузетака (Луксембург, Француска, Немачка, Финска, Ирска и Естонија), раније него за мушкарце. Резултујући јаз у пензијама износи око 27пп, што значи да су жене примале пензију која је у просеку за више од четвртине нижа од пензије мушкараца.²⁶

Постојеће неједнакости између мушкараца и жена утичу и на разлике у платама и ограничавају могућности жена да раде због њиховог несразмерног терета бриге о деци и осталим блиским сродницима. Поред неравноправне поделе одговорности за негу, систем пореза и бенефиција у једном броју земаља ЕУ такође и даље дестимулише партнере са нижом платом, који су претежно жене чиме се ствара ситуација у којој ступање на посао са платом за трећину нижом од плате партнера резултира губитком великог дела зараде у перспективи. Жене у ЕУ су плаћене у просеку 13% мање од мушкараца (по Еуростату, 2020), што је више од једне месечне плате, а због недостатка транспарентности плата, платна дискриминација често остаје неоткривена, док се жртве суочавају са потешкоћама у добијању обештећења. Са друге стране, у извештају се указује да су стопе високог образовања много веће за жене, али да је удео жена које дипломирају у области науке, технологије, инжењеринга и математике (СТЕМ), које су боље плаћене и имају боље изгледе за каријеру, стално нижи од удела мушкараца: два мушкарца дипломирају у СТЕМ дисциплинама у односу на једну жену. У дигиталном сектору подаци показују да је учешће жена и даље ниско, а управо запошљавање већег броја жена у овом сектору могло да буде кључно за затварање родног јаза.

Закључци и примени препорука у односу на Србију које је донео Комитет потписница Истанбулске конвенције²⁷ донети су поводом Извештаја о основној процени спровођења Конвенције у Србији који је усвојио ГРЕВИО на свом 19. састанку (14-15. новембар 2019.), коментара Владе примљене 17. јануара 2020. године, Препорука о примени Конвенције коју је Србији упутио Комитет од 4. фебруара 2020. године и информација које је Србија доставила у спровођењу препорука, као и информација које је доставило цивилно друштво. Комитет је истакао предузете мере и

²³ 2023 report on gender equality in the EU, European Commission, Luxembourg 2023, доступно на: https://commission.europa.eu/system/files/2023-04/annual_report_GE_2023_web_EN.pdf

²⁴ 2023 report on gender equality in the EU, стр. 75

²⁵ Исто, стр. 24

²⁶ Исто, стр. 22

²⁷ Conclusions on the implementation of recommendations in respect of Serbia adopted by the Committee of the Parties to the Istanbul Convention, Secretariat of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, 2 June 2023, доступно на: <https://rm.coe.int/0900001680ab7280>

напредак у примени препорука, посебно: усвајање Стратегије за спречавање и борбу против родно заснованог насиља над женама и насиља у породици за период 2021-2025. године који предвиђа криминализацију свих облика насиља над женама и препознаје важност усвајања холистичког приступа превенцији и борби против насиља над женама; институционализацију Националног савета за родну равноправност издвајањем сталних финансијских и људских ресурса као координационог тела; формирање Савета за сузбијање насиља у породици ради координације спровођења, праћења и евалуације свих политика које се тичу насиља у породици; могућност финансирања из буџета пројеката мањег обима које спроводе организације за права жена; позитивне кораке које је предузело Министарство правде на прикупљању додатних података о насиљу у породици, укључујући однос између жртве и починиоца; истраживања које је спровео Републички завод за статистику, у сарадњи са Еуростатом „Жене жртве насиља са становишта статистике“ и „Квалитет живота и безбедност жена“, да би се утврдило распрострањеност појединих облика насиља над женама.

Истовремено Комитет препоручује предузимање даљих мера за спровођење препорука, посебно: обезбеђивање независног праћења и евалуације политика и мера за спречавање и борбу против насиља над женама; идентификовање и проширење људских и финансијских ресурса на републичком и локалном нивоу за ове намене; обезбеђивање стабилних и одрживих нивоа финансирања за женске невладине организације које подржавају жртве насиља; обезбеђивање да сви релевантни сектори (правосуђе, социјалне службе и здравство) прикупљају у редовним интервалима податке разврстане по полу, старости, врсти насиља, врсти односа између починиоца и жртва, старости жртве и места где се насиље догодило; успостављања центара за бесплатне услуге подршке и стручне форензичке прегледе жртвама сексуалног насиља; обезбеђивање безбедности и услуга подршке деци сведоцима насиља у породици; обезбеђивање обавеза судова да приликом одлучивања о старатељству и правима на посете узму у обзир штетне последице по децу сведоке насиља, као и очување безбедности и добробити деце у вршењу родитељске одговорности; измене дефиниције силовања и сексуалног насиља како би се ускладила са чланом 36. Конвенције.

Саопштење Комисије Европском парламенту, Савету, Европском економском и социјалном комитету и Комитету региона о свеобухватном приступу менталном здрављу²⁸ представља нови свеобухватни приступ менталном здрављу као друштвени и економски императив. У овој публикацији је наведено да је већ 2019. године више од 7% људи у ЕУ патило од депресије, а 13% се осећало усамљено већину времена. Пандемија Ковид-19 је била озбиљна претња менталном здрављу, посебно међу младима и онима са већ постојећим менталним здравственим проблемима. Током пандемије, број људи у ЕУ погођен усамљеношћу се удвостручио, достижући 26% у неким регионима. Повећана усамљеност и смањене социјалне интеракције, забринутост за сопствено здравље и здравље вољених, неизвесност у погледу будућности, анксиозност изазвана страхом и губитком, све је то довело до посттрауматских стресних поремећаја. Самоубиство је други водећи узрок смрти међу младима (15-19 година) након саобраћајних несрећа. У ЕУ се годишња вредност изгубљеног менталног здравља код деце и младих процењује на 50 милијарди евра.²⁹

²⁸ *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a comprehensive approach to mental health*, European Commission, 2023, доступно на: https://health.ec.europa.eu/system/files/2023-06/com_2023_298_1_act_en.pdf

²⁹ Исто, стр. 1

Нови стратешки приступ менталном здрављу фокусира се на три водећа принципа: приступу адекватној и ефикасној превенцији, приступу висококвалитетној и приступачној менталној здравственој заштити и лечењу и реинтеграцији у друштво након опоравка. У контексту изазовних демографских промена, услуге менталног здравља, социјалне и дугорочне неге морају бити приступачне, интегрисане, реализоване у заједници и прилагођене корисницима, а посебну пажњу је потребно посветити старијим особама, женама и жртвама насиља. Дискриминација на основу сексуалне оријентације, родног идентитета, родног изражавања или полних карактеристика такође може имати утицај на ментално здравље, посебно младих. Психолошки стрес који произилази из искуства маргинализације, дискриминације и стигматизације („мањински стрес“) повећава ризик од самоубилачког понашања, самоповређивања или депресије. У овој публикацији је наведено да је дискриминација према особама са проблемима менталног здравља уобичајена, посебно на друштвеним мрежама, али и на радним местима где 50% радника сматра да би откривање стања менталног здравља негативно утицало на њихову каријеру. Посебну пажњу је потребно посветити и избеглицама и расељеним лицима, сиромашним грађанима, лица која су бескућници, жртве тероризма, трговине људима, злочина из мржње, деца жртве или друге жртве. Због великог проблема менталног здравља и његових последица, све институције и нивои власти могу и треба да одиграју улогу у превазилажењу препрека добром менталном здрављу, координисаним напорима и мобилисањем друштва у целини, са нагласком на једнакост и недискриминацију.

У **Извештају о основним правима - 2023**³⁰ Агенције Европске уније за основна права (ФРА) указано је да су главна питања са којима су се европске државе суочавале 2022. године у области људских права избегличка криза због рата у Украјини, пораст сиромаштва међу децом, говор мржње и заштита људских права у ери технолошких промена. Због пандемије корона вируса и високе инфлације, како се прецизира, једно од четворо деце нашло се у опасности од сиромаштва, због чега ФРА позива на обезбеђивање средстава за ове намене, посебно за самохране родитеље, Роме и мигранте. Према овом извештају један од кључних проблема су злочини из мржње и језик мржње, посебно у онлајн сфери. Даље се у извештају напомиње да само половина држава ЕУ има националне акционе планове за сузбијање расизма, па ФРА позива све државе да усвоје такве планове и предузму конкретне мере против расизма. Такође је оцењено да је потребна већа заштита основних права због све већег присуства вештачке интелигенције, дигиталних услуга, обраде личних података, бометријске идентификације или употребе електронских доказа у кривичним истрагама.

У **Извештају о основним правима – 2023, мишљења ФРА**³¹ дата су мишљења у вези са главним изазовима у остваривању основних права са којима се суочавају државе чланице ЕУ. Потребно је обезбедити свеобухватну и доследну заштиту од дискриминације на основу вере или уверења, инвалидитета, старости или сексуалне оријентације у свим кључним областима живота, а телима за заштиту равноправности капацитете да могу да остваре свој пуни потенцијал и ефикасно допринесу спровођењу директива о равноправности, што подразумева довољно широке мандате и адекватне људске, финансијске и техничке ресурсе. ЕУ треба да обезбеди што брже усвајање

³⁰ *Fundamental rights report — 2023 report*, Агенција Европске уније за основна права (ФРА), 2023, доступно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-fundamental-rights-report-2023_en_1.pdf

³¹ *Fundamental rights report — 2023 report FRA opinions*, Агенција Европске уније за основна права (ФРА), 2023, доступно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-fundamental-rights-report-2023-opinions_en.pdf

законских предлога Европске комисије за успостављање обавезујућих стандарда за тела за равноправност у циљу промовисања једнаког третмана и борбе против дискриминације. У овом извештају се такође наводи да је неопходно усвајање и спровођење специфичних мера како би осигурало да ЛГБТИ+ особе могу у потпуности да уживају сва основна права. Посебно је истакнута и потреба редовног прикупљања и коришћења података о остваривању равноправности у погледу развоја политика заснованих на доказима и разматрање укључивања интерсекцијске дискриминације у законодавство. Наглашена је и потреба предузимања одговарајућих мера за ефикасну борбу против говора мржње, хомофобних и трансфобних изјава датих у јавним дебатама, политичким кампањама, медијима и на интернету.

У извештају **Основна права старијих особа: обезбеђивање приступа јавним услугама у дигиталним друштвима**³² указује се да се у земљама ЕУ не признаје увек ризик од дигиталне искључености, нити се законодавство бави препрекама са којима се старији људи суочавају. У овом извештају се наводи да две велике трансформације обликују будућност Европе: демографско старење и дигитална трансформација свакодневног живота, укључујући дигитализацију јавних и приватних услуга. До 2050. године, 30% становништва ЕУ имаће 65 и више година. Ова демографска промена утиче на све аспекте живота и има важне економске и друштвене импликације. Истовремено, дигитална трансформација у ЕУ напредује а Европска комисија, кроз Програм политике европске дигиталне деценије, ради на томе да 100% кључних јавних услуга буде на мрежи широм ЕУ (и у Северној Македонији и Србији) до 2030. године. Подаци показују да само 1 од 4 особе у ЕУ у доби од 65 до 74 године има барем основне дигиталне вештине, због чега могу бити лишени основних права, приступа здравственој заштити или пензијама. Из ових разлога неопходно је да све земље разматрају дигитализацију из перспективе основних права и осигурају једнак приступ дигиталним информацијама и услугама за све старије особе.

Да би се осигурао приступ јавним услугама за све, требало би обезбедити: учешће старијих у дизајну и развоју дигиталних јавних услуга како би одговорили на њихове потребе; развој потребних вештина за коришћење дигиталних алата; борбу против ејџизма, подстицање вршњачког учења и међугенерациску обуку; систематско прикупљање података о дигиталној писмености старијих од 74 године.

Водич **Спровођење Конвенције УН о правима особа са инвалидитетом**³³ има за циљ да подржи националне оквире за праћење примене или побољшање индикатора за процену напретка имплементације Конвенције о правима особа са инвалидитетом на националном нивоу. Развијање одговарајућих индикатора и мерила је саставни део националних напора да се прати спровођење права садржаних у Конвенцији. Индикатори нису само скуп мерила, него су инструменти у превођењу глобално договорених стандарда у конкретну правну политику и представљају практичне кораке ка остваривању основних права, са мерљивим подацима и информацијама, због чега могу добро да послуже свим релевантним актерима.

³² *Fundamental rights of older people: ensuring access to public services in digital societies*, Агенција ЕУ за основна права (ФРА), 2023, доступно на: <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/older-people-digital-rights>

³³ *Implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, FRA - European Union Agency for Fundamental Rights, 2023, доступно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-uncrpd-human-rights-indicators_en.pdf

У публикацији *Разумевање фемцида од стране интимног партнера у Европској унији: суштинска потреба за прикупљањем административних података*³⁴ обрађен је фемцид као екстремни облик родно заснованог насиља, који се широко дефинише као „убиство жене или девојке због њеног пола“. Да би се обезбедили ефикасни одговори на фемцид потребно је креирање политике по мери, укључујући превенцију, заштиту и кривично гоњење. У 2020. години, 47.000 жена и девојака широм света су убили њихови интимни партнери или други чланови породице. Док су жене чиниле само 19% укупних жртава убистава, оне су чиниле 82% жртава убистава од стране интимних партнера и 64% свих жртава убистава у вези са интимним партнером/породицом. Ови подаци илуструју потребу за родном анализом фемцида како би се осигурало да убиство засновано на полу не буде скривено под општим подацима о убиствима. Недостатак упоредивих података у државама чланицама отежава одговарајућу расподелу средстава и развој ефикасних националних политика и политика широм ЕУ за спречавање насиља над женама.

Приручник за парламентарце *Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена и њен факултативни протокол*³⁵ је заједничка публикација Интерпарламентарне уније (ИПУ) и Канцеларије високог комесара за људска права (ОХЦХР) која има за циљ да мобилише политичку вољу, повећа знање и размену добрих пракси међу парламентарима и пружи конкретне смернице за унапређење суштинске једнакости између жена и мушкараца, девојчица и дечака, кроз примену CEDAW конвенције и кроз интеракцију са комитетом. У овој публикацији је наведено да парламенти, као законодавна тела имају кључну улогу у унапређењу родне равноправности, могу да обезбеде да национална законодавства буду у складу са међународним стандардима, као и да осигурају обезбеђивање средстава за имплементацију прописа, стратегија, политика, програма и планова за унапређење родне равноправности и права жена и девојчица. У парламентарима женска људска права морају бити заштићена и промовисана родна равноправност, укључујући и решавање укрштених облика дискриминације жена, што подразумева младе жене, старије жене, жене са инвалидитетом, жене које пружају негу, жене из различитих социоекономских средина, ЛГБТИ и друге. Родно осетљиви парламент признаје да посланици и други појединци који раде у парламенту морају ускладити посао и породичне/кућне обавезе.

Иновације и технолошке промене, и образовање у дигиталном добу за постизање родне равноправности и оснаживање свих жена и девојчица - Извештај генералног секретара^{**36} је извештај који је уследио након 67. заседања Комисије за статус жена - највећег годишњег скупа УН-а о родној равноправности, оснаживању жена и девојчица и њиховим људским правима у вези са утицајем технологија и иновација у постизању родне равноправности. Договорени закључци укључују владе, приватни сектор, цивилно друштво и др, и подразумевају промоцију пуног и равноправног учешћа жена и девојака у дизајну, трансформацији и интеграцији дигиталних технологија и иновација у свим процесима који обухватају потребе жена и

³⁴ *Understanding intimate partner femicide in the European Union: The essential need for administrative data collection*, European Institute for Gender Equality (EIGE), 15.2.2023., доступно на: <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/understanding-intimate-partner-femicide-european-union-essential-need-administrative-data-collection>

³⁵ *The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women and its Optional Protocol*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2023, доступно на: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/OHCHR-IPU-CEDAW-Handbook-revised-edition.pdf>

³⁶ *Report of the Secretary-General** - Innovation and technological change, and education in the digital age for achieving gender equality and the empowerment of all women and girls*, Commission on the Status of Women Sixty-seventh session, 6-17 March 2023, доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/77/1/55/PDF/N2277155.pdf?OpenElement>

девојчица, имајући у виду да је само 28% дипломираних инжењерки и 22% радница које раде на вештачкој интелигенцији на глобалном нивоу што ограничава приступ жена брзорастућим и добро плаћеним каријерама и њихово директно учешће у обликовању технологија и водећих инвестиција, истраживања, јавних политика и пословања.

Указано је на потребу значајног повећања инвестиција јавног и приватног сектора како би се премостио дигитални јаз између полова, обезбедили инклузивнији екосистеми иновација и промовисале безбедне и родно одговорне технологије и иновације, што је могуће постићи кроз инклузивно и правично квалитетно образовање у области науке, технологије, инжењерства и математике, ИКТ и дигиталне писмености. У том смислу се морају узети у обзир: развој дигиталних алата и услуга како би се задовољиле потребе свих жена и девојчица, у свим секторима и географским подручјима, уз обезбеђење приступа дигиталној писмености и вештинама током целог живота; увођење родне равноправности у дигиталне политике како би се уклониле препреке једнаком приступу за све жене и девојчице, укључујући оне које живе у сиромаштву, у руралним или удаљеним областима, са инвалидитетом, мигранте и старије жене; неговати политику нулте толеранције према родно заснованом насиљу употребом технологије и осигурати да субјекти јавног и приватног сектора дају приоритет његовом спречавању и елиминацији; промовисати политике и програме за постизање родног паритета у новим научним и технолошким областима и створити подстицајна радна места и образовна окружења; развити родно одговорну иновацију која изазива родне стереотипе и негативне друштвене норме, укључујући развој дигиталног садржаја, кампање подизања свести и наставне компетенције за позитивно ангажовање на дигиталним технологијама које подстичу и оснажују младе да постану носиоци промена и родне равноправности.

Мапа **Жене у политици: 2023**³⁷, коју су креирале Интерпарламентарна унија (ИПУ) и УН Women, представља нове податке о женама на извршним позицијама и националним парламентима од 1. јануара 2023. године у читавом свету. Подаци показују да су жене недовољно заступљене на свим нивоима доношења одлука широм света и да је постизање родног паритета у политичком животу далеко. Жене се налазе на позицијама шефова држава и/или влада у само 36 земаља и чине 26,5% посланика. На глобалном нивоу, мање од једног од четири министра у кабинетима су жене (22,8%), док су доминантне у областима политике људских права, родне равноправности и социјалне заштите. Србија се налази на 39. месту са 36% заступљености жена, односно девет жена на местима министарки у односу на постојећих 25 ресора, а по броју жена у парламенту, Србија се налази на 47. месту са 34,8% заступљености жена, односно учешћем од 87 жена на 250 посланичких места.

Извештајем о глобалним ризицима 2023³⁸ Светског економског форума се указује на неке од ризика с којима бисмо се могли суочити током следеће деценије. Прве године ове деценије најављен је повратак „стarih ризика“ - инфлације, кризе трошкова живота, трговинских ратова, раширених друштвених немира, геополитичког сукоба и страха од нуклеарног рата. Неуспех климатских мера доминира као ризик деценије, а „губитак биоразноликости и колапс екосистема“ сматра се једним од глобалних ризика који се најбрже погоршавају. Климатске промене ће утицати и на угроженост здравља и то у распону од загађења ваздуха, топлотних стресова, до повећања болести које се преносе

³⁷ *Women in politics: 2023*, Inter-Parliamentary Union (IPU) and UN Women, 2023, доступно на: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-03/Women-in-politics-2023-en.pdf>

³⁸ *The Global Risks Report 2023 - 18th Edition INSIGHT REPORT*, World Economic Forum, 2023, доступно на: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf

водом или онемогућавања приступа чистој води. Као последица природних катастрофа или катастрофа које је проузроковао човек, унутрашњих или међудржавних сукоба и континуиране дискриминације, доћи ће до присилних миграција великих размера. Поред наведених, указује се и на нове ризике - широко распрострањен сајбер криминал и сајбер несигурност (изложеност злоупотреби личних података у распону од дискриминације и друштвене контроле, до потенцијалног биолошког оружја).

Геоекономска конфронтација – укључујући санкције, трговинске ратове и инвестициони скрининг – помиње се у првих пет претњи у наредне две године у 42 земље у којима је спроведено истраживање, међу којима је првом месту Србија, поред Тајвана и Јапана, следе Румунија, Словенија, Катар, а на трећем месту су САД, Швајцарска и Зимбабве.³⁹ Процена ризика за Републику Србију подразумева и нагле промене цена роба и кризу снабдевања, кризу трошкова живота и цена некретнина. Готово идентична процена ризика је и за остале земље из окружења (Словенију, Албанију, Црну Гору, Северну Македонију), док је за Босну и Херцеговину високо процењен и колапс државе.

Извештај *Извештај о будућности рада 2023*,⁴⁰ Светског економског форума прати утицај Четврте индустријске револуције на тржиште рада, идентификујући потенцијалне размере поремећаја и раста у занимањима, заједно са стратегијама за оснаживање транзиције радних места од опадања до креирања нових радних места. У анкети је учествовало 803 компаније – које заједно запошљавају више од 11,3 милиона радника – у 27 индустријских кластера и 45 економија из свих региона света. Жене су током пандемије доживеле већи губитак запослења од мушкараца, а према Глобалном извештају о родном јазу, родни паритет у радној снази износи 62,9% – најнижи ниво регистрован од када је индекс први пут састављен. Глобална пандемија је такође непропорционално утицала на младе раднике, са мање од половине глобалног дефицита запошљавања. Усвајање нових технологија је кључни покретач пословне трансформације у наредном периоду, а преко 85% анкетираних организација идентификује усвајање нових и граничних технологија и проширење дигиталног приступа као трендове који ће највероватније довести до трансформације у организацији, па се процењује да ће 34% свих послова у вези са пословањем обављати машине, док ће преосталих 66% обављати људи. Подаци из овог извештаја сугеришу да су разноликост, једнакост и инклузија на послу посебно важни за младе раднике. Према подацима *Manpower*, 31,68% радника „генерације Z“ није задовољно напретком њихове организације у стварању разноликог и инклузивног радног окружења.⁴¹

У годишњем извештају Стејт департамента о стању људских права за 2022. годину *Србија 2022 извештај о људским правима*⁴² наводи се да су неки од основних проблема независност судства, кршења слободе изражавања и медија, неоправдана хапшења и истраге против новинара, корупција, претње насиљем, родно насиље, рано ступање у брак у ромској популацији, трговина људима и насиље над ЛБГТИ особама. У овом извештају се констатује да је Влада преузела кораке да идентификује, истражи, гони и казни званичнике који су починили кршења људских права, како у полицији, тако и у Влади, међутим бројни посматрачи сматрају да случајеви корупције, друштвеног и

³⁹ Исто, стр. 79-87

⁴⁰ *Future of Jobs Report 2023*, World Economic Forum, 2023, доступно на https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf

⁴¹ *Future of Jobs Report 2023*, стр. 5-7

⁴² *Serbia 2022 Human Rights Report*, The U.S. Department of State - Bureau of democracy, human rights, and labor, 2023, доступно на: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/03/415610_SERBIA-2022-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf

насиља у породици, напада на цивилно друштво и других злочина нису пријављени и да су прошли некажњено.⁴³ У извештају се такође наводи да је полиција у Србији одржавала унутрашњу безбедност земље, али да су припадници безбедносних снага прекорачивали овлашћења. Медији су објавили да је у Новом Саду предато 11 жалби против полиције за тортуру од 2020. до 2021. године, али да ниједан полицајац није суспендован.⁴⁴ Међународне и домаће невладине организације указивале су на корупцију и политичке утицаје у судству, званичници и народни посланици су јавно коментарисали истраге и рад тужилаца и судија, а проблем је и дужина суђења.

У овом извештају се констатује да особе са инвалидитетом имају отежан приступ образовању, запошљавању, здравственим услугама, информацијама, комуникацијама, зградама, превозу, правосудном систему или другим услугама, иако адекватни прописи постоје. Наводи се да су сиромаштво, социјална маргинализација, недостатак информација, гломазне и дуготрајне бирократске процедуре, потешкоће у добијању докумената и недостатак званично признатог пребивалишта ограничили могућност оних који су у опасности од апатридије да добију држављанство. У ромским и сиромашним руралним заједницама, девојчице су чешће од дечака напуштале школу и постајале жртве раних, дечијих бракова, чак 56% свих бракова у ромским насељима су дечји, наведено је у овом извештају и позитивно оцењено што је Савет ромске националне мањине усвојио Декларацију о укидању дечијих бракова и позвао ромске лидере, жене и мушкарце да преиспитају праксу и уверење да су дечји бракови део ромског културног наслеђа.⁴⁵ Такође се констатује да су Роми трпели више дискриминације и маргинализације од било које друге националне мањине, те да им и даље недостају информације о правима и механизмима за борбу против дискриминације.⁴⁶ У овом извештају је наведено и да је према извештајима локалних невладиних организација и медија, око 1.000 деце у ситуацији бескућништва живело на улицама у Београду и Новом Саду. У земљи не постоји званични регистар фемцида, а законе би у том смислу требало ефикасније спроводити. Стејт департмент се позива и на годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности указујући на статистику притужби и области у којима се дискриминација најчешће испољава.⁴⁷

У извештају **Стање људских права у свету 2022/23**⁴⁸ Amnesty International истичу се двоструки стандарди широм света и неуспех међународне заједнице да се уједини у погледу људских права и универзалних вредности, што је имало снажан утицај на права жена, па је тако Врховни суд САД поништио дугогодишњу уставну гаранцију права на абортус, угрожавајући друга људска права, право на живот, здравље, приватност, безбедност и недискриминацију за милионе жена и девојака. До краја 2022. године, неколико америчких држава усвојило је законе о забрани или ограничавању приступа абортусу, док су активисти у Пољској процесуирани због помагања женама да приступе абортусу. Истовремено, у Колумбији је упорност активиста за женска права допринела одлуци Уставног суда да декриминализује абортус током прве 24 недеље трудноће.

У делу извештаја који се односи на Србију, подвучене су претње независним новинарима и угрожавање слободе медија, као и употреба прекомерне силе према

⁴³ Serbia 2022 Human Rights Report, стр. 2

⁴⁴ Исто, стр. 3

⁴⁵ Исто, стр. бр. 33

⁴⁶ Исто, стр. бр. 30

⁴⁷ Исто, стр. бр. 43

⁴⁸ Amnesty International Report 2022/23 - the state of the world's human rights, Amnesty International, 2023, доступно на: <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/5670/2023/en/>

еколошким активистима током протеста. Такође се помиње Закон о социјалним картама којим је уведен алгоритам за утврђивање услова за добијање социјалне помоћи, а који се оспорава пред Уставним судом. У овом извештају се наводи и скоро удвостручен број миграната, пренатрпаност центара за азил и избеглице, подстицање антимигрантске реторике. Такође се наводи да су невладине организације документовале случајеве принудног рада, као и несигурне и нездраве услове живота и рада миграната. Независни новинари и медији који су критични према власти тужени су за „нарушавање репутације“ од стране политичара и предузећа у стратешким тужбама (енг. SLAPP).

У упоредном извештају *Слобода у свету 2023*⁴⁹ указано је на изазове и достигнућа демократије у протеклих пет деценија у свету, пре свега, у односу на слободу изражавања и констатовано да је пад слободе изражавања примећен у свим деловима света. У глобалној борби за демократију 2022. година представља прекретницу, која је обележена спољним и унутрашњим нападима на демократске институције. Као земље у којима се највише сузбијају права жена и девојака употребом силе наведени су Авганистан и Иран, док се констатује да се бележи пораст у укупном резултату побољшања услова за политичка права, грађанске слободе и сузбијање дискриминације у неколико европских држава (Сан Марину који је декриминализовао абортус, Андори и Словенији које су легализовале истополне бракове и Лихтенштајну који је донео меру о потпуној једнакости усвојења за истополне парове). Србија се, према овом извештају, налази на 18. месту од 33 земље које су имале највећи пад слободе за 10 последњих година, окарактерисана као делимично слободна.⁵⁰ Као препоруке у овом извештају издвајају се подршка грађанском друштву и покретима који позивају на демократију, подржавање слободних и независних медија и заштита приступа информацијама, неговање јавне подршке демократским принципима улагањем у грађанско образовање, заштита слободних и фер избора, унапређење закона против корупције и др.

Пракса Европског суда за људска права у области заштите од дискриминације

Повереник је током 2023. године, као и претходних година, пратио праксу Европског суда за људска права у области дискриминације и повреде члана 14. Европске конвенције за заштиту људских права.

У *Годишњем извештају Европског суда за људска права за 2023. годину*⁵¹ је наведено да је у току године укупан број тужби поднет Европском суду за људска права смањен за 24%, са 45.500 у 2022. на 34.650 у прошлој години. Европски суд за људска права је 2023. донео 1.014 пресуда повезаних са 6.931 тужбом. Од тих 1.014 пресуда, у 892 (88%) је утврђено најмање једно кршење Европске конвенције о људским правима. Србија је међу првих 10 земаља по броју нових тужби у 2023. години. Европском суду за људска права у Стразбуру у 2023. години аплицирало се са 1.522 нових тужби против Србије, док их је 2022. било 3.289, а 2021. године 1.993. Ако се посматра по броју становника Србије, то показује да је на 10.000 становника предато 2,28 нових тужби суду, што је смањење у односу на 2022. годину када је био однос 4,84 предмета на 10.000 становника. Европски суд је донео 9 пресуда, у којима је пронађен најмање један

⁴⁹ *Freedom in the world 2023*, Freedom House, 2023, доступно на: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigitalPDF.pdf

⁵⁰ *Freedom in the world 2023*, стр. 12

⁵¹ *Annual Report ECHR 2023*, European Court of Human Rights, 2024, доступно на: https://www.echr.coe.int/web/echr/d/annual-report-2023-eng?p1_back_url=https%3A%2F%2Fwww.echr.coe.int%2Fsearch

прекршај Европске конвенције о људским правима, који су укључивали повреде права на правично суђење, заштиту имовине, права на поштовање приватног и породичног живота, права на слободу и безбедност, док за заштиту од дискриминације није било случајева.⁵²

У даљем делу текста издвојени су примери појединих одлука суда.

Предмет **Паун Јовановић против Србије** (представка бр. 41394/15) се односи на службену употребу две стандардне варијанте српског језика, екавске и ијекавске, у судским поступцима. Подносилац представке, адвокат који у говору користи ијекавицу, дана 18. фебруара 2013. године је поступао као бранилац клијента на рочишту у кривичном предмету пред истражним судијом Основног суда у Бору. Према транскрипту са рочишта, подносилац представке је на почетку, када је добио реч, био упозорен да поставља питања на службеном језику суда као и да је он истакао да говори ијекавски. 7. марта 2013. године уложио је жалбу Уставном суду у којој је навео да му је током наведеног рочишта од стране истражног судије одузето право да слободно користи ијекавску варијанту српског језика иако има исти службени статус као и екавска варијанта.

Европски суд је истако да је легитимно да држава потписница Конвенције регулише питања која се тичу службене употребе језика или језика у судским поступцима и да исто треба да се примењује на различите варијанте истог језика као што је то у овом случају. Суд, је навео да су и Матица српска, као најстарији лингвистички орган у Србији, и сама Влада признале да српски језик „има две једнаке варијанте”, односно екавску и ијекавску, и да се обе могу користити. У овим околностима Суд је заузео став да није могло постојати објективно и разумно оправдање за неједнак третман због чега је према мишљењу суда дошло до повреде члана 1. Протокола бр.12, као члана 6. став 1. Конвенције, због недостатка адекватног образложења у одлуци Уставног суда.

Више на: <https://e-case.eakademija.com/presuda/detalji/1307>

У предмету **Драгана Баш против Србије** (преставка бр. 20874/18), подносиатељка представке се притуживала на обавезну вакцинацију деце предшколског и школског узраста против одређених болести, прописану чланом 32. Закона о заштити становништва од заразних болести из 2016. године, као и на последице непоштовања тог услова. Подносиатељка представке је 2017. године поднела иницијативу пред Уставним судом за оцену уставности члана 32. овог закона. Уставни суд је исте године одбацио ову и неколико других сличних иницијатива. При томе је посебно узео у обзир чињеницу да је ниво вакцинације у Републици Србији у 2015. години био најнижи у претходних десет година. Указао је да оспореном мером није забрањен упис деце у школе, већ да је њихово похађање условљено вакцинацијом против одређених болести. Европски суд је сматрао да је приступ тужене државе да вакцинацију учини обавезном био подржан релевантним и довољним разлозима који су оправдавали њено спровођење такве политике. Суд није нашао разлог да доводи у питање адекватност домаћег система у погледу делотворности и безбедности вакцинације, сматрајући да законске мере на које се подносиатељка представке притужује стоје у разумном односу пропорционалности легитимном циљу коме се тежи, те да тужена држава није прекорачила своје широко поље слободне процене. Стога се спорне мере могу сматрати „неопходним у демократском друштву”. Суд је сматрао да је представка очигледно неоснована. Суд није утврдио да постоји кршење права и слобода утврђених Конвенцијом или њеним Протоколима.

Више на: <https://e-case.eakademija.com/presuda/detalji/1321>

⁵² Исто, стр. 108-113

Предмет **Жегарац и други против Србије** (представке бр. 54805/15, 56814/15, 7204/16, 10314/16, 19130/16, 21856/16, 26751/16, 39151/20) се првенствено односе на привремено смањење исплата пензија подносиоцима, у периоду од новембра 2014. до септембра 2018. године по Закону о привременом уређивању начина исплате пензија. Привремено смањење исплата пензија је укинута 30. септембра 2018. године, ПИО фонд је од октобра 2018. свим пензионерима, укључујући и подносиоцима представки, почео да исплаћује редовне пензије обрачунате у складу са важећим основним законодавством, у номиналној вредности коју су имали у октобру 2014. године. Сви подносиоци представки су се жалили да је смањење исплате њихових пензија представљало лишавање имовине које је неоправдано нарушило њихово право на мирно уживање њихове имовине. Европски суд је истако да нема разлога да сумња да је, доношењем одлуке о привременом смањењу исплате државних пензија, законодавац тежио легитимном јавном интересу са жељом да очува финансијску одрживост пензијског система и да државне расходе одржи у равнотежи, и чини се да њена процена у том погледу није очигледно без оправдане основе. Суд сматра да сврха одлуке законодавца да постави границу на одређени износ није учињена са намером да се направи разлика између различитих категорија пензионера у овом случају како би се одређена категорија нашла у неповољнијем положају. Уместо тога, чини се да је та одлука донета како би се допринело пажљивом балансирању, док истовремено одражава начела солидарности и социјалне правде с обзиром да су пензионери са већим пензијама такође имали користи од овог изузећа. Суд није утврдио повреду Конвенције.

Више на: <https://e-case.eakademija.com/presuda/detalji/1313>

Извештаји и истраживања домаћих институција и организација

Влада Републике Србије је фебруара 2023. године усвојила **Извештај Републике Србије за четврти циклус Универзалног периодичног прегледа**⁵³ (УПР), који се односи на период од почетка 2018. до краја 2022. године, по препорукама груписаним у 10 тематских области, које се односе на: Сарадња са УН и процеси извештавања; Људска права - унапређење законодавног и институционалног оквира; Омбудсман; Забрана тортуре, борба против злочина из мржње и говора мржње, спречавање насиља у породици, ратни злочини, нестала лица, борба против трговине људима; Владавина права, правосуђе, борба против корупције; Забрана и спречавање дискриминације; образовање; Слобода изражавања; Бранитељи људских права; Циљеви одрживог развоја. Извештај је сачињен на бази одговора које су доставили законодавни, извршни и судски органи, као и независни државни органи. У оквиру овог извештаја, у делу који се односи на забрану и спречавање дискриминације, између осталог је наведено да су законодавни и стратешки оквир унапређени усвајањем измена и допуна Закона о забрани дискриминације (усклађен са правом ЕУ) као и Стратегије превенције и заштите од дискриминације 2022-2030. са пратећим акционим планом за период 2022-2023. године, а наведени су и други прописи којима се унапређује положај појединих друштвених група (особе са инвалидитетом, родна равноправност, социјално предузетништво, националне мањине и др).

Поводом овог циклуса извештавања Радна група Савета за људска права Уједињених нација је у мају 2023. године усвојила извештај у којем се налазе препоруке за даље поступање у појединим областима **Извештај Радне групе за Универзални**

⁵³ Четврти циклус универзалног периодичног прегледа извештај републике србије сачињен у складу са ставом 5 анекса резолуције 16/21 савета за људска права Уједињених нација, 2023. године, РС, доступно на: <https://www.minijmpdd.gov.rs/doc/ljudska-prava/medj-ug-upr/izvestajRS-UPR4ciklus-kon.pdf>

*периодични преглед Србија*⁵⁴. Међу овим препорукама је, између осталог, наведено да је потребно потврдити Опциони протокол уз Конвенцију о правима детета, наставити примену свих мера предвиђених Стратегијом превенције и заштите од дискриминације, ојачати борбу против говора мржње, наставити напоре за стварање инклузивног друштва, омогућити недискриминаторни приступ образовању и др. Одређени број препорука односи се и на борбу против дискриминације друштвених група које су у већем ризику од дискриминације као што су жене, ЛГБТИ+ особе, националне мањине, мигранти и избеглице, као и особе са инвалидитетом.

Национална студија о ставовима о браку, породици, репродуктивном здрављу, као и сексуалном понашању и узнемиравању средњошколаца у Републици Србији⁵⁵ базирана је на истраживању је спроведено током марта и априла 2023. године у одабраним средњим школама у пет региона на територији Републике Србије, са циљем сагледавања ставова младих о браку, породици и репродуктивном здрављу, као и сексуалном понашању. У овој студији је наведено да је здравље младих препознато од стране националних и међународних организација, као и од стране ЕУ, као приоритетни циљ у сврху омогућавања благостања и напретка друштва, као и да рађање деце непосредно утиче на повећање броја становника и побољшања његове старосне структуре. Указано је да је код младих популаран живот изван формалног брака, експериментисање са партнерством, преиспитивање односа интимности и да је трансформација породице утицала на повећање број рођених ван брака.

На поједина питања о навикама око 52% испитаника је изјавило да су корисници алкохола и око 8% да су га користили раније, док је 3,7% корисника дроге (без обзира на врсту) и 3,5% који су дрогу користили раније. Према резултатима овог истраживања, млади планирају да наставе школовање по завршетку средње школе у (76%), од тога школовање у својој земљи планира да настави 67,7% младих, планира да се запосли 15,6% младих, док 10,3% младих планира да покрене сопствени бизнис. Испитани млади имају традиционална размишљања о породици, будући да две трећине испитаника брак својих родитеља доживљава складним (46,5%), а нешто више од половине би желело да има породицу сличних вредности из које потичу.

Када су у питању ставови учесника студије у вези са родним улогама у породици, скоро сви (94,5%) се слажу да оба супружника треба да дају свој допринос у одгајању деце, 84,9% је сагласно да оба супружника треба да дају свој допринос породичним приходима и 43,8% сматра да оба супружника треба да проведу исти број сати радећи кућне послове. Готово сви испитани желе децу, а 46,7% ученика који су одговорили да сматрају да је за срећан брак важно имати бар двоје деце, а испитаних 80% би желело да се оствари као родитељ пре 30. године живота.

Према налазима извештаја **Србија 2030 мало времена, доста изазова: да ли је Србија одредила свој развојни пут?**⁵⁶, Србија се налази на 31. месту од 34 анализираних европских држава у погледу реализације циљева одрживог развоја Агенде

⁵⁴ Report of the Working Group on the Universal Periodic Review Serbia, 2023. године, доступно на: <https://digitallibrary.un.org/record/4018289#record-files-collapse-header>

⁵⁵ Национална студија о ставовима о браку, породици, репродуктивном здрављу, као и сексуалном понашању и узнемиравању средњошколаца у Републици Србији, Министарство за бригу о породици и демографију, 2023, доступно на: <https://www.minbpd.gov.rs/wp-content/uploads/2023/08/nacionalno-istrazivanje-sq-final.pdf>

⁵⁶ Србија 2030 мало времена, доста изазова: да ли је Србија одредила свој развојни пут?, Фондација Центар за демократију, Центар за високе економске студије, Београдска отворена школа, 2023, доступно на: http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/sdqs4all_rs-srbija-2030-malo-vremena-dosta-izazova.pdf

УН. У извештају је дата оцена у оквиру ЦОР 5 у Србији о умереном напретку, уз коментар да постоје изазови у остварењу родне равноправности. За два индикатора („учешће жена међу посланицима у парламенту“ и „учешће жена међу ИКТ стручњацима“), извештај оцењује да је Србија на путу да оствари циљне вредности у 2030. години.⁵⁷ Стагнација се бележи у „родном јазу у запослености“ и „учешћу жена на сениорским руководећим позицијама“, док је код индикатора „учешће становништва које је неактивно због бриге о другима“ забележено назадовање. У извештају се препоручује да се обезбеди примена Закона о родној равноправности и пратећих подзаконских аката јачањем капацитета организационе јединице надлежног министарства, да се у нови акциони план за спровођење Стратегије родне равноправности поставе циљне вредности тако да буду усклађене с вредностима постављеним у Агенди 2030, као и да се измене прописи у области званичне статистике, подразумевајући увођење обавезе разврставања података према полу и укључивање родне перспективе.

У извештају *Људска права у Србији 2022*⁵⁸ Београдског центра за људска права наведено је да је стање људских права у 2022. години било угрожено, са нагласком на угроженост слободе изражавања, слободе медија и положаја маргинализованих група - од особа са инвалидитетом, преко ЛГБТ особа, жена, миграната, тражилаца азила, до сиромашних грађана у руралним крајевима. Када је реч о слободи изражавања, јавна сфера је преплављена говором мржње наведено је у извештају и указано да су према подацима Независног удружења новинара забележена 132 инцидента везана за новинаре, од којих је девет физичких напада и четири напада на њихову имовину. Према резултатима истраживања ове организације 73% грађана сматра да плата коју примају није довољна за достојанствен живот и 86% грађана сматра да им радна права нису заштићена, док 73% грађана и грађанки сматра да жене и мушкарци нису равноправни у друштву.⁵⁹ У овом извештају је указано да је повереница током године више пута реаговала саопштењима и упозорењима поводом дискриминаторног поступања по различитим основама у јавном простору, наводећи конкретне примере.

У публикацији *Србија: заробљено друштво*⁶⁰ Хелсиншког одбора за људска права наведено је да је корупција један од главних проблема у друштву што се одражава и на рад судских органа и њихово функционисање. Посебан осврт је дат на медијску сцену и медијске слободе, говор мржње, популаризацију афера и скандала. Маргинализоване групе, ЛГБТ популација, мигранти, избеглице и интерно расељена лица, као и припадници појединих националних мањина, суочавају се са свакодневном дискриминацијом и немогућношћу да остваре права наведено је у овој публикацији, као и да су жене недовољно заступљене у доношењу одлука у свим сферама друштвеног, економског и политичког живота. Стопа незапослености младих жена у Србији већа је него међу младићима, а младе Ромкиње имају три пута мање шансе да добију посао од младих Рома. Запошљавање жена је у континуираном паду, уколико су преко 45 година старости. Жене старије од 55 година су двоструко више неактивне на тржишту рада од мушкараца истих година, док је готово пола милиона жена од 45 до 64 године незапослено или неактивно у тражењу посла. Као примарни разлог неактивности на

⁵⁷ Србија 2030 мало времена, доста изазова: да ли је Србија одредила свој развојни пут?, стр. 56

⁵⁸ Људска права у Србији 2022, Београдски центар за људска права, 2023, доступно на: <https://www.bqcentar.org.rs/wp-content/uploads/2023/03/Ljudska-prava-u-Srbiji-2022-web-2.pdf>

⁵⁹ Људска права у Србији 2022, стр. 32-33

⁶⁰ Србија: заробљено друштво, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, 2023, доступно на: <https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/izvestaj%202022.pdf>

тржишту рада 7% жена у Србији наводи бригу о породици.⁶¹ У овој публикацији се напомиње и велики број убистава жена и наводи да изостаје делотворна превенција фемицида и да јавно доступних статистичких података о распрострањености фемицида нема, те указује на потребу за хитном интервенцијом. Када је у питању положај особа са инвалидитетом, у овој публикацији је наведено да је стопа запослености код особа са инвалидитетом изузетно мала, само 9%, приступ образовању није задовољавајући, у случају деце са сметњама у развоју недостаје већи број оспособљених наставника, а помак није учињен ни у погледу деинституционализације одраслих особа са инвалидитетом. Указује се и на потребу развоја различитих услуга социјале заштите које је требало да се постепено развијају у локалним заједницама и за пример наводи мапирање 145 општина које је показало да је 91 општина определила мање од 454 динара по глави становника годишње за ове услуге, од тога њих осам уопште није успоставило услуге социјалне заштите.⁶²

Реформска агенда коалиције прЕУговор за 2023. годину⁶³ обухвата кратак преглед и препоруке о кључним проблемима на чијем решавању треба радити у 2023. години у оквиру процеса приступања Србије ЕУ. Коалиција прЕУговор констатује да је већина реформских активности стављена на чекање због чињенице да је Влада више од осам месеци била у техничком мандату, да је подршка грађана чланству у ЕУ значајно опала, као и да се у Годишњем извештају Европске комисије наводи да Србија све спорије напредује ка учлањењу у ЕУ. Када је реч о антидискриминационој политици и родној равноправности коалиција подсећа на потребу поступања по препорукама међународних тела, међу којима су и Закључна запажања CEDAW Комитета и указује на притиске на права мањинских друштвених група, са посебним нагласком на ЛГБТИQ+ популацију и организације за заштиту људских права. Такође, у овој публикацији се наводи потреба улагања додатних напора да се унапреде ефикасност и одрживост усвојених стратешких докумената и акционих планова. Када је у питању борба против насиља над женама у публикацији се указује да нису спроведене измене Кривичног законика и његово усаглашавање са одредбама Истанбулске конвенције, нарочито у односу на кривична дела против полне слободе, као и да још увек није успостављен довољан број доступних и географски добро распоређених општинских и специјализованих услуга подршке за жртве насиља, које омогућавају опоравак, оснаживање и осамостаљивање, као и да се касни са доношењем новог стратешког документа у области социјалне заштите.

Преуговор аларм извештај о напретку Србије у кластеру 1⁶⁴ констатује да је Србија тек на средини пута када је реч о стандардима које треба да достигне у поглављима 23 и 24, да и даље треба мењати правосудне законе, да су извештаји Европске комисије постали све критичнији, а резолуције Европског парламента све оштрије у осудама лоших пракси. Кад је у питању уживање основних људских права, у публикацији се наглашава да нема напретка у спречавању насиља и заштити рањивих група, нарочито жена и деце, да долази до говора мржње у јавном простору, да је присутан анти-родни наратив и напади на неистомишљенике, док су реформе без

⁶¹ Исто, стр. 251-253

⁶² Исто, стр. 254

⁶³ Реформска агенда коалиције прЕУговор за 2023. годину, Коалиција прЕУговор, 2023., доступно на: <https://www.preugovor.org/Alarm-izvestaji/1809/izvestaj-koalicije-prEUgovor-o-napretku-Srbije-u-shtml>

⁶⁴ Преуговор аларм извештај о напретку Србије у кластеру 1; Београдски центар за безбедоносну политику, мај 2023., доступно на интернет страници: <https://www.preugovor.org/Alarm-izvestaji/1809/izvestaj-koalicije-prEUgovor-o-napretku-Srbije-u-shtml>

реализације. Механизми за спровођење политика за елиминацију дискриминације жена и успостављање родне равноправности нису у довољној мери функционални, истраживања показују слику о породичном животу жена удаљену од равноправности. Када је у питању финансијска независност, свака четврта мајка није задовољна начином на који располаже новцем у домаћинству, а свака трећа зарађује мање од када је постала мајка. Током развода 43,2% бивших партнера је покушало да умањи или сакрије део својих прихода, док 46% очева који плаћају алиментацију, то чини нередовно.⁶⁵ У овој публикацији је наведено да је Српска православна црква спроводила кампању против увођења родно сензитивног језика у школске уџбенике, апелујући да се „укину одредбе закона који то насиље намећу“ и да је Завод за унапређивање образовања и васпитања повукао предлог стандарда уџбеника по коме се у књиге уводи родно осетљив језик.⁶⁶

У вези заштите жена од насиља је наведено да нема реакције надлежних у вези са 12 убистава жена (и две девојчице) у прва четири месеца 2023. године. Како се у извештају наводи, код превенције убистава деце коју су усмртили очеви већ пријављивани и осуђивани за насиље у породици изостао је системски одговор државе, не постоји званична статистика случајева силовања који се пријаве полицији, нема података да је разматран предлог измена кривичног дела силовања како би се усагласио са Истанбулском конвенцијом, а понавља се и захтев за успостављање Националног механизма за праћење и анализу фемцида, на чију је важност успостављања указала и повереница. У овом извештају је указано да су се увећали напади и притисци на активисте за људска права. Поред уочених проблема, изнете су и препоруке за унапређење стања као што су: унапређење правних оквира и пракси, повећање транспарентности и проактивно објављивање информација, заштита јавног простора од дискриминаторног говора и понашања, спречавање угрожавања безбедности и различитих врста притисака на (женске) организације и др.

Књига препорука Националног конвента о Европској унији (НКЕУ) за 2023. годину⁶⁷ даје упоредни приказ напретка Србије ка чланству у ЕУ, осврт на захтеве ЕУ, препоруке стручне јавности и неопходна прилагођавања јавних политика. У делу који се односи на Поглавље 23 - Правосуђе и основна права, у овој публикацији се, између осталог наводи омогућавање транспарентности рада Високог савета судства и тужилаштва, поновни избор јавних тужилаца, заустављање политичких утицаја на носиоце правосудних функција, побољшавање статуса судијских помоћника и унапређење капацитета независних институција. У вези са Поглављем 10 – Информационо друштво и медији, између осталог је наведено да је у вези са развојем информационог друштва постигнут напредак, да је Влада од 2020. године развој информационог друштва укључила у своје приоритете, да портал еУправа има око 900 услуга и око два милиона корисника, да све већи број компанија приступа дигиталној трансформацији, да 81,5% домаћинстава има приступ и користи интернет, као и да на ИКТ тржишту послује око 3.800 компанија у којима ради око 45.000 програмера.⁶⁸

⁶⁵ Преуговор аларм извештај о напретку Србије у кластеру 1, стр. 80

⁶⁶ Исто, стр. 82

⁶⁷ Књига препорука Националног конвента о Европској унији (НКЕУ) за 2023. годину, НКЕУ, 2023, доступно на: <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/nkeu-knjiga-preporuka-nacionalnog-konventa-o-eu-2023-sazetak.pdf>

⁶⁸ Исто, стр. 30-31

Водич за примену процене утицаја прописа и јавних политика на социоекономски угрожене грађане и грађанке⁶⁹ представља кораке у поступку спровођења анализе ефеката докумената јавних политика и прописа уопштено, њиховог утицаја на социоекономски угрожене грађане и анализира примену антидискриминационих прописа у области економских и социјалних права имајући у виду ову значајну новину која је предвиђена изменама и допунама Закона о забрани дискриминације из 2021. године. У овом водичу су појашњене ex-ante и ex-post анализе јавних политика, консултације и јавне расправе, као и сама процена утицаја јавних политика на остваривање права појединих угрожених група грађана. Такође, дата је и листа препорука за унапређење процене утицаја политика на грађане.

Коалиција за мониторинг права детета, коју чини пет организација цивилног друштва међу којима је и Центар за социјалну политику, израдила је **Извештај о стању права детета у Републици Србији у периоду од фебруара 2017. до јуна 2023. године**⁷⁰ са циљем да пружи пресек стања примене препорука Комитета за права детета УН у Републици Србији током протеклих шест година. У овом извештају је констатовано да је највећи број препорука Комитета остао неиспуњен, да није донет посебан Закон о правима детета, да значајан напредак у области превенције и елиминације дечјих бракова није постигнут, да рад на превенцији и сузбијању трговине људима није у фокусу што потврђује мали број идентификованих жртава, посебно деце као једне од најугроженијих категорија. Формално је идентификовано 46 жртава трговине људима, од чега је 37% жртава малолетно, а 94% су девојчице (што је повећање од 35% у односу на 2021. годину).⁷¹ Недовољно је прецизно бележење и праћење податка о уделу деце која су изложена просјачењу у укупном броју деце која су смештена у институције. Поводом проблема злоупотребе дечјег рада, у овом извештају је наведено да је проблем праћење броја деце кроз постојеће базе података, јер се ова деца прате по неком другом основу, док се основ злоупотребе дечјег рада категорише као „придружени проблем”.⁷²

Кад је насиље над децом у питању, помиње се да изричита забрана телесног кажњавања деце и даље није предвиђена законом. Резултати последњег истраживања вишеструких показатеља (MICS) о положају жена и деце дају податак да је 45% деце узраста 1–14 година изложено насилном дисциплиновању код куће, а у ромским насељима је тај проценат још виши (67%).⁷³

У овом извештају је указано да се до прецизних података не може доћи ни када је реч деци са сметњама у развоју јер није креирана адекватна база података, није преиспитана ефикасност и ефективност услуга социјалне заштите у заједници и механизма за образовну инклузију, јер подаци датирају из 2017. године. Постојећи здравствени информациони систем не прати показатеље који би омогућили процену обухвата деце предшколског и школског узраста у руралним подручјима здравственом заштитом. Такође, МДУЛС и РЗС не поседују податак о броју и проценту деце чије је рођење регистровано, а чији родитељи не поседују лична документа. Послови вођења

⁶⁹ Водич за примену процене утицаја прописа и јавних политика на социоекономски угрожене грађане и грађанке, А 11 - Иницијатива за економска и социјална права, 2023, доступно на: <https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2023/Izve%C5%A1taji/Vodic%20btd.pdf?i=1676297934>

⁷⁰ Извештај о стању права детета у Републици Србији у периоду од фебруара 2017. до јуна 2023. године, АСТРА, 2023, доступно на: <https://drive.google.com/file/d/1Te5CwrgidVTZThAF7iq2cwGuNxt4uJF/view>

⁷¹ Исто, стр. 98

⁷² Исто, стр. 96

⁷³ Исто, стр. 47

матичних књига поверавају се општинама и градовима и не постоји евиденција обједињених података за територији целе Србије.

Када су независне институције у питању, у извештају је наведено да функционисање Заштитника грађана има одређене недостатке када је у питању заштита права детета, да поступак по притужбама није прилагођен детету и да област права детета није посебно издвојена у оквиру институције, већ је у мандату заменика Заштитника грађана за права детета и родну равноправност.⁷⁴

У овом извештају се наглашава да извештаји Повереника за заштиту равноправности пружају преглед дискриминаторних поступака по разним основама и пред широким кругом јавних институција, пружалаца услуга, као и да се евиденција поднетих притужби води на основу одређеног личног својства, да је деци омогућено да самостално подносе притужбе, али да се ниједно дете није самостално обратило Поверенику. Посебно се помиње Панел младих, као мера учешћа деце у ширењу информација о њиховим правима али се наводи и да је њихова активност упитна.⁷⁵

Међу препорукама из овог извештаја наводи се: обезбеђивање посебних смештајних капацитета који у потпуности одговарају потребама деце без пратње и деце одвојене од родитеља; предузимање мера за алтернативно старање о деци лишеној породичног окружења и адекватан систем старатељства; усклађивање националног оквира са Конвенцијом о правима детета; прикупљање података на свим нивоима о инклузивном образовању, правима детета, здравственој и социјалној заштити, заштити деце од насиља. Посебно је важно усвајање и остваривање препорука које се тичу инклузивности и забране дискриминације, како у образовању, тако и у другим областима, а неопходно је усвојити и спровести препоруке о унапређењу социјалних програма за децу погођену сиромаштвом, наведено је у овом извештају.

Национална коалиција за децентрализацију представила је резултате годишњег **Индекса одрживости организација цивилног друштва у Србији за 2022. годину**⁷⁶ који мери одрживост цивилног сектора на основу седам димензија: правни оквир, организациони капацитет, финансијска одрживост, заговарање, пружање услуга, инфраструктура, слика у јавности. Према овом индексу целокупна одрживост цивилног друштва у 2022. години у Србији остала је иста као и претходне године (оцена 4.3), иако су две димензије – *Правно окружење* и *Финансијска одрживост* – благо погоршане. Када је реч о осталим димензијама које се мере, оне су остале непромењене, а у благом су порасту само организациони капацитети. Такође, број ОЦД, задужбина и фондација наставља да расте, мада нема јавно доступних података о новорегистрованим организацијама, а многе иницијативе на локалном нивоу се не региструју, него раде као неформалне групе, делимично услед административних и финансијских оптерећења регистрације и пословања као регистрованог субјекта, наведено је у овом индексу.

У анализи **Говор мржње није слобода говора - Анализа говора мржње у јавном простору упућеног квир особама у Србији**⁷⁷ је наведено да се квир особе свакодневно сусрећу са говором мржње у свим облицима јавног простора у Србији,

⁷⁴ Исто, стр. 17

⁷⁵ Исто, стр. 28

⁷⁶ *Индекс одрживости организација цивилног друштва у Србији за 2022. годину*, Национална коалиција за децентрализацију, доступно на: <https://nkd.rs/indeks-odrzivosti/>

⁷⁷ *Говор мржње није слобода говора Анализа говора мржње у јавном простору упућеног квир особама у Србији*, Да се зна!, 2023, доступно на: <https://dasezna.lgbt/wp-content/uploads/2023/04/GOVOR-MRZNJE-NIJE-SLOBODA-GOVORA-3.pdf>

укључујући и медијски простор (традиционални и онлајн медији), али и семи-приватном простору, односно простору свакодневног живота, попут посла или посете продавници. На говор мржње изостаје адекватна реакција, јер се неретко подводи под слободу изражавања која је заштићена Уставом и Кривичним закоником, али је прешироко схваћена и врло често злоупотребљена. У анализи је наведено да је према истраживању ФРА, 17% припадница/ка квир заједнице у Србији претрпело физичко или сексуално насиље у претходних пет година, док је чак 41% претрпело блаже злостављање у претходних годину дана због тога што јесу или због тога кога воле. Такође, свака друга квир особа у Србији избегава одређена места, а 71% истополних парова се никада не држи за руке у јавности из страха од инцидената.

Поступање државних органа по препорукама Повереника

На основу свеукупног сагледавања стања из расположивих података и праксе институције током године, Повереник у редовним годишњим извештајима даје препоруке органима јавне власти за отклањање уочених проблема посебно оних друштвених група које су у већем ризику од дискриминације. Током године се у целости спроведу поједине препоруке Повереника и реализују друге активности које имају ефекте на унапређење положаја становништва, док се поједине препоруке спроведу делимично. О спровођењу препорука говоре и подаци из извештаја које Поверенику достављају државни органи. Поред тога, у складу са Законом о забрани дискриминације, годишњи извештај о стању у области заштите равноправности Повереника, поред осталог, садржи и оцену рада органа јавне власти.

Поверенику није доставило извештај Министарство финансија.

Узимајући у обзир мањи обим спроведених активности, у даљем тексту је дат кратак преглед достављених извештаја. Можемо да претпоставимо да је разлог за мањи број спроведених активности током године два изборна циклуса за кратко време, као и недовољна координација органа државне управе.

Министарство туризма и омладине је известило Повереника да је током 2023. године подржало 24 пројекта из области образовања односно циља број 4 Стратегије за младе у Републици Србији за период 2023 - 2030. године, као и 38 пројеката за циљ број 5 Стратегије, који се односи на безбедност, здравље и инклузију младих.

Министарство за бригу о селу је наставило са реализацијом програма за јединице локалних самоуправа, на основу којих све структуре становништва могу равноправно да конкуришу за бесповратна средства, с тим што су ове године измењени услови учешћа на јавном конкурсима на основу којих је то право омогућено и осуђиваним лицима, као и лицима против којих је покренута кривични поступак или истрага.

Министарство привреде је известило да је усвојена нова Стратегија за развој малих и средњих предузећа за период 2023. до 2027. година са акционим планом, која, између осталог, обухвата и мере подршке женском предузетништву. У том циљу, како би се сагледао остварени напредак оснаживања женског предузетништва, током 2023. године иницирана је израда нове студије о предузетништву жена у Србији, која је предложила мере које у будућем периоду треба спровести и услове које је неопходно створити да би се жене у већем броју укључиле у предузетништво и успешно пословале, што је уграђено

и у нову Стратегију. Министарство је током 2023. године спроводило Програм подстицања развоја предузетништва кроз финансијску подршку за женско предузетништво, чиме је омогућено да микро и мала привредна друштва чији је оснивач и законски заступник жена дођу до финансијских средстава под повољнијим условима. Такође, наставило се и са подршком женском предузетништву кроз развој услуга тренинга, менторства и других облика стручне подршке те је женама омогућена и бесплатна нефинансијска подршка кроз програм Стандардизованог сета услуга за микро, мала и средња предузећа и предузетнике. Спроведене су и бројне активности у вези са медијском промоцијом женског предузетништва са примерима добре праксе; годинама се пружа институционална подршка пројекту „Цвет успеха за жену змаја“; а посебна пажња је посвећена и питањима у вези са промоцијом научница и иноваторки у циљу пружања позитивног примера девојчицама и младим женама.

Министарство информисања и телекомуникација је известило да је донело План и мере за остваривање и унапређење родне равноправности, а у наредном периоду биће донет и План управљања ризицима од повреде принципа родне равноправности.

Министарство грађевине, саобраћаја и инфраструктуре је наставило са реализовањем стипендирања полазница докторских студија из научних области, грана или дисциплина повезаних са железничким саобраћајем и транспортом, а у циљу стварања квалитетног кадра у сектору железнице као и повећања броја студената женског пола уписаних на докторске академске студије у овој области.

Пројектом „Повећање приступачности јавних објеката особама са инвалидитетом и отежаним кретањем“ реализују се грађевински радови на реконструкцији и адаптацији јавних објеката широм Србије. Кроз пројекат „Подршка Европске уније социјалном становању и активној инклузији“ побољшани су капацитети институција/државних органа/организација које пружају услуге становања и активног укључивања за делотворно и родно одговорно планирање и спровођење стамбених програма и пружање одговарајућих услуга подршке; обезбеђено је решење стамбеног питања за 500 породица из најугроженијих група у најмање 20 јединица локалне самоуправе; обезбеђене услуге у области запошљавања, социјалне заштите, образовања, здравства, комплементарне са стамбеним решењима за 1.000 најугрожених.

Министарство заштите животне средине је у 2023. години наставило са радом на изради одређених докумената јавних политика попут: Стратегије заштите животне средине са пратећим акционим планом (један од кључних докумената за спровођење Зелене агенде за Западни Балкан); Стратегије за примену Конвенције о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине; Програма заштите природе РС за период 2024 – 2032. године, у коме је такође планирано да се интегрише родна перспектива. Поред тога, израђен је и поднет Национални извештај о напретку у имплементацији Конвенције УН за борбу против дезертификације, као и „Анализа социо-економског статуса неформалних сакупљача секундарних сировина“, која се односи на социо-економске утицаје циркуларне економије, са одговарајућим препорукама, како би се олакшали могући штетни социо-економски утицаји на рањиве друштвене групе, попут неформалних сакупљача секундарних сировина, на које могу утицати нове политике циркуларне економије.

Министарство државне управе и локалне самоуправе је известило да је од септембра 2023. године, у сарадњи са Канцеларијом за информационе технологије и електронску управу, омогућило грађанима да преко Портала еУправа поднесу електронски захтев за упис/промену података у Јединственом бирачком списку. Такође, на предлог Министарства Влада је усвојила Уредбу која уређује ближе услове, критеријуме и мерила који се примењују у поступку одређивања јединственог управног места (на коме странке могу да економично, на једном месту да остваре своја права, обавезе и правне интересе, било да се ради о електронском или физичком месту), као и начин сарадње надлежних органа у вези са поступањем и обављањем послова на јединственом управном месту. Министарство у сарадњи са релевантним органима спроводи активности у циљу решавања преосталих појединачних случајева у којима припадници ромске националне мањине нису остварили право на упис у матичну књигу рођених, као и друга права из личног статуса, са посебним фокусом на упис њихове новорођене деце у ову службену евиденцију. У току 2023. године спроведене су и три информативне кампање за представнике ромске заједнице како би ова лица добила адекватне информације и решила свој статус.

Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог је током 2023. године образовало Радну групу за израду Правилника о методологији за обрачун неплаћеног кућног рада која је завршила израду предлога овог правилника крајем године. Покренута је кампања „Унапреди родну равноправност“, уз подршку ГИЗ-а, с циљем подизања свести грађана и превазилажења друштвених стереотипа, као и додатног информисања правних субјеката о важности редовног испуњавања обавеза прописаних Законом о родној равноправности и подзаконским актима. У оквиру кампање „Стоп фемциду“ реализовано је пет панел сесија у Београду, Новом Саду, Крагујевцу, Нишу и Новом Пазару, док је на медијима са националном фреквенцијом и на друштвеним мрежама емитован промотивно-едукативни видео спот.

Поред тога, одржана је конститутивна седница Координационог тела за унапређење положаја Рома и Ромкиња, које има задатак да координира и усмерава послове органа државне управе, пружа подршку и прати реализацију утврђених мера и активности из Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2022. до 2030. и припадајућим Акционим планом, на којој је, између осталог, усвојен Извештај о реализацији активности из Акционог плана за период 2022 – 2024. године за спровођење Стратегије, за 2022. годину. Такође, подржан је наставак ангажовања здравствених медијатора, покренуто могуће решавања питања социјалног становања кроз измене и допуне Закона о становању, као и наставак добрих резултата програма доделе бесплатних средстава за куповину сеоске куће са окућницом, путем кога је значајан број ромске популације остварио права на решавање стамбеног питања. Уз то, министарство је објединило и објавило први Извештај о испуњености циљева Декларације партнера Западног Балкана о интеграцији Рома/киња у оквиру процеса проширења Европске уније (Познањска декларација).

Током 2023. године одржана је обука за запослене у органима јавне власти у циљу едукације у области службене употребе језика и писма националних мањина, као и тренинзи за представнике свих националних савета националних мањина, са циљем да се унапреде практична знања у погледу управљања, организације рада, финансијског пословања и извештавања. Поред тога, министарство је доделило средстава за 72 програма и пројекта из области културе, међу којима се налази и осам мултикултуралних

пројеката који подстичу развијање духа толеранције и бољег упознавања између различитих заједница.

Министарство правде и *Министарство државне управе* и локалне самоуправе потписали су Заједничку изјаву за унапређење примене Закона о бесплатној правној помоћи, чиме је потврђено покретање заједничке кампање и низа пројектних активности које имају за циљ подизање свести јавности о доступности бесплатне правне помоћи најугроженијим и маргинализованим појединцима. Током 2023. године, настављено је континуирано пружање информација о могућности остваривања права на бесплатну правну помоћ, како на нивоу државних органа тако и на нивоу органа локалне самоуправе. Кампања „Имаш право!“ за коју је планирана фазна имплементација, бави се промоцијом механизма бесплатне правне помоћи, у циљу подизања свести јавности о постојању и могућностима које им иста пружа. Кампања и низ пројектних активности које ће бити покренуте имају за циљ подизање капацитета службе правне помоћи при јединицама локалне самоуправе и подизање свести јавности о доступности бесплатне правне помоћи најугроженијим појединцима. Министарство је у редовном контакту са запосленима у јединицама локалне самоуправе који одлучују о захтевима за бесплатну правну помоћ, те је и током 2023. године настављено са обукама, након чега су добили овлашћење министра за одлучивање о захтевима за бесплатну правну помоћ.

Током 2023. године *Министарство просвете* је реализовало три онлајн обуке у сарадњи са Заводом за унапређивање образовања и васпитања: „Унапређивање рада СОС саветника“ (две обуке) и „Ка сигурном и подстицајном школском окружењу“ (једна обука). Обе поменуте обуке садрже модуле који се односе на поступање установа образовања у ситуацијама сумње или сазнања о дискриминаторном понашању. Укупан број запослених који је похађао обуке је 360.

У оквиру пројекта „Заједно и безбедно кроз детињство“, који Министарство просвете реализује у сарадњи са Министарством унутрашњих послова, Повереником за заштиту равноправности и другим партнерима, реализоване су радионице под називом „Превенција вршњачког насиља у стварном и виртуелном окружењу“ у свим основним школама. Реализација пројекта се наставља у току 2024. године. Близу 4600 ученика основне школе је учествовало у поменутим активностима.

Министарству је током 2023. године пристигло шест обавештења о ситуацијама дискриминаторног понашања између ученика, а као доминантно лично својство које се наводи као основ дискриминаторног понашања је припадност националној мањини. У складу са прописаним процедурама, против ученика који су извршили дискриминацију покренути су васпитно-дисциплински поступци а израђени су и планови појачаног васпитног рада, уз укључивање представника спољашње мреже заштите (социјалне и здравствене заштите, полиција и тужилаштво). За ученике који су претрпели дискриминаторно понашање израђени су планови заштите. У установама су реализоване појачане превентивне активности у области заштите од дискриминације и насиља за ученике и запослене, уз укључивање родитеља.

На Националној платформи „Чувам те“, која је започела са радом 2021. године на иницијативу Владе, а у циљу унапређивања и координације интерсекторске сарадње надлежних институција у превенцији насиља које укључује децу, налазе се обуке за запослене, родитеље и децу које обрађују теме из области заштите од насиља,

дискриминације, препознавања, начине реаговања и пружање подршке у ситуацијама када се ситуација насиља догоди.

Укупно је у систему ангажовано 271 педагошких асистената (ПА) финансирана са локалног и републичког нивоа, 231 у основним школама, 8 у средњим школама, 32 педагошка асистента у предшколским установама. Министарство је за последње три школске године ангажовало нових 47 ПА, од тога током текуће школске 2023/24. године 12 нових. За све ПА обезбеђено је похађање бесплатне обуке на даљину „Обука за педагошког асистента за децу и ученике ромске националности којима је потребна додатна подршка у образовању“.

У школској 2023/2024 години уписано је у први разред средње школе афирмативном мером 2.511 ученика ромске националности (1.356 дечака и 1.155 девојчица). Укупно од 2005. године више од 20.500 ученика ромске националности је користило ову меру подршке (од тога 50% девојчица). За школску 2023/2024 годину одобрено је 1.084 ученичких стипендија ученицима ромске националности, а за последњих девет школских година укупно је додељено 8.699 стипендија, од чега је 65% девојчица. Изборни програм Ромски језик са елементима националне културе похађа у просеку 2.500 до 3.000 ученика у основним школама.

Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде је известило да је кроз Годишњи план усавшавања пољопривредних саветодаваца и пољопривредних произвођача за 2023. годину, реализован едукативни модул „Трансфери знања у пољопривреди за унапређење родне равноправности“. Едукацију је похађало 50 саветодаваца подељених у две групе. Циљ едукације је родна сензибилизација, како би жене и мушкарци у руралним подручјима били равноправно третирани у приступу знању и информација и да би се систем трансфера знања прилагођавао њиховим специфичним потребама. Истовремено, циљ је едуковати саветодавце о специфичним ризицима за жене на селу услед климатских промена.

Министарство унутрашњих послова је обавестило Повереника да су у вези са препоруком која се односи на константно унапређивање координисаног и ефикасног деловања свих институција система укључених у поступак заштите од насиља, уз даљи развој сервиса за подршку жртвама и деци сведоцима насиља уз примену свих расположивих института, као и подизања свести јавности о препознавању насиља и његовом пријављивању, представници овог министарства у току 2023. године, узели учешће у различитим активностима, специјалистичким обукама, семинарима, радионицама, као и изради Националне стратегије, акционих планова и других стратешких докумената, превентивних пројеката и др.

Мрежа жена у полицији Министарства унутрашњих послова организовала је дводневну Радионицу поводом „16 дана активизма“ са циљем размене искустава и подршке полицијским службеницима надлежним за поступање у случајевима насиља у породици. Радионици су приказане студије случаја и размењена искуства између полицијских службеника који су надлежни за поступање у случајевима насиља у породици.

У оквиру 12. тематских јединица, које се реализују на е-учионици министарства предвиђене су теме: „Појам, препознавање и реаговање полиције на појавне облике дискриминације“ и „Поступање полиције у случајевима насиља у породици и у

партнерским односима" коју су похађали сви запослени у оквиру „Годишње провере знања“.

Министарство рударства и енергетике је, поводом препоруке Повереника да хитно реагује и обезбеди привремену електричну енергију становницима нестандардног насеља у Нишу, предузело низ активности, одржало велики број састанака на којима су присуствовали представници нестандардног насеља у Нишу, представници оператора дистрибутивног система и представници снабдевача електричном енергијом. Постигнут је договор, и 20 нелегалних објеката нестандардног насеља у Нишу привремено је прикључено на дистрибутивну електроенергетску мрежу почетком 2023. године. Уговор о снабдевању се закључује на месечном нивоу и утрошак електричне енергије се редовно плаћа, што је и услов да се добије нови уговор.

На предлог Министарства Влада је донела Уредбу о изменама и допунама Уредбе о енергетски угроженом купцу, према којој пензионери који имају уговор о снабдевању електричном енергијом на своје име, а чија пензија не прелази 21.766,26 динара, имају право на додатно умањење рачуна у износу од 1.000,00 динара током грејне сезоне. Такође, право на умањење рачуна по овој уредби имају домаћинства чији су чланови остварили право на новчану социјалну помоћ, увећану новчану социјалну помоћ, дечији додатак или увећани додатак за помоћ и негу другог лица стиче статус енергетски угроженог купца по основу акта надлежног органа о стеченом праву, и омогућено је да се право на умањење рачуна стиче по службеној дужности, што се постиже разменом података између надлежних институција и снабдевача.

Министарство за европске интеграције заједно са Канцеларијом УН за пројектне услуге, током 2023. године реализовало је Јавни позив за подршку женама и младима почетницама/има у пословању кроз набавку опреме и увођење услуга у оквиру Програма ЕУ за локални развој - ЕУ ПРО Плус. Територијални обухват ЕУ ПРО Плус пројекта односио се на 43 изразито неразвијене јединице локалних самоуправа из региона Шумадије и Западне Србије и Јужне и Источне Србије, а право конкурисања имале су незапослене жене и млади на евиденцији Националне службе за запошљавање који планирају да започну свој бизнис, као и они који су регистровани привредно друштво од 01.01.2022. године до тренутка расписивања позива.

Министарство културе је покренуло бројне програме којима је допринело стварању амбијента неопходног за подизање свести о равноправности, активности којима је унапређиван положај појединих група и пројекте којима су створени погодни услови за постојање и развој различитих идентитета садржаних у једном заједничком културном идентитету Србије.

У јулу 2023. године, у Културном центру Србије у Паризу, отворена је изложба „Супстрати“ која је спојила уметнике из Србије, Албаније и Северне Македоније, што најбоље сведочи о великом уметничком потенцијалу три земље, као и о могућностима које отвара аутентична регионална иницијатива „Отворени Балкан“. Три министарке културе, Србије, Албаније и Северне Македоније, су 2022. године, на једном од састанака Самита Отвореног Балкана у Охриду, потписале Споразум о сарадњи и области културе, у области кинематографије и аудио-визуелног стваралаштва, што је отворило врата бројним уметницима све три земље за сарадњу и заједничке пројекте.

Министарство одбране је известило да је као носилац трећег Националног акционог плана (НАП) за примену резолуције 1325 СБ УН – Жене, мир и безбедност у току 2023. године формирао Политички савет за спровођење НАП, интерресорну Радну групу и одржане су четири радионице са циљем израде предлога овог документа.

У *Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања* је у децембру 2023. год. одржан састанак представника Савеза удружења Србије за помоћ особама са аутизмом и Сектора за социјалну заштиту, у циљу реализације закључка са осме седнице Савета за особе са инвалидитетом Владе, који је донет у вези иницијативе за измене и допуне Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите у делу који се односи на услуге подршке за самостални живот и персоналне асистенције. Став Сектора је да постоји потреба за свеобухватнијим изменама и допунама овог правилника а то подразумева формирање шире радне групе и представља задатак који захтева више времена и веће ангажовање, за шта тренутно не постоје услови с обзиром да је Влада у техничком мандату. Из тог разлога је предложено да се, за сада, покрене поступак за измене и допуне Правилника мањег обима, односно само у вези услуга обухваћених иницијативом, као и да се у оквиру неформалне радне групе организује састанак на коме би се, поред подносиоца иницијативе, укључиле и друге заинтересоване организације. Министарство је известило да је Покрајински завод за социјалну заштиту спровео истраживање „Насиље у дигиталном простору“ у циљу сагледавања стања у области заштите деце од дигиталног насиља и распрострањености ове појаве у АП Војводини.

Такође, Национална служба за запошљавање је спроводила мере активне политике запошљавања у 2023. години у складу са Акционим планом за период од 2021. до 2023. године за спровођење Стратегије запошљавања у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године, којим је планирана и активност: Спровођење посебних мера за активацију и подстицање запошљавања неактивних жена у мање развијеним и девастираним подручјима.

Министарство за бригу о породици и демографију донело је средином октобра 2023. године Правилник о начину вођења евиденције и документације о усвојеној деци и Правилник о начину вођења јединственог личног регистра усвојења сходно релевантним одредбама Породичног закона. Тада су, такође у складу са одредбама Породичног закона донети Правилник о евиденцији и документацији о штићеницима, Правилник о евиденцији и документацији о лицима према којима је извршено насиље у породици и лицима против којих је одређена мера заштите од насиља у породици и Правилник о евиденцији и документацији издржаваних лица. Влада је, на предлог Министарства донела Стратегију активног и здравог старења у Републици Србији за период од 2024. до 2030. године, као и Акциони план за 2024-2026. годину за спровођење Стратегије активног и здравог старења у Републици Србији за период од 2024. до 2023. године у децембру 2023. године.

Народна скупштина Републике Србије донела је Закон о изменама и допунама Закона о финансијској подршци породици са децом крајем јула 2023. године усклађен са Одлуком Уставног суда из маја 2023. године.

Министарство спорта је известило да је током 2023. године поступило по конкретној препоруци Повереника из децембра 2022. године, а којом је препоручено предузимање

свих неопходних мера и радњи из надлежности овог органа како би слепи и слабовиди шахисти освајачи медаља на Шаховској олимпијади за слепе и слабовиде шахисте били равноправно третирани са осталим шахистима - освајачима на Шаховској олимпијади у поступку остваривања права на национално спортско признање и/или новчану награду. Такође, ово министарство је навело да је одржано неколико консултативних састанака ради разматрања обима и садржине измене прописа, при чему су имали у виду и раније поднете иницијативе и предлоге за измене Закона о спорту на које је указао и Повереник.

Министарство здравља је доставило податке о насиљу над женама из 2022. године, наводећи да податке из 2023. године још увек не поседује. Тако је 2022. године у систему здравствене заштите било пријављено 1.555 случајева насиља над женама, што представља пад у односу на претходне године. Ово министарство је подржало пројектне активности Центара за жртве сексуалног насиља, које пружа специјализоване услуге подршке и обезбеђује услуге лекарског и лабораторијског прегледа, подршку у случају трауме и саветовање. Ови центри функционишу у Кикинди, Зрењанину, Сремској Митровици и Новом Саду, а у плану је отварање два центра за жртве сексуалног насиља на територији централне и јужне Србије.

Министарство науке, технолошког развоја и иновација је известило да се у оквиру овог министарства родна равноправност у науци и истраживањима остварује кроз доделу Националних стипендија „За жене у науци“ у Републици Србији. Овај програм се спроводи од 2010. године и до сада је 38 младих научница добило ову стипендију (од којих три у 2023. години). Законом о науци и истраживањима омогућено да жене које иду на породилшко одсуство добијају статус мировања докторских студија и статус мировања за поступак избора у звању. Истовремено, овим законом подстиче се развој младих и надарених за научноистраживачки рад и то кроз јавне позиве за запослење младих талентованих истраживача, у оквиру којих је запослено 2.271 младих истраживача (од којих 320 у 2023. години). Током године су додељене и стипендије за укупно 469 стипендиста доктораната и младих ученика – истраживача, од којих је 67% женског пола.

Научно-технолошки паркови у Београду, Нишу и Чачку спровели су низ активности и конференција усмерених на подстицање женског предузетништва, попут конференције „Креативна предузетница“, радионице „Жене у предузетништву“, нишка Иновациона школа и нишка Стартап школа и сл.

Анализом достављених извештаја министарстава о спровођењу препорука које су дате у редовном годишњем извештају Повереника и реализованим активностима уочено је да су поједина министарства достављала извештаје у којима нису адекватно описане све активности од значаја за унапређење равноправности друштвених група које су изложене већем ризику од дискриминације, а које су спроведене током 2023. године, односно током године је много више урађено него што је приказано у појединачним извештајима. Такође, већина извештаја се углавном или претежно односила на праћење напретка у области родне равноправности, док остале области као и друштвене групе нису довољно обрађене, нису достављене информације о измењеним или донетим прописима, реализацији конкретних активности, пројеката и сл. Ови извештаји треба да буду систематични и усмерени на конкретне, спроведене мере и активности, посебно имајући у виду да се извештај Повереника, у складу са законом, подноси Народној скупштини и да подразумева оцену рада органа јавне власти, пружалаца услуга и других лица, као и уочене пропусте и препоруке за њихово отклањање. Имајући у виду наведено, потребно је унапредити извештавање министарстава на начин да се, поред препорука Повереника (у

оквиру којих су наведени органи надлежни за њихову реализацију), обухвате и друге активности спроведене током године које су од значаја за унапређење положаја друштвених група у већем ризику од дискриминације.

Примера ради, током 2023. године, усвојен је Закон о изменама и допунама Закона о планирању и изградњи којим је олакшано остваривање приступачности стамбених зграда, као кључна системска промена у овом домену, али у извештају Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре то није наведено.

Министарство спорта је доставило извештај који се односи искључиво на конкретна мишљења са препорукама и иницијативе Повереника, па је тако наведено да је поступљено по препоруци којом је указано на потребу предузимања мера како би слепи и слабовиди шахисти освајачи медаља на Шаховској олимпијади били равноправни са осталим шахистима, као и у вези будућих измена Закона о спорту на које је указао Повереник, а није уопште известило о својим другим активностима.

Министарство здравља је у свом прилогу навело да се подаци којима располажу односе на 2022. годину и доставило само податке о појединим активностима везаним за пријављене случајеве насиља и рад центара за жртве сексуалног насиља, наводећи да ће подаци за 2023. годину бити обрађени у току текуће године.

Имајући у виду наведено, као и важност извештавања народних посланика о стању у области заштите равноправности, у овом извештају је дата препорука свим министарствима о детаљнијем, свеобухватнијем и систематичнијем извештавању у вези свих предузетих активности чијом реализацијом се утиче на унапређење равноправности свих друштвених група које су у већем ризику од дискриминације.

КЉУЧНИ ПРОБЛЕМИ У ЗАШТИТИ РАВНОПРАВНОСТИ

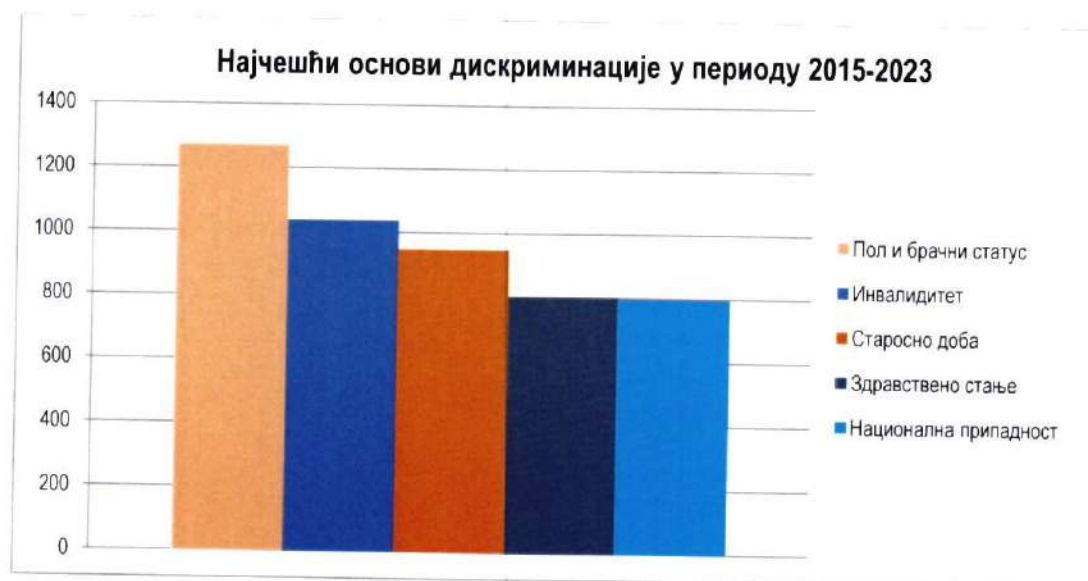
Кључни проблеми у заштити равноправности у овом извештају наведени су на основу свеукупног сагледавања стања у погледу заштите од дискриминације и остваривања равноправности и то пре свега на основу праксе Повереника која обухвата поступања по притужбама и другим обраћањима грађана институцији, као и других активности које реализујемо, попут различитих истраживања, извештаја, анализа, учешћа на скуповима, конференцијама и другим догађајима на којима се расправља о појединим питањима од значаја за постизање напретка у остваривању и заштити људских права. Имајући у виду да ове активности нису апсолутни показатељ присутности дискриминације у друштву, ради потпунијег прегледа стања сагледани су и други доступни извори, пре свега правни и стратешки оквир кроз донета и/или измењена акта на годишњем нивоу, поједине пресуде Европског суда за људска права, али и други извори као што су извештаји и друга акта ЕУ, међународних организација и уговорних тела, извештаји и истраживања домаћих институција и организација. Овакав приступ на годишњем нивоу омогућава шире сагледавање стања у погледу остваривања равноправности грађана, изазова са којима су се сусретали, али и напретка који је постигнут током године, уз давање препорука за даље унапређење стања и побољшање положаја нарочито оних друштвених група које су у већем ризику од дискриминације. Сматрамо да народни посланици у Народној скупштини, као и други државни органи и организације цивилног друштва треба да имају што обухватнији преглед стања у циљу проактивног деловања и предузимања активности на унапређењу равноправности свих грађана и грађанки.

На основу овако сагледаног стања у погледу остваривања равноправности током године, издвојили су се поједини проблеми заједнички у више различитих области,

односно проблеми који погађају више друштвених група или су од ширег утицаја. Они су приказани у наставку текста, док су поједини проблеми везани нарочито за одређене друштвене групе приказани у деловима текста који се односе на поједина лична својства, у оквиру којих су издвојени и неки од уочених помака везаних за ту друштвену групу.

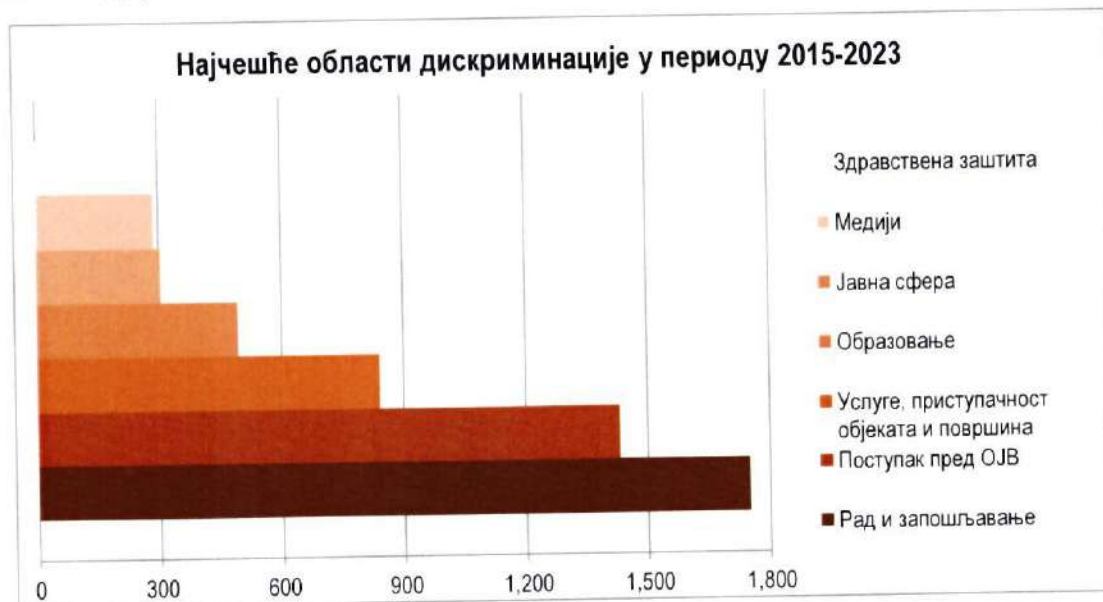
У току 2023. године Поверенику се на различите начине обраћао велики број грађана непосредно, телефоном, електронски и др. Поступано је у више од 3.500 предмета, од којих је поступано по 600 притужби, издато је 660 препорука мера, укупно је издато 57 упозорења и саопштења, обукама је обухваћено преко 750 лица, издато је 1.950 потврда лицима да нису дискриминаторно поступали, дато је 32 мишљења и 20 иницијатива за измену прописа, активно је учествовано на више од 650 различитих скупова, округлих столова, конференција и других скупова, а Повереник је самостално организовао више десетина стручних скупова, конференција и обука.

Током 2023. године грађани су подносили притужбе по основу првих пет личних својстава истих као и претходних година, с тим што је њихов редослед различит. Ради боље прегледности и сагледавања друштвених група које су у већем ризику од дискриминације, дат је преглед најчешћих основа дискриминације у периоду 2015-2023. године у односу на учесталост поднетих притужби. На стање у погледу заступљености дискриминације у друштву утиче низ фактора, међу којима су друштвени и културни контекст у којем живимо, однос друштва према дискриминацији, грађанска свест о неопходности и значају поштовања прописа, као и спремност грађана да пријаве њихово кршење, степен толеранције према различитостима, поверење у рад институција, разумевање дискриминације, као и активности цивилног друштва у заштити људских права и др. Из графикона који следи може се закључити да су дискриминацији највише изложене пре свега жене због пола и/или брачног и породичног статуса (иако има и притужби по овим основима поднетих од стране мушкараца), затим особе са инвалидитетом, дискриминација по основу старосног доба је на трећем месту по учесталости, следи дискриминација на основу здравственог стања и дискриминација по основу националне припадности, која се у највећој мери односи на дискриминацију Рома и Ромкиња.

Када су у питању области друштвених односа, у истом периоду, притужбе су најчешће подношене у области рада и запошљавања, затим у поступку пред органима јавне власти, следи дискриминација приликом пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина, дискриминација у области образовања, након чега следе друге области друштвеног живота.

Током 2023. године највећи број притужби Поверенику поднет је због дискриминације на основу старосног доба, следи дискриминација на основу здравственог стања, инвалидитета, националне припадности или етничког порекла, пола, брачног и породичног статуса, док су остала лична својства наведена од стране грађана била заступљена у мањем броју случајева. Повереник је примио и више притужби по основу неког другог личног својства, што обухвата лична својства која у закону нису експлицитно наведена, а у ову групу спадају притужбе у којима је као основ наведено пребивалиште или припадност групама као што су мигранти, азиланти, тражиоци азила, интерно расељена лица и сл. По учесталости навођења следе притужбе на основу чланства у политичким, синдикалним и другим организацијама, верских или политичких убеђења, осуђиваности, сексуалне оријентације, родног идентитета, имовног стања, боје коже, држављанства, расе, изгледа, рођења и језика.

Дискриминација на основу старосног доба, као први основ по учесталости поднетих притужби током извештајне године, у складу са законом обухвата све старосне групе. У протеклој години поднето је 135 притужби у којима је као лични основ наведено старосно доба, од чега се већина (62%) односила на особе млађе од 18 година. Ове притужбе се најчешће подносе у области образовања и стручног оспособљавања, односно односе се на инклузивно образовање и остваривање одговарајуће подршке. Лица старости између 18 и 65 година притужбе најчешће подносе у области рада и запошљавања, док су старији од 65 година у извештајном периоду поднели нешто мањи број притужби (16%).

Здравствено стање као основ дискриминације у пракси Повереника је и током претходних година било чест основ који су грађани наводили у притужбама, а у 2023. години било је други основ по учесталости навођења у притужбама (поднета је укупно 131 притужба), с тим што се оно као основ дискриминације неретко наводило у

комбинацији са још неким личним својством, најчешће инвалидитетом, старосним добом, сексуалном оријентацијом, родним идентитетом и полом. Грађани су указивали на проблеме са којима се суочавају деца и ученици са незаразним хроничним болестима или ретким болестима, као и на несензибилисаност здравственог особља за рад са неким категоријама пацијената (пре свега оних који живе са ХИВ, особа са инвалидитетом или ретким болестима) и на неприступачност објеката за здравствену заштиту и рехабилитације. Поред тога, грађани су нам се обраћали и у вези са захтевима послодаваца да приликом запошљавања траже уверење о здравственој способности кандидата, не врше распоређивање на одговарајуће радно место у складу са извршеном проценом радне способности, здравственим стањем запосленог, отказом или премештајем на ниже радно место након повратка са породичног одсуства или одсуства са рада ради неге детета, а указивали су и на третман породиља у акушерским клиникама.

Особе са инвалидитетом у Републици Србији, слично као и у другим европским државама, представљају једну од најугроженијих група у свим областима друштвеног живота. Имајући у виду бројност и разноврсност проблема са којима се свакодневно суочавају, распрострањеност стереотипа и предрасуда, као и социјални и економски положај у коме се налазе, у већем ризику су од дискриминације, а неретко су изложене и вишеструкој и интерсекцијској дискриминацији. Као и претходних година, и током 2023. године Поверенику је упућен већи број притужби због неприступачности различитих објеката. Приступачност, како архитектонска тако и информациона и комуникациона, представља један од основних предуслова за равноправно учешће особа са инвалидитетом у свим областима друштвеног живота. Грађани су се обраћали и поводом остваривања права у области рада и запошљавања, права на образовање и остваривање различитих услуга, попут услуге личног пратиоца, али и других услуга пре свега здравствене заштите.

Када се посматра наша пракса у погледу дискриминације на основу националне припадности или етничког порекла, и ове као и претходних година највише притужби су поднели припадници ромске националне мањине (55%), а притужбе су подносили и припадници албанске, бошњачке, македонске и словачке националне мањине. Велики број притужби по основу припадности ромској националној мањини указује на преовлађујуће ставове, социјалну дистанцу, стереотипе и предрасуде са којима се Роми и Ромкиње суочавају. Негативни ставови и предрасуде према Ромима се често понављају, испољавајући се у различитим локалним срединама, кроз графите на зидовима и преко друштвених мрежа, а притужбе се односе и на вређање и омаловажавање, онемогућавање пружања појединих услуга и др. Укључивање Рома у образовање у неким случајевима доводи до формирања сегрегисаних одељења и школа, посебно када су школе у близини ромских насеља. Дискриминација Рома није ретка ни када је у питању запошљавање што додатно отежава њихов и иначе неповољан економски положај, а обраћања се односе и на проблеме становника нестандардних насеља. Оснаживање и јачање капацитета ромске заједнице, деконструкција стереотипа и предрасуда о Ромима, изградња капацитета локалних самоуправа, уз додатне едукације запослених у свим системима, успостављање интегрисаних услуга социјалне и здравствене заштите, образовања и др, уз обезбеђивање адекватних услова за становање, а кроз мултисекторску сарадњу и контакте са организацијама цивилног друштва које се баве унапређењем положаја националних мањина, може бити пут којим

би се унапредио положај пре свега припадника ромске мањине али и свих грађана Републике Србије.

Током 2023. године настављени су трендови из претходних година у погледу учесталости притужби и обраћања грађана у којима је пол навођен као лично својство (57 притужби). Такође, током године Поверенику је поднета и 41 притужба по основу брачног и породичног статуса као личног својства. Имајући у виду да су притужбе по ова два основа најчешће подносиле жене, као и да се у великом броју случајева ради о дискриминацији по оба лична својства, ова два основа су у извештају обрађена заједно. Највећи број обраћања односио се на дискриминацију жена у вези са порођајем, материнством и негом детета. Грађани су указивали на проблеме у остваривању родитељског права, омаловажавање и увреде на родној основи, увредљиве и сексистичке садржаје у јавном простору и медијима. У посебно осетљивом положају су жене које су изложене вишеструкој дискриминацији, најчешће по основу пола и инвалидитета, брачног и породичног статуса, националне припадности пре свега ромске, старости, сексуалне оријентације, здравственог стања, као и жене из руралних или удаљених подручја. Ове групе жена неретко су изложене и специфичним облицима насиља, а готово увек су у неповољнијем положају не само у односу на мушкарце него и у односу на жене у општој популацији.

Европа и свет се и даље суочавају са једном од највећих глобалних и регионалних мигрантско – избегличких криза у последњих неколико година. Велики број људи из године у годину је из разних разлога приморан да напусти своје домове, услед ратова, насиља, прогона, кршења људских права и других невоља. Поверенику се ради заштите од дискриминације обраћа мали број лица која припадају овим категоријама, иако су суочени са проблемима, неретко живе у лошим условима, изложени кријумчарењу, трговини људима и другим облицима недозвољеног понашања. Како би се положај ове групе могао поправити неопходна је и добра информисаност локалног становништва и запослених у различитим секторима, као и одговоран приступ медија према проблемима миграната, којима треба приступити без сензационализма и подстицања страха, али уз озбиљно сагледавање безбедносних ризика који су свакако неизоставан сегмент овог глобалног питања. Такође, локално становништво мора бити заштићено од било које врсте насиља и/или криминала које врше мигранти, који нису заштићени нити ослобођени од одговорности за кривична дела због свог статуса.

Последњих година уочава се и чешће обраћање због дискриминације на основу чланства у политичким, синдикалним и другим организацијама, у највећем броју случајева у области рада и запошљавања. Према пракси Повереника, код притужби по овом основу подносиоци најчешће сматрају да су стављени у неоправдано неповољнији положај јер су чланови, односно нису чланови одређеног синдиката или политичке партије, те да им је из тог разлога ускраћено неко право. Такође у појединим случајевима грађани су наводили да не могу да се запосле јер нису политички активни и не припадају ниједној странци, или су чланови странке која није владајућа, те да због свог различитог става или мишљења нису добродошли. Није редак случај да у својим обраћањима грађани наводе да желе да остану анонимни, да их је страх од последица пријављивања, или да не могу да докажу да су дискриминисани на основу овог личног својства јер и када постоје, сведоци не желе да сведоче.

У претходној години настављен је тренд мањег броја притужби на основу сексуалне оријентације и родног идентитета као личних својстава (17 на основу сексуалне оријентације и 12 на основу родног идентитета). Неке од притужби су се односиле на дискриминацију по оба ова основа. У притужбама је указивано на дискриминаторан говор, насиље, упис промене имена и ознаке пола у матичне књиге и лична документа, проблеме у области рада и запошљавања и др. Ове године је у Београду у септембру 2023. године одржана Прајд шетња која је протекла без инцидената. Међутим, припадници ЛГБТИ+ заједнице се и даље суочавају са бројним предрасудама и стереотипима, а медији често извештавањем оснажују овакве ставове, због чега је и страх од виктимизације велик, па немали број случајева дискриминације па и насиља остаје непријављен.

Мали број притужби по основу имовног стања не одражава реални положај сиромашних грађана. Треба имати у виду да социоекономски угрожена лица нису хомогена група, да ту групу чине лица различитог старосног доба, националне или етничке припадности, различитог здравственог, имовног стања, брачног или породичног статуса, верских и политичких убеђења и сл. те да се Поверенику обраћају и по тим основима, наводећи их као претежне разлоге због којих сматрају да су неједнако третирани. Пракса је, као и претходних година, показала да притужбе по основу имовног стања углавном подносе физичка лица и то у области социјалне заштите или у поступцима пред органима јавне власти, нпр. остваривања права на једнократну помоћ и друга социјална давања или због искључивања електричне енергије, репрограма комуналних дугова, ваучера за летовање и др. У већем броју притужби се није радило о повреди права из Закона о забрани дискриминације, али свакако се ради о бројним неправдама и тешком положају грађана као и немогућности да у неким случајевима задовоље основне животне потребе.

Повереник је током године успоставио сарадњу са више удружења која се баве заштитом бивше осуђених лица и посветио пажњу бројним проблемима са којима се ова лица суочавају посебно у процесу укључивања у друштвену заједницу, пре свега када је у питању област рада и запошљавања. Због тога смо, између осталог, упутили препоруку мера Националној служби за запошљавање да се изврши процена стања на евиденцији у погледу бивше осуђених незапослених лица и до сада предузиманих мера на подстицању њиховог запошљавања, као и да се интензивира укључивање бивше осуђених као теже запошљивих лица у мере активне политике запошљавања.

Пракса Повереника указује и на друге основе дискриминације, попут дискриминације на основу места рођења као личног својства, изгледа, боје коже и др. Детаљнији приказ стања по свим основима дискриминације дат је у даљем тексту овог извештаја.

За друштвени и економски развој и побољшање квалитета живота свих грађана од значаја је разумевање појма и суштине људских права и механизма њихове заштите, уз висок ниво информисаности и свести грађана, као и стварање друштвене климе и културе у којима се дискриминација осуђује, а равноправност поштује и подржава. Неопходна је и пуна примена антидискриминационог правног оквира од стране свих органа јавне власти, праћење међународне и домаће праксе и политика, као и ефикасно функционисање свих механизма за заштиту од дискриминације, како Повереника тако и судова. Владавина права, пуна заштита људских права и ефикасне институције треба да прати улагање у инфраструктуру, повећање инвестиција, развој економије, раст плата и запошљавање, како бисмо успешно наставили даљи укупни развој друштва. Без

владавине права која подразумева јаке и независне институције, посебно правосуђе, нема ни даљег развоја стабилне економије нити дугорочног развитка друштва у коме сви грађани уживају једнаку заштиту пред законом и у коме постоји значајан ниво друштвене кохезије.

Чести изборни циклуси доводе до „паузе“ у раду законодавне и извршне власти у пуном капацитету у Републици Србији, што се одразило и на број усвојених прописа и донетих стратешких докумената током године, имајући у виду расписане ванредне парламентарне и изборе у одређеном броју локалних самоуправа. У току 2023. године, између осталог, усвојени су: Закон о изменама и допунама Закона о финансијској подршци породици са децом; више закона из образовања (основе система, дуално, предшколско, средње и др); прописи из области здравствене заштите; Закон о изменама и допунама Закона о националном оквиру квалификација Републике Србије; Закон о изменама и допунама закона о планирању и изградњи; Закон о информационој безбедности и др. Влада је у току 2023. године донела Стратегију активног и здравог старења у Републици Србији за период од 2024-2030. године, Стратегију за развој малих и средњих предузећа за период од 2023. до 2027. године са припадајућим акционим планом, Стратегију заштите података о личности за период од 2023. до 2030. године, Акциони план за спровођење Стратегије развоја дигиталних вештина у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године, у периоду 2023-2024. године, Акциони план за спровођење за период од 2021. до 2023. године, за спровођење Стратегије развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године, Акциони план за период од 2023. до 2025. године за спровођење Стратегије за младе у Републици Србији за период од 2023. до 2030. године и др.

Међутим, иако је важење неких стратешких докумената и/или акционих планова истекло ранијих година, Влада није поступила по препорукама Повереника из ранијих извештаја и није донела стратешка документа и акционе планове који би требало да регулишу, између осталог, правац развоја образовања одраслих, друштвено одговорно пословање, акциони план за спровођење Резолуције 1325 Савета безбедности УН – Жене, мир и безбедност, акциони план за унапређење положаја националних мањина и др. Доношење ових стратешких докумената и развој акционих планова неопходно је како би се успоставио оквир деловања, или осигурао континуитет у спровођењу мера и активности.

Повереник је током године надлежним органима упутио више иницијатива за измене и допуне појединих прописа, што би, како је у свакој иницијативи експлицитно и појашњено, водило ка унапређењу положаја одређених друштвених група. Тако су, примера ради, Министарству грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре упућене иницијативе које се односе на приступачност, односно измене одговарајућих чланова Закона о планирању и изградњи, као и да се приступи изради системског дугорочног плана на националном нивоу за отклањање архитектонских баријера и унапређење приступачности на свим објектима у јавној употреби и јавним површинама, о чему ће бити више речи. Иницијатива за омогућавање приступачности на стамбеним зградама је прихваћена чиме је олакшано обезбеђивање услова за становање, као важан сегмент квалитетног живота свих грађана.

Такође, Повереник је Министарству здравља упутио иницијативу за што хитније стављање у процедуру измена и допуна Закона о пресађивању људских органа и Закона

о људским ћелијама и ткивима којима би се уредили услови и поступак пресађивања људских органа и ткива са умрлих лица, имајући у виду да су одређене одредбе ових прописа проглашене неуставним, а због чега су „све трансплантације обустављене“ од 25. новембра 2021. године (када је објављена одлука Уставног суда).

Пракса Повереника у вези са поступањем надлежних органа када су у питању иницијативе указује да већина органа извршне власти одмах предузима мере и активности док мањи број, претпостављамо из различитих разлога, па и неразумевања значаја поштовања владавине права, правне природе аката независних институција и њихове корективне улоге, на упућене иницијативе не реагује или дужи временски период не приступа измени прописа, односно не предузима мере.

Само доследна примена правног и стратешког оквира, одговорност за примену прописа и стална едукација воде ка унапређењу положаја појединих друштвених група. Током 2023. године информисање грађана, запослених у јавним службама и представника цивилног сектора за препознавање дискриминације, реаговање на неравноправно поступање и образовање о људским правима било је један од приоритета Повереника. Обукама на ове теме и тренинзима током године обухваћено је више од 750 учесника из различитих сектора, а заинтересованост за едукације је и даље на врло високом нивоу, због чега ће реализација ових активности и даље бити један од приоритета институције. Како би се могло одговорити на све захтеве за различитим едукацијама у вези са заштитом од дискриминације и унапређивањем равноправности, и тиме утицати на ојачавање квалитативних капацитета пре свега служби чији је рад усмерен ка побољшању положаја грађана, али и других субјеката, неопходно је пре све ојачати капацитете Повереника.

ВАЖНО !

Повереник је у претходном периоду у континуитету указивао на ограничене кадровске капацитете институције и чињеницу да се број запослених годинама није мењао, уз истовремено изузетно велико интересовање и исказану потребу готово свих структура (од органа јавне власти свих нивоа до удружења грађана) за остваривање начела забране дискриминације у свим аспектима друштвеног живота и подизање капацитета различитих актера у том смислу, због чега се постављало питање реалних могућности за вршење свих надлежности у потребном обиму.

Правилником о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места, у Стручној служби Повереника систематизовано је укупно 60 државних службеника и намештеника. У току 2023. године Повереник је добио сагласност Народне скупштине за заснивање радног односа на неодређено време са седам нових лица. На крају 2023. године у Стручној служби Повереника запослено је 40 државних службеника и намештеника на неодређено време, а попуњеност систематизованих радних места износи 66,67%, односно укупно 40 запослених.

Без обзира на нова запошљавања, кадровски капацитет Стручне службе Повереника је и даље недовољан. Посебно треба истаћи да је Законом о изменама и допунама Закона о забрани дискриминације из 2021. године Поверенику додата потпуно нова надлежност која се односи на успостављање и вођење евиденције о заштити од дискриминације коју је немогуће спровести без повећања кадровских капацитета, тако да је неопходно и даље континуирано попуњавање слободних радних места, што је подржано и ранијим закључцима Народне скупштине, као и Акционим планом за поглавље 23 и другим релевантним документима.

У складу са Законом о изменама и допунама Закона о забрани дискриминације⁷⁸, установљена нова надлежност Повереника се односи на вођење евиденције о заштити од дискриминације, према којој су судови дужни да за претходну годину, а најкасније до 31. марта текуће године, доставе Поверенику анонимизоване одлуке из ове области, а министар надлежан за област правосуђа је овлашћен да у року од шест месеци од дана ступања на снагу закона донесе подзаконски акт којим ће прописати начин вођења евиденције судова и начин њиховог достављања Поверенику. Овај подзаконски акт није донет иако је рок истекао, на шта смо и раније више пута указивали Министарству правде (дописима бр. 011-00-38/2021-02 од 24.11.2021. године и 021-01-01364/2022-02 од 15.12.2022. године). Током 2023. године поново смо се обратили Министарству правде указујући на потребу уређивања ове евиденције, односно на обавезу достављање пресуда и одлука судова у складу са законом. С обзиром да је рок за доношење подзаконског акта истекао 2021. године, затражено је обавештење у којој је фази израда овог акта, на шта је Министарство правде одговорило да је у току израда новог Судског пословника којим ће бити уређено питање подзаконског акта.⁷⁹ До тренутка израде овог извештаја, немамо информације у којој је фази израда правилника.

Грађани у највећој мери своја права остварују на територији локалне самоуправе. Међутим, неретко се дешава да се због неразумевања па и незнања стратешких праваца у појединим областима не образују одговарајућа тела, не креирају се адекватне мере у односу на потребе и ефекте на конкретном подручју, не достављају се одговарајући извештаји или се на локалном нивоу не приступа системски решавању проблема појединих друштвених група нити унапређењу њиховог положаја. Такође, из обраћања грађана може се закључити да им је остваривање права и услуга у неким случајевима онемогућено или отежано услед недовољних капацитета појединих служби.

Тако је, примера ради, Државна ревизорска институција⁸⁰ спровела ревизију сврсисходности успостављања родно одговорног буџетирања (РОБ) у Републици Србији и у закључцима свог извештаја, између осталог, навела да је на нивоу АП Војводине информациони систем унапређен, али да су подаци о примени на локалном нивоу непотпуни и да се знатно касније кренуло са применом РОБ, да значајан број локалних самоуправа још не примењује РОБ, као и да немају довољно изграђене капацитете за родно одговорно планирање и буџетирање. Такође, у овом извештају је наведено и да постоји простор за додатну едукацију пре свега лица задужених за родну равноправност и успостављених тела за родну равноправност око доступних алата који им у значајној мери могу олакшати разумевање захтева из области родне равноправности и родно одговорног буџетирања. У извештају су дате препоруке у циљу доследне примене РОБ-а и омогућавања стварања друштва у којем све грађанке и грађани могу да остваре сва своја права.

Наведено поврћују и налази истраживања Повереника Однос представника органа јавне власти према дискриминацији у Србији⁸¹ према којима трећина испитаних представника органа јавне власти (32,5%) не зна да ли је дискриминација забрањена у Србији, што је значајан пад у односу на претходно истраживање из 2018. године (15,3%). Такође,

⁷⁸ „Сл. гласник РС“, број 52/21

⁷⁹ Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/1115-23-inicijativa-ministarstvu-pravde/>

⁸⁰ Извештај о ревизији сврсисходности пословања - Успостављање родно одговорног буџетирања у Републици Србији, Државна ревизорска институција, 2023, доступно на: <https://www.dri.rs/storage/newaudits/2023-2-SV%20Uspostavljanje%20rodno%20odgovornoq%20budzetiranja%20u%20RS.pdf>

⁸¹ Однос представника органа јавне власти према дискриминацији у Србији, ПЗР

результати су показали да испитаници сматрају да је дискриминација у Србији најмање присутна у области здравства (11%) и поступцима пред органима јавне власти (13%), што илуструје одсуство саморефлексије и разумевања поступака који доводе до дискриминације.

Повереник већ годинама указује на неопходност унапређивања квантитативних и квалитативних капацитета нарочито – инспекцијских органа, органа социјалне, здравствене, дечије заштите, образовања, служби бесплатне правне помоћи, полиције и других како би могли правовремено и адекватно да одговоре на потребе грађана.

Такође, пракса институције показује да су неке од процедура за остваривање права компликоване, и да неразумевање ових процедура код грађана изазива осећај искључености, неприпадања, фрустрације, дискриминације и неправде, што води ка губитку поверења у државу и њене представнике. Ово су само неки од разлога због којих је потребно континуирано радити на поједностављивању процедура за остваривање права (смањивањем броја потребних докумената, убрзавањем процедура, појашњавањем начина и сл), уз вршење редовне контроле поштовања и примене свих прописа и јачање инспекцијских и контролних органа. На осавремењавању и олакшавању процедура се интензивно ради последњих година, па је један од циљева управе да се пословање са шалтера у потпуности преоријентише на систем електронске управе и тако убрза, модернизује и потпуно дигитализује. Према јавно доступним подацима портал еУправа Републике Србије, као јединствени еШалтер за услуге државних органа, бележи два милиона корисника, што омогућава лакшу и бржу комуникацију са јавном управом путем интернета, коришћењем рачунара или паметних телефона. Треба међутим имати у виду да нису сви грађани у могућности да користе услуге на овај начин, један број грађана је старији и није упознат са коришћењем савремених ИКТ алата, питање је покривености мреже, поседовања одговарајућих апарата (паметног телефона или рачунара) и др, због чега је овим питањима потребно посветити посебну пажњу.

О квантитативним и квалитативним капацитетима појединих система говори и *Извештај о ревизији сврсисходности пословања – Ефикасност у раду центара за социјални рад у пружању социјалне и породично-правне заштите*⁸² Државне ревизорске институције, у коме је, између осталог, наведено да у Републици Србији постоји 141 центар за социјални рад, а јавно доступни подаци показују да постојећи ресурси у овој области нису адекватни како би пружили ефикасну социјалну и породично-правну заштиту. Утврђено је да је број корисника на активној евиденцији центара за социјални рад у периоду 2020–2022. године варирао и да је у просеку било око 584 хиљаде. У овом извештају је указано да у протеклим годинама нису остварени значајни резултати код унапређења система социјалне и породично-правне заштите, ојачавања капацитета центара, обезбеђивања континуираног усавршавања запослених и унапређења организације и управљања у центрима за социјални рад, да би се на адекватан начин сагледали и решавали проблеми и потребе корисника. Препоруке из овог извештаја, између осталог, обухватају и препоруке Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања да детаљно преиспита постојећи норматив кадрова и успостави критеријуме који ће бити засновани на реалним потребама центара, као и да преиспита

⁸² *Извештај о ревизији сврсисходности пословања – Ефикасност у раду центара за социјални рад у пружању социјалне и породично-правне заштите*, доступно на: <https://www.dri.rs/storage/newaudits/2023-3-SV%20Efikasnost%20rada%20CSR%20u%20pruzanju%20socijalne%20i%20porodicno-pravne%20zastite.pdf>

и унапреди стандарде акредитације програма обуке за стручне раднике и стручне сараднике у социјалној заштити, како би се обезбедила адекватна подршка запосленима у центрима за социјални рад. У ревизији је утврђено да, у периоду 2020 - 2022. године, у просеку осам центара за социјални рад није имало ниједног запосленог социјалног радника, 21 центар је радио без правника, 17 центара без психолога, а 57 без иједног педагога.⁸³ Такође, овим извештајем је центрима за социјални рад између осталог дата препорука да на основу анализа потреба центра и радног места на које је стручни радник распоређен сачине и прате План стручног усавршавања, у циљу обезбеђивања континуираног унапређења професионалних компетенција стручних радника.

Овакво стање свакако утиче на недостатак услуга социјалне заштите, како у погледу обима тако и врсте услуга, њихове доступности и континуитета. У *Извештају о услугама социјалне заштите на локалном нивоу које пружају лиценцирани пружаоци услуга у 2022. години*⁸⁴, између осталог је наведено да је у 2022. години укупно 313 лиценцираних пружалаца услуга али да је услуге социјалне заштите пружао 261 пружалац. У систему су најзаступљеније дневне услуге у заједници, у оквиру којих је најразвијенија услуга помоћ у кући, али и даље постоје општине у којима ова услуга није успостављена. Први дневни боравак за одрасле и старије особе којима је потребан целодневни надзор и подршка отпочео је са радом 2020. године и до данас је једини лиценциран, наведено је у овом извештају, као и да услуге дневног боравака за децу и младе у сукобу са законом, родитељима, школом или заједницом пружају свега три лиценцирана пружаоца, што није довољно за пружање подршке и заштите ове рањиве циљне групе. Слична је ситуација и са услугом свратиште, сва три свратишта раде на две општине само у Београду и тај број годинама стагнира. Услуге подршке за самосталан живот- становање уз подршку и персонална асистенција нису довољно заступљене у систему социјалне заштите, наведено је у овом извештају, као и да иако број лиценцираних пружалаца услуга расте, повећава се број пружалаца који не пружају услугу у континуитету, односно услед различитих разлога имају прекиде у пружању услуге. Распрострањеност услуга континуирано расте па су у 2022. години услуге присутне у 151 или 93,8% општина у Србији, што је за четири више него у претходној години, док у 10 општина није присутан ни један лиценциран пружалац услуга.

Поред тога, у једном броју случајева не постоји сарадња између локалних самоуправа када особе са инвалидитетом којима је утврђена потреба за услугом личног пратиоца или персоналне асистенције пребивају на једној територији, а примера ради похађају школу, живе у дому ученика или студирају или раде у другој јединици локалне самоуправе. Пракса је показала да у таквим ситуацијама особи са инвалидитетом практично бива ускраћена услуга јер у складу са одлукама о социјалној заштити ниједна локална самоуправа није надлежна за пружање услуге. Поједине локалне самоуправе су као услове за остваривање права и услуга на територији те јединице локалне самоуправе прописале пријаву пребивалишта и коришћење услуге на својој територији, а поједине као додатни услов траже и да пријава пребивалишта буде у одређеном временском трајању. Локалне самоуправе наводе да су спремне да пружају услугу али

⁸³ Извештај о ревизији сврсисходности пословања – Ефикасност у раду центара за социјални рад у пружању социјалне и породично-правне заштите, стр. 26

⁸⁴ *Извештај о услугама социјалне заштите на локалном нивоу које пружају лиценцирани пружаоци услуга у 2022. години*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, децембар 2023, доступно на: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2638/izvestaj-o-uslugama-socijalne-zastite-na-lokalnom-nivou-koje-pruzaju-licencirani-pruzaoци-usluga-u-2022.pdf>

да би им поступање битно олакшала инструкција надлежног министарства како да постане у оваквим случајевима са појашњењем која би јединица локалне самоуправе у тој ситуацији била надлежна. Имајући у виду овакво стање ствари, Повереник је почетком 2024. године упутио препоруку мера Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у циљу системског решавања оваквих ситуација.

Из наведених података и примера из праксе Повереника произлази да лица која не могу да остваре одређене услуге уопште или не могу да их остваре у континуитету, не могу да се интегришу у друштво, односно да се школују, запошљавају и сл. Оваква ситуација доводи до неједнаког положаја, односно дискриминације тих лица, по основу различитих личних својстава, попут инвалидитета, старосног доба, здравственог стања и сл.

У циљу унапређења пружања услуга социјалне заштите, Повереник је 2022. године Министарству финансија поднео *Иницијативу за измену члана 136. став 1. Правилника о порезу на додату вредност* у правцу ослобођења од плаћања пореза на додату вредност свих лиценцираних пружалаца услуга социјалне заштите. Овај правилник је измењен тако да почев од 1. фебруара 2023. године пореско ослобођење без права на одбитак претходног пореза за промет, поред установа социјалне заштите, могу да остваре и сва друга лица која пружају услуге социјалног старања и заштите, дечје заштите и заштите младих, под условима да су регистровани за обављање тих делатности и да поседују одобрење надлежног органа, у складу са прописима који уређују социјалну заштиту.

Поред обима, доступности и континуитета у пружању услуга социјалне заштите, од великог утицаја на положај грађана, квалитет живота и поштовање људских права има и доступност здравствене заштите, што се нарочито показало за време здравствене кризе изазване корона вирусом. Иако је највећи удар ове кризе превазиђен, неки проблеми су остали и даље видљиви, о чему говори и чињеница да је дискриминација на основу здравственог стања била доминантан облик дискриминације претходне две године, док је ове године трећи основ по учесталости притужби упућених Поверенику. Евидентан је и даљи недостатак истовременог пружања услуга социјалне и здравствене заштите (члан 60. Закона о социјалној заштити), као и међусекторског деловања ових система, али и установа образовања, запошљавања, полиције, правосудних и других државних органа, органа јединица локалне самоуправе и организација цивилног друштва, ради постизања најоптималнијих резултата у погледу остваривања права а тиме и у погледу унапређења положаја грађана.

2023. годину обележили су бројни случајеви насиља, како родно заснованог и породичног посебно када су у питању жене, тако и вршњачког када су у питању деца. Потребно је имати у виду да корен насиља лежи у неједнаком положају, предрасудама и стереотипима према одређеним друштвеним групама, односно дискриминацији као негативној друштвеној појави. Повереник континуирано указује на везу између дискриминације и различитих облика насиља.

У *Извештају о раду центара за социјални рад*⁸⁵ је између осталог наведено да је у периоду од 2013. до 2018. године пораст пријава насиља најизраженији, након чега је наступио тренд мањег интензитета. Према старосној структури жртве, континуирано

⁸⁵ *Извештај о раду центара за социјални рад*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, децембар 2023, доступно на: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2572/izvestaj-o-radu-csr-u-2022-godini.pdf>

највећи број пријава насиља се односи на одрасле кориснике, а најмањи на младе. У односу на полну структуру највећи број пријава насиља односи се на особе женског пола у свим старосним категоријама: код деце 51%, код младих 73,2%, код одраслих 73,8%, а код жена старијих од 65 година 63,8%. У односу на врсту насиља, физичко и емоционално или психичко насиље доминирају у последњих десет година. Психичко насиље показује највећи пораст и у последње три године, у 2022. години удео психичког облика насиља је 49%, а физичког 42,6%.

Фемцид је један од најдрастичнијих облика родно заснованог насиља. У Србији је у 2023. години, према подацима из медија, убијено 28 жена. Подсећања ради, Повереник је подржао иницијативу за успостављање националног контролног механизма за праћење случајева фемцида упућену Народној скупштини. Међутим, тај механизам још увек није успостављен, иако је предвиђен Стратегијом за борбу против насиља над женама. Родно засновано насиље захтева стално сагледавање стања и хитно реаговање одговарајућим мерама у систему заштите и превенције. Повереник је упутио неколико иницијатива за измене кривичног законодавства у погледу дефиниције сексуалног насиља засноване на концепту непостојања пристанка, као и прописивањем посебног дела због злоупотребе и објављивања снимака полно експлицитног садржаја, али и увођењем обавезе да надлежни органи увек и у свим случајевима обавесте жртву родно заснованог и породичног насиља о отпуштању осуђеног или његовом бекству из затвора.

Како би се скренула пажња на различите облике насиља и слабији економски положај жена услед недостатка имовине, мање стопе запослености и нижих зарада, што узрокује економску зависност жена од партнера или чланова породице и повећава ризик од дискриминације, Повереник је током године израдио водич „Право на наследство – једнако за све“ и организовао националну конференцију на којој се расправљало о имовинским правима жена.

Протеклу годину су обележили и чести случајеви вршњачког насиља. Јавност су посебно узнемирила вишеструка убиства у ООШ „Владислав Рибникар“, Малом Пожаревцу и Дубони. Размере ових трагедија су несагледиве а готово је немогуће сагледати дубину и последице трауме породица убијених, повређених, као и оних који су непосредно били сведоци ових догађаја.

Вршњачко насиље је проблем са којим се удружено морају борити све институције система - образовне, социјалне, здравствене и правосудне, али и невладине организације и родитељи. Решавање овог проблема је један од највећих изазова за наредни период, без обзира да ли се ради о физичком, вербалном, дигиталном или неком другом облику насиља, при чему је од изузетног значаја како ефикасност различитих система, тако и њихова међусобна сарадња и одговорност.

Повереник је током године одржао низ радионица под називом „Превенција вршњачког насиља у стварном и виртуелном окружењу“ у основним школама, организоване су и Живе библиотеке по образовним установама, вршњачка едукација у оквиру Панела младих и др. У циљу подизања свести о проблему вршњачког насиља, протекле године чланови и чланице Панела младих Повереника су, у оквиру „Bodyright“ кампање, похађали тренинге за вршњачке едукаторе на тему заштите од дискриминације и различитих облика насиља, нарочито оног почињеног посредством савремених

технологија, након чега су одржали низ вршњачких едукација намењених средњошколцима у више градова (Крагујевац, Врање, Бујановац, Инђија, Нови Сад и Београд).

За сагледавање стања и положаја становништва, као и планирање и креирање политика заснованих на подацима, од великог значаја су статистички подаци које прикупља и публикује Републички завод за статистику. Резултати *Пописа становништва, домаћинства и станова 2022. године*⁸⁶ потврђују да демографску слику наше земље карактерише демографско старење и висока просечна старост становништва као резултат крупних промена које су се дешавале у старосној структури у 20. веку, проузрокованих првенствено дугогодишњим опадањем стопе фертилитета, висином стопе морталитета, као и миграционим кретањима. Према резултатима овог пописа, у Републици Србији живи око 7% мање становника у односу на 2011. годину када је реализован претходни попис. Смањење броја становника забележено је у свим регионима (око 10%), осим у Београдском, где је број становника повећан за око 1,6%. Ефекти смањења броја становника су бројни, а економски ефекти овакве ситуације превазилазе негативне ефекте старења становништва јер се негативно одражавају на тржиште рада и нарочито поједине секторе привреде у регионима који су погођени депопулацијом. О свим демографским подацима је потребно водити рачуна када су у питању положај и права појединих група становништва које су у већој мери у ризику од дискриминације. Проблем је посебно видљив у односу на старије становништво које све више стари, неретко живи у самачким домаћинствима, са недовољним приходима, са потешкоћама у остваривању права и услуга подршке.

Повереник је и током 2023. године наставио да спроводи активности у циљу адекватног одговора на проблем дискриминације на основу старосног доба и суштинског разумевања особености старије популације, предрасуда и стереотипа који се везују за старије и године старости уопште. Тако је и тема овогодишње седме регионалне конференције институција за равноправност Југоисточне Европе коју смо организовали у склопу редовне годишње конференције, била „Дискриминација старијих особа – еџизам“. Конференција је окупила представнике институција за равноправност из Хрватске, Црне Горе, Северне Македоније, Босне и Херцеговине, Албаније и Словеније, као и представнике међународних организација, научних институција и невладиног сектора.

Закључци са 7. регионалне конференције институција за равноправност Југоисточне Европе, произашли из констатације о сличној ситуацији у свим земљама региона у погледу неповољне демографске структуре, изазова и проблема са којима се суочавају старији грађани, због чега је:

- неопходно учешће свих друштвених актера на свим нивоима у решавање изазова са којима се наша друштва суочавају – од система пензијско инвалидског осигурања, социјалне и здравствене заштите, подршке финансијској сигурности у старости и других, до обезбеђивања одговарајуће инфраструктуре и приступачности како у градским тако и у сеоским срединама, како би се одговорило на нарастајуће потребе старијих грађана и обезбедио самосталан живот;
- приликом креирања конкретних решења пре свега у области социјалне и здравствене заштите потребно је користити могућности савремене технологије и уводити мобилне и иновативне услуге које одговарају на специфичне потребе старијих грађана, као што су телеасистенција и

⁸⁶Попис становништва, домаћинства и станова 2022, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Html/G20221350.html>

саветовање путем телефона, услуге повременог и привременог смештаја и сл. Посебну пажњу обратити на начин оспособљавања старијих грађана за употребу савремених информационих и комуникационих технологија, са акцентом на безбедност на интернету;

- неопходно укључивање старијих у све друштвене токове, образовне и културне процесе као и процесе доношења одлука посебно на нивоу локалних заједница, уз укључивање и јачање капацитета организација цивилног друштва и међусекторску сарадњу, како би се све генерације упознале са новим начином старења и имале активни приступ старости и животу у старијем животном добу, али и како би се капацитети и искуства старијих препознали и користили;
- борба против свих облика дискриминације на основу старосног доба, било да су у питању старији грађани, деца или млади, они који живе у руралним подручјима, са инвалидитетом или здравственим проблемима, припадници националних мањина или етничких заједница, жртве насиља или деца чији су родитељи на издржавању казне затвора - задатак је који стоји пред свим друштвеним актерима, уз перманентни рад на унапређивању равноправности и едукацији свих о појму и облицима дискриминације као и механизмима заштите. Када су старији у фокусу, од значаја је препознавање хетерогености ове друштвене групе како би се могло одговорити на различите потребе, у зависности од пола, година живота, капацитета и других фактора;
- тела за равноправност у овом процесу имају значајну улогу, не само деловањем у појединачним случајевима, него и указивањем на конкретне проблеме и начине њиховог решавања, а на основу својих искустава и праксе. Указивање на случајеве интерсекцијске и вишеструке дискриминације и њихово препознавање је значајно за креирање јавних политика у којима нема „невидљивих“ и „заборављених“, са циљем спречавања институционалне и структуралне дискриминације;
- спровести заједничко (регионално) истраживање о положају старијих на институционалном смештају са посебним акцентом на случајеве дискриминације, са циљем сагледавања стања и потреба старијих као и даљег утицаја на креирање политика заснованих на подацима, као и начина за заједничко аплицирање за међународна донаторска средства.

Изазови депопулације, поред старијих грађана, такође утичу и на децу и њихова права, особе са инвалидитетом, хроничне болеснике и оболеле од ретких болести, Роме и Ромкиње, лица која живе у удаљеним или руралним подручјима и др. Ова лица долазе у ситуацију да не могу да остваре права на поједине услуге социјалне и здравствене заштите због тога што се услуге не организују у мање насељеним подручјима, нема одговарајућег кадра, односно могућности за запошљавање стручних лица, није организован превоз до већих центара и сл. Проблем су и предшколске установе и школе, имајући у виду да је све мањи број ученика у појединим насељима, у којима се због депопулације одељења или школе гасе. На предвиђене мере популационе политике се издвајају прилично велика средства, док се истовремено за неопходне услуге подршке породици издвајају значајно мања средства. У готово свим већим градовима евидентан је недостатак места за децу у државним вртићима, који се надомешћује у приватним вртићима, иако услови и цене нису исти. Несумњиво је да оваква демографска структура захтева различите врсте интервенција у више домена, од мера популационе политике, до обезбеђивања инфраструктуре, превоза од и до удаљених и мање настањених подручја, запошљавања и тиме задржавања младих, обезбеђивања свих услуга у складу са потребама становништва и сл.

Повереник је у више наврата, још од 2017. године, указивао да поједине одредбе Закона о финансијској подршци породици са децом треба изменити о чему је било више речи у претходном делу текста. У 2023. години овај закон је измењен у складу са одлуком Уставног суда, међутим и даље треба радити на унапређењу овог прописа, како би се жене које самостално обављају делатност, жене пољопривреднице или оне које раде на основу уговора ван радног односа у потпуности изједначиле са запосленим женама код послодавца када одсуствују са рада у вези са рођењем детета. Наиме, женама које су запослене код послодавца уплаћује се накнада зараде која обухвата и уплаћене доприносе док то није случај са женама које самостално обављају делатност, као ни женама које су пољопривреднице или обављају рад на основу уговора ван радног односа. Повереник је у својим иницијативама указивао да је неопходна измена и усаглашавање више закона (Закона о здравственом осигурању, Закона о доприносима за обавезно социјално осигурање, Законом о привредним друштвима, Закон о порезу на доходак грађана, Закона о пензијском и инвалидском осигурању, Закона о раду) са овим законом. Такође, важно је истаћи да је на самом почетку 2024. године (18. јануара) Уставни суд донео одлуку којом је утврђена неуставност још једне одредбе (члан 13. став 1. овог закона) По оцени Уставног суда жене које су због компликација у вези са одржавањем трудноће спречене за рад и којима је по том основу обезбеђена посебна заштита, оспореном одредбом се стављају у неповољнији положај у односу на жене чија је трудноћа протекла без компликација јер им се као релевантан период за обрачун накнаде зараде за време породилшког одсуства и одсуства са рада ради неге детета не узима у обзир 18 месеци које претходе месецу у коме је отпочело породилшко одсуство већ који претходи одсуству са рада због компликација у вези са одржавањем трудноће.

Мере популационе политике и подршке рађању ради остваривања већих ефеката на стопу наталитета, поред финансијских средстава, треба усмерити и ка остваривању родне равноправности у пуном смислу и омогућавању једнаке бриге о деци од стране оба родитеља, „очинског одсуства“ односно обавезног периода одсуства са рада због бриге о детету од стране очеве, омогућавању флексибилних облика рада у одређеним случајевима продуженог родитељског одсуства током одрастања детета, омогућавању напредовања жена након повратка са ових одсустава, обезбеђивања одговарајућих капацитета предшколских установа и сл. Равноправна расподела кућних послова, послова бриге о деци и старијима и родна равноправност у пуном смислу кључна је за унапређење демографске слике и ефикасне популационе политике, а доступност предшколских установа и других опција за помоћ у старању о деци један је од предуслова за успостављање баланса између приватног и пословног живота, могућности усавршавања и напредовања на послу. У процесу хармонизације прописа са прописима Европске уније потребно је транспоновати одредбе *Директиве ЕУ о равнотежи између пословног и приватног живота родитеља и неговатеља* усвојене 2019. године, посебно оне које се односе на обавезно одсуство за очеве.

На положај свих друштвених група од великог утицаја је имовински статус. Сиромаштво представља један од основних узрока неједнакости и социјалне искључености.

Према подацима Републичког завода за статистику - СИЛК *анкета*⁸⁷ у 2022. години стопа ризика од сиромаштва износила је 20% (у односу на 2021. годину нижа је за 1,2

⁸⁷Извештај о сиромаштву и социјалној искључености, Републички завод за статистику, октобар 2023, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/vesti/statisticalrelease/?p=13838&a=01&s=0102?s=0102>

п.п). Стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености износила је 28,1% (у односу на 2021. годину нижа је за 0,3 п.п). Посматрано према старости, лица стара 65 и више година била су највише изложена ризику од сиромаштва – 22,6%, као и лица старости од 55 до 64 године – 21,6%. Према типу домаћинства, највишу стопу ризика од сиромаштва имала су једночлана домаћинства која чине лица стара 65 и више година – 37,5%, а најнижу домаћинства која чине три или више одраслих особа – 15,4%. Стопа ризика од сиромаштва према најчешћем статусу у активности, за лица стара 18 и више година, показује да је 49,2% незапослених лица било изложено ризику од сиромаштва. Самозапослена лица имала су већу стопу ризика од сиромаштва од лица запослених код послодавца, 11,2% у односу на 5,6%. За пензионере ова стопа износила је 19,7%.

Борба против сиромаштва је први од Циљева одрживог развоја УН Агенде за одрживи развој 2030. који се односи на будући друштвени и економски развој у складу са принципима одрживости. У *Извештају о напретку у остваривању циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији*⁸⁸ Републичког завода за статистику је између осталог наведено да циљ одрживог развоја број 10 подразумева смањење неједнакости, а рад на социјалном укључивању сиромашних захтева добру повезаност свих система заштите и унапређење координације свих актера, на свим нивоима и свим секторима (социјалне и здравствене службе, образовање и култура, безбедност, пензијско-инвалидско осигурање, тржиште рада и др) као и сарадњу са другим актерима који се баве питањима сиромаштва, укључујући организације цивилног друштва и волонтерске организације.

Према *Извештају Европске комисије за 2023. годину*, нису предузимане мере за повећање адекватности и обухвата финансијске социјалне помоћи за смањење сиромаштва, а реалне зараде стагнирају највише због високе инфлације. Настављено је постепено смањивање укупних пореских обавеза повећањем неопорезивог дела зарада од 19.300 динара до 21.712 динара, међутим ове обавезе су и даље велике и непропорционалне за људе са ниским платама и погоршавају сиромаштво запослених.

Према резултатима овогодишњег истраживања *Однос грађана према дискриминацији*, као две групе које су највише дискриминисане по мишљењу учесника истраживања издвајају се Роми и особе које су сиромашне, и то у свим областима (рада и запошљавања, образовања, поступања органа јавне власти, здравствене заштите, правосуђа, пружања услуга и коришћења објеката и површина, јавног информисања, спорта, становања). Повереник посебну пажњу посвећује равноправној друштвеној укључености сиромашних грађана и у својим мишљењима и нарочито препорукама мера указује на потребу и могуће начине за превазилажење конкретних проблема, док у својим редовним извештајима указује да је ефекте на смањење социјалне искључености и сиромаштва тешко постићи без ефикасне материјалне подршке појединцу и породици у циљу савладавања социјалних и животних тешкоћа, доброг таргетирања мера социјалне политике, превазилажења неједнакости на тржишту рада, доступности образовних могућности, родне равноправности, унапређивања мера подршке породици са децом и мера популационе политике, пре свега имајући у виду мере усклађивања

⁸⁸ *Извештај о напретку у остваривању циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији*, Републички завод за статистику, 2023, доступно на: <https://sdg.indikator.rs/media/1621/izvestaj-o-napretku-u-osvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji-2022.pdf>

рада и родитељства, као и обезбеђивање довољног броја и доступности предшколских установа.

У извештају *Србија 2030 мало времена, доста изазова: да ли је Србија одредила свој развојни пут?*⁸⁹, у оквиру Платформе „Одрживи развој за све“, између осталог су дате препоруке које се односе на:

- усвајање Плана националног економског опоравка у складу са актуелним европским политикама и свим релевантним потциљевима, као и нови ЕСРП који разматра све аспекте смањења неједнакости, укључујући богатство, доходак, потрошњу и приступ основним услугама (здравство, образовање, култура итд.);
- изменити Закон о порезу на доходак грађана у складу с препорукама Фискалног савета тако да се номинална пореска стопа повећа са 10% на 20%, уз повећање неопорезивог дела на 40.000 динара, што би утицало на смањење фискалног терета најнижих зарада и, самим тим, на смањење неједнакости;
- изменама Закона о социјалној заштити утицати на смањење броја лица која живе испод линије апсолутног сиромаштва, и то повећањем надокнаде за домаћинства без прихода и обезбеђивањем помоћи барем до нивоа линије апсолутног сиромаштва. Такође, преиспитати и потенцијално смањити број услова (пре свега имовинских) за остварење социјалне помоћи, како би се унапредио обухват угрожених, а износ социјалне помоћи ускладити са чланом 13. Европске социјалне повеље, тако да помоћ прелази границу сиромаштва;
- увести социјалне пензије за грађане који нису корисници старосних пензија;
- одредити институцију надлежну за питања неједнакости и одредити дистрибутивну и редистрибутивну политику као надлежност Министарства финансија;
- повећати обухват предшколског васпитања, посебно у руралним подручјима, како би се смањила неједнакост у образовању на дуже стазе;
- учинити дејчи додатак универзалним по угледу на Хрватску и Словенију;
- изменама Закона о финансијској подршци породици са децом прописати минималну накнаду за период неге детета, као и родитељски додатак на пето (и свако следеће) дете.

На могућност изласка из сиромаштва велики утицај има стање на тржишту рада, образовни ниво и могућност запошљавања, степен остваривања радних права и права по основу рада. Област рада и запошљавања и ове године је у самом врху по броју поднетих притужби Поверенику (161 поднета притужба, односно 26,8% од укупног броја поднетих притужби). Према резултатима *Анкете о радној снази*⁹⁰, у трећем кварталу 2023. године, стопа запослености износила је 50,7%, стопа незапослености 9% док је стопа становништва ван радне снаге износила 44,2%. Стопа укупне неформалне запослености мања је у односу на трећи квартал 2022. године за 0,5 п.п. и у трећем кварталу 2023. износила је 12,8%.

⁸⁹ *Србија 2030 мало времена, доста изазова: да ли је Србија одредила свој развојни пут?*, Платформа Одрживи развој за све, 2023, доступно на: <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/sdgs4all-srbija-2030-pripremljenost-za-sprovođenje-agende-2030.pdf>

⁹⁰ *Анкета о радној снази*, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/rs-latn/vesti/20231130-anketa-o-radnoj-snazi-iii-kv-2023/?s=2400>

Такође, према подацима Републичког завода за статистику⁹¹, просечна зарада (брutto) обрачуната за новембар 2023. године износила је 123.971 динар, док је просечна зарада без пореза и доприноса (нето) износила 89.956 динара. Раст бруто и нето зарада, у периоду јануар–новембар 2023. године, у односу на исти период прошле године, износио је 15% номинално, односно 2% реално. У поређењу са истим месецом претходне године, просечне бруто и нето зараде за новембар 2023. године номинално су веће за 14,8%, а реално за 6,3%. Медијална нето зарада за новембар 2023. године износила је 69.088 динара, што значи да је 50% запослених остварило зараду до наведеног износа.

Током године је донет нови Закон о безбедности и здрављу на раду⁹² којим је предвиђено унапређење постојећег система безбедности и здравља на раду са циљем спречавања повреда на раду, професионалних болести и болести у вези са радом и уведене различите мере и обавезе за послодавце. У овом закону је први пут препознат институт рада од куће и рада на даљину.

Међутим, и даље нису донети прописи за спровођење Закона о социјалном предузетништву, није донет Закон о радној пракси и није потврђена Конвенција број 190 Међународне организације рада која се односи на забрану насиља и узнемиравања на раду, што је била препорука Повереника и у ранијим извештајима.

Према пракси Повереника, највећи број притужби и других обраћања грађана у области рада и запошљавања односио се на положај жена на тржишту рада и могућност остваривања права током и након повратка са трудничког и породилског боловања или неге детета. Поверенику се обраћају и млади са одређеним проблемима на које наилазе приликом запошљавања или одржања запослења, посебно у првим годинама рада, јер их послодавци неретко користе као замену за раднике запослене на неодређено време, како преко приправничког односа, тако и вишегодишњим ангажовањем на уговорима о привременим и повременим пословима, на шта смо такође раније указивали. Млади остварују ниже зараде или су пријављени на минималне зараде, раде на онлајн платформама, немају здравствено осигурање и сл. Запошљавање бивше осуђених лица је посебан изазов, с обзиром да према овим лицима постоје бројне предрасуде и стереотипи. Послодавци неретко траже потврду о неосуђиваности, иако то није дозвољено законом, што додатно отежава запошљавање ових лица, а тиме и њихову ресоцијализацију, реинтеграцију и укључивање у друштво након повратка из установа за издржавање казне. Ово су разлози због којих је Повереник Националној служби за запошљавање упутио препоруку мера да ова лица у што већој мери укључује у мере активне политике запошљавања, о чему ће бити више речи.

Како би се унапредио положај радника и људска права поштовала на радном месту, представници институције учествовали су у изради *Приручника за жалбене механизме*⁹³, у сарадњи са Међународном организацијом рада, са циљем пружања конкретне помоћи и смерница послодавцима и радницима, да разумеју, успоставе и користе процедуре за решавање радних спорова на радном месту. Истовремено, учествовано је и на низу радионица овим поводом, а издата је и брошура *Препознавање и реаговање на*

⁹¹ Доступно на: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=14997&a=24&s=2403?s=2403>

⁹² „Сл. гласник РС”, број 35/2023

⁹³ Приручник о жалбеним механизмима, доступно на интернет страници: https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2023/10/Prirucnik-o-zalbenim-mehanizmima_MOR_2023.pdf

дискриминацију у области рада и запошљавања, у којој се на сажет начин разјашњавају основни појмови и механизми заштите од дискриминације у овој области.

Како би се унапредио положај грађана у области рада и запошљавања, потребно је прилагођавање прописа о раду посебно у погледу прецизнијег регулисања права радника који раде ван радног односа, као и јачања инспекцијских контрола и самих инспекцијских органа у вези са различитим повредама права радника на шта смо већ указивали. Ефекат већег запошљавања и коришћења капацитета радника није могуће постићи без постизања родне равноправности на тржишту рада, кроз веће учешће жена, као највеће групације теже запошљивих лица. Приликом креирања мера и механизма активне политике запошљавања, посебно на локалном тржишту рада, треба водити рачуна о ефектима тих мера, посебно водећи рачуна о свим категоријама теже запошљивих лица. Поред тога, потребно је користити компаративне предности локалних заједница, и креирати мере које подстичу развој и уважавају потребе локалног тржишта рада. Добри ефекти на дужи рок у погледу већег запошљавања али и унапређења положаја запослених, подразумевају и активније укључивање послодаваца у ове процесе.

Као један од кључних проблема у току 2023. године, као и ранијих година, може се издвојити и даље присутан дискриминаторан говор у јавном простору. На ту чињеницу указују и притужбе поднете Поверенику. Дискриминаторан говор у јавном простору односно на друштвеним мрежама претежно се односио на пол, националну припадност, сексуалну оријентацију и родни идентитет што говори о и високом нивоу толеранције на овакву врсту недозвољеног и непримереног говора и да не постоји довољна свест о штетности оваквог говора за читаво друштво. Различите објаве, коментари, вређања, омаловажавања, етикетирања људи и позивање на даље поделе биле су учестале, а одговорност у овом погледу је нарочито важна када се ради о носиоцима јавних и највиших државних функција.

УПОЗОРЕЊЕ

Тако је поводом карикатуре објављене у Нин-у у којој се прави поређење председника Републике са Адолфом Хитлером издато упозорење да су овакве карикатуре непримерене и узнемиравајуће, чак и са становишта права на слободу уметничког изражавања, нарочито имајући у виду да је реч о поређењу са неким ко је симбол највећег страдања људи у прошлом веку, као и да је потребно да сви актери на јавној и политичкој сцени уложе максимум напора да се пронађе минимум толеранције и разумевања.

УПОЗОРЕЊЕ

Поводом објаве на друштвеним мрежама лажне смртовнице народне посланице Маринике Тепић, повереница је издала упозорење у коме је указала да је оваква објава крајње непримерена и узнемиравајућа и подсетила да политичка борба, чему смо сведочили и током предизборне кампање, обилује увредама, претњама и нападима, али да је овом објавом поново пређен ниво недопуштеног политичког обрачунавања са неистомисљеницима због њихових стварних или претпостављених личних својстава. Повереница је позвала да се наведени садржај одмах уклони са друштвених мрежа и медија и нагласила да је неопходно да сви државни органи раде благовремено и одговорно свој посао, како не би долазило до ескалације тензија у друштву и како нико не би прибегавао најекстремнијим видовима изражавања политичког неслагања.

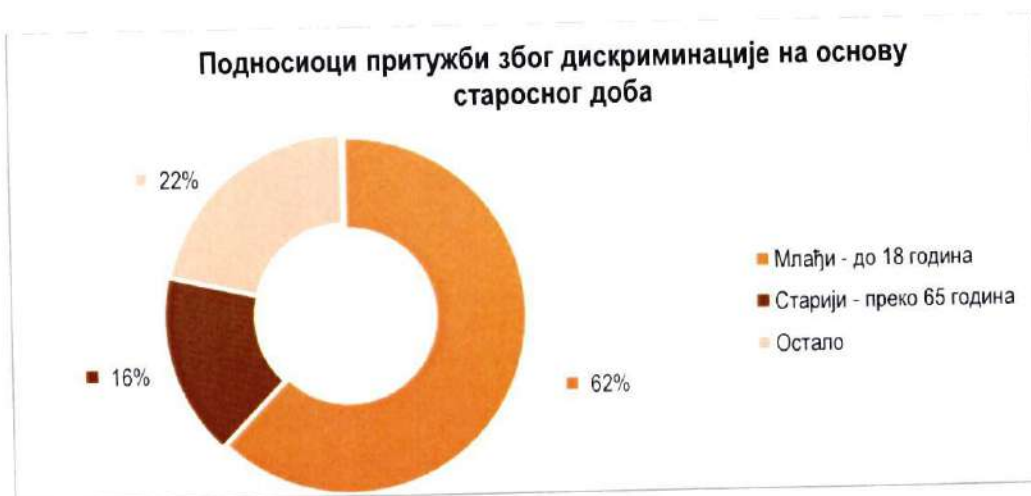
Управо је и ово један од разлога због којих је потребно реализовати што више едукација и обука о дискриминацији као недозвољеном поступању, радити на укључивању свих друштвених актера на препознавању и превенцији говора мржње, сексизма, хомофобије, трансфобије и сл, а у јавном и медијском простору, као важном фактору, спроводити програме и подстицати теме којима се промовише култура међусобног поштовања и недискриминације, толеранције, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности, међугенерациске солидарности. Посебну опасност представљају дискриминаторни ставови и узнемиравајуће и понижавајуће поступање од стране јавних личности чији ставови у већој мери утичу на јавно мњење, подстичу стереотипе, предрасуде и имају далекосежније последице.

Препознавајући овај проблем, Повереник је израдио и публикацију *Приручник за новинаре и новинарке – Дискриминација и равноправност* у коме се појашњава појам равноправности и феномен дискриминације, као и његови облици, како би се представили начини на које се може испољити дискриминација, а све у циљу његовог препознавања у пракси и превенције од стране новинара.

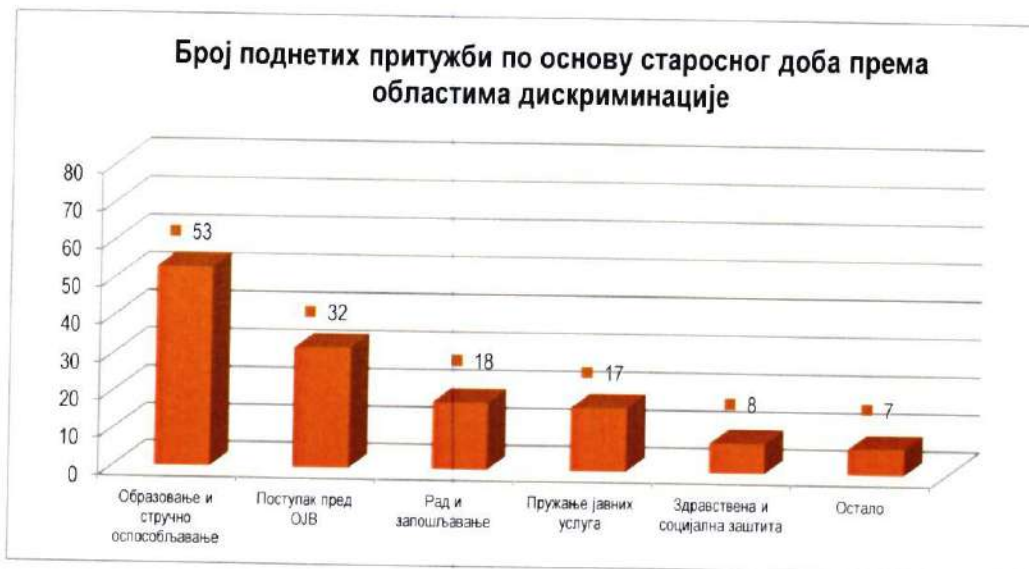
Опште препоруке су дате на основу анализе праксе Повереника, прописа и афирмативних мера, али и сагледаног стања у погледу остваривања равноправности из различитих извештаја и других аката ЕУ, међународних организација и уговорних тела, као и извештаја и истраживања Повереника, домаћих институција и организација, по свим основима и областима дискриминације и наведене су у сажетку овог извештаја.

Дискриминација на основу старосног доба

У складу са Законом о забрани дискриминације, лично својство „старосно доба“ обухвата све старосне категорије и подразумева дискриминацију деце и младих, дискриминацију лица која припадају тзв. средњој генерацији, али и дискриминацију лица старијих од 65 година живота. Током 2023. године због дискриминације на основу старосног доба Поверенику је поднето највише притужби, што овај основ дискриминације ставља на прво место по учесталости навођења у притужбама. У протеклој години, од укупног обраћања грађана, поднето је 135 притужби за заштиту од дискриминације у којима је као лични основ наведено старосно доба, од чега се већина (62%) односила на особе млађе од 18 година.

Највећи број притужби поднет је због дискриминације у области образовања и стручног оспособљавања (53), затим у поступцима пред органима јавне власти (32) и области рада и запошљавања (18). Највише притужби - 113, поднела су физичка лица, од чега су жене поднеле 64 притужбе, док су мушкарци поднели 49, док су организације цивилног друштва поднеле 17 притужби.

Важнији помаци:

- усвојена Стратегија за младе у Републици Србији за период од 2023. до 2030;
- усвојена Стратегија активног и здравог старења у Републици Србији за период од 2024-2030. године, у којој стање није добро сагледано, предвиђене мере и циљеви нису адекватно постављени, нити одговарају на актуелне потребе старије популације;
- усвојен Акциони план за период од 2023. до 2026. године за спровођење Стратегије развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030;
- донети Правилник о начину вођења евиденције и документације о усвојеној деци, Правилник о начину вођења јединственог личног регистра усвојења, Правилник о евиденцији и документацији о штићеницима и Правилник о евиденцији и документацији издржаваних лица;
- спроводе се пројекти у области образовања који се односе на заштиту од насиља и дискриминације у школама;
- покренуте различите кампање и активности охрабривање жртава за пријаву вршњачког насиља (као што је нпр платформа „Чувам те“), реализоване радионице о превенцији вршњачког насиља у стварном и виртуелном окружењу и обуке које се односе на поступање установа образовања у ситуацијама сумње или сазнања о дискриминаторном понашању;
- омогућени бесплатни уџбеници за већи број деце која су у већем ризику од дискриминације;
- један број школа опремљен је дигиталном опремом за рад (нпр. кроз пројекат *Премошћавање дигиталног јаза у Србији за најугроженију децу* опремљено је 30 основних школа широм земље);

- омогућено је право на бесплатан ваучер за субвенционисани одмор у Србији старијима од 65 година који нису остварили право на пензију;
- обезбеђени различити видови подршке и млађима и старијима (једнократне новчане помоћи, ученичке и студентске стипендије, унапређени прописи у вези остваривања права енергетски угрожених купаца и сл);

Неки од кључних проблема:

- присутни различити облици вршњачког насиља код деце и младих;
- недовољно образовних програма о сексуалном и репродуктивном здрављу, култури међусобног поштовања и недискриминације, толеранције, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности, међугенерациске солидарности;
- неразвијена подршка менталном здрављу деце и младих, али и старијим грађанима;
- недовољан број предшколских установа;
- распрострањено кршење права на приватност деце у медијском извештавању;
- изложеност сиромаштву и ризику од сиромаштва како деце тако и старијих грађана, посебно старијих без пензија, са ниским пензијама и/или издржаваним члановима породице, нарочито у руралним деловима земље;
- недовољна укљученост младих у процесе доношења одлука на свим нивоима;
- присутне тешкоће у процесу осамостаљивања младих, отежан приступ тржишту рада, решавању стамбеног питања;
- високо учешће младих радника у уговорима на одређено време или уговорима о раду ван радног односа;
- честа дискриминација у области рада и запошљавања младих као и „старијих“ радника, посебно жена;
- старији изложени социјалној искључености и насиљу (физичко, психолошко, сексуално или економско, напуштање, занемаривање или злостављање);
- недовољно укључивање старијих у различите области друштвеног живота и процесе доношења одлука;
- територијална неуједначеност броја и обухвата услугама социјалне и здравствене заштите, неразвијеност социоздравствених услуга, недостајући квантитативни и квалитативни капацитети у установама социјалне заштите, посебно центрима за социјални рад;
- оптерећеност и недовољна подршка неформалним неговатељима;
- недостатак прилагођених програма подршке за дигитално описмењавање старијих.

Без обзира што није у питању дискриминација сматрамо неопходним да у овом извештају поменемо незапамћене трагедије и вишеструка убиства у ООШ „Владислав Рибникар“ и у Малом Пожаревцу и Дубони. Ови догађаји су нажалост обележили 2023. годину, дубоко и вишеструко потресли читаво друштво и отворили бројна питања која се тичу безбедности деце, преиспитивања система вредности, казнене политике, али и међуљудских односа, солидарности и емпатије. Размере ових трагедија су несагледиве а посебно је готово немогуће сагледати дубину и последице трауме породица убијених, повређених, као и оних који су непосредно били сведоци ових догађаја.

Поводом догађаја у ООШ „Владислав Рибникар“, повереница се обратила Министарству просвете и Радној групи за подршку менталном здрављу и сигурности младих, и навела да Повереник стоји на располагању за сваки вид помоћи и сарадње у оквиру својих надлежности и капацитета којима располаже, као и да је од посебне важности успостављање што бољег канала комуникације који ће помоћи да деца и родитељи добију адекватну подршку у превазилажењу трауме, ретрауме, страха и низа различитих осећања и изазова које је изазвао овај трагичан инцидент, посебно деци и родитељима и њиховим најближима из одељења која су поднела највеће жртве или која су непосредно присуствовала трагичном догађају. Том приликом је указано да нам предстоји детаљна анализа узрока и последица као и проналажење најбољих механизма и начина подршке који би у будућности спречили овакве или сличне инциденте.

У оквиру пројекта „Заједно и безбедно кроз детињство“, Министарство унутрашњих послова, Министарство просвете, Повереник, Криминалистичко-полицијски универзитет, Агенција за безбедност саобраћаја, Мисија ОЕБС у Републици Србији и Мисија Caritas Србије закључили су Протокол о сарадњи ради спровођења информативно-едукативних радионица заснованих на интерактивном концепту рада са ученицима од првог до осмог разреда свих основних школа у Србији. Сprovedено је низ едукативних активности са циљем подизања нивоа свести код ученика о последицама насилног понашања у стварном и виртуелном окружењу. Ове радионице су, у првом полугодишту школске 2023/24. обухватиле преко 200.000 ученика I, II, V и VII разреда са циљем препознавања различитих видова насиља и дискриминације, усвајања стратегија за помоћ другима у невољи и вештина ненасилног решавања конфликта, развијања саосећања и информисање о начинима помоћи, подршке и заштите. Реализација овог пројекта доприноси и јачању улоге Тимова за заштиту ученика од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања у школама. Позитивно је и охрабрујуће да су ученици након реализованих радионица показали значајан степен напретка у погледу препознавања различитих облика и случајева дискриминације, а проценат тачних одговора на почетку и крају теста износио је 62% према 80%.

Поред наведеног, Повереник је припремио различите информативно-едукативне материјале за обележавање Међународног дана толеранције и других међународних датума посвећених промоцији остваривања и заштите права детета у школама.

Резултати пројекта „Заједно и безбедно кроз детињство“ у првом полугодишту школске 2023/24.

У циљу подизања свести о проблему вршњачког насиља, протекле године чланови и чланице Панела младих Повереника су, у оквиру „Bodyright“ кампање, похађали тренинге за вршњачке едукаторе на тему заштите од дискриминације и различитих облика насиља, нарочито оног почињеног посредством савремених технологија, и одржали низ вршњачких едукација. Млади су препознати као кључни актери у приближавању ових тема својим вршњацима и из тог разлога су одржане вршњачке радионице намењене средњошколцима у Крагујевцу, Врању, Бујановцу, Инђији, Новом Саду и Београду.

Онлајн насиље и дискриминација над децом у гејмингу представљају озбиљан проблем који је у порасту у последњих неколико година, о чему се говорило и на конференцији у организацији Српске гејминг асоцијације, где је повереница управо говорила о овој врсти опасности по здравље и безбедност деце и навела да се онлајн дискриминација и насиље може одвијати у различитим облицима, укључујући претње, вређање, понижавања, сексуално узнемиравање, злостављање и физичко насиље. Родитељи би требало да разговарају са децом о томе како да се понашају у онлајн окружењу, а компаније које производе игре би требало да развију јасне смернице о томе шта се сматра неприхватљивим понашањем и да предузму мере против учесника који их крше, док и гејминг заједнице треба да предузму кораке да се смањи онлајн насиље над децом, што укључује активну подршку жртвама и подизање свести о овом проблему.

О проблемима насиља над децом и младима говоре и подаци из *Извештаја о раду центара за социјални рад* у коме се, између осталог, наводи да су током 2022. године центри за социјални рад евидентирали укупно 17.252 малолетника и млађих пунолетника у сукобу са законом и са проблемима у понашању. Овај број представља повећање за 4,1% у односу на претходну годину. Од укупног броја малолетника, 10.067 је у сукобу са законом, а код 7.185 деце су евидентирани други проблеми у понашању. У обе групе најбројнија су деца узраста од 16 до 17 година, чији удео износи 49,9%. У току 2022. године на евиденцији је било 745 малолетника са изреченим васпитним наложима.

Према истом извештају у 2022. години удео пријава насиља над децом износи 21,9%, над старијима 12,1% и над младима 10,6%. Од 8.531 пријава насиља над децом, највећи број се односи на емоционално насиље (44,6%).

Насиље над децом је озбиљан друштвени проблем а обавеза свих је да створимо безбедно и сигурно окружење у коме свако дете може да напредује и где се њихова права поштују, штите и остварују, истакла је повереница у саопштењу поводом обележавања Међународног дана деце жртава насиља.

„Иако се све активности реализују под дубоким утицајем огромне трагедије која нам се недавно догодила у школи Владислав Рибникар, свесни смо да је изузетно важно организовати у школама радионице као што је „Жива библиотека“, јер се свест о толеранцији, равноправности и ненасиљу стиче од најранијег детињства. Осуда и етикетирање су све присутнији у комуникацији, а „Жива библиотека“ кроз личне примере нуди прилику да се ствари сагледају из више углова. Ово је добар начин за промовисање емпатије, разумевања и поштовања свих, јер је разговор најбољи начин да се боље разумемо и да се уверимо да су наше предрасуде о одређеним групама људи често засноване на дезинформацијама и незнању.“

Тема насиља и малолетника у сукобу са законом је била и предмет разматрања и *Извештаја Европске комисије о напретку Србије*, где је наведено да је потребно

обратити додатну пажњу у образовном систему на основне факторе који доприносе криминогеном понашању деце, укључујући проблеме менталног здравља, трауматска искуства или доступност специфичних услуга за угрожену децу, укључујући доступност услуга за ментално здравље.

На раније поменутој 7. Регионалној конференцији институција за равноправност југоисточне Европе било је речи и о недовољно заступљеној теми положаја деце чији се родитељи налазе на издржавању затворске казне. Ова тема представља нову димензију и пример повећаног ризика од интересекцијске дискриминације по основу старосне доби и осуђиваности, као личног својства блиског лица и свакако завређује већи фокус институција за равноправност и организација цивилног друштва, посебно имајући у виду податак да на подручју држава Савета Европе живи 2,1 милион деце које у затворима имају макар једног родитеља.⁹⁴ Недавна истраживања у ЕУ показују да је 25% деце затвореника у повећаном ризику од настанка проблема у вези са менталним здрављем, док друге студије сугеришу да редован, директан контакт са родитељем у затвору помаже у развоју отпорности код деце.⁹⁵ Према истраживању *Квалитет затворског живота у Републици Србији*⁹⁶, које је спроведено у пет казнено поправних завода у Србији, већина испитаника има децу (56,9%). При томе, од 640 осуђених лица, највише има једно дете (42,3%), потом двоје деце (32,7%), док троје и више деце има 25% осуђених лица.

Највећи број деце на евиденцији центара за социјални рад током 2022. године припадао је категорији материјално угрожених корисника и њихов удео износи 50,3%.⁹⁷ Следећу корисничку групу по заступљености чине деца чији се родитељи споре око начина вршења родитељског права са 16,1%. Посматрано према старости, лица млађа од 18 година била су највише изложена ризику од сиромаштва – 24,2%, док је најнижа стопа била за лица старости од 25 до 54 године – 19,6%. Стопа ризика од сиромаштва за особе од 0-17 година, износила је 20,3%, при чему су девојчице биле за 0,5% већем ризику.⁹⁸

О конкретним случајевима и поступању Повереника када су у питању услуге социјалне заштите, посебно услуге личног пратиоца ученицима са инвалидитетом, наведено је више у деловима овог извештаја који се односи на судске поступке, као и на дискриминацију по основу инвалидитета и здравственог стања, с обзиром да је ускраћивање и отежавање остваривања права било доминантније по овим основима.

Када је реч о положају деце пракса Повереника показује да се грађани најчешће обраћају због дискриминације у области образовања, обезбеђивања довољног броја и континуитета различитих услуга попут услуге личног пратиоца, поводом сегрегације ромских ученика у појединим одељењима, обезбеђивања бесплатних уџбеника на читавој територији Републике Србије, учешћа на такмичењима, ученичког превоза, боравка у дому ученика и др. Повереник је, поред давања мишљења у конкретним

⁹⁴ Деца затворених родитеља – европска перспектива и добре праксе, <https://childrenofprisoners.eu/children-of-imprisoned-parents-european-perspectives-on-good-practice/>

⁹⁵ Доступно на: <https://childrenofprisoners.eu/the-coping-project-publication/>

⁹⁶ *Квалитет затворског живота у Републици Србији*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања Београд, 2023, доступно на: chrome-extension://efaidnbnmnbbpcjpcglcfindmkaj/https://www.iksi.ac.rs/izdanja/ekspertski_izvestaj_kvalitet_zatvorskog_zivota_rs.pdf

⁹⁷ *Извештај о раду центара за социјални рад*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, децембар 2023, доступно на: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2572/izvestaj-o-radu-csr-u-2022-godini.pdf>

⁹⁸ Сиромаштво и социјална неједнакост, Републички завод за статистику, 2022, доступно на: <https://www.stat.gov.rs/vesti/statisticalrelease/?p=13838&a=01&s=0102?s=0102>

случајевима, у циљу унапређења положаја деце у овој области, органима јавне власти упутио више препорука мера и иницијатива за остваривање равноправности.

Најчешће нам се обраћају родитељи за повреду права деце, али било је и појединачних случајева у којима нам се дете непосредно обратило. Сматрамо важним да се деца охрабре да пријаве дискриминацију и у том смислу у циљу лакшег обраћања деце Поверенику на нашем сајту налази се и образац притужбе прилагођен деци. Као један од приоритета Повереника за 2024. годину ће бити рад са децом и младима.

Препорука мера Влади у вези обезбеђивања бесплатних уџбеника на територији свих јединица локалне самоуправе

Повереник је упутио препоруку мера Влади како би се наредне школске године омогућила подела уџбеника на територији свих јединица локалне самоуправе из средстава буџета, а не само појединих како је то био случај ове школске године. У препоруци је између осталог указано да иако је додатна подршка у образовању деце у примарној надлежности јединица локалне самоуправе, те је и подела бесплатних уџбеника пре свега ствар буџета локалних самоуправа, не треба изгубити из вида да ниво економског развоја јединице локалне самоуправе има директан и значајан утицај на то да ли ће и у којој мери бити пружена додатна подршка. Један број градова и општина има степен развијености испод ребуличког просека због чега нема могућност да обезбеди довољно средстава за обезбеђивање бесплатних уџбеника за сву децу са своје територије. Улагање у образовање младих од изузетне је важности за целокупан развој друштва, те имајући у виду одређене неједнакости у нивоу развоја јединица локалне самоуправе, указали смо и на тежак положај породица у недовољно развијеним и девастираним подручјима, због чега издаци за куповину уџбеника представљају прави изазов за породични буџет.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/1091-23-preporuka-mera-vladi-rs-besplatni-udzbenici/>

Повереник је поступио по притужби против београдске градске општине због дискриминације ученика приликом доделе награда. Према Одлуци градске општине **ученици који су учествовали на различитим нивоима такмичења, нису могли да остваре право на награду уколико немају пребивалиште на тој општини**. У току поступка, Повереник је утврдио да имајући у виду да су награде установљене ради резултата које су ученици постигли на највишим нивоима такмичења, представљајући истовремено и школу али и општину на којој се школа налази, може се констатовати да се прописивањем овог критеријума одређени број деце искључује из система награђивања. Такође, **искључиви критеријум пребивалишта довео би потенцијално у неоправдано неједнак положај и децу која су интерно расељена лица са Косова и Метохије**, али и избеглице и тражиоце азила која у складу са прописима имају пријављено боравиште. У овом случају, Повереник је утврдио дискриминацију и градској општини упутио препоруку да измени одредбе одлуке.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/602-22-prituzba-zbog-diskriminacije-po-osnovu-prebivalista/>

Поверенику су се обраћали и родитељи предшколске деце и указали на различите проблеме, попут проблема исхране деце са алергијама и другим здравственим проблемима у вртићима, наводећи да се у појединим установама овој деци не обезбеђују адекватни оброци, већ се очекује да оброке обезбеде родитељи. С тим у вези, повереница је истакла да обезбеђивање исхране, представља законску обавезу предшколске установе, а превађивање ове обавезе на терет родитеља може бити оправдан само у изузетним случајевима. Рад предшколских установа треба да буде организован тако да уважава индивидуалне потребе детета, укључујући специфичности и у вези са исхраном.

У току 2023. године Град Београд је поступио по **препоруци мера** Повереника из 2022. године која се односила на предузимање неопходних мера и активности којима ће се обезбедити уједначавање положаја деце која похађају предшколску установу коју је основао Град Београд и деце која су принуђена да похађају приватну предшколску установу због недовољних капацитета установа чији је оснивач Град Београд, и то:

- у погледу несразмерног преваљивања економског терета за периоде одсуствовања у случају болести деце која похађају приватне предшколске установе због недовољних капацитета јавних установа чији је оснивач Град Београд, као и
- субвенционисања боравка трећег детета у предшколској установи у случајевима када дете због недостатка места у установама чији је оснивач Град Београд није могло да похађа ову установу.

У препоруци Повереника је између осталог указано да је Град Београд слободан да изнађе најекономичнији и најефикаснији модел, односно начин укључивања приватних предшколских установа у систем јавног образовања и васпитања деце како би се обезбедио њихов једнак третман, користећи се и искуством других локалних самоуправа у којима чињеница да је дете одсутно због болести или другог разлога не утиче на повећање дела накнаде коју сноси родитељ. Повереник је истакао да је свестан комплексности правних односа које произлазе из овог облика јавно-приватног партнерства, с обзиром на чињеницу да друштвена брига о деци није у надлежности само локалних самоуправа и навео да је потребно успоставити адекватну сарадњу са надлежним министарствима и другим друштвеним актерима у циљу превазилажења постојећих проблема и различитог положаја деце у установама чији је оснивач Град и оних који су остали ван тог система због недовољних капацитета.

Више на: <http://ravnopravnost.gov.rs/preporuka-mera-gradu-beogradu-radi-ujednacavanja-polozaja-dece-koja-pohadjaju-predskolsku-ustanovu/>

Поред наведених, о препоруци мера предшколским установама за измену формулара за упис детета са ретком, неуротрансмитерском или хроничном незаразном болешћу у предшколску установу, као и иницијативи за унапређење правног оквира и положаја деце са овим болестима, више је дато у осталим деловима овог извештаја.

У погледу положаја младих, Повереник као и сваке године прати јавне политике, сагледава различита истраживања и извештаје. У овој години усвојен је Акциони план за период од 2023. до 2026. године за спровођење Стратегије развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030, као и Стратегија за младе у Републици Србији за период од 2023. до 2030. године⁹⁹ која представља важан елемент правног оквира омладинских јавних политика и полазна је основа за даље активности унапређења положаја младих. У овој стратегији је, између осталог, наведено да, према резултатима Истраживања положаја и потреба младих у Републици Србији из 2021. године, 7,5% младих планира да оде за стално из земље, 13,2% планира да напусти земљу на одређено време, док 60,9% уопште не планира да напусти земљу. Као главни разлог за одлазак из земље млади наводе посао (85%), школовање (8%) и породицу (7%). Такође, млади су у веома малом броју чланови неких организација, свега 6% младих је било члан културно-уметничког друштва, 8% члан неког удружења, 11% политичке партије и 11% спортског клуба, при чему су млади углавном неактивни чланови, сем када су у питању спортски клубови. Више од 2/3 младих (67%) није спремно да се ангажује у раду тела које иницира или доноси одлуке од значаја за младе, а као најчешће разлоге наводе да немају довољно информација о њиховом раду (34%) и да сматрају да се њиховим ангажовањем ништа не би променило (33%).

⁹⁹ „Сл. гласник РС“, број 9/2023

Са друге стране, у *Алтернативном извештају о положају младих за 2023. годину*¹⁰⁰ наведено је да више од половине испитаника (54,2%) сматра да политички систем у Србији уопште не омогућава младима да учествују у политичким процесима и одлукама, док тек 0,7% младих испитаника сматра да политички систем у потпуности омогућава овакав утицај младих. Млади интернет доживљавају као плодно тло за насиље и сматрају да су медији учесници у сајбер насиљу, док „кенсл културу“ (eng. *cancel*) доживљавају као добар начин за осуду неког лошег обрасца понашања. У овом извештају се наводи и да је број младих изложених свим облицима насиља у благом порасту, као и да као главне узроке насиља сматрају лоше породичне односе, лошу казнену политику и опште стање у друштву. Око 49% је било изложено физичком насиљу, што је за 9% више у односу на претходну годину, дигитално насиље је такође повећано са 40% на 47%, док је у паду вербално насиље са 73% на 71%. Забрињавајући је пораст броја младих (42% у односу на прошлу годину 27%) који сматра да насиље може бити оправдано (упитник је дистрибуиран пре трагичних догађаја из маја). Неком облику дискриминације било је изложено 62% младих, док је број младих изложен дискриминацији мотивисаној личном карактеристиком остао приближно исти (39%).

У извештају *Људска права младих у Републици Србији у 2022. години*¹⁰¹ је између осталог наведено да иако постоји жеља младих за укључивање у процесе доношења одлука, резултати истраживања Института за социолошка истраживања показују да свака десета млада особа оклева да се више укључи у јавни живот због етикетирања од стране вршњака или због страха од одмазде од стране наставника или професора. Како се у овом извештају наводи, млади су старосна група која је највише изложена сиромаштву, суочавају се са прекарном запослености и немогућношћу проналажења сталног посла. Две петине младих радило је са уговорима ограниченог трајања, при чему је учешће привремене запослености било заступљеније код жена (43,6%) него код мушкараца (38,3%). Учешће младих који имају стабилно запослење износило је половину укупног броја запослених младих.¹⁰²

Тема унапређења безбедности младих је била актуелна током претходне године а Повереник је учествовао у многим активностима које промовишу безбедност и безбедносну културу младих, попут „Омладинског безбедносног форума“, догађаја који је сагледавао различите аспекте безбедности младих, као и на консултативном састанку „УН Агенда Млади, мир и безбедност“ у организацији Регионалне канцеларије за сарадњу младих (RYCO) и Кровне организације младих Србије. Препознајући важност агенде „Млади, мир и безбедност“, на „Форуму омладинских политика“ повереница је указала да је питање положаја младих уједно и главно питање друштвене кохезије.

Савремено друштво у великој мери карактеришу демографско старење и дигитална трансформација свакодневног живота, укључујући дигитализацију јавних и приватних услуга. Према пројекцијама кретања становништва до 2050. године, 30% становништва ЕУ имаће 65 и више година.¹⁰³ Према коначним резултатима *Пописа становништва, домаћинства и станова 2022. године*, просечна старост становништва у Србији износи 43,8 година, с тим што су жене у просеку старије од мушкараца за око три године. Удео

¹⁰⁰ *Алтернативни извештај о положају и потребама младих у Републици Србији 2023*, КОМС, 2023

¹⁰¹ *Извештај о људским правима младих у Републици Србији у 2022. години*, Београдски центар за људска права, мај 2023, доступно на: <https://www.bqcenter.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/izvestaj-o-ljudskim-pravima-mladih-u-republici-srbiji-u-2022-godini-3.pdf>

¹⁰² Исто, стр. 12

¹⁰³ *Fundamental rights of older people: ensuring access to public services in digital societies*, Агенција ЕУ за основна права (ФРА), 2023, доступно на: <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/older-people-digital-rights>

лица старости 65 и више година је порастао на 22,1% (са 17,4% - попис 2011), док је удео лица старости 80 година и више порастао са 3,5% (2011) на 4,4% (2022). Најнеповољнија демографска ситуација је у Региону Јужне и Источне Србије, где је скоро свако четврто лице (23,7%) старије од 64 године.¹⁰⁴ Основна одлика пројектованог становништва указује да је Србија типично подручје негативног природног прираштаја, а да становништво демографски стари, тако да се може очекивати да ће се удео становништва старости 65 и више година и даље повећавати, као и пројектовани удео лица старости 80 година (на 5,5% 2030, односно 5,9% 2040). На крају пројекционог периода (2040) предвиђа се да ће скоро сваки четврти становник бити старији од 65 година, а стопа демографске зависности старијег становништва¹⁰⁵ током пројекционог периода (2040) биће 34%.¹⁰⁶

Оваква демографска кретања су узрок бројних изазова како у региону, тако и у целој Европи и свету у првој половини 21. века. Колективна и индивидуална свест још увек не може да прихвати све друштвено – психолошке импликације друштва које се, са једне стране, убрзано дигитализују и модернизују, док се, са друге стране, намећу последице и захтеви које старење становништва са собом носи.

Све више јавних услуга се дигитализује, како у ЕУ, тако и у нашој држави. Подаци показују да само 1 од 4 особе у ЕУ у доби од 65 до 74 године има само основне дигиталне вештине, због чега могу бити лишени основних права, приступа здравственој заштити или пензијама. Неопходно је да све земље разматрају дигитализацију из перспективе основних права и да осигурају једнак приступ дигиталним информацијама и услугама за све старије особе.¹⁰⁷ Да би се осигурао приступ јавним услугама за све, требало би обезбедити: учешће старијих у дизајну и развоју дигиталних јавних услуга како би одговорили на њихове потребе; развој потребних вештина за коришћење дигиталних алата; борбу против еџизма, подстицање вршњачког учења и међугенерациску обуку; систематско прикупљање података о дигиталној писмености старијих од 74 године. Едукацијом старијих за коришћење ИКТ алата и паметних уређаја, би требало обухватити што већи број лица, како би се омогућило да равноправно користе све погодности које ове технологије пружају. Потребно је водити рачуна о обезбеђивању услуга и на традиционалан начин, како одређени број корисника не би био изостављен.

О важности пружања услуга на традиционалан начин говори и пример из праксе Повереника. Наиме, старија грађанка преко 80 година живота која се отежано креће поднела је притужбу против суда јер јој је онемогућено да уђе у зграду суда у којој се налази експозитора „Поште“ где подиже пензију и плаћа рачуне, а да због година и здравственог стања није у могућности да иде у другу пошту која се налази на већој удаљености. У изјашњењу је наведено да се судије буне и да се ради о судској пошти, као и да подносиатељка притужбе није имала никакву потребу решавања личних ствари у суду, нити коришћења судских услуга. Дато је мишљење да је дошло до повреде Закона о забрани дискриминације а суду је препоручено да дозволи приступ пошти која се налази у згради суда, уважавајући здравствено стање и старосно доба подносиатељке притужбе. Рок за поступање по овој препоруци је још увек у току.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/1044-23-prituzba-zbog-diskriminacije-na-osnovu-zdravstvenog-stanja-i-starosnog-doba-pri-koriscenju-objekata/>

¹⁰⁴ *Старост и пол*, Републички завод за статистику, 2022, доступно на: <https://www.stat.gov.rs/publikacije/publication/?p=15204>

¹⁰⁵ Стопа зависности старијег становништва представља удео становништва старијег од 65 година у становништву радног узраста 15–64 године

¹⁰⁶ *Статистички годишњак за 2023 годину*, Републички завод за статистику, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20232056.pdf>

¹⁰⁷ *Fundamental rights of older people: ensuring access to public services in digital societies*, ФРА

Током године је донета и Стратегија активног и здравог старења у Републици Србији за период од 2024-2030. године. Приликом давања мишљења на предлог ове стратегије, Повереник је дао велики број примедба на које је одговорено незнатним изменама и променом назива документа. У мишљењу смо пре свега указали да је изради оваквог документа требала да претходи Анализа постојећег стања, а дате су и начелне примедбе да стратешки правци нису утврђени на целовит начин као и да поједине области које су од значаја за унапређење положаја старијих нису обухваћене (сузбијање дискриминације старијих, поступање у кризним ситуацијама према старијима, системске промене у областима пензијског и инвалидског осигурања, социјалне и здравствене заштите и сл.), а поједине су само поменуте, док је утврђивање посебних циљева и мера за њихово достизање изостало. Такође, већина мера за достизање посебних циљева који су утврђене је информативно - едукативне природе, док је много мањи број оних које предвиђају системске измене постојећих пракси, како би се унапредило стање у областима као што су систем пензијско инвалидског осигурања, социјалне и здравствене заштите и сл. Такође је указано да осим на једном месту (старији у руралним областима и то само у погледу доступности јавног превоза) нису препознате најрањивије групе старијих грађана (старије особе са инвалидитетом, самачка домаћинства, старије жене, старији припадници националних мањина, сиромашни и сл). Указано је да је сузбијању дискриминације старијих неопходно посветити посебну пажњу и да би то морао бити један од посебних циљева овог стратешког документа.

Последице дискриминације на основу старосног доба озбиљне су и далекосежне. Дужа изложеност овом облику дискриминације може утицати на физичко и ментално здравље, квалитет живота, социјалну изолацију и усамљеност што аутоматски повећава и ризик од сваке врсте насиља, као и потенцијалног злостављања. Познато је да један од најважнијих индикатора приликом оцене квалитета живота управо осећај припадности заједници и однос са блиским особама. Наука и техника напредују огромном брзином, што се одражава на целокупно друштво и утиче на промену друштвених и породичних вредности, стварајући нове обрасце понашања који фаворизују брзину, изглед, својеврсни „терор младости“, инстант решења и сталне промене у многим аспектима живота. У стварности, велики број старијих се овим променама тешко прилагођава, неретко живе сами, у сиромаштву или ризику да постану сиромашни, изложени занемаривању, самозанемаривању, непоштовању, маргинализацији. Старосно доба је често један од основа вишеструке дискриминације јер већина грађана, протеклом годинама нужно улази у ову групацију, а то значи да са собом носе све своје карактеристике па и припадност неким другим друштвеним групама што их додатно може изложити социјалној неправди и вишеструкој дискриминацији.

Управо зато, тема овогодишње, седме по реду регионалне конференције институција за равноправност Југоисточне Европе, чији је Повереник био домаћин и организатор, била је „Дискриминација старијих особа – ејџизам“. Под слоганом „Бити стар, бити поносан, бити свој“, конференција је отворена читањем награђеног рада са наградног конкурса *Мост разумевања - међугенерациска солидарност*, а лична искуства у вези са једнаким третманом на основу година живота и потреби за промоцијом активног старења представила је Владанка Мискин,

активисткиња из Савеза пензионера Србије. Конференција је потврдила да земље у региону одликује неколико заједничких карактеристика - демографски старе земље са високим и континуирано растућим уделом старијих грађана у укупном становништву, уз депопулацију села, повећање броја становника старијих од 80 година живота и готово дуплирање броја жена у овој старосној категорији, уз брз технички и технолошки напредак који прати измена традиционалних образаца понашања.

О положају старијих особа у Србији и региону у различитим областима друштвеног живота говори и истраживање које је спроведено у шест држава у региону Источне Европе и централне Азије¹⁰⁸, у коме је указано да је пандемија Ковид-19 значајно утицала на контакте старијих са породицом и пријатељима, па је проценат старијих особа које се ретко виђају са породицом порастао са 18% на 45%. Свака друга старија особа се са породицом и пријатељима види једном месечно или ређе. 70% испитаних старијих не користи рачунар или друге електронске уређаје, а 55% нема приступ интернету од куће. Тек трећина испитаних наводи да је веома срећно (35%), 13% да је веома несрећно, а 30% старијих особа у Србији осећа се одбачено. Осећање одбачености додатно потврђује податак да 32% старијих наводи да их породица и пријатељи не разумеју добро а да се 29% осећа да нису битни блиским особама. Скоро половина испитаних (52%) наводи да нема пуно људи на које може да се ослони, а две трећине (68%) да нема много људи којима може у потпуности да верује. За више прилика за интеракцију са другима, макар понекад, потребу осећа 68% старијих особа.

ВАЖНО

Поступајући по иницијативи Повереника из 2022. године, новом уредбом омогућено је право на бесплатан ваучер за субвенционисани одмор у Србији старијима од 65 година који нису остварили право на пензију.

Старије особе су у ризику од усамљености, социјалне изолације и сиромаштва, који су уједно и ризици за развој менталних болести, нарочито депресије. У документу Европске комисије¹⁰⁹ о свеобухватном приступу менталном здрављу се наводи да је стање након пандемије корона вирусом умногоме погоршано, а да је већ 2019. више од 7% људи у ЕУ патило од депресије, а 13% се већину времена осећало усамљенима. Старијим особама треба помоћи да воде здрав и активан живот, управљају властитим менталним здрављем, интензивирају друштвене интеракције које ће резултирати смањењем усамљености.

Према доступним подацима Републичког завода за статистику¹¹⁰, скоро половина умрлих услед самоубиства у Србији 2022. године је старости 65 и више година, што показује и стање менталног здравља старијег становништва. Усамљеност, здравствено стање или зависност од туђе помоћи чини старије подложним ризицима од менталних болести, а старије жене подложним и ризицима од насиља, злостављања и занемаривања. Према подацима из истраживања Повереника и Црвеног крста Србије, 16% старијих жена старости од 65 до 74 године доживело неки облик насиља након навршене 65. године живота. Насиље се дешава и у оквиру саме породице, због предрасуда да су старији оптерећење, да не доприносе заједници и/или да њихов

¹⁰⁸ Усамљеност и друштвена изолација код старијих особа – анализа података за Републику Србију, УНФПА је у сарадњи са Центром за истраживање и развој друштва ИДЕАС, 2023, доступно на: http://ideje.rs/wp-content/uploads/2023/04/usamljenost_kod_starjih.pdf

¹⁰⁹ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a comprehensive approach to mental health, European Commission, 2023, доступно на: https://health.ec.europa.eu/system/files/2023-06/com_2023_298_1_act_en.pdf

¹¹⁰ Доступно на: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/18030304?languageCode=sr-Latn>

допринос није довољно вредан. Један од учесталијих видова је финансијско насиље старијих, будући да неретко не одлучују о томе на који начин ће трошити средства којима располажу или издржавају и друге чланове домаћинства. Насиље над старијима представља озбиљан проблем у друштву, а истовремено је тема о којој се мало говори и која се често из срамоте крије и не пријављује. Оваква ситуација представља знатну препреку за решавање самог проблема. Јачање система подршке жртвама и јачање институција надлежних за подршку, уз константно сузбијање родних стереотипа и сексизма, оснаживање жена, превенције насиља кроз промовисање равноправности, уз превенцију насиља у кризним ситуацијама, као и друге мере, неопходно је спроводити како би оваквих случајева било што мање.

Различите услуге социјалне заштите подршке умногоме доприносе превазилажењу наведених проблема, одржању капацитета и способности старијих грађана. Због тога, подршка и дуготрајна помоћ морају бити приступачне, ценовно прихватљиве, интегрисане, спровођене у заједници и прилагођене корисницима. О недостацима у систему пружања услуга, како у погледу обухвата, тако и континуитета, је већ било речи, као и о ангажовању неформалних неговатеља и проблемима са којима се суочавају.

На положај старијих утичу и капацитети институционалог смештаја, као врсте услуга социјалне заштите. Према *Извештају о раду установа за смештај одраслих и старијих за 2022. годину*¹¹¹, расположиви смештајни капацитети у установама социјалне заштите обезбеђују смештај за 1,3% старијих грађана. Од укупног броја корисника примљених у 2022. години 56% су старији од 80 година, а 64% су жене. Пре смештаја у дом 56% корисника је живело у самачким домаћинствима, а 21% корисника у домаћинству са децом или унуцима. У односу на доминантан разлог опредељења за смештај у установу, за 45% корисника породица нема услова, или има тешкоће у организацији свакодневног функционисања и нема капацитет да обезбеди услове за несметан живот.

Што се тиче људских ресурса у установама за одрасле и старије, недостају кадрови свих профила, а најизраженији недостатак који угрожава квалитет услуге су неговатељи и медицинско особље, техничко особље, спремачице и кухињско особље. С обзиром на чињеницу да су посредни веома напорни послови који су вредновани углавном минималним зарадама, у комбинацији са недостајућим бројем радника, рефлексивна се огледа и у учесталим боловањима. Посао је тежак, напоран, па га неки запослени брзо напуштају и неретко одлазе у земље ЕУ.

Дискриминација на основу година присутна је и у области рада и запошљавања, о чему говори и пракса Повереника.

Поверенику је поднета притужба због дискриминације особе од 65 година у области рада и запошљавања, а против адвокатске коморе града због одбијања захтева за упис у Именик адвокатских приправника волонтера. Подносилац притужбе сматра да је дискриминисан решењем коморе у којем је наведено *„...адвокатски ред мора да расте подмлађивањем и тај раст може позитивно да се испољи само ако се адвокатура буде обнављала и увећавала млађим људима, способним и кадрим да у време техничке револуције примене и такво знање, које сасвим засигурно поседују за разлику од припадника старије генерације, а посебно оних који су се определили за најплементнију правничку професију од почетка својих пословног али и личног опредељења. При чему је АА...који је све што је имао и могао да да у*

¹¹¹ Извештај о раду установа за смештај одраслих и старијих за 2022. годину, Републички завод за социјалну заштиту, 2023. доступно на: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2575/izvestaj-o-rad-u-ustanov-a-za-starije-2022.pdf>

професионалном делању, је већ дао својим умним и физичким снагама радећи на другом радном месту где важе и владају сасвим друга правила и принципи.....". Поступак је у току.

У области рада и запошљавања Поверенику се обраћају и особе које су и даље у радном односу али спадају у категорију тзв. „старијих радника“ који не могу да се запосле или се отежано запошљавају управо због година живота, не могу да остваре сва права из радног односа, попут права на стручно усавршавање, напредовање, службено путовање и сл. У овој области, обраћају нам се и млађи запослени указујући на проблеме са којима се суочавају као „млађи“ радници. Пракса говори да су једино радници у средњим годинама живота, и то у врло кратком периоду, погодни за послодавце, и то уколико немају здравствених проблема, не планирају породицу и сл.

Поверенику је поднета притужба због дискриминације на основу старосног доба против Дома здравља због прописаних услова на основу којих се врши избор кандидата за специјализације. Правилником о стручном усавршавању запослених у Дому здравља је прописано да се на основу година живота може добити 15 бодова (до 30 година живота); 10 бодова (до 40 година живота); 5 бодова (до 50 година живота). Анализом је утврђено да је критеријум који се односи на године живота кандидата једини критеријум који није у вези са професионалним способностима, искуством, експертизом и успешности у раду кандидата. Прописивањем услова који се односи на различито бодовање у односу на године живота, кандидати који имају преко 40 година живота стављени су у неравноправан положај у односу на кандидате који имају мање од 40 година, јер ће без обзира на професионалне квалификације добити мањи број бодова због свог старосног доба. Дато је мишљење којим је утврђена повреда Закона о забрани дискриминације, а Дому здравља је препоручено да усклади текст Правилника са антидискриминационим прописима. По овој препоруци је поступљено.

Више на: <https://ravnoправност.gov.rs/159-23-diskriminacija-na-osnovu-starosnog-doba-u-oblasti-strucnog-osposobljavanja/>

Положај радника се додатно усложњава уколико се ради о женама, особама са инвалидитетом, ЛГБТИ популацији, припадницима појединих националних мањина и сл. Тако је, према резултатима анкете *Ваше искуство са Националном службом за запошљавање*, у оквиру истраживања *Мере активне политике запошљавања из угла жена 45+*¹¹² наведено да је од укупног броја незапослених жена чак 48,56% старије од 45 година, да су често дугорочно незапослене а, према мишљењу саветника у НСЗ, главни проблем су њихова мотивација и активација, недостатак жеље за учењем, као и да у неким случајевима наилазе на осуду чланова породице. У просеку, за исти посао, за који се захтева сличан ниво стручности и искуства, жене зарађују 86% од плате коју зарађују њихове колеге мушкарци. Жене које имају млађу децу (до 6 година) имају и мању вероватноћу за 2,8 пп да буду активне на тржишту рада, док уколико имају децу старости од 7 до 14 година то смањује утицај на њихову активност. Са друге стране, уколико је жена самохрани родитељ вероватноћа да ће бити активна на тржишту рада је већа за 4,2 пп у односу на жену у браку. Може се закључити да брига о деци, старијима и/или болесним члановима домаћинства утиче на активност жена на тржишту рада.

Поједини примери вишеструке дискриминације жена из праксе Повереника дати су у деловима овог извештаја који се односе на друга лична својства.

¹¹² *Мере активне политике запошљавања из угла жена 45+*, Јелена Жарковић, 2023, доступно на: <https://www.zenenaprekretnici.org/publikacije/>

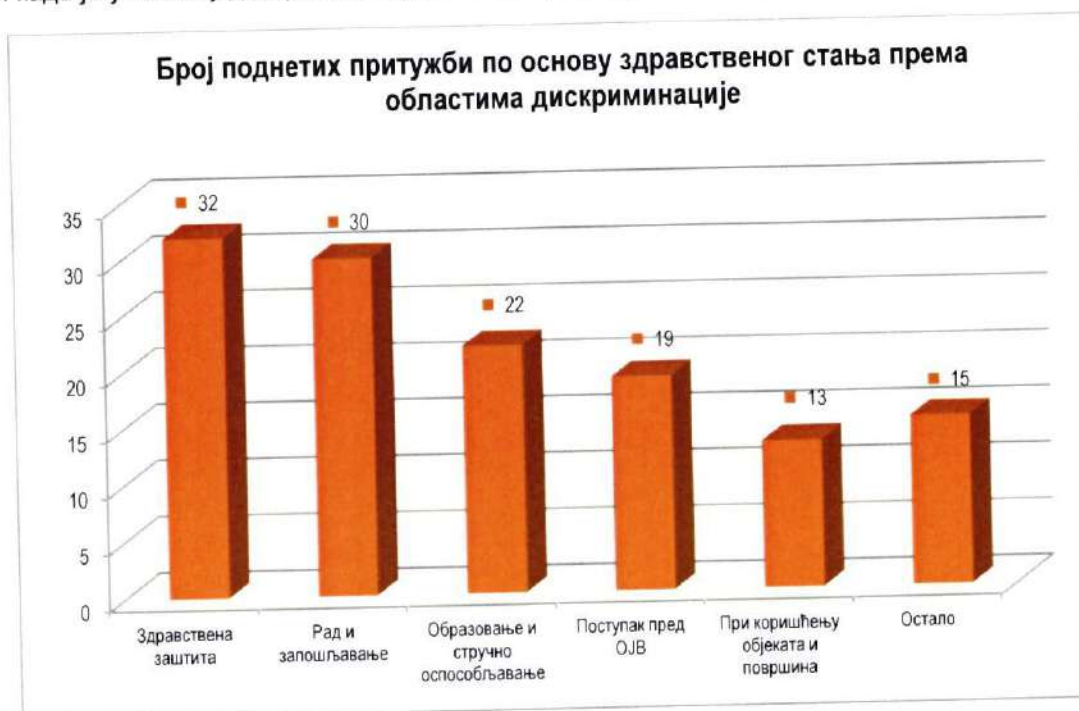

На основу прегледа стања и проблема у остваривању равноправности и заштити од дискриминације на основу старосног доба као личног својства, произилазе одговарајуће препоруке које су дате у сажетку овог извештаја.

Дискриминација на основу здравственог стања

У пракси Повереника здравствено стање је у 2023. години било други основ по учесталости навођен у притужбама. Од укупног обраћања грађана, поднета је 131 притужба на основу овог личног својства, с тим што се оно као основ дискриминације неретко наводило у комбинацији са још неким личним својством, најчешће инвалидитетом, старосним добом, родним идентитетом, полом и др, а грађани су често у другим начинима обраћања (дописи, телефонски позиви, разговори у пријемној канцеларији) указивали на различите проблеме у систему здравствене заштите.

На основу непосредног контакта са грађанима и представницима организација које се баве заштитом људских права, уочено је да је страх од виктимизације неретко препрека за формално обраћање и покретање поступака за заштиту од дискриминације и то најчешће када су у питању лична својства: здравствено стање - због потребе даљег лечења; сексуална оријентација и родни идентитет – због страха од осуде околине, као и када је у питању дискриминација по основу пола у области рада и запошљавања.

Када је реч о областима друштвеног живота, највише притужби је поднето у области здравствене заштите (32), поступку запошљавања или на послу (30), у области образовања и стручног оспособљавања (22), поступку пред органима јавне власти (19), пружању јавних услуга или при коришћењу објеката и површина (13), правосуђа (9) и у области социјалне заштите (5).

Важнији помаци:

- обезбеђен већи број ефикаснијих терапија, лекова, материјала и помагала новије генерације на терет РФЗО, посебно за ретке болести;
- промењен Правилник о утврђивању телесних оштећења и Правилник о листи лекова који се прописују и издају на терет средстава обавезног здравственог осигурања којим је омогућена off-label примена лекова што је посебно важно за оне који болују од ретких болести;
- измењени формулари за упис деце која имају ретку, неуротрансмитерску или хроничну незаразну болест (и дијабетес) у предшколску установу, унапређена интерна правила у вези боравка и учествовања у активностима ове деце и донет Протокол о поступању у школи са ученицима оболелим од дијабетеса;
- уведен обавезан скрининг преглед на ретку болест спиналну мишићну атрофију у свим породилиштима у Србији на терет РФЗО;
- запослен већи број медицинског особља, посебно младих лекара, повећане зараде у здравству, реновиране и изграђене нове здравствене установе (нове сале на Институту за ортопедију Бањица, изградња Опште болнице у Новом Пазару, реновиран Ургентни центар у Лозници и др);
- обезбеђена бесплатна услуга помоћ у кући у Београду;
- поједностављене процедуре за остваривање права и услуга из области здравствене заштите, али су потребна даља унапређења.

Неки од кључних проблема:

- страх од последица пријављивања и/или откривања здравственог стања у појединим случајевима, попут ХИВ статуса, Ф дијагнозе, заразне болести и сл, и даље присутан;
- поједини послодавци не поступају у складу са решењима надлежних органа о радној способности и не уважавају здравствено стање приликом распоређивања запослених на одговарајуће радно место сагласно радној способности;
- несензибилисаност и недовољна обученост здравствених радника за рад са одређеним категоријама пацијената, неадекватна комуникација са пацијентима;
- неприступачност установа здравствене заштите;
- неравномерна развијеност система здравствене заштите, посебно у руралним и неприступачним подручјима, недовољан број лекара одређених специјалности;
- акушерско и друго насиље, дуге листе чекања за одређене захвате;
- за поједине болести недовољан обухват лековима новије генерације и скупљим терапијама. Потребно унапређење Регистра ретких болести, као и доношење Програма за ретке болести;
- мали број трансплантација због недостатка правног оквира у случајевима пресађивања људских органа и ткива са умрлих лица;

- мали број превентивних и скрининг прегледа, недовољно повећање броја послодаваца који за своје запослене обезбеђују ове прегледе;
- недостатак међусекторских услуга здравствене и социјалне заштите и недовољни капацитети за пружање палијативне неге и збрињавања.

Када је у питању дискриминација на основу здравственог стања, обраћања грађана указују да је и даље потребно радити на унапређивању доступности и приступачности здравствене заштите свим грађанима, уз сензибилизацију особља у раду са пацијентима. Изузетно је важно да се постигнути стандарди и ниво остварених права не умањују. Тако су се примера ради, током 2023. године грађани обраћали Поверенику указујући на несензибилисаност здравственог особља за рад са пацијентима, кршење одређених административних процедура, немогућност заказивања прегледа и интервенција, одласка на рехабилитацију као и примање одговарајуће терапије на терет буџета.

О задовољству грађана и лекара здравственим системом је током године НАЛЕД урадио истраживање¹¹³ у коме је, између осталог, наведено да је квалитетом здравствених услуга задовољно 54% испитаних грађана, а као највећи проблеми у здравству наведени су: лоша организација здравствених установа (предуго чекање на прегледе/пријем у заказаном термину, немогућност заказивања термина); недостатак стручних/квалитетних кадрова и недовољно мотивисани и недовољно посвећени здравствени радници. Више од трећине грађана Србије у претходне три године није могло да добије услугу у државној здравственој установи, а као главне разлоге најчешће наводе да није било термина или да им је услуга била хитно потребна, а да је време чекања било предуго. У овом истраживању је наведени и да више од половине грађана који су у претходних пет година посећивали лекаре у државним здравственим установама готово увек или углавном су морали да носе претходну здравствену документацију у папиру, зато што лекари нису могли да је виде у електронском облику у систему, што отежава и рад самих леката који велики део свог радног времена посвећују документацији.

О неопходности обезбеђивања приступа редовним здравственим услугама, терапијама и превентивним прегледима огласила се и Светска здравствена организација поводом 7. априла, Светског дана здравља¹¹⁴ у саопштењу у којем се наводи да је квалитетна, доступна и приступачна примарна здравствена заштита најделотворнији и најисплативији начин да се здравствене услуге приближе људима, те да мора да досегне и ангажује и оне са највећим, често непрепознатим потребама, у свим старосним категоријама. Због тога је важно да примарна здравствена заштита уважава принципе правичности, родне сензитивности и заснованости на правима у свакодневним активностима пружања здравствених услуга кроз специфичне програме, намењене посебно осетљивим групама.

Пракса Повереника је разноврсна и показује различите проблеме у више домена приликом пружања здравствене заштите.

¹¹³ *Истраживање задовољства грађана и лекара здравственим системом*, НАЛЕД, 2023, доступно на: https://naled.rs/htdocs/Files/12608/Zadovoljstvo-gradjana-i-lekara-zdravstvenim-sistemom-u-Srbiji_NALED.pdf
¹¹⁴ Доступно на: <https://www.zdravlje.org.rs/index.php/lat/aktuelne-vesti/1201-svetски-dan-zdravlja-2023>

Притужба је поднета због одбијања докторке да изда потврду да је дете здраво ради поласка у јаслице, уз образложење да је навршило 12 месеци а да није примило ММР вакцину. У току поступка, Повереник је утврдио да није протекао законом прописани рок за пријем ове вакцине као и да је дете имало заказан термин за вакцинацију у складу са Календаром обавезне имунизације, тако да нису постојали разлози за бојазан да родитељи настоје да избегну ову законску обавезу. Имајући у виду да је потврда била неопходна за упис детета у установу и значај предшколског васпитања у развоју детета, Повереник је указао да се не може сматрати да постоје оправдани разлози за ограничење права детета да похађа предшколско васпитање док не протекну рокови који су од самих медицинских радника предвиђени као оптимални за добијање одређене врсте вакцина.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/231-23-prituzba-aa-protiv-doma-zdravlja-bb-i-dr-vv-zbog-diskriminacije-na-osnovu-zdravstvenog-stanja-u-oblasti-obrazovanja/>

Потешкоће у вези са доступношћу здравствене заштите односе се и на правовремено и континуирано пружање здравствених услуга, недовољно информисање, проблеме у заказивању здравствених прегледа преко Е-управе, посебно за старије грађане, као и недовољно функционисање различитих сервиса подршке.

У току године велику пажњу медија привукао је случај континуитета здравствене заштите пацијената услед затварања објекта Дневне болнице за болести зависности у Пауновој улици у Београду.

Поверенику се притужбом обратило удружење Иницијатива пацијената Паунова због затварања Дневне болнице за болести зависности „Прим. Др Бранко Гачић“, јер им је ускраћено континуирано пружање здравствених услуга и онемогућено лечење на начин који је „заштитни знак“ ове установе, кроз спровођење системске породичне терапије. Појашњено је да је даном доношења Решења Одељења грађевинске инспекције настао дисконтинуитет у лечењу пацијената због затварања простора у коме је болница радила и правовременог необезбеђивања другог простора где би се рад наставио, имајући у виду важност континуитета у терапији код болести зависности. У изјашњењу Секретаријата за инспекцију, надзор и комуникацију између осталог наведено је да је вештачењем на околност безбедности коришћења објекта ове болнице констатовано да је „објекат не би требало користити док се не санира таваница подрума и не спроведу истражни радови на процени исплативости санације објекта, јер постоји могућност урушавања“. У изјашњењу Министарства здравља наведено је да су упознати са решењем о забрани коришћења објекта у Пауновој улици и да је Министарство у сарадњи са Градом Београдом од августа месеца интензивно радило на решавању проблема простора Дневне болнице при чему је донета одлука да болница буде премештена у ранију здравствену станицу Дома здравља Врачар у улици Кнегиње Зорке, која се адаптира, односно његови делови (други и трећи спрат). Појашњено је да је здравствени инспектор сачинио записник о затеченом стању објекта у улици Кнегиње Зорке, као и да је у октобру Министарство организовало састанак са представницима иницијативе пацијената, на ком су упознати да се интензивно ради на адаптацији наведеног објекта. Институт за ментално здравље је навео да је покушао да добије потребне дозволе за санацију објекта али да је био одбијен и да им је забрањено његово коришћење јер постоје недостаци који представљају опасност по стабилност, односно безбедност објекта, од ког је момента утврђен распоред рада организационих јединица тако да је постојао континуитет у пружању здравствене заштите. Поред осталог наведено је да у психијатрији окружење у коме се спроводи третман јесте од великог значаја, али да је за „ефикасност терапије од кључног значаја укључивање чланова породице, док је окружење од секундарног значаја, те да се ради о терапији у заједници, а не у природи, што значи да је поента да простор буде инкорпориран у урбану средину, ради дестигматизације и смањења отпора“.

Иницијатива пацијената Паунова обавестила је Повереника да је Дневне болнице за болести зависности „Прим. Др Бранко Гачић“, почела са радом на новој локацији и да је наведеним пресељењем остварен

примарни циљ ове Иницијативе, а то је обезбеђивање свакодневне терапије и стручне помоћи на начин који је до затварања ове болнице пружан пацијентима, услед чега је Иницијатива пацијената Паунова престала да постоји. Поред осталог, наведено је и да услед испуњена циља одустају од притужбе те је поступак по овој притужби обустављен.

Евидентан је и недостатак услуга дуготрајне медицинске и палијативне неге, а још увек нису донети ни стандарди о пружању социјално-здравствених услуга које предвиђа Закон о социјалној заштити.

Негу болесника у терминалној фази болести, старијих или особа са инвалидитетом, у великом проценту обезбеђују сродници, и то најчешће жене. Тако резултати студије СеКонс-а „Пристап услугама дуготрајне неге у Србији”¹¹⁵ показују да 40,7% особа старијих од 65 година у Србији има потребу за дуготрајном негом због тешкоћа у функционисању, док услугу плаћене помоћи у кући користи мали број испитаника (2,7%), о њима брину углавном неформални неговатељи (90,5% њих за то не добија никакву надокнаду). Особе које су главни неформални неговатељи (26,1% случајева) и сами су лошијег здравља са личном потребом за дуготрајном негом, а само поједини корисници, којима ову услугу формално пружају хуманитарне организације или јавне установе, услугу добијају бесплатно или уз помоћ субвенција локалне самоуправе.

Велика учесталост болести деменције у старијем животном добу представља значајно оптерећење за неговатеље, породице и за друштво у целини, с обзиром да су код пацијената оштећене временска оријентација, пажња, рачунање, присећање, именовање, писање, као и способности разумевања говорног и писаног језика. Према проценама Светске здравствене организације очекује се знатно повећање преваленције деменције због све већег пораста популације старијих особа.¹¹⁶ Мере подршке се углавном односе на адекватно и правовремено планирање рехабилитације, која значајно може допринети побољшању квалитета живота код особа са деменцијом.

Поверенику је организација цивилног друштва поднела притужбу у којој је наведено да је општина донела одлуку о измештању дневног боравка за особе са сметњама у развоју ван градске средине. У циљу правилног утврђивања чињеничног стања, Повереник се обратио Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања које је навело да су инспектори социјалне заштите извршили службену саветодавну посету и констатовали да се објект налази на удаљености око 4 км од центра општине против које је притужба поднета, да не постоји јавни превоз до објекта и да објект није адекватан, као и да објект у којем се тренутно пружа услуга није обновио лиценцу. Повереник је констатовао да је загрињавајућа чињеница да је планирано измештање овог објекта на локацију далеко од очију јавности, јавног превоза и ван урбане средине што, поред чињенице да је поступљено противно стандардима социјалне заштите, није у складу ни са антидискриминационим прописима. Посебно је загрињавајућа чињеница да је пружаоцу ове услуге истекла лиценца почетком 2023. године. Повереник је донео мишљење да су повређене одредбе закона, те је препоручено да се ова одлука стави ван снаге и предузму све потребне мере и активности у циљу обезбеђивања адекватног простора у којем ће бити пружана услуга дневног боравка за особе са сметњама и инвалидитетом од стране лиценцираног пружаоца услуге. Општина је обавестила Повереника да стари објект не испуњава услове за даље пружање услуге, да су поднели захтев за лиценцирање услуге у новом објекту као и да су обезбедили сопствени превоз прилагођен корисницима који за кретање користе колица као и да је направљено ново аутобуско градско стајалиште испред установе.

¹¹⁵ Доступно на: <https://secons.net/wp-content/uploads/2023/03/Pristup-uslugama-dugotrajne-nege-u-Srbiji-studija.pdf>

¹¹⁶ Доступно на: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1452-7367/2023/1452-73672303261P.pdf>

Грађани се често обраћају у вези са критеријумима за прописивање одређених лекова који се издају на рецепт, између осталог, и са питањем да ли граница у индексу телесне масе може бити постављена као услов за одобравање одређене терапије на терет РФЗО и да ли то представља неоправдано прављење разлике, али и другим поводима и потребама за лековима и терапијом.

У том смислу Повереник континуирано Републичком фонду за здравствено осигурање указује на потребу за изменама и допунама листе лекова које се издају на терет средстава обавезног здравственог осигурања, како би корисницима били доступни лекови и средства новије генерације. Тако је примера ради поводом обраћања удружења „Жута мрља“ које се односи на примену три лека који се користе у лечењу „влажног“ облика сенилне макуларне дегенерације и макуларног едема код дијабетеса, упућен је допис РФЗО који нас је обавестио да је за два лека поднет захтев за стављање на Листу лекова Централној комисији за лекове. Досадашња пракса показује да РФЗО детаљано и свеобухватно сагледава све препоруке и иницијативе Повереника, због чега је и поступање по овим препорукама у веома високом проценту.

Када се посматра позитивна листа лекова и проблеми са којима се пацијенти суочавају, потребно је посебно указати на третман ретких болести. Наиме, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“ је поводом Међународног дана ретких болести саопштио да је у бази података Регистра лица са дијагнозом ретких болести до у јануару 2023. године евидентирано 2.176 особа, док је током 2021. године болнички лечено преко 16.000 особа са дијагнозом ретких болести од којих је за преко 9.000 обезбеђена терапија која се налази на Листи лекова. У здравственим установама секундарног и терцијарног нивоа здравствене заштите обезбеђени су лекови ван листе лекова за 294 особе оболеле од ретких болести: од урођених болести метаболизма (67), као и за лечење оболелих од ретких тумора (57 лица).¹¹⁷

У 2023. години издвојена су већа средства за лечење деце са ретким болестима, као и уведен обавезни скрининг преглед на ретку болест спиналну мишићну атрофију у свим породилиштима у Србији на терет РФЗО. Поред овог, за тек рођене бебе постоји скрининг за још три болести – фенилкетонурију, хипотиреозу и од 2021. године за цистичну фиброзу, а сва три су на терет РФЗО. Допуњен је Правилник о утврђивању телесних оштећења, у оквиру којег је додата нова глава којом су утврђени проценти телесног оштећења за: урођене аномалије, генетичке поремећаје и ретке болести, као и за запаљенске реуматске болести и малигне болести, што би требало да допринесе и бољем препознавању ових болести у циљу остваривања права на додатак за помоћ и негу другог лица. Међутим, поред измена овог правилника потребно је да се измене и други подзаконски акти из система социјалне заштите у циљу обезбеђивања услуга социјалне заштите. Значајне су и измене правилника којим је омогућено осигурањем лицима да се лече уз тзв. off-label примену лекова на терет средстава обавезног здравственог осигурања. Оболели од ретких болести су се обраћали Поверенику наводећи да им је преписан лек који је једини ефикасан у лечењу али да пошто лек није на позитивној листи или је регистрован за другу индикацију морају да их плаћају што се битно одражава на њихову и егзистенцију породице. То показује и пример обраћања

¹¹⁷Више на: <https://n1info.rs/vesti/batut-u-registru-retkih-bolesti-2-176-osoba-2021-leceno-16-056-njih/>

Поверенику, у коме је указано да оболелих од NMOSD – Neuromyelitis optica у Републици Србији има око 100, а да се лек који спречава даљу прогресију ове болести не налази на позитивној листи лекова, да је до недавно коштао 10.000,00 динара, док је сада у понеким апотекама чак и дупло скупљи. У питању је ретка, хронична, прогресивна, аутоимуна болест која може довести до губитка вида, непокретног стања, па и до смрти. Уколико лек, који је неопходан да би се ова болест држала под контролом и који спречава да дође до тежих последица, кошта више хиљада или десетина хиљада динара то нарочито тешко погађа сиромашније грађане јер недостатак финансијских средстава ове грађане практично онемогућава да за себе обезбеде адекватну терапију. У свету постоје иновативне биолошке терапије за лечење ове болести које у нашој земљи још увек нису доступне за разлику од иновативних терапија за друге болести које се одобравају о трошку државе. Овим поводом Повереник се обратио РФЗО, а поступак је и даље у току.

Препознајући значај проактивног и посвећеног, континуираног деловања ове институције, Национална организација за ретке болести Србије (НОРБС) доделила је повереници признање за посебан допринос поводом обележавања Међународног дана ретких болести.

Када је реч о хроничним незаразним обољењима једно од најчешћих и великих здравствених проблема је дијабетес. Светска здравствена организација и Међународна федерација за дијабетес процењују да ће се број оболелих од дијабетеса до 2045. године повећати на 783 милиона.¹¹⁸ Иако се стопе инциденције региструју у развијеним земљама, највећи пораст броја оболелих очекује се у земљама у развоју, где спада и Србија. Све до 2022. године у Србији није постојао организован популациони регистар дијабетеса из кога би се могли анализирати параметри и процењивати стање и развој дијабетеса, као и ефикасност мера дијабетолошке заштите.¹¹⁹

Процењује се да у Србији од дијабетеса болује приближно 700.000 особа или 12,2% одраслог становништва¹²⁰. Тај број наставља да расте, а један од највећих изазова је и разумевање животних навика особа са дијабетесом, што је пратило „Прво национално истраживање о животним навикама особа са дијабетесом“.¹²¹ Резултети указују да 42,3% особа које болују од дијабетеса спада у старосну групу 31 - 45 година, док забрињава податак да готово петина спада у старосну групу 18 - 30 година. Такође, код млађих од 18 година један од највећих изазова је емоционални аспект.

У циљу унапређења правног оквира и заштите од дискриминације деце и ученика са незаразним хроничним болестима, као и ретким болестима, Повереник је упутио **иницијативу** Министарству здравља за доношење процедура о поступању са децом и ученицима са дијабетесом и другим незаразним хроничним, као и ретким болестима током боравка у предшколским установама и школама. Циљ иницијативе је подршка, добра контрола болести и спречавање настанка компликација, што утиче и на унапређење положаја деце и њихову заштиту од стигматизације и дискриминације. У иницијативи је указано и на потребу перманентне сарадње између домова здравља, здравствених радника и запослених у образовним установама, како по питању превентивног деловања, тако и неопходне едукације.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/misljenja-i-preporuke/zakonodavne-inicijative-i-misljenje-o-propisima/page/2/>

¹¹⁸ Доступно на: <https://www.batut.org.rs/download/publikacije/IncidencijaMortalitetOdDijabetesaUSrbiji2022.pdf>

¹¹⁹ Доступно на: <https://www.batut.org.rs/download/publikacije/IncidencijaMortalitetOdDijabetesaUSrbiji2022.pdf>

¹²⁰ Према званичним резултатима Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“

¹²¹ Доступно на: <https://prst.org.rs/prst-istrazivanje/>

Током године Министарство здравља и Републичка стручна комисија за превенцију и контролу шећерне болести, припремили су у сарадњи са Министарством просвете и Министарством туризма и омладине, Протокол о поступању у школи са ученицима оболелим од дијабетеса.¹²² Бројна истраживања и анализе указују на изузетну важност превенције различитих стања и болести, нарочито код деце и младих.

Вишегодишња пракса Повереника указује да су деца са сметњама у развоју и инвалидитетом посебно угрожена група деце, а да су стереотипи и предрасуде у односу на њихове могућности, потребе и права дубоко укоренењени и распрострањени. Инклузија деце са ретким болестима изискује повећан напор на свим нивоима - породице, запослених у установама и органима, али и заједнице у целини. Подаци показују да се из године у годину повећава број деце која имају проблема са муцањем, школским постигнућем, пажњом, хиперкинетичким и поремећајима из аутистичног спектра, што се, између осталог, доводи у везу са дужином коришћења дигиталних технологија.¹²³

Илустративан је и пример из праксе Повереника који се односи на притужбу због дискриминације малолетног детета са аутизмом, против предшколске установе због скраћења боравка детета на четири сата дневно. Након спроведеног поступка, утврдили смо да је оваква одлука предшколске установе донета на основу извршеног праћења понашања детета и достављених доказа којима су поткрепљени наводи да дете није стављено у неповољнији положај на основу здравственог стања и инвалидитета, да му се пружа додатна подршка, да је скраћени боравак детета у установи у складу са законским одредбама о трајању овог програма и да представља облик додатне подршке, те је донето мишљење да нису повређене одредбе Закона о забрани дискриминације. Најбољи интерес детета важан је принцип прокламован Конвенцијом о правима детета, који треба да буде примењен у свим активностима које се односе на децу.

Поред тога, како би се унапредила превентивно-здравствена заштита, установила интерна правила и процедуре и обезбедио најбољи интерес деце, Повереник је упутио и препоруку мера свим предшколским установама.

Свим предшколским установама упућена је **препоруча мера** за остваривање равноправности за измену формулара за упис детета на начин да родитељ већ приликом уписа детета у предшколску установу назначи да дете има ретку, неуротрансмитерску или хроничну незаразну болест, да дете учествује у свим активностима установе уз примену животно потребне терапије у току боравка као и да се не захтева поновни упис у предшколску установу сваке радне године за децу која су већ раније уписана и настављају боравак у предшколској установи, у циљу правне сигурности и остваривања права на квалитетно образовање у континуитету.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/356-23-preporuka-mera-svim-predskolskim-ustanovama/>

Циљевима одрживог развоја УН, посебно циљем бр. 3 - „Обезбедити здрав живот и промовисати добробит свих узрасних категорија”, предвиђено да се до 2030. године за једну трећину смањи број превремених смрти услед свих незаразних болести кроз превенцију, третман и промоцију менталног здравља и добробити. Посебно млади представљају вишеструко осетљиву друштвену групу, како због развојних одлика тако и због притисака спољних чинилаца и ширих друштвених фактора. Наиме, у узрасту између 15 и 29 година млади стичу већи степен самосталности и независности у

¹²² Доступно на: <https://prosveta.gov.rs/vesti/protokol-o-postupanju-u-skoli-sa-ucenicima-oboelim-od-dijabetesa/>

¹²³ Завод за психофизиолошке поремећаје и говорну патологију „Др Цветко Брајовић”, доступно на: <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-izdanja/decenija-bez-strucne-pomoci>

доношењу животних одлука, док у исто време на њих све више утичу економска ситуација и низак ниво партиципације младих у друштвеном и политичком животу.

Млади су истовремено припадници једне или већег броја група са додатним факторима ризика - ту спадају рани и присилни бракови, родно засновано насиље, тинејџерске трудноће, вршњачко насиље, сиромаштво, бескућништво, и други фактори¹²⁴. Наиме, што су млади изложенији ситуацијама повећаног ризика, већа је вероватноћа да ће њихова добробит и ментално здравље бити нарушени, као и да ће се упуштати у ризична понашања која се могу одразити на њихово будуће ментално и физичко здравље (нпр. пушење, употреба психоактивних супстанци) и просперитет (нпр. напуштање образовног система).

Када је реч о доношењу одлука које се тичу здравља, најновији подаци из извештаја „Осам милијарди живота, права и избори“¹²⁵ показују да је у Србији у периоду од 2007. до 2022. године одлуке о сопственом здрављу доносило 100% жена, од тога 98% одлуке о употреби контрацепције, док је 99% жена имало законом загарантовано здравствено осигурање и исто толико доступне информације и едукације о сексуалном и репродуктивном здрављу.

РФЗО је упућена **иницијатива** за измену и допуну Правилника о листи лекова који се прописују и издају на терет средстава обавезног здравственог осигурања, у циљу стављања одређеног броја контрацептивних средстава на одговарајуће листе на терет обавезног здравственог осигурања. Повереник већ годинама указује на важност сексуалног и репродуктивног здравља, што подразумева и обезбеђивање услуга планирања породице, одржавања трудноће и других услуга здравствене заштите. Када су у питању млађе генерације, велики значај имају програми раног развоја деце и младих и сексуално образовање, али и доступност средстава за одржавање сексуалног здравља на читавој територији Србије, где је констатован низак степен употребе контрацептивних средстава и недостатак знања о савременим методама контрацепције.

У иницијативи је указано, између осталог, да су цене контрацептивних средстава такве да утичу на доступност наведених средстава, те да контрацептивна средства са Листе А1 треба да буду предвиђена на Листи А – како би жене добиле квалитетнија и разноврснија орална контрацептивна средства уз минималну партиципацију од 50 динара.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/418-22-inicijativa-rfzo-za-izmenu-pravilnika-u-cilju-unapredjenja-seksualnog-i-reproduktivnog-zdravlja/>

Развој биомедицине омогућио је рођење прве бебе из епрувете 1978. године и тај догађај је био подстицај за даљи развој истраживања, науке и праксе биомедицински потпомогнутог оплођења, али и за развој пратеће правне регулативе, што олакшава путеве правне заштите у случајевима у којима се људска права крше.¹²⁶ Републички фонд за здравствено осигурање од 2006. године финансира Национални програм лечења неплодности поступцима БМПО, према индикацијама које је прописала Републичка стручна комисија Министарства здравља Републике Србије. Међутим, у ситуацији када један од партнера премине током трајања овог поступка, не постоји законска одредба која уређује начин на који се поступа са неискоришћеним

¹²⁴ Приручник за рад с младима „Ментално здравље, социјална добробит и здраве навике младих“, 2023, доступно на: <https://psychosocialinnovation.net/wp-content/uploads/2023/12/Mentalno-zdravlje-socijalna-dobrobit-i-zdrave-navike-mladih-Prirucnik.pdf>

¹²⁵ Доступно на: <https://www.unfpa.org/sites/default/files/swop23/SWOP2023-ENGLISH-230329-web.pdf>

¹²⁶ Прелиминарни извештај о лечењу неплодности поступцима БМПО, РФЗО, доступно на: https://rfzo.rs/download/vto/Preliminarni%20izvestaj%20o%20lečenju%20neplodnosti%20postupcima%20BMPO_010414.pdf

репродуктивним материјалом након смрти, односно када се ради о ембрионима, закон не садржи експлицитну забрану о постхумној оплодњи.

Поверенику се обратила грађанка након смрти свог супруга са којим је започела поступак биомедицински потпомогнутог оплођења у здравственој установи. Узимајући у обзир да су ембриони створени од репродуктивног материјала оба супружника, од којих је један преминуо, Повереник је крајем 2023. године клиници упутио **препоручу мера** да предузме све мере чувања ембриона и по истеку законом предвиђеног рока, а у циљу даље заштите и остваривања права на наставак започетог поступка биомедицински потпомогнуте оплодње. Поступајући по препоруци здравствена установа је обавестила Повереника да ће ембрионе чувати неограничено време и позвају Повереника да својим ауторитетом утиче на надлежне органе на предузимање мера у поступку БМПО или чак измену релевантних пропис.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/rs/1273-23-preporuka-mera-zdravstvenoj-ustanovi-srebo-medical/>

У погледу превенције и заштите здравља, значајан напредак је увођење обавезног скрининга на ретку болест спиналну мишићну атрофију, који је почео да се примењује у свим породициштима у Србији. Ова врста скрининга о трошку РФЗО обавезна је за сву новорођену децу са циљем ране дијагностике у пре-симптомској фази болести, која је од суштинског значаја за исход лечења спиналне мишићне атрофије. Поред овог, за тек рођене бебе постоји скрининг за још три болести – фенилкетонурију, хипотиреозу и од 2021. године за цистичну фиброзу, а сва три су на терет Републичког фонда за здравствено осигурање.

Међутим, када је реч о дијагностици рака дојке, у извештају Ланцет комисије „Жена, моћ, рак“¹²⁷ као главни разлог лошем приступу превентивним мерама, дијагностификовању рака и третману болести, наводи се, пре свега, неравноправност полова. Комисија Ланцет се залаже за нову „феминистичку агенду“ у лечењу рака, како би се елиминисала неравноправност међу половима, односно дискриминација жена. У здравственим системима, како се тврди, у лечењу рака, па и у истраживању те болести, потребно је много интензивније уважити потребе жена, како би се смањио ризик од канцера. Дискриминација жена, према овом извештају, један је од разлога тако малог броја превентивних мера „скројених“ по потребама жена, односно мера у лечењу рака прилагођених женској популацији.

Поред наведеног, Поверенику су се обраћали грађани указујући на проблем у вези са трансплантацијом органа, наводећи да је у првој половини 2023. године у Србији урађено само 15 кадаверичних трансплантација, док се на листи чекања налази око 2000 људи, због чега је и покренута кампања „Најважнији позив у животу“. Проблем превасходно представља чињеница да су одређене одредбе Закона о пресађивању људских органа и Закона о људским ћелијама и ткивима проглашене неуставним. Подсећамо да се Повереник већ обраћао надлежном министарству, као овлашћеном предлагачу закона, да предузме мере из своје надлежности.

Упућена је **иницијатива** Министарству здравља да се што хитније ставе у процедуру измене и допуне Закона о пресађивању људских органа и Закона о људским ћелијама и ткивима како би се поново успоставио потпуни правни оквир и омогућила трансплантација органа и ткива са умрлих особа, чиме би се спасили животи пацијената којима од времена чекања на трансплантацију зависи не само квалитет, већ и сама дужина живота. Полазећи од својих надлежности, али и Устава и Конвенције о људским правима и

¹²⁷ Доступно на: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37774721/>

биомедицини, Повереник је упутио наведену иницијативу како би се што хитније наставиле све започете активности за решавање овог важног питања.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/lrucena-inicijativa-za-izmene-i-dopune-zakona-o-presadjivanju-ljudskih-organa-i-zakona-o-ljudskim-celijama-i-tkivima/>

С тим у вези, најављен је нови Закон о трансплантацији, а основна промена се односи на увођење члана у вези са личним изјашњењем о донорству. Подразумева се добровољно давање органа, а особе које не желе да буду донори биће евидентирани у регистру који ће се водити преко Управе за биомедицину.

Када је у питању дискриминација на основу здравственог стања, међу посебно угроженим су и особе које живе са ХИВ/АИДС-ом. Подаци из извештаја „Пут ка крају АИДС-а - глобално ажурирање 2023.“¹²⁸ показују да у Источној Европи и Централној Азији, кршење људских права и војни сукоби ометају одговор на ХИВ, док овај део света доживљава највећи успон у броју нових ХИВ инфекција у свету (повећање од 49% у односу на 2010.). Извршна директорка програма Уједињених нација за АИДС (UNAIDS) је крајем 2023. године упозорила да је глобални одговор на АИДС под претњом због незапамћене реакције против људских права која стигматизује групе у највећем ризику од инфекције ХИВ-ом.¹²⁹

Особе које живе са ХИВ/АИДС-ом ретко подносе притужбе из страха да ће њихов статус постати познат широј заједници, чиме се повећава ризик од виктимизације и због чега су врло значајна спроведена ситуациона тестирања дискриминације. С тим у вези, током 2023. године добротворна фондација Српске православне цркве „Човекољубље“ спровела је ситуационо тестирање дискриминације особа које живе са ХИВ/АИДС-ом у области здравствене заштите, након чега је Поверенику поднето пет притужби, а све се односе на ускраћивање пружања здравствене услуге особама које живе са ХИВ/АИДС-ом. Сви поступци по овим притужбама су у току.

Пракса Повереника показала је да се грађани неретко обраћају због дискриминације на основу здравственог стања у вези са поштовањем начела једнакости у радним односима, као и о правима и обавезама послодавца и запослених. Нека од питања се односе на право послодавца да приликом запошљавања захтева уверење о здравственој способности, доказима о боловању, односно дознакама, праву жена да се након породилског одсуства врате на раније радно место и сл. У области рада нестабилна економска ситуација доводи до честих отказа уговора о раду, те је уочено да страх од добијања отказа представља један од највећих извора стреса а непрекидна бојазан од отказа је у врху лествице највећих узрочника страхова данашњице.

Повереник је поступао по притужби против послодавца због дискриминације раднице на основу здравственог стања и инвалидитета. Подносиатељка притужбе била је запослена на неодређено време, али је због погоршања здравственог стања била принуђена да отвори боловање ради даљег лечења и операције кука. Послодавац је позвао током трајања боловања да потпише решење којим је проглашена за технолошки вишак, чиме јој је прекинут радни однос. У изјашњењу послодавца је наведено да је поред подносиатељке притужбе још једна радница проглашена технолошким вишком, која није имала здравствених проблема, као и да здравствено стање није било критеријум на основу ког је одлучено да подносиатељки притужбе буде отказан уговор о раду. У поступку је утврђено да запослена која је такође била проглашена

¹²⁸ Доступно на: https://thepath.unaids.org/wp-content/themes/unaids2023/assets/files/2023_report.pdf

¹²⁹ Доступно на: <https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/aids-response-under-threat-amid-human-rights-backlash-un-2023-11-28/>

технолошким вишком није обављала исту врсту послова као и подносиатеља притужбе, односно није била распоређена на исто радно место. Повереник је донео мишљење да је послодавац повредио одредбе Закона о забрани дискриминације, и дао препоруку да се подносиатељки притужбе поново понуди посао.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/1115-23-utvrdjena-diskriminacija-na-osnovu-zdravstvenog-stanja/>

У Нацрту закона о изменама и допунама Закона о здравственом осигурању било је предвиђено да изабрани лекар уместо након досадашњих 60 дана, осигураника упуту на надлежну лекарску комисију након максимално 15 дана привремене спречености за рад, осим у одређеним случајевима. Имајући у виду досадашњу медицинску праксу, Повереник је указао на потребу преиспитивања предложеног скраћења привремене спречености за рад због болести или повреде. Законом о изменама и допунама Закона о здравственом осигурању који је ступио на снагу крајем 2023. године дефинисано је да привремена спреченост за рад траје до 30 дана, односно максимално до 60 дана и то код осигураника оболелих од малигнух болести, оних који су привремено спречени за рад због болести или компликација у вези са одржавањем трудноће, особа са инвалидитетом и код непосредно обављених хируршких интервенција, осим у случају када је та интервенција обављена у дневној болници.

Последњих година дигитализација здравствених услуга доживљава период убрзаног раста као концепт који претпоставља коришћење технологије за помоћ људима и њиховом здрављу, а у најширем смислу укључује мобилно праћење здравља, информацијске технологије, носиве уређаје, платформе и повезивост, телездравље, телемедицину и прилагођено здравство, тако да новонастали дигитални алати побољшавају способност детаљне дијагнозе и лечења пацијената. Подаци прикупљени кроз „Истраживање о дигиталном здрављу у европском региону“¹³⁰ указују на значајан напредак и препреке за усмеравање успешне имплементације дигиталног здравља. Критична улога дигиталног здравља у постизању универзалне здравствене покривености и подржавању напора да се здравствена заштита учини ефикаснијом и доступнијом сада је јасно препозната. Извештај илуструје и низ дигиталних здравствених апликација и пракси у различитим националним контекстима.

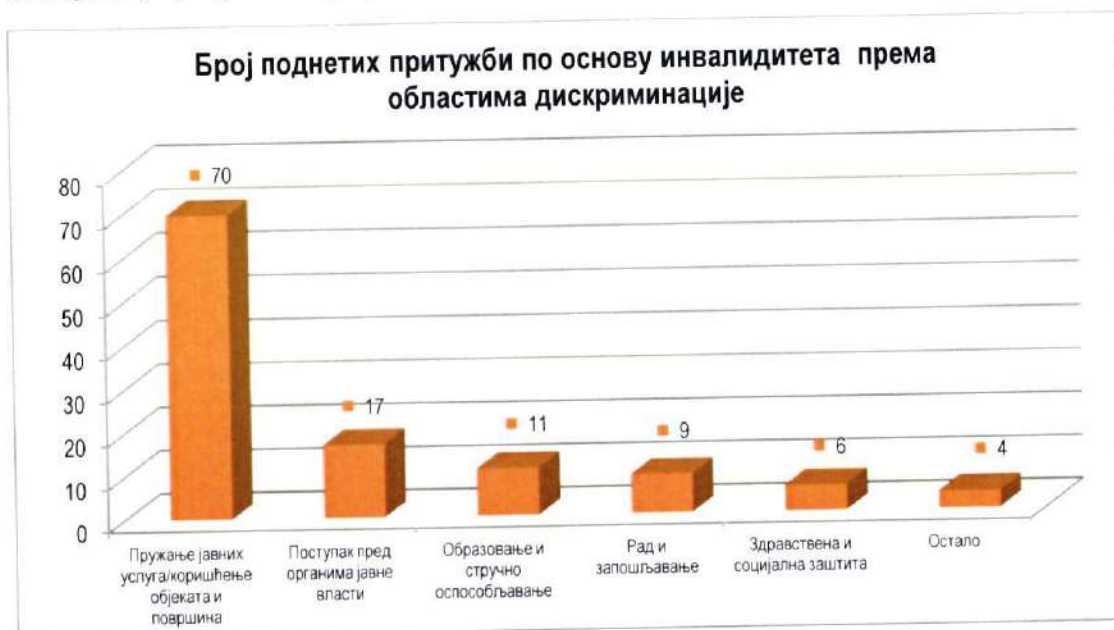
На основу прегледа стања и проблема у остваривању равноправности и заштити од дискриминације на основу старосног доба као личног својства, произилазе одговарајуће препоруке које су дате у сажетку овог извештаја.

Дискриминација на основу инвалидитета

Дискриминација на основу инвалидитета је према пракси Повереника годинама међу првих пет основа дискриминације, а особе са инвалидитетом су једна од најугроженијих група у свим областима друштвеног живота, слично као и у другим земљама. Распрострањеност стереотипа и предрасуда о капацитетима и способностима особа са инвалидитетом, бројност и разноврсност проблема са којима се свакодневно суочавају, уз социјални и економски положај у коме се налазе, узрокује да су особе са инвалидитетом у већем ризику од дискриминације, а неретко су изложене и вишеструкој и интерсекцијској дискриминацији.

¹³⁰ Доступно на: https://cdn.who.int/media/docs/librariesprovider2/data-and-evidence/english-ddh-260823_7amcet.pdf?sfvrsn=4c674522_2&download=true

Током 2023. године Поверенику су поднете 93 притужбе због дискриминације на основу инвалидитета, што са 13,4% од укупног броја обраћања чини трећи основ по учесталости навођења у притужбама грађана.

Највећи број притужби поднет је због дискриминације приликом пружања услуга или при коришћењу објеката и површина (28), затим у поступку пред органима јавне власти (21), у области рада и запошљавања (15), здравствене и социјалне заштите (13), области образовања и стручног усавршавања (10) и др. Ове године највећи број притужби поднела су физичка лица, око 86%, од којих су се у приближно истом броју обраћали мушкарци и жене.

Важнији помаци:

- висок проценат поступања по препорукама и иницијативама Повереника у вези са овим основом дискриминације;
- притужбе су претежно подносили појединци односно физичка лица, за разлику од ранијих година када су то углавном чиниле организације цивилног друштва;
- повећан број приступачних објеката органа јавне власти, посебно здравствене заштите;
- олакшано добијање сагласности за адаптирање улаза у стамбене зграде са више станова;
- обезбеђене услуге личног пратиоца у одређеним јединицама локалне самоуправе

Неки од кључних проблема:

- приступачност објеката и простора, посебно објеката за јавне намене попут здравствених, рехабилитационих и установа социјалне заштите;
- Извештај о спровођењу Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом за 2022. годину још увек није објављен, а Акциони план и повезано финансирање Стратегије деинституционализације значајно касне;
- процес инклузивног образовања је отежан због неадекватног/неравномерног обезбеђивања права и услуга подршке;

- недовољно развијени сервиси подршке у локалној зајеници, непостојање сарадње између локалних самоуправа у вези пружања услуга уколико особа са инвалидитетом која испуњава услове за остваривање услуге има пребивалиште на територији једне а борави (нпр. школује се или ради) на територији друге јединице локалне самоуправе;
- недовољно укључивање особа са инвалидитетом на тржиште рада, прилагођавање послова и/или радног места неразвијено, потребна доследна контрола извршавања обавезе запошљавања особа са инвалидитетом;
- особе са интелектуалним и психосоцијалним тешкоћама и даље изложене ризику да буду лишене пословне способности.

Према званичним подацима, на основу резултата Пописа становништва¹³¹, 356.404 грађана је идентификовано као особе са инвалидитетом, што представља 5,4% укупне популације. Од овог броја 58% чине жене, а најбројнија старосна категорија особа са инвалидитетом је са 65 и више година живота. Подаци о инвалидитету добијени су на основу одговора испитаника на питања о томе да ли имају потешкоће у обављању свакодневних активности због проблема са видом (и поред употребе наочара), слухом (и поред употребе слушног апарата), ходом или пењањем степеницама, памћењем и концентрацијом, самосталношћу при одевању, исхрани и одржавању личне хигијене и комуникацијом. На свако од ових питања особа је могла да се изјасни да нема потешкоћа, има мало потешкоћа, има много потешкоћа, односно да је потпуно онемогућена у обављању свакодневних активности, а на питање о инвалидитету могла је и да не одговори. Приликом прикупљања података о инвалидитету коришћен је социјални модел према коме особа може сматрати да, и поред постојања одређеног здравственог проблема, нема потешкоћа у обављању свакодневних активности код куће, у школи или на послу – пре свега захваљујући подршци околине или коришћењу одговарајућих помагала. То другим речима значи да се број од 356.404 особе не односи на стваран број, већ само на особе које себе доживљају као особе са инвалидитетом. Особе које нису желеле да одговоре ни на једно од постављених питања и особе за које подаци нису прикупљени, укључене су у број особа чији је статус инвалидитета непознат, а њих је укупно 109.343 (међу којима је више мушкараца - 58.475 мушкараца и 50.868 жена).¹³²

Пракса Повереника, као и бројни домаћи и међународни извештаји, указују на сложеност проблема са којима се особе са инвалидитетом суочавају, међу којима се издвајају неприступачност јавних објеката и површина, отежана комуникација и приступ информацијама, потешкоће приликом остваривања разних права и услуга, док су особе са интелектуалним тешкоћама и даље изложене ризику да буду лишене пословне способности и често су смештене у установе социјалне заштите.

Резултати истраживања Повереника *Однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији* откривају амбивалентне ставове према особама са инвалидитетом. С једне стране, значајна већина од 82% испитаника верује да особе са инвалидитетом, уколико добију адекватну подршку, могу да се укључе у живот заједнице. Такође, 80% сматра да јавни објекти и саобраћај треба да буду прилагођени особама са инвалидитетом и

¹³¹ Попис становништва, домаћинстава и станова 2022 године, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3104020901?languageCode=sr-Cyrl>

¹³² Више на: <https://www.politika.rs/scc/clanak/587394/U-Srbiji-zive-356-404-osobe-sa-invaliditetom>, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20231201-invaliditet/?a=0&s=0102>

другим лицима која се отежано крећу. Ипак, у одређеној мери је присутно неповерење у способност особа са инвалидитетом да буду продуктивне на послу, па петина испитаника (21%) сматра да су особе са инвалидитетом мање продуктивне на радном месту, а четвртина (24%) испитаних верује да особе са инвалидитетом не би требало да раде одговорне послове. Иако постоји релативно висок степен свести о правима особа са инвалидитетом, још увек велики број испитаника сматра да је за њих најбоље место живот у институцијама уколико не могу да брину о себи. Наиме, чак 40% испитаника се слаже са тврдњом да је за особе са инвалидитетом које не могу да брину о себи најбоље решење смештање у специјализоване установе, уместо пружања подршке у локалној заједници.

Какво је стање у ЕУ говоре подаци истраживања *Special Eurobarometer 535 – Discrimination in the European Union*¹³³, према чијим резултатима око половина испитаника (49%) наводи да је дискриминација на основу инвалидитета распрострањена у њиховој земљи, док 47% каже да је ретка. Удео испитаника који мисле да је дискриминација на основу инвалидитета широко распрострањена порастао је за пет процентних поена од 2019. године. Тако готово 78% испитаника сматра да би се осећали пријатно да особа са инвалидитетом заузима највишу изабрану политичку функцију у њиховој земљи, 85% би се осећала пријатно да имају колегу са инвалидитетом, а најмање шест од десет се тако осећа у свакој земљи, док седам од десет испитаника каже да би се осећало пријатно да је њихово дете у партнерској вези са особом са инвалидитетом. Међутим, постоје значајне варијације међу земљама када је реч о овом питању, али иако се ставови разликују од земље до земље, у 21 држави чланици испитаници сада чешће него 2019. године кажу да би им било пријатно да је њихово дете у партнерској вези са особом са инвалидитетом.

Када је реч о правима особа са инвалидитетом, Србија тек треба да усвоји прописе за спровођење Закона о правима корисника услуга привременог смештаја у социјалној заштити из 2021. године, а процедуре лишавања пословне способности морају бити промењене како би се ојачао положај тих лица, наведено је у *Извештају о напретку Европске комисије за 2023. годину*¹³⁴. Измене и допуне Породичног закона, које су имале за циљ да укину постојећи систем потпуног лишења пословне способности још увек нису усвојене. Извештај о спровођењу Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом за 2022. годину није објављен, Акциони план и финансирање Стратегије деинституционализације и развоја услуга у заједници значајно касне због чега услуге у заједници тек треба додатно развијати. У овом извештају је наведено да деинституционализација треба да буде приоритет за државне органе, да се жене са инвалидитетом у резиденцијалним институцијама и даље суочавају са родно специфичним облицима насиља, као и да је и даље је недовољно финансирање развоја услуга у заједници и за подршку лиценцираним пружаоцима услуга.

Потребно је имати у виду да је за доследно спровођење процеса деинституционализације неопходан предуслов развој услуга за самосталан живот у заједници. Недостатак ових услуга би могао да доведе до тога да лице које је изашло из домског смештаја нема одговарајућу подршку, те да је принуђено да се врати у установу. Такође, и лица која

¹³³ *Special Eurobarometer 535 – Discrimination in the European Union*, December 2023, доступно на интернет страници: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2972>

¹³⁴ Извештај Европске комисије за 2023. годину, доступно на интернет страници: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaji_ek_23.pdf

нису раније била корисници домског смештаја, услед недостатка услуга у заједници, су у ризику да морају да постану корисници домског смештаја. Један од предуслова за успешан процес деинституционализације јесте и обезбеђивање већег броја кадрова на локалном нивоу.

Агенција ЕУ за основна права је током године издала водич *Implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*¹³⁵ који има за циљ да подржи националне оквире за праћење примене или побољшање индикатора за процену напретка имплементације Конвенције о правима особа са инвалидитетом на националном нивоу. Индикатори нису само скуп мерила, него су инструменти у превођењу глобално договорених стандарда у конкретну правну политику и представљају практичне кораке ка остваривању основних права, са мерљивим подацима и информацијама, због чега могу добро да послуже свим релевантним актерима, посебно приликом креирања и имплементације политика у појединим државама.

Управо усклађеност Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом за период од 2020. до 2024. године и Стратегије деинституционализације и развоја услуга социјалне заштите у заједници за период 2022–2026. године са стандардима људских права, пре свега са Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом је сагледана у *Анализи усклађености јавних политика са стандардима људских права особа са инвалидитетом и законским оквиром у Републици Србији*¹³⁶. У овој анализи је наведено да обе стратегије препознају важност друштвене укључености особа са инвалидитетом, а уочена је и потреба стручног усавршавања и унапређења капацитета професионалаца у различитим системима. Међутим, у Стратегији деинституционализације нису дефинисане мере чијом применом би се могло очекивати да ће положај особа са инвалидитетом бити унапређен у овој области, није је довољно јасно на који начин ће се вршити идентификација потреба потенцијалних корисника услуга социјалне заштите, не види се да ли ће саме особе са инвалидитетом учествовати у овом процесу, да ли ће саме одлучивати која им је услуга потребна, као и да ли ће бирати конкретног пружаоца те услуге, наведено је између осталог у овој анализи. Изостају мере конкретне подршке самим особама са инвалидитетом у тражењу запослења и његовом задржавању, али и активности усмерене на подршку послодавцима кроз различите облике стимулисања, инсистира се на доношењу нових или изменама старих прописа који особама са инвалидитетом нуде могућност рада у сегрегисаним условима. У Стратегији унапређења положаја особа са инвалидитетом самостални живот у заједници је постављен у веома широком контексту и није довољно прецизан, не нуди се свеобухватан приступ места где живе деца и одрасле особе са инвалидитетом, већ обухвата само установе социјалне заштите, недостаје спровођење стратешких иницијатива на локалном нивоу, доношење стратешких докумената, акционих планова и формирање локалних координационих тела, а нема никакве назнаке да се планира измена закона и правилника који се односе на процену радне способности која је у Србији заснована на медицинском моделу, такође је наведено у овој анализи.

¹³⁵ *Implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, FRA - European Union Agency for Fundamental Rights, 2023, доступно на интернет страници: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-uncrpd-human-rights-indicators_en.pdf

¹³⁶ *Анализа усклађености јавних политика са стандардима људских права особа са инвалидитетом и законским оквиром у Републици Србији*, Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом МДРИ-С, 2023, доступно на интернет страници: https://www.mdri-s.org/public/documents/upload/Analiza%20-%20Dijalog%20promena_final.pdf

Да је ситуација слична и широм Европе показује и *Извештај Агенције ЕУ за основна права ФРА*¹³⁷ у којем се оцењује да су, када је реч о заштити основних људских права особа са инвалидитетом, присутни неки помаци, али и неки кораци уназад. Имплементација директива ЕУ о приступачности и националних програма приступачности је напредовала, али је напредак и даље неуједначен. Такође, особе са инвалидитетом и даље се суочавају са значајним оптерећењима у приступу образовним системима. Мање су шансе да заврше средње образовање и добију дипломе које су корисне за пуно учешће на тржишту рада, као и да упишу или заврше високо образовање. Самим тим постоје изазови у транзицији између образовања и тржишта рада. Такође, статистике на нивоу ЕУ и на националном нивоу показују да јаз у запошљавању особа са инвалидитетом и даље постоји и сада износи 23,1 пп. Поред тога, упркос реформама које имају за циљ побољшање учешћа на отвореном тржишту рада, сегрегирано запошљавање се и даље промовише и не пружа се довољна подршка особама са инвалидитетом како би им се осигурао приступ тржишту рада. Ово се посебно односи на жене и старије. Предузете су мере да се Директивом о минималној плати обезбеде праведне минималне зараде, што ће помоћи да се побољша положај особа са инвалидитетом. Такође, ЕУ је усвојила и друге релевантне директиве, као што су Европски акт о приступачности и Директива о приступачности веба, а постигнут је напредак и у укључивању ових директива у национално законодавство и њиховој примени. Међутим, значајан број држава чланица је пропустио рок за инкорпорирање Европског акта о приступачности у национално законодавство, а напредак још увек треба да се постигне у наредним годинама како би се осигурала пуна примена.

Да се ради на побољшању положаја особа са инвалидитетом широм Европе говори и чињеница да су се посланици Европског парламента сложили око коришћења јединствене инвалидске картице која има за циљ да гарантује минимални стандард подршке особама са инвалидитетом широм Европе. С обзиром да око 87 милиона људи у Европи живи са неким обликом инвалидитета и редовно се сусрећу са препрекама када путују или посећују другу државу чланицу, јер њихов статус инвалидитета није једнако признат широм ЕУ, Одбор за јавно здравље у Европском парламенту је једногласно одобрио став о увођењу ове картице и ажурирање Европске паркинг картице за особе са инвалидитетом, чиме ће се обезбедити да појединци који посећују друге земље чланице имају исти приступ посебним условима, повлашћеном третману и правима паркирања као и они који бораве у тим државама.

Када се посматра ситуација у нашој земљи, на радионици на којој су представљени резултати *Ситуационе анализе о положају особа са инвалидитетом у Србији*¹³⁸, а на којој су учествовали и представници Повереника, изнета су искуства бројних организација цивилног друштва, и наведено да је приметан јаз између политика и пракси, па тако, примера ради, највише стручно саветодавно тело - Савет за права особа са инвалидитетом, међу члановима којих је укупно 26, има само седам представника организација особа са инвалидитетом, извештаји овог тела нису јавно доступни, а реализоване активности и препоруке су нејасне. Са друге стране, кључне ствари које су представници особа са инвалидитетом истакли на овој радионици односе се на разочарење због непрепознавања и непоштовања њихових права па су особе са

¹³⁷ *Извештај о основним правима за 2023*, Агенција Европске уније за основна права – ФРА, јун 2023, доступно на интернет страници: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-fundamental-rights-report-2023_en_1.pdf

¹³⁸ Више на: <https://izkrugavojvodina.org/2023/07/03/iz-kruga-vojvodina-na-validaciji-rezultata-situacione-analize/>

инвалитетом готово невидљиве, али и на недостатак поверења у институције односно поверење да ће оно што се спроводи довести до промене. На радионици су наведени и проблеми архитектонске и комуникацијске приступачности, недовољних и неразвијених услуга у заједници, (де)институционализације, неприлагођене здравствене заштите и рехабилитације, сексуалног и репродуктивног здравља и права жена и девојчица са инвалитетом, инклузивног образовања, приступа раду и запошљавању, као и одлучивања уз подршку. Као посебан проблем истакнута је процена инвалидности, а не потреба, која би требало да је индивидуализована и у складу са специфичним активностима и баријерама са којима се особа суочава, да је мултидисциплинарна и препознаје сталне промене и животне околности и да варира кроз време. Такође је истакнуто да је неопходно да особе са инвалитетом буду укључене у процесе одлучивања и да се поштује њихова воља, да се не поступа по медицинском моделу и негује кориснички приступ.

И током 2023. године као и претходних година, највише притужби Поверенику је упућено управо због неприступачности различитих објеката. С обзиром да је приступачност, како архитектонска тако и информациона и комуникациона, један од основних предуслова за равноправно учешће особа са инвалитетом у свим областима друштвеног живота, Повереник, поред поступања у конкретним случајевима, у континуитету упозорава на неопходност остваривања принципа универзалног дизајна кроз редовне и посебне извештаје, упућује иницијативе и препоруке мера за остваривање равноправности, даје саопштења и упозорења, али и на свим стручним скуповима и конференцијама указује на потребу решавања овог проблема који се не односи само на особе са инвалитетом, него и на друге групе становништва које се отежано крећу, попут старијих грађана, лица која имају здравствених проблема, мајке са децом у колицима и др. Приступачност је од нарочитог значаја када су у питању јавни објекти, имајући у виду да несметано кретање и информисаност омогућава остваривање права свих грађана у пуном обиму.

Повереник је поступајући по притужби удружења грађана против дома здравља, донео мишљење да су повређене одредбе Закона о забрани дискриминације, јер није обезбеђена приступачност одређеним здравственим услугама као што су услуге стоматолошке и гинеколошке службе које се налазе на спрату у тој здравственој установи. Наиме, у притужби је наведено да је дом здравља неприступачан за особе са инвалитетом, јер виши спратови нису повезани лифтом, а осим степеницама не постоји други начин како би се до њих стигло. Дом здравља је обавестио Повереника у погледу поступања по препорукама из мишљења да уградња рампе није могућа из техничких разлога, али да се у циљу обезбеђивања приступачности разматра могућност постављања алтернативних метода у виду подизне рампе којим би се омогућило савладавање висинских разлика.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/767-22-utvrđena-diskriminacija-na-osnovu-invaliditeta-kao-licnog-svojtva/>

У једном другом предмету Поверенику се обратила организација цивилног друштва због неприступачности биоскопа. Корисница колица за особе са инвалитетом имала је пар неуспешних покушаја да оде у биоскоп, али није могла да уђе у дворану. Непосредним увидом, уочено је да особе које за кретање користе колица не би могле да уђу у зграду биоскопа, будући да се на улазу налази степениште, а да рампа није обезбеђена, да је то једини улаз у биоскоп, да се тоалет налази на доњем спрату, али да зграда не поседује лифт, те да иницијално није пројектована за биоскоп, а за ту намену је адаптирана накнадно. У случају доласка особе која за кретање користи колица, организовало би се њено преношење до биоскопске сале. Повереник је донео мишљење да су повређене одредабе закона, а биоскопу је препоручено да предузме мере у циљу

обезбеђивања приступачности објекта, како би особе са инвалидитетом које за кретање користе колица могле равноправно да прате садржаје које нуди овај биоскоп.¹³⁹

Рехабилитација је изузетно битна у процесу побољшавања и унапређења здравственог стања особа са инвалидитетом, али резултати *Истраживању о доступности бањских услуга особама са инвалидитетом у Републици Србији*¹⁴⁰ показују да ове услуге не могу да се користе због архитектонске неприступачности услуга и капацитета. На основу посета шест бања у Србији уочено је да ниједна не поседује у потпуности одговарајуће услове за боравак особа са инвалидитетом и да је потребно донети свеобухватан план прилагођавања бањских комплекса особама са инвалидитетом и старијим особама. Иако су неке бање реконструисале своје објекте, нису узеле у обзир стандарде приступачности који су по закону обавезни, па тако у већини случајева недостају столице за улазак у базен, нема приступачних соба за кориснике у инвалидским колицима, не постоје приступачни тоалети, већина нема обележена паркинг места за особе са инвалидитетом. Истраживање је показало да је неприступачност услуга и капацитета једнако велика препрека особама са инвалидитетом да бораве у бањама, колико и финансирање тог боравка. Поред тога, додатни разлог за неодлазак у бању на рехабилитацију јесу и правилници по којима је особама са инвалидитетом отежано остваривање права на финансирање боравка. Уколико би се решило питање приступачности бањских капацитета, пре свега у хотелским деловима смештаја, део анкетираних би био спреман да плати боравак једном годишње, док је осталима новац непремостива препрека.

Пракса Повереника у поступању по притужбама које се односе на приступачност је показала да неретко решење проблема не захтева велика финансијска средства, него препознавање проблема и добру вољу да се проблем реши, због чега је неопходно изградити свест да је приступачност свима важна, а у једном тренутку живота и неопходна, али и изнад свега, да онемогућавање приступачности представља кршење закона. Чињеница да је Специјална болница у Врњачкој Бањи предузела мере тек након дате препоруке Повереника, говори у прилог овој тези, односно да је приступачност могуће обезбедити, али да се о томе понекад не води рачуна без обзира на финансијска средства. Неприхватљиво је и тешко разумљиво да бање, а посебно рехабилитациони центри, не буду приступачни, јер је ова врста услуге најбитнија управо за људе са здравственим тешкоћама и инвалидитетом. Приступачне бање поред тога што доприносе побољшању и унапређењу квалитета живота особа са инвалидитетом, утичу и на развој бањског и медицинског туризма, као и на развој места у којем се оваква услуга пружа.

Повереник је водио поступак по притужби због немогућности коришћења услуга велнес центра особе са инвалидитетом. Приликом доношења мишљења у овом предмету Повереник је, поред прописа о забрани дискриминације, имао у виду одредбе Закона о планирању и изградњи којима је, између осталог, прописано да се зграде јавне и пословне намене, као и други објекти за јавну употребу морају пројектовати, градити и одржавати тако да се свим корисницима, а нарочито особама са инвалидитетом, деци и старим особама омогући несметан приступ, кретање и боравак у оквиру простора. Такође,

¹³⁹ Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/934-22-prituzba-aa-protiv-bb-zbog-diskriminacije-na-osnovu-invaliditeta-u-oblasti-pruzanja-usluga/>

¹⁴⁰ Резултати истраживања о доступности бањских услуга особама са инвалидитетом у Републици Србији, Црвени крст Србије и Савез за приступачност Србије, 2023. доступно на интернет страници: https://saps.rs/preuzimanja/Dostupnost%20banjskih%20usluga%20osobama%20sa%20invaliditetom%20u%20Republici%20Srbiji_2023.pdf

одредбама Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, између осталог, прописано је да је власник објекта у јавној употреби, дужан да обезбеди приступ објекту свим особама са инвалидитетом, без обзира на врсту и степен њихове инвалидности, да ову обавезу има и друго лице на које је пренето право коришћења, као и да је власник објекта у јавној употреби дужан да изврши адаптацију објекта у циљу задовољавања услова за испуњавање обавезе приступачности.

У притужби је наведено и да су запослене у велнес центру „грубо одговориле како они не могу да приме особу са инвалидитетом јер нису прилагођени“, као и да постоје „многи други центри и да они не желе да снесу одговорност за особе у инвалидским колицима“.

Повереник је у овом конкретном случају утврдио дискриминацију, а руководитељки велнес центра и запосленој у овом центру је препоручено да упуте писано извињење подносиоци притужбе, да са мишљењем Повереника упознају власника предузећа и да убудуће, у оквиру обављања послова из своје надлежности, не крше прописе о забрани дискриминације.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/934-22-prituzba-aa-protiv-bb-zbog-diskriminacije-na-osnovu-invaliditeta-u-oblasti-pruzanja-usluga/>

Пуну приступачност свих објеката и површина није једноставно достићи, али је неопходно да она буде стално у врху приоритета и да објекти у јавној употреби буду што пре приступачни, нарочито установе здравствене и социјалне заштите, образовне институције, судови, али и установе културе, као што су, између осталих, биоскопи и позоришта. Имајући у виду да се константно ради на уклањању препрека адаптацијом или реновирањем објеката, важне су и све друге активности које органи јавне власти предузимају на овом плану. Годинама се ради на унапређењу приступачности, али су и даље резултати далеко од задовољавајућих, имајући у виду „лошу стартну позицију“ и огроман број неприступачних објеката.

Како би се што више унапредио положај особа са инвалидитетом у погледу приступачности објеката, Повереник је у протеклој години упутио надлежном министарству три иницијативе које би на значајан начин допринеле решавању овог проблема.

Повереник је Министарству грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре упутио **иницијативу за измену члана 135. став 8. Закона о планирању и изградњи – тако да се пропише као изузетак да се за извођење радова на грађевинском земљишту или објекту који је у власништву више лица неће тражити оверена сагласност тих лица уколико се радови односе на остваривање несметаног кретања и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама.**

Законом о изменама и допунама Закона о планирању и изградњи од 27. јула 2023. године, између осталог, прописано је да: „У случају извођења радова на уклањању препрека за особе са инвалидитетом, деци и старим особама, не доставља се оверена сагласност сувласника, односно власника посебних делова зграде, већ се као доказ доставља одлука стамбене заједнице у складу са прописом којим се уређује становање и одржавање зграда.“

На тај начин је олакшано добијање сагласности за адаптирање улаза у стамбене зграде са више станова.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/02-23-inicijativa-za-izmenu-zakona-o-planiranju-i-izgradnji/>

Такође, истом министарству је упућена и **иницијатива** за допуну Нацрта закона о изменама и допунама Закона о планирању и изградњи – тако да се измене и одговарајуће одредбе Закона о планирању и изградњи које се односе на садржај и обавезне елементе главног пројекта, односно пројекта за грађевинску дозволи и/или пројекта за извођење и предвиди обавеза у складу са којом ће ови пројекти, односно

одговарајући пројекат, садржавати доказе о поштовању стандарда приступачности кроз Елаборат о поштовању стандарда приступачности као обавезан саставни део пројекта. По овој иницијативи још увек није поступљено.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/186-23-inicijativa-za-dopunu-nacrta-zakona-o-planiranju-i-izgradnji/>

Поред тога, истом министарству упућена је **иницијатива** за израду системског дугорочног плана на националном нивоу за отклањање архитектонских баријера и унапређење приступачности на свим објектима у јавној употреби и јавним површинама. Овим системским планом би било неопходно одредити објекте у јавној употреби код којих би отклањање архитектонских баријера морало имати приоритет и чија би приступачност у што краћем року требала бити постигнута због задовољења потреба грађана за остваривањем различитих права и услуга, попут објеката које користе центри за социјални рад, здравствене, предшколске и образовне установе, фондови пензијског и инвалидског осигурања и сл. Системски план отклањање архитектонских баријера и унапређење приступачности би такође требало да садржи крајње оптималне рокове, који нужно не морају бити кратки него разумни у односу на актуелно стање, истовремено водећи рачуна и руководећи се интересима грађана којима приступачност представља препреку за остваривање различитих права. За реализацију свих активности на обезбеђивању приступачности јавних објеката и површина потребно је прецизно дефинисати надлежне субјекте, сарадњу са јединицама локалне самоуправе и другим субјектима (попут органа надлежних за заштиту споменика културе, стручњака из одговарајућих области, организација цивилног друштва и сл.) чије деловање и међусобна сарадња могу бити од утицаја на реализацију конкретних активности. Министарство није обавестило Повереника о поступању по овој иницијативи.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/186-23-inicijativa-za-izradu-sistemskog-plana-za-otklanjanje-arhitektonskih-barijera/>

Још један значајан проблем са којим се суочавају особе са инвалидитетом, нарочито деца и млади, јесте могућност остваривања права на образовање. Развој инклузивног образовања које подржава развој сваког детета и омогућава му да оствари свој пуни потенцијал, утиче и на спречавање дискриминације, нетрпељивости и нетолеранције. Када одрастају и образују се у инклузивним срединама, у групи разноврсних вршњака, у атмосфери која негује различитости, деца којој је потребна додатна подршка постају прилагодљивија, постижу боље резултате, док се истовремено смањује њихова стигматизација. За реализацију инклузивног образовања, поред приступачности објеката, од великог значаја је доступност адекватних услуга подршке и континуитет у њиховом пружању. Тако се Поверенику обратио савет родитеља једне школе за основно и средње образовање где се већински школују деца која за кретање користе инвалидска колица указујући да школа није приступачна и да деца не могу самостално да се крећу у објекту што им додатно отежава приступ настави и образовању. Такође, током године и даље је било притужби поводом необезбеђивања услуге личног пратиоца. На неопходност обезбеђивања ове услуге Повереник је указивано препорукама мера свим локалним самоуправама и претходних година у више наврата, међутим и даље има примера да деца са инвалидитетом није обезбеђена ова неопходна услуга, као и да није довољно да ова услуга буде прописана актом јединице локалне самоуправе, већ да буде и практично обезбеђена, обезбеђивањем финансијских средстава за њену реализацију, и то у континуитету током године.

У поступку поводом више притужби које су поднели родитељи малолетне деце наведено је да су родитељи поднели пријаве на конкурс за корисника услуге личног пратиоца детета, као и да деци након разматрања пријава није пружена ова услуга, него су деца на листи чекања пре свега због чињенице да један од родитеља није у радном односу. Повереник је донео мишљење да су деца подносилаца притужби стављена у неповољнији положај, повређене одредбе закона и дата је препорука да се отклоне последице дискриминаторног поступања према овој деци тако што ће се без одлагања предузети све мере и активности како би се у складу са прописима обезбедило пружање услуге личног пратиоца, да убудуће предузму све мере и активности из своје надлежности како би у складу са прописима обезбедили пружање услуге личног пратиоца за свако дете код којег је препозната потреба за овом услугом, да своја подзаконска акта усагласе са антидискриминационим прописима на начин да не прописују дискриминаторне критеријуме као што је нпр. критеријум радно-правни статус родитеља, односно старатеља детета, критеријум да се ова услуга пружа само ако је Република оснивач васпитно-образовне установе коју дете похађа и др, као и да се убудуће у оквиру својих активности придржавају прописа о забрани дискриминације. Повереник је посебно истакао да у складу са законом родитељ/старатељ не може бити лични пратилац детета и присуствовати настави. По препоруци није поступљено и изречена је мера опомене, након које је у 2024. години измењен правилник.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/256-23-prituzba-aa-protiv-grada-nisa-zbog-diskriminacije-deteta-na-osnovu-invaliditeta/>

Поред наведеног, грађани су се обраћали и у другим ситуацијама када су им различите услуге биле недоступне или ускраћене услед инвалидитета, као што је неприступачност поште о чему је било речи у ранијим деловима овог извештаја, као и непостојања обележених паркинг места за особе са инвалидитетом на јавном паркиралишту и сл. Особе са интелектуалним и психосоцијалним тешкоћама и даље су изложене ризику да буду лишене пословне способности, јер прописи из ове области нису измењени, а забрињава и положај особа са менталним и интелектуалним сметњама у установама социјалне заштите домског типа. Грађани су као проблем наводили и различита новчана примања и инвалидске додатке.

И након иницијативе Повереника у децембру 2022. године, настављена су обраћања грађана у вези са остваривањем права на инвалидски додатак за одређене категорије пензионера. Повереник је упутио Иницијативу за измену и допуну Закона о правима бораца, војних инвалида, цивилних инвалида рата и чланова њихових породица, како би и ратни војни инвалиди који су млађи од 65 година, а корисници су пензије, имали право на инвалидски додатак.

Министарство за рад запошљавање, борачка и социјална питања истакло је да ће размотрити могућност да се и овој групи ратних војних инвалида призна право на инвалидски додатак.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/1033-22-inicijativa-za-izmenu-i-dopunu-zakona-o-pravima-boraca-vojnih-invalida-civilnih-invalida-rata-i-clanova-njihovih-porodica/>

Уколико се не обезбеди да се, кроз образовање и стручно усавршавање, особе са инвалидитетом адекватно припреме за конкурентно појављивање на тржишту рада, не само да се неће много допринети њиховом економском оснаживању, већ ће бити унапред опредељени на рад на пословима који су по правилу слабије плаћени и са неповољнијим условима рада, или ће остати ван тржишта рада. У *Анализи политика и препоруке за унапређење положаја особа са инвалидитетом на тржишту рада*¹⁴¹, истакнуто је да запошљавање особа са инвалидитетом треба ажурирати имајући у виду

¹⁴¹ *Анализа политика и препоруке за унапређење положаја особа са инвалидитетом на тржишту рада*, Форум младих са инвалидитетом, 2023, доступно на интернет страници: <https://www.cilsrbija.org/wp-content/uploads/2023/11/Analiza-politika-i-preporuke-za-unapredenje-polozaja-osoba-sa-invaliditetom-na-trzistu-rada.pdf>

велике промене на тржишту рада последњих година, да је од доношења Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом, стопа незапослености особа са инвалидитетом са скоро 20% пала на око 10%. Поред тога, у овој анализи је наведено да поменути закон није у потпуности спроведен и да има још доста простора да се унапреди запошљавање особа са инвалидитетом у оквиру постојећег законског решења, што се пре свега односи на коришћење средстава Буџетског фонда за ову намену. У анализи је наведено и да је најмање урађено за особе са интелектуалним тешкоћама, односно оне са процењеним трећим степеном радне способности, имајући у виду да наведени закон не обрађује ово питање у довољној мери. Низак ниво економске активности особа са инвалидитетом открива да тржиште рада још није успело да их integriше, што представља значајан губитак за друштво, а нижа стопа запослености особа са инвалидитетом од оне која је забележена за општу популацију могла би бити последица општих проблема везаних за све особе са инвалидитетом, ограничених могућности за запошљавање и недовољних могућности за професионално напредовање, све у комбинацији са недостатком мобилности и неприступачним радним окружењем. Такође, указано је на потребу веће активације особа са инвалидитетом.

И према ранијем извештају Државне ревизорске институције¹⁴², наведено је да је анализом података Министарства финансија-Пореске управе у чијој је надлежности контрола извршавања обавеза запошљавања, који су дужни да доставе сви послодавци који имају обавезу запошљавања, а које су основ за правилно планирање средстава за професионалну рехабилитацију и подстицање запошљавања особа са инвалидитетом утврђено је да Република Србија нема податак о њиховом укупном броју запослених и броју запослених особа са инвалидитетом код директних и индиректних буџетских корисника којима се плате обезбеђују из буџета Републике, као и да изостанак контроле ствара ризик да одређени број послодаваца остане неконтролисан и не изврши своју обавезу запошљавања особа са инвалидитетом на законом прописан начин.

Форум младих са инвалидитетом је спровео и истраживање¹⁴³ утврђивања потреба послодаваца и прилика за запошљавање особа са инвалидитетом у Београду, Новом Саду, Суботици, Зрењанину, Ваљеву и Нишу. Као главни разлози за незапошљавање особа са инвалидитетом наводе неуспешно проналажење одговарајуће особе (77%), недовољно знања о процесу запошљавања особа са инвалидитетом (54%) или да предузеће не поседује особље које би пружио адекватан вид подршке (29%). Предузећа која још увек одржавају традиционални вид запослења и не организују рад од куће као опцију, чешће наводе да им је препрека за запошљавање особе са инвалидитетом недовољно финансијских средстава за обезбеђивање посебних услова рада и обезбеђивање инфраструктуре. Хибридни рад и рад од куће показују се као трендови у настајању и засад су доступни чешће у великим градовима, као и у предузећима која су велика или средња и имају довољно капацитета и дигиталног знања да усвоје овакав модел. Нека од предузећа наменски отварају позиције које омогућавају рад од куће како би олакшале процес запошљавања. Предузећа су подељена када је у питању упознатост са политикама и процедурама у области запошљавања особа са инвалидитетом, па тако 43% предузећа из овог истраживања је донекле или у

¹⁴² Извештај о ревизији сврсисходности пословања, *Професионална рехабилитација и подстицање запошљавања особа са инвалидитетом*, Државна ревизорска институција, 2021, доступно на: <https://www.dri.rs/izvestaji>

¹⁴³ *Истраживање тржишта рада на пројекту „Посао по мери. Економско оснаживање особа са инвалидитетом“*, Форум младих са инвалидитетом, Београд, април 2023, доступно на интернет страници: <https://fmi.rs/wp-content/uploads/2023/07/Istrazivanje-trzista-rada.pdf>

потпуности упознато, трећина није сигурна, док свако четврто предузеће сматра да није довољно упознато са политикама и процедурама. Може се приметити да је потребна додатна подршка за боље разумевање инклузивности на радном месту и начина на који је потребно прилагодити радно место и радне задатке особама са инвалидитетом, као и потреба оснаживања особа са инвалидитетом кроз психосоцијалну подршку и јачање осећаја самоефикасности и сигурности у себе, уз подстицање да се развијају у правцу знања и вештина које су посебно потребне на тржишту рада.

Повереник у континуитету кроз различите активности сарађује са организацијама особа са инвалидитетом, обухватајући различите сфере живота од спорта, где традиционално у сарадњи са Спортским савезом особа са инвалидитетом Београд кроз акцију „Равноправно до циља“ на Београдском маратону подржава равноправно учешће спортиста са инвалидитетом у „Трци задовољства“, до манифестација културно-уметничког садржаја, као што је Босифест, међународни фестивал документарног филма особа са инвалидитетом, једини те врсте у југоисточној Европи, који организује Хенди Центар Колосеум. Ове године је тим поводом додељена захвалица Поверенику, као и захвалница за сарадњу као и учешће у програму поводом обележавања Међународног дана особа са инвалидитетом.

Сарадња Повереника и Центра за самостални живот особа са инвалидитетом током претходне године резултирала је упућивањем Иницијативе Градској општини Врачар за одавање почаси Гордани Рајков, пионирки покрета особа са инвалидитетом у овом делу Европе и носитељки Ордена рада са сребрним венцем и Ордена заслуга за народ са сребрним зрацима. Као на један од позитивних примера Повереник је указао и на поступак по притужби Центра за самостални живот особа са инвалидитетом, у вези са питањем приступачности бирачких места и изборног материјала, а који је након спроведене медијације резултирао потписивањем Споразума о разумевању са Градском изборном комисијом и Градским општинама Врачар и Савски венац.

Повереник је након обраћања Спортског савеза глувих Србије, подржао **иницијативу** за измене Закона о спорту у правцу остваривања равноправности глувих спортиста и њиховог изједначавања са осталим спортистима, па је Министарству спорта указано на потребу решавања проблема учествовања на такмичењима глувих спортиста који, у већини случајева, немају други инвалидитет, због чега не испуњавају услове да учествују на такмичењима која су намењена особама са телесним инвалидитетом.

Министарство спорта обавестило је Повереника да је донело решење о образовању радне групе за израду Нацрта закона, да поседују предлоге Спортског савеза глувих, као и да је овај орган предузео радње од значаја за будуће поступање и идентификовање мера на решавању појединих питања особа са инвалидитетом у систему спорта.

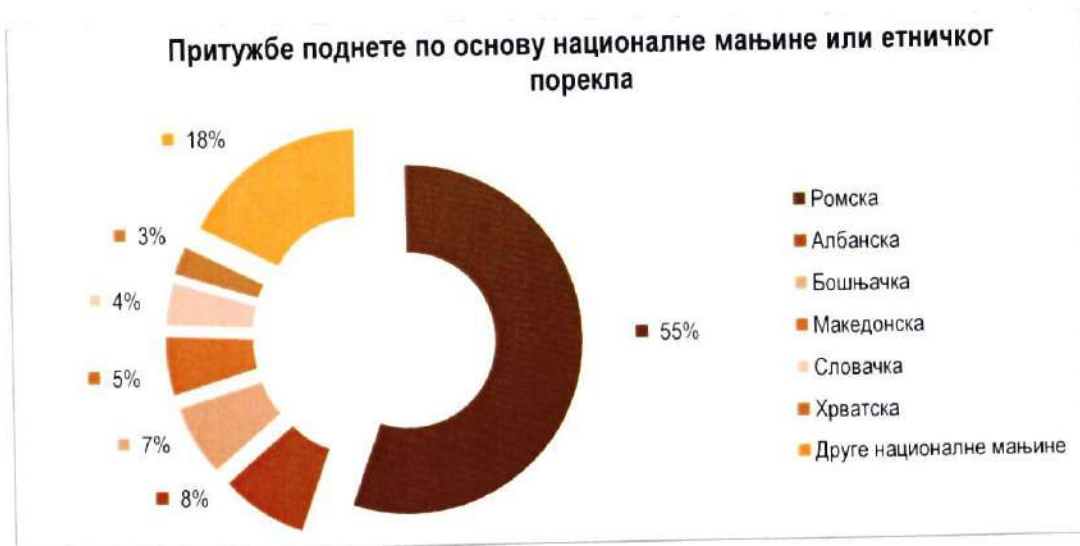
Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/192-23-inicijativa-upucena-ministarstvu-sporta/>

На основу прегледа стања и проблема у остваривању равноправности и заштити од дискриминације на основу инвалидитета, произилазе одговарајуће препоруке које су дате у сажетку овог извештаја.

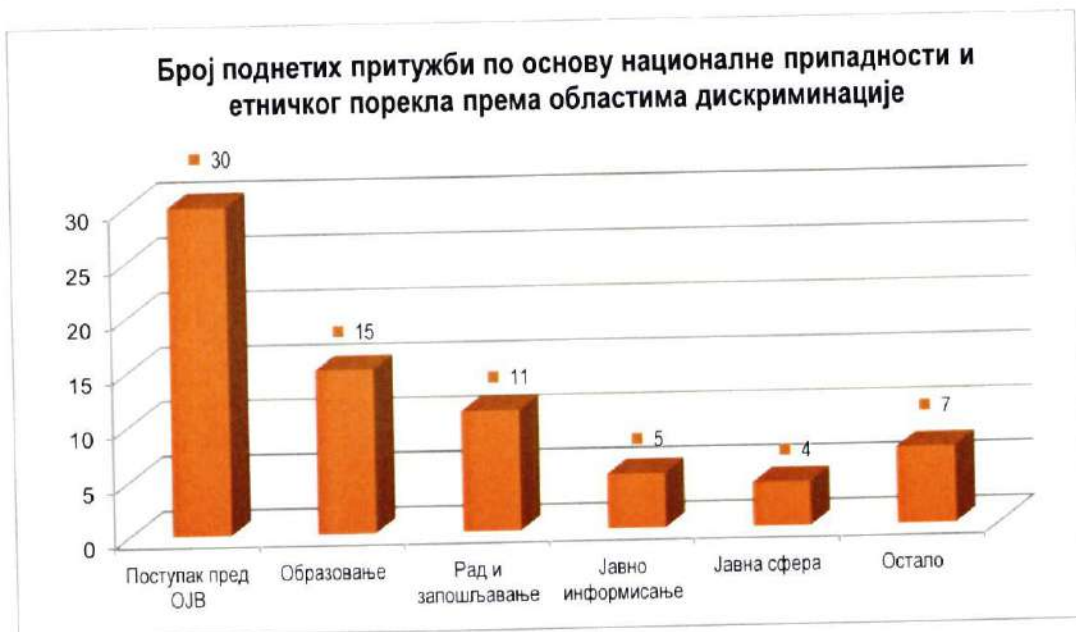

Дискриминација на основу националне припадности или етничког порекла

У току 2023. године од укупног обраћања грађана због дискриминације на основу националне припадности или етничког порекла поднето је 74 притужбе.

Највећи број притужби, као и претходних година, поднет је због дискриминације припадника ромске националне мањине 41, што чини 55,4% од свих притужби које су поднете због дискриминације по овом основу. По учесталости подношења, следе притужбе албанске националне мањине (6), бошњачке (5), македонске (4), словачке (3), хрватске (2), по једна притужба влашке, ашкалијске, мађарске, јеврејске, бугарске, словеначке, док у седам случајева није наведена национална припадност. Као и претходне године, у највећем броју случајева обрађала су се физичка лица (46), и то претежно мушкарци (31), док су организације цивилног друштва поднеле 26 притужби.

Као и претходне године највише притужби поднето је у области која се односи на поступак пред органима јавне власти (30), затим у области образовања и стручног оспособљавања (15), рада и запошљавања (11), јавног информисања и медија (5), јавна сфера / општа јавност (4), након чега следе друге области са мањим бројем поднетих притужби. Област јавна сфера се односи на друштвене мреже, различите платформе и друга места доступна јавности.

Важнији помаци:

- проценат поступања по датим препорукама Повереника је висок;
- унапређено је издавање докумената што се одражава на број правно невидљивих лица;
- повећан број стипендија ромским ученицима у циљу спречавања напуштања средњег образовања (1120 у школској 2022/2023);
- у образовном систему је повећан проценат укључености ромске деце, а менторска подршка се показала као ефикасан метод у процесу образовања за децу ромске националности;
- доносе се планови десегрегације у школама али без довољног укључивања школских управа и локалних самоуправа;
- пружа се подршка ромских координатора, здравствених медијатора и педагошких асистената припадницима ромске мањине;
- формирана 24 националних савета националних мањина.

Неки од кључних проблема:

- није донет нови Акциони план за остваривање права националних мањина;
- састав појединих државних органа, органа локалне самоуправе и других органа јавне власти не одговара националном саставу становништва на подручју тих органа;
- присутни стереотипи и предрасуде, недозвољен говор, најчешће према Ромима али и у појединим случајевима и према припадницима других националних мањина;
- велики проценат Рома суочен са проблемима у вези са становањем, укључујући економске потешкоће и ограничен приступ води и електричној енергији;
- стопа напуштања школе и даље висока, посебно кад су у питању ромске девојчице;
- недефинисан/несигуран статус ромских координатора и здравствених медијатора.

Законодавни и институционални оквир за заштиту права националних мањина је успостављен у складу са највишим међународним стандардима чиме су створени адекватни услови за примену у пракси, што представља основ за операционализацију конкретних мера и активности усмерених ка унапређењу остваривања права националних мањина. С тим у вези, Повереник је извештајној години упутио иницијативу Министарству за људска и мањинска права и друштвени дијалог за израду Акционог плана за остваривање права националних мањина. У иницијативи је указано да би кроз Акциони план за унапређење положаја националних мањина требало предвидети и одговарајуће активности које се односе на борбу против антисемитизма у складу са

усвојеним стратешким оквиром Европске уније имајући у виду историју наших простора и вишевековни суживот припадника различитих националних, културних и етничких заједница. У иницијативи је такође указано да би требало предвидети и мере против свих облика говора мржње који се односи на било ког грађанина и грађанку само зато што припада одређеном народу или нацији.¹⁴⁴ Поред наведене иницијативе упућена је и иницијатива Министарству унутрашњих послова поводом примене члана 51. Уредбе о стручном оспособљавању и усавршавању у овом министарству. Струковно удружење „Арчибалд Рајс“ је у свом обраћању између осталог, навело да се ова одредба која треба да представља афирмативну меру за запошљавање припадника националних мањина у пракси некад погрешно примењује. С тим у вези Повереник је предложио да ово министарство размотри и измени одредбу у смислу њеног прецизирања на начин да недвосмислено има карактер посебне афирмативне мере, с обзиром да увођење посебне мере у складу са законом не представља дискриминацију лица без обзира што је у питању повољнији третман одређеног лица или групе лица.

У току 2023. године формиран су савети националних мањина, након спроведених редовних избора који су одржани 13. новембра 2022. године на 949 бирачких места у Републици Србији. По први пут је изабран Национални савет горанске националне мањине. Показало се у пракси да су национални савети националних мањина добар организациони модел за унапређење положаја националних мањина. Припадници 23 мањинске заједнице конституисали су своје националне савете: Албанци, Ашкалије, Бугари, Буњевци, Бошњаци, Власи, Горанци, Грци, Египћани, Мађари, Македонци, Немци, Пољаци, Роми, Румуни, Руси, Русини, Словаци, Словенци, Украјинци, Хрвати, Црногорци и Чеси. Извршни одбор Савеза јеврејских општина Србије по закону врши функцију националног савета. Овим саветима су законом поверена одређена јавна овлашћења да учествује у одлучивању или да самостално одлучује о појединим питањима из области културе, образовања, обавештавања и службене употребе језика и писма у циљу остваривања колективних права националне мањине на самоуправу у тим областима.

Семинар за чланове националних савета националних мањина, 2023.

¹⁴⁴ Доступно на: <https://ravnopravnost.gov.rs/83-23-inicijativa-ministarstvu-za-ljudska-i-manjinska-prava/>

Национални савети су важни партнери Повереника када се ради о унапређењу положаја припадника националних мањина и заштити од дискриминације по основу националне припадности и етничког порекла. Како је нови сазив националних савета почео са радом почетком године, Повереник је 2023. године организовао два дводневна семинара за представнике националних савета, како би чланови савета, као и припадници националних мањина који се обраћају саветима били упознати са бесплатним механизмом заштите од дискриминације пред Повереником. На овим семинарима представници националних савета су имали прилику да се упознају са појмом и облицима дискриминације, улогом, надлежностима и праксом ове независне институције, судском заштитом, и са афирмативним мерама за постизање равноправности као и начинима њиховог увођења.

Током до сада остварене сарадње са националним саветима националних мањина препозната је потреба за јачањем стручних служби савета и истакнута спремност за додатним обукама ради јачања њихових капацитета у правцу унапређивања равноправности.

Са оствареним напретком у погледу заштите права националних мањина у Србији, повереница је ближе упознала Високог комесара ОЕБС за националне мањине Каирата Абдрахманова и чланове његовог тима, приликом посете Србији и Поверенику, о чему је било више речи у делу извештаја о међународној сарадњи. Такође, повереница је учествовала на међународној конференцији поводом обележавања 30 година рада Високог комесара за националне мањине ОЕБС-а у Хагу, где је на панелу посвећеном резултатима и доброј пракси у остваривању активног учешћа националних мањина у друштвеном и економском животу представила и праксу Повереника као један од видова ефикасне заштите од дискриминације националних мањина са посебним фокусом на случајеве дискриминације Рома. Поред тога, Повереник је био један од организатора конференције *Роми, лица промене*¹⁴⁵, која је била посвећена ромском активизму и интелектуалном стваралаштву.

Посета делегације високог комесара ОЕБС-а за националне мањине, 2023.

¹⁴⁵ поред Министарства за људска и мањинска права и друштвени дијалог, Европског ромског института за уметност и културу и Фондацијом за отворено друштво

Попис становништва, домаћинства и станова је спроведен крајем 2022. године (од 1. до 31. октобра). Резултати овог пописа су од значаја, између осталог, и за креирање стратешких документа и политика за остваривање и заштиту права националних мањина. У 2022. години је усвојена Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2022–2030. године и Акциони план за период 2022–2024. године за спровођење ове стратегије, са циљем унапређење квалитета живота Рома и Ромкиња у Републици Србији, уз уважавање људских и мањинских права, елиминисање дискриминације и циганизма као облика расизма, као и постизања веће социјалне укључености у свим сегментима друштва. Веома је значајно што је ова стратегија препознала циганизам као специфичну форму расизма. У Годишњем извештају о спровођењу Акционог плана за спровођење ове стратегије наведен је низ помака али и активности које је потребно у наредном периоду додатно убрзати. Тако је примера ради као један од помака наведено да је у циљу обезбеђивања делотворних и ефикасних механизма за превенцију и спречавање напуштања средњег образовања кроз унапређење програма стипендирања (националних и локалних) и менторства ученика/ца ромске националности у школској 2022/23 одобрен већи број стипендија ученицима средњих школа у Републици Србији, који су припадници ромске националне мањине (1120). У овом извештају је наведено и да је неке активности потребно убрзати као што су активности на изради Нацрта програма за реинтеграцију повратника по споразуму о реадмисији за период од 2022-2024. године.

Према статистичким показатељима Ромска популација се сматра најмлађом, просечна старост је 28,3 године, а више од 50% Рома и Ромкиња је млађе од 25 година, међутим виша је стопа смртности и просечан животни век мањи је у односу на просечан за 12 година.

Када се посматра положај ромске националне мањине, уочавају се извесни проблеми нарочито када се ради о области рада и запошљавања, као и области образовања, становања, социјалне и здравствене заштите. Према резултатима истраживања Повереника *Однос грађана и грађанки према дискриминацији*, испитаници сматрају да је дискриминација најраспрострањенија у односу на Роме (61%), а иако већина учесника истраживања препознаје потребу за бољом интеграцијом Рома, истовремено 52% има предрасуду да Роми заправо и не желе да се запосле, док 39% сматра да су склони криминалу и преварама.

Пракса Повереника указује на тежак положај Рома, и то посебно Ромкиња које су неретко вишеструко дискриминисане. Током 2023. године припадници ромске националне мањине су у притужбама указивали на неадекватне услове становања у неформалним насељима, страх од принудног исељавања из ових насеља, проблеме око уписа у школу, случајеве већег броја ромске деце или ромских одељења посебно у школама близу ромских насеља, отежано запошљавање, понижавајуће и увредљиво поступање приликом пружања услуга или у остваривању различитих права, па чак и говор мржње изражен графитима, објавама на друштвеним мрежама и другом јавном простору. Посебно треба истаћи притужбе у области образовања с обзиром да трауме и доживљена искуства у раном детињству имају утицај на даљи развој личности. Поверенику су се обраћали родитељи деце указујући да школе нису предузеле све што је потребно у складу са Правилником о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности или да нису припремиле детаљан и свеобухватан план десегрегације у случају

ризика од сегрегације, док су школе указивале да проблем не могу да реше саме и да им је неопходна већа подршка јединица локалних самоуправа, али и већа укљученост школских управа. У циљу спречавања настанка сегрегисаних одељења или школа, изузетно је важна и фаза уписа у школу као и интеграциона уписна политика школе. Један од начина како поједине школе могу постати школе коју похађају већински ромска деца јесте и пример из праксе по притужби удружења грађана у којој је наведено да је директорка основне школе одбила упис детета ромске националности у школу која се налази у центру града, изражавајући се непримерено и сугеришући да дете уместо ове школе треба да упише другу која се налази у близини ромског насеља. Иако је поступак по овој притужби још увек у току, овај пример илуструје како непримењивање интеграционе политике школе може да утиче на формирање одељења и евентуално сегрегисаних школа. Интеграциона политика школе треба да омогући активно учешће школе у локалном планирању уписа ромске деце, као и адекватно планирање расподеле ромске деце по одељењима, водећи рачуна о томе да ни у једном одељењу не буде више од 20-25% деце ромског порекла. Ситуацији која је описана у притужби доприносе и присутни стеретипи и предрасуде о начину живота ромске популације. Током године Повереник је добијао и притужбе поводом увредљивих и понижавајућих коментара првенствено на друштвеним мрежама, али и због говора мржње или увредљивог говора израженог у графитима.

Организација цивилног друштва поднела је притужбу против лица које је на Фејсбук страници портала на вест „Роми без струје из Ниша: Боле нас коментари да смо привилеговани“, оставило коментар следеће садржине: „да је Хитлер имао још само једну суботу спасио би се свет њих... Али биће и тога 😊😊“. Наведени коментар представља испољавање отворене мржње према припадницима ромске националне мањине, али је узнемирујући и за ширу заједницу посебно имајући у виду антифашистичку историју и велико страдање наших грађана у Другом светском рату, као и вишевековни суживот припадника различитих националних, културних и етничких заједница. Ова изјава представља говор мржње јер се у изјави указује да „преживеле“ припаднике овог народа чека судбина њихових сународника за време Хитлеровог режима. Повереник је донео мишљење да су повређене одредбе Закона о забрани дискриминације, а будући да је коментар уклоњен дата је препорука упућивања јавног извињење припадницама и припадницима ромске националне мањине.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/948-22-diskriminacija-na-osnovu-nacionalne-pripadnosti-ili-etnickog-porekla-u-javnoj-sferi/>

Изјаве појединих јавних личности и функционера имају додатну тежину и поред осталог негативно утичу на продубљивање стеретипа и предрасуда и повећање социјалне дистанце према једној друштвеној групи.

УПОЗОРЕЊЕ

Повереница је осудила изјаву градоначелника Београда Александра Шапића поводом решавања проблема Рома који живе у нехигијенским неформалним насељима у Београду, као непримерену и дубоко забрињавајућу јер открива суштинско неразумевање свих животних препрека са којима се Роми суочавају. Овакве изјаве додатно подстичу предрасуде према овој маргинализованој друштвеној групи и продубљују свеприсутни наратив у којем се окривљују они који су дискриминисани.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/rs/poverenica-osudila-izjavu-gradonacelnika-beograda/>

У Извештају о Србији за 2023. годину Европске комисије наведено је да је стопа напуштања школе и даље висока, посебно кад су у питању ромске девојчице. Само 7% ромске деце до 5 година старости похађа предшколски програм у поређењу са 61% опште популације. Само 28% деце која живе у ромским насељима уписује више средњошколско образовање, а стопа завршавања средње школе је 61% (опште популације је 98%), док је стопа најнижа за девојчице из ромских насеља (49%).

Један од разлога напуштања школе свакако представљају дечији и присилни бракови. Тако се у публикацији Ромског центра за жене и децу Даје¹⁴⁶ у којој су приказана искуства са терена, наводи да су дечији и присилни бракови један од кључних узрока напуштања образовног система од стране ромских девојчица. Две трећине Ромкиња које су ступиле у дечији брак не заврши основну школу, док је међу Ромкињама које су пунолетне ступиле у брачну/ванбрачну заједницу овај број знатно мањи (17%). У спроведеном истраживању, међу испитаницама које су ступиле у дечији брак ниједна од њих није завршила средњу школу, док је 29% испитаница које су ступиле у брачну/ванбрачну заједницу завршило средњу школу. Слични подаци се односе на жене које су присилно удате: само 10% Ромкиња које су присилно удате заврши основну школу (у поређењу са 52% њих које су у брачну/ванбрачну заједницу ступиле својом вољом)¹⁴⁷. Национални савет ромске националне мањине је 2022. године усвојио Декларацију о укидању дечијих бракова којом се јасно дефинише дечији брак као кршење права детета које угрожава животе и будућност девојчица и дечака, ускраћује им могућност да одлучују о свом животу, омета њихово образовање, чини их подложним насиљу, дискриминацији и злостављању.

Дечији бракови, иако најчешћи међу Ромима, нису специфични само за ову етничку групу. Повереник, као члан Националне коалиције против дечијих бракова константно указује да је неопходно да се актери свих нивоа власти укључе у решавање овог друштвеног проблема, јер је ово питање које захтева системски и координисан приступ.

Резултати ранијег истраживања Повереника *Перцепција ромске заједнице о дискриминацији*¹⁴⁸ показали су да је међу испитаницама веома широко заступљено уверење да је образовање најважније за равноправан положај у друштву (88%). Образовање је од суштинског значаја, не само као начин изласка из сиромаштва, већ и као предуслов за потпуно укључивање у све друге сегменте друштвеног живота. Добро образовање пружа деци, без обзира на њихову националну припадност, прилику да развију своје потенцијале, стекну вештине и знање која ће им омогућити да се активно укључе у све друштвене токове и да постану конкурентни на тржишту рада. Пракса Повереника указује на важност правовременог и адекватног реаговања школе на сваки облик дискриминације и насиља у складу са успостављеним правним оквиром.

Удружење грађана поднело је притужбу против основне школе због непредузимања одговарајућих мера за спречавање вршњачког насиља према ромским ученицима. У поступку је утврђено да је школа пропустила да предузме превентивне мере и активности у случају сумње на дискриминаторно понашање након изјава деце подносиоца притужбе да их старији ученици вређају и називају „Цигани“. Школи је упућена је препорука, да у школској 2023/2024. години планира и предузима мере и активности на подстицању и

¹⁴⁶ Положај ромкиња у Републици Србији - родно засновано насиље, дискриминација, безбедност, Ромски центар за жене и децу Даје, Београд, 2023, доступно на: <https://romadaje.org/?p=7831>

¹⁴⁷ Родно-засновано насиље над Ромкињама и доступност услуга подршке у Србији, Ромски центар за жене и децу Даје, Београд, 2019, доступно на <http://romadaje.org/?p=7454>

¹⁴⁸ Повереник за заштиту равноправности, 2020. године

очувању основних вредности попут другарства, хуманости и солидарности, међусобног уважавања и толеранције у циљу стварања безбедног окружења, развијања ненасилног понашања и успостављања нулте толеранције према насиљу, уз отклањање стереотипа и предрасуда о ромској популацији код ученика и запослених у школи, као и да убудуће у оквиру својих активности не крше законске прописе о забрани дискриминације. По препоруци је поступљено.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/317-23-prituzba-zbog-diskriminacije-na-osnovu-nacionalne-pripadnosti-u-oblasti-obrazovanja/>

Важно је истаћи да постоји низ позитивних примера из праксе где су школе поступајући по препорукама Повереника адекватно реаговале и спречиле даље случајеве дискриминаторног понашања. Такви примери указују на значајну улогу коју образовне установе имају у заштити права и добробити деце. Правовремено препознавање и сузбијање насиља, заједно са активним ангажовањем школског особља, кључни је корак ка стварању сигурног и инклузивног окружења за све ученике. Кроз едукацију наставног кадра и ученика важно је промовисати примере добре праксе, али и учити из грешака и континуирано унапређивати стање у погледу равноправности и поштовања различитости.

Притужбу је поднела организација цивилног друштва против школе јер је ученик петог разреда у школу понео нож са намером да повреди ученике осмог разреда ромске националности са којима је имао сукоб претходног дана у аутобусу при повратку из школе. У току поступка, утврђено је да школа, поводом дискриминаторног понашања ученика најпре обавила процену тежине облика дискриминације и предложила конкретне мере, које су након тога спроведене, а међу којима су: појачан васпитни рад, покренут васпитно-дисциплински поступак, израђен индивидуални план заштите од дискриминације за све учеснике тог догађаја, као и за све ученике њихових одељења. У току поступка Повереник је имао у виду и налаз просветног инспектора који је извршио ванредни инспекцијски надзор, а затим и контролни инспекцијски надзор. Имајући у виду утврђено чињенично стање, Повереник је донео мишљење да школа није повредила одредбе Закона о забрани дискриминације.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/1104-23-prituzba-zbog-diskriminacije-na-osnovu-nacionalne-pripadnosti/>

Стварање школског окружења где деца различитих националности деле искуства и знање доприноси смањењу предрасуда и стереотипа, чиме се гради толерантнија заједница, док било који вид издвајања или сегрегације може продубити друштвене поделе и ограничити потенцијал деце. Повереник је водио поступак против основне школе јер једно истурено одељење ове школе похађају деца српске и деца ромске националности, док наставу у другом истуреном одељењу похађају само ученици ромске националности. Након спроведеног поступка донето је мишљење да је организовањем наставе у истуреном одељењу само за ученике ромске националности и пропуштањем да се предузму мере и активности прописане правилником, школа повредила одредбе Закона о забрани дискриминације, због чега је школи препоручено да припреми детаљни и свеобухватни план десегрегације и предузме интервентне мере и активности у складу са прописима. Школа је поступила по овој препоруци.

Проблем становања Рома је такође веома комплексан. Неадекватни услови становања и живот у неформалним насељима значајно отежавају приступ институцијама и отежавају остваривање свих људских права, посебно економских и социјалних права. Како се проблеми и потребе најбоље сагледавају на терену, повереница је са представницима града Крагујевца обишла становнике неформалног насеља „Лицика“ у овом граду где је са становницима разговарала о њиховом виђењу решавања проблема Рома и Ромкиња. Оцењено је да кључну улогу у решавању њихових проблема имају јединице локалних самоуправа и то како по питању приступа води и електричној енергији, тако и по питању различитих програма материјалне подршке, запошљавања, приступа документима и сл. Такође је истакнуто да је важна подршка и са републичког нивоа посебно у случајевима сиромашних и неразвијених локалних самоуправа.

Почетком 2023. године, избио је пожар у ромском насељу у Булевару краља Александра у Београду. Повереница је обишла наведено насеље, а након тога и упутила иницијативу Центру за социјални рад и Црвеном крсту Србије, позивајући их да хитно реагују из домена своје надлежности због потребе збрињавања становника. Такође, повереница је наојштрије осудила коментаре на друштвеним мрежама који су се појавили на друштвеним мрежама након овог пожара указавши да у оваквим ситуацијама осим поштовања закона важно је и постојање људске и хумане димензије и осмишљавање начина како помоћи људима у невољи, а не ширити говор мржње и продубљивати стереотипе и предрасуде.¹⁴⁹

Повереник је током године упутио и препоруку мера градској општини Нови Београд¹⁵⁰ да се уздржи од принудног исељавања становника ромског насеља Антена, док се претходно не обезбеди алтернативни смештај који задовољава критеријуме адекватног становања у складу са међународним стандардима. Неколико месеци касније, Повереник је с обзиром на сличну ситуацију, упутио препоруку мера и градској општини Чукарица.

Иницијатива за економска и социјална права А11 се обратила Поверенику наводећи да је у неформалном колективном центру „Ада Циганлија“, на општини Чукарица у којем је настањено 12 ромских породица (приближно 90 чланова заједнице) искључена вода без писмене одлуке ЈКП „Београдски водовод и канализација“ као и да је полиција извршила попис лица обавестивши их усмено о предстојећем рушењу објеката и исељењу. Повереник је упутио **препоруку мера** Градској општини да се уздржи од принудног исељавања становника док се претходно не обезбеди алтернативни смештај који одговара критеријумима адекватног становања у складу са међународним стандардима, као и да се у међувремену изнађе целисходно и одрживо решење за приступ и снабдевање водом. По овој препоруци мера је поступљено.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/1007-23-preporuka-mera-g0-cukarica-da-se-uzdrzi-od-prinudnog-iseljavanja-stanovnika-i-stanovnica-kolektivnog-centra-ada-ciganlija/>

¹⁴⁹ Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/reakcija-poverenice-povodom-sirenja-govora-mrznie-prema-romima-na-drustvenim-mrezama-i-platformama/>.

¹⁵⁰ Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/243-23-preporuka-mera-g0-novi-beograd-da-se-uzdrzi-od-prinudnog-iseljavanja-stanovnika-i-stanovnica-romskog-naselja-antena/>

Ради изналагања решења мештана села Прекодолце, односно ромског насеља које се налази у неуређеном току реке, због чега постоји опасност од поплава у априлу 2023. године Повереник је иницирао састанак са представницима Општине Владичин Хан, ЈВП „Србија воде“ и Удружењем Рома интелектуалаца које је такође указало на овај проблем. Ради изналагања решења у априлу 2023. године одржан је састанак у просторијама Повереника где је договорено да представници Општине Владичин Хан и ЈВП „Србија воде“ заједнички сагледају техничке, правне и финансијске аспекте за решавање ситуације, као и да предложе решења уз сарадњу са ромским удружењем. У јуну месецу су представници све три стране упутили заједнички допис Поверенику у којем је наведено да је ЈВП „Србија воде“ финансирало Елаборат хитних санационих радова на нивоу Пројекта за грађевинску дозволу (ПГД-а), као и да вредност санационих радова, надзора и елабората без ПДВ-а износи 173.175.030,07 динара (са ПДВ-ом 175.473.327,75 динара). Израдом Елабората хитних санационих радова на нивоу Пројекта за грађевинску дозволу (ПГД-а), уз испуњење обавезе од стране Општине Владичин Хан и председника Удружења Рома интелектуалаца у вези решавања имовинских односа, стекли су се услови за ангажовање свих надлежних институција за обезбеђење финансијских средстава за реализацију радова, на који начин би се трајно решио проблем дугогодишњег плављења ромског насеља. Општина Владичин Хан се обратила Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде ради обезбеђења финансијских средстава како би се трајно решио проблем плављења објеката и одношења обрадивог пољопривредног земљишта, указавши да је штаб за ванредне ситуације Општине Владичин Хан идентификовао реку Врлу као најкритичнију тачку на поменутој локацији, као и да је Водопривредни центар „Морава“ Ниш израдио пројекат за хитну интервенцију, да је вредност пројекта 152 милиона динара и да је њиме предвиђена фазна градња. У циљу решавања овог важног питања за становнике ромског насеља, Повереник се такође обратио Министарству пољопривреде затраживши да нас обавестите да ли ће Оперативним планом за одбрану од поплава за воде I реда за 2024. годину бити предвиђена финансијска средства у складу са напред наведеним предлогом. Решавање овог проблема је у току.

Поред обраћања грађана који су указивали на дискриминаторно поступање према припадницима ромске националне мањине, Поверенику су се током године обраћали и припадници других националних мањина, али у знатно мањем броју.

Тако је примера ради Поверенику поднета притужба због дискриминаторног текста у новинама на основу припадности албанској националној мањини. Неадекватно и сензационалистичко извештавање могу да допринесу ширењу неповерења међу грађанима, што отежава изградњу међусобног поверења и разумевања. У извештају Иницијативе младих за људска права¹⁵¹ је указано на неадекватну примену Закона о пребивалишту и боравишту грађана у погледу пасивизације адреса Албанаца у Прешевској долини.

Поверенику је поднета притужба против дневних новина и њиховог главног и одговорног уредника због текста под насловом „Албанци нам трују децу-продају сок који изазива рак“. Повереник је утврдио дискриминацију, а главном и одговорном уреднику овог медија је препоручио да не објављује дискриминаторне текстове који имају за циљ или представљају повреду достојанства лица или групе лица

¹⁵¹ Пасивизација адреса Албанаца у Прешевској долини као дискриминаторна пракса, Иницијатива младих за људска права, 2023, доступно на: <https://yihf.rs/bhs/inicijativa-predstavila-izvestaj-pasivizacija-adresa-albanaca-u-presevskoj-dolini-ka-diskriminatorna-praksa/>

на основу националне припадности као личног својства, како албанске, тако и било које друге националне припадности, а нарочито ако се тиме ствара страх, застрашујуће, непријатељско, деградирајуће, понижавајуће и увредљиво окружење. Иако се из целокупне садржине може закључити да је намера аутора текста била да читаоцима приближи штетне ефекте вештачких заслађивача, пре свега „цикламата“, Повереник је указао да је истицање националне припадности у самом наслову текста потпуно ирелевантно и да ни на који начин не доприноси бољем разумевању теме која се у тексту обрађује, већ се на овај начин пажња, у негативном контексту везује за албанску националну припадност и у односу на њу ствара непријатељско окружење. Наиме, у самом наслову текста изнете су озбиљне оптужбе на рачун читаве групе лица које повезује исто лично својство. Повереник је указао да уколико је аутор текста желео да скрене пажњу читалачкој публици на одређени производ, то је било неопходно урадити на начин који није дискриминаторан и стигматизујући.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/353-23-u-postupku-po-prituzbi-utvrdjena-diskriminacija-na-osnovu-nacionalne-pripadnosti/>

Током године Поверенику су се обраћали грађани и поводом употребе језика и писма хрватске националне мањине.

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе коју је поднео припадник хрватске националне мањине из Суботице против Пореске управе-Одељења за пореско рачуноводство Суботица. У притужби је наведено да је ова пореска управа подносиоцу притужбе издала уверење у којем је име и презиме пореског обвезника исписано ћирилицом. У изјашњењу пореске управе је наведено да је порески службеник приликом издавања уверења поступао у најбољој намери и у складу са Законом о службеној употреби језика и писма којим је прописано да када у поступку учествује странка – припадник националне мањине, поступак се на њен захтев, води на језику националне мањине који је у службеној употреби у органу. Имајућу у виду да порески обвезник писаним путем није тражио да му у Уверењу име и презиме буде исписано на писму националне мањине, као и да приликом усменог захтева није појаснио да је припадник националне мањине, Повереник је донео мишљења да нису повређене одредбе Закона о забрани дискриминације. Међутим, имајући у виду да очување идентитета националних мањина у великој мери зависи од обезбеђења поштовања права на равноправну употребу матерњег језика и писма, Повереник је у складу са чланом 33. тачка 9. Закона о забрани дискриминације упутио препоруку мера Пореској управи да предузме потребне мере и изради образац захтева који ће бити доступан на језику и писму националних мањина, а који су према Статуту града Суботице у службеној употреби у овом граду.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/rs/805-23-prituzba-zbog-diskriminacije-po-osnovu-nacionalne-pripadnosti-i-jezika/>

Такође током године у притужбама је указивано и на то да припадници националне мањине нису добили посао већ да су по конкурсном поступку запослени кандидати који су припадници већинског народа.

Поверенику је поднета притужба припаднице бошњачке националне мањине, против предшколске установе из Прибоја, јер је током година два пута конкурисала за пријем у радни однос на радно место кувар али су оба пута примљени кандидати који припадају већинском народу. У току поступка Повереник је констатовао да предшколска установа није расписала конкурс са посебном (афирмативном) мером да ће приликом истог вредновања кандидата, имати предност кандидат који је припадник националне мањине, због чега кандидати у својим пријавама нису наводили податак (који је добровољан) којој националној мањини припадају. У току поступка је даље утврђено да је приликом запошљавања дата предност кандидатима који су имали дужи радни стаж у предшколској установи од подносиоце притужбе. Због тога је дато мишљење да није дошло до повреде одредаба Закона о забрани дискриминације, али је Повереник, користећи своја законска овлашћења, предшколској установи упутио препоруку мера за остваривање равноправности да

наредне конкурсе за пријем у радни однос распише и спроведе у складу са одредбама Закона о запосленима у јавним службама које прописују да ће установа применити афирмативну меру приликом запошљавања у случају да национална структура запослених не одговара националној структури становништва у јединици локалне самоуправе узимајући у обзир последњи попис становништва у Републици Србији.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/799-23-prituzba-zbog-diskriminacije-po-osnovu-nacionalne-pripadnosti/>

У пракси се појављују издвојени случајеви изражавања непоштовања, па и нетрпељивости, поводом којих је повереница реаговала упозорењима. Тако је поводом ломљења натписа Суботица на мађарском језику, у бојама мађарске заставе¹⁵² повереница упозорила да су овакви појединачни вандалски инциденти посебно штетни и беспотребни у национално мешовитим срединама и да могу негативно да утичу на вредности заједничког живота грађана и богатство различитости.

Током извештајне године, у притужби је указано и да је на порталу поводом текста стављен коментар који је садржавао погрдан израз за Словакиње, као што су изрази „tòtice“ и „zuske“.

Повереник је упутио **препоруку мера** медијској кући да приликом извештавања не употребљава изразе и фразе које вређају достојанство Словакиња и Словака, као што је нпр. коришћење израза „Зуска“ који је као и израз „tòtice“ погрдан назив за Словакиње. По препоруци мера је поступљено.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/72-23-preporuka-mera-za-zastitu-od-diskriminacije-medijskoj-kuci/>

У извештајној години Поверенику је указано и на дискриминаторни графит исписан у Кисачу према припадницима словачке националне мањине.

УПОЗОРЕЊЕ

Повереница је осудила исписивање графита против словачке националне мањине у Кисачу и истакла да мултикултуралност, мултинационалност, толерантност и заједнички суживот су особености којима се Србија и Нови Сад поносе, а овакви вандалски догађаји не представљају праву слику односа, већ чин појединаца који је неопходно осудити. Повереница је упозорила да је исписивање порука које подстичу верску мржњу и националну мржњу законом забрањено, а у мултинационалним срединама нарочито штетно, с обзиром да су то места која треба да осликавају богатство различитости и негују вредности заједничког живота грађана свих националности и вероисповести. Повереница је позвала надлежне да одмах реагују, пронађу и санкционишу одговорне.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/osuda-grafita-protiv-slovacke-nacionalne-manjine-u-kisacu/>

Одмах након реаговања поверенице, графит је уклоњен, с тим што су га становници пре уклањања преправили у израз толеранције и љубави, чиме је указано на значај поштовања и уважавања различитости и суживоту у мултиетничким срединама.

¹⁵² Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/poverenica-osudila-lomljenje-natpisa-na-madjarском/>

Ескалација оружаног сукоба на Блиском истоку покренула је низ озбиљних проблема широм света, а као реакција на ове оружане сукобе појавили су се графити који садрже недозвољени говор па чак и говор мржње. Њихово исписивање повереница је најоштрије осудила и истакла да се слагање или неслагање са неком политиком или одлукама једне државе не може користити као изговор и оправдање за мржњу и напад на све припаднике тог народа. Повереница је издала и упозорење јавности поводом антисемитских графита на Сефардском јеврејском гробљу у Београду који су исписани неколико дана након обележавања Дана сећања на жртве Холокауста, истичући да је у земљи која је претрпела огромне жртве у борби против фашизма, несхватљиво и неприхватљиво исписивање графита који величају фашизам, чиме се вређају и сви грађани Републике Србије.¹⁵³ Такође је Повереник одмах реаговао и поводом исписаних антисемитских графита на улазу и у околини Београдског сајма, као и на просторијама организације Хавер. С тим у вези упућене су препоруке мера Привредном друштву са ограниченом одговорношћу „Београдски сајам“, као и Комуналној инспекцији ради хитног уклањања наведених графита са јавних места. Важно је истаћи да су сви ови графити уклоњени.

На међународној конференцији посвећеној сећању на Холокауст „Активна култура сећања-заједно до резултата“ коју је организовала Међународна алијанса за сећање на Холокауст (IHRA), у сарадњи са организацијом Тераформинг и амбасадом Шведске у Србији, повереница је између осталог истакла да принципи наведени у Стратегији за борбу против антисемитизма Европске комисије могу бити универзално применљиви и уједно послужити као полазна основа за даље активности на овом плану. Постоје показатељи да се све мање људи сећа Холокауста због чега је неопходно да се настави са едукацијом како би се одржала успомена на жртве и подстакла свест о важности борбе против расизма и дискриминације свих облика антисемитизма.

Влада је 26. фебруара 2020. године донела **Закључак** 05 број 06-1822/2020 којим се у потпуности прихвата правно необавезујућа дефиниција антисемитизма Међународне алијансе за сећање на Холокауст (IHRA): „Антисемитизам је одређено виђење Јевреја, које се може изразити као мржња према Јеврејима. Реторичке и физичке манифестације антисемитизма усмерене су према Јеврејима и појединцима који нису Јевреји, односно њиховој имовини, институцијама и религијским објектима јеврејске заједнице“.

Октобра 2023. године донет је и **Закључак** 05 број 90-9525/2023 којим се прихватају правно необавезујуће радне дефиниције, сагласно обавези коју је Република Србија преузела приступањем Међународној алијанси за сећање на холокауст (ИХРА), а које се односе на: већ поменути правно необавезујућу радну дефиницију антициганизма и дискриминације Рома ИХРА, радну дефиницију негирања и искривљења Холокауста ИХРА и радну дефиницију архивске грађе Холокауста ИХРА.

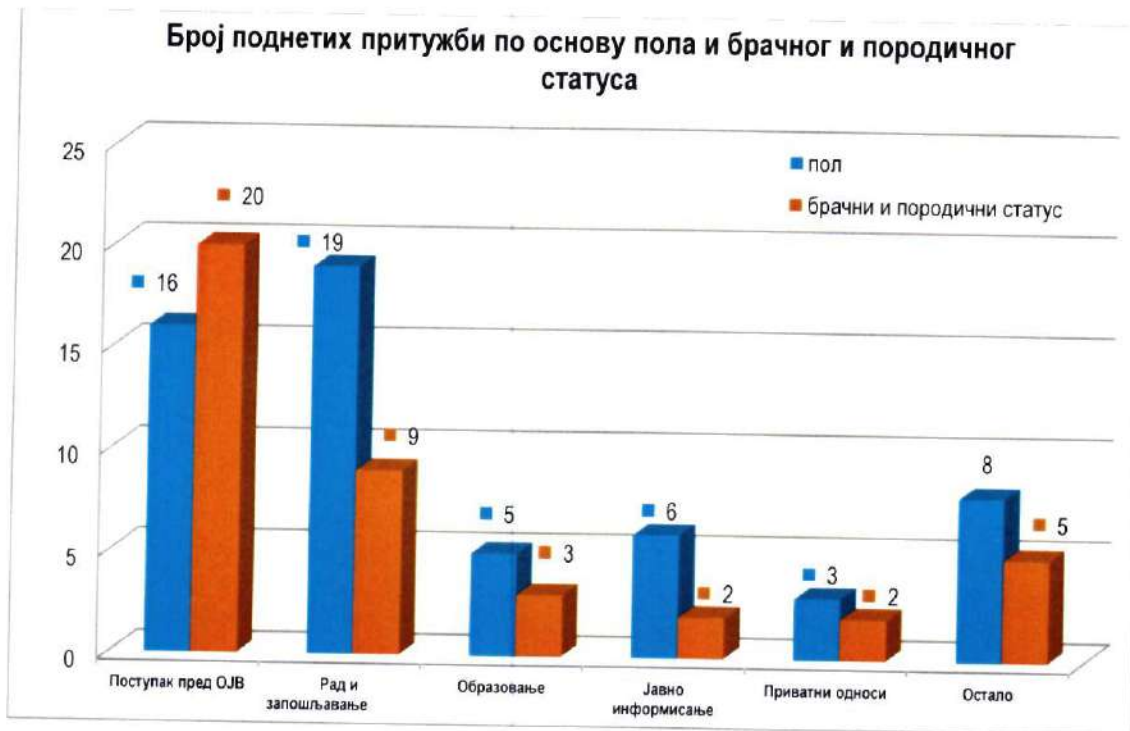
¹⁵³ Доступно на: <https://ravnopravnost.gov.rs/poverenica-osudila-antisemitske-grafite/>

У складу са наведеним, негирање Холокауста означава дискурс и пропаганду која негира историјску стварност и размере истребљења Јевреја од стране нациста и њихових саучесника током Другог светског рата, познатог под називом Холокауст или Шоа. Негирање Холокауста посебно се односи на сваки покушај изношења тврдњи да је Холокауст/Шоа није догодио. Негирање Холокауста може да подразумева и јавно негирање или довођење у сумњу главних механизма коришћених за уништавање (какви су гасне коморе, масовна стрељања, изгладњивање и мучење) или постојања намере да се изврши геноцид над јеврејским народом. Негирање Холокауста у његовим различитим облицима израз је антисемитизма.

На основу прегледа стања и проблема у остваривању равноправности и заштити од дискриминације на основу националне припадности и етничког порекла као личног својства, произилазе одговарајуће препоруке које су дате у сажетку овог извештаја.

Дискриминација на основу пола и брачног и породичног статуса

Током 2023. године настављени су трендови из претходних година у погледу учесталости притужби и обраћања грађана у којима је пол навођен као лично својство. Поверенику је поднето 57 притужби по основу пола као личног својства. Највише притужби поднела су физичка лица, њих 53. Током 2023. године Поверенику је поднето и 41 притужба по основу брачног и породичног статуса као личног својства. Имајући у виду да су притужбе по основу брачног и породичног статуса најчешће подносиле жене, као и да се у великом броју случајева ради о дискриминацији по оба лична својства (вишеструка дискриминација - дискриминација лица по основу два или више личних својстава чији се утицај може разграничити, а уколико се овај утицај не може разграничити ради се о интерсекцијској дискриминацији), ова два основа су у даљем тексту обрађена заједно.

Најчешће су подношене притужбе по овим основима због поступака пред органима јавне власти, затим следе области рада и запошљавања, образовања и стручног оспособљавања, јавног информисања и медија, као и приватних односа. Поред наведених области, према броју притужби издваја се и област културе, уметности и спорта док се један број притужби односио на дискриминацију приликом пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина.

Важнији помаци:

- формиран Савет за родну равноправност, као стручно саветодавно тело при Координационом телу за родну равноправност на период од четири године;
- усвојен Извештај о остваривању родне равноправности у РС за 2022. годину;
- објављен Годишњи извештај о спровођењу Акционог плана за 2022. и 2023. годину за спровођење Стратегије за родну равноправност за период од 2021. до 2030. године;
- Стратегијом за развој малих и средњих предузећа за период од 2023. до 2027. године предвиђено је унапређење доступности и обима финансијске подршке за жене предузетнице, као и унапређење статистичког праћења женског предузетништва;
- кроз најновије измене Закона о финансијској подршци породици са децом изједначене предузетнице, пољопривреднице и жене ангазоване по уговору о раду ван радног односа са запосленим женама код послодавца у погледу трајања права на породилско одсуство за рођење трећег и сваког наредног детета. Омогућено и право оца на одсуство са рада ради неге детета и посебне неге ако мајка самостално обавља делатност или је носилац пољопривредног газдинства;
- омогућени подстицаји за женско предузетништво, задругарство и новчани подстицаји за мајке и децу;
- додељују се бесповратна средства за куповину сеоске куће са окућницом за појединце, самохране родитеље, брачне и ванбрачне парове;
- донет Правилник о евиденцији и документацији о лицима према којима је извршено насиље у породици и лицима против којих је одређена мера заштите од насиља у породици;
- усвојен Програм заштите жена од насиља у породици, насиља у партнерским односима и других облика родно заснованог насиља у АП Војводини од 2023. до 2026. године;
- започет је процес израде Трећег Националног акционог плана за примену Резолуције 1325 СБУН у РС.

Неки од кључних проблема:

- родно засновано насиље се не смањује, 28 фемицида;
- није успостављен Национални контролни механизам за праћење случајева фемицида у Републици Србији;
- није усвојен Акциони план за спровођење Националне стратегије за борбу против родно заснованог насиља над женама и насиља у породици;
- недовољан број места у сигурним кућама;
- родни јаз у зарадама за рад исте вредности (8,8%);
- уочљиви родно засновани стереотипи и подела родних улога у јавном и приватном домену. Жене се неретко неосновано сматрају одговорним за ниску стопу фертилитета;

- није операционализована одредба из Закона о родној равноправности у погледу здравственог осигурања по основу неплаћеног рада;
- недовољан број предшколских установа и других видова подршке у циљу усклађивања рада и родитељства;
- недовољна едукација и мали број контрацептивних средстава на терет РФЗО;
- отежано напредовање жена након повратка са породилског и одсуства са рада ради неге детета;
- недовољна заступљеност жена у јавном простору, посебно у медијима са националном покривеношћу.
- дискриминаторан говор, сексистичке, мизогине изјаве присутне у јавном говору, на друштвеним мрежама, различитим платформама.

Жене се издвајају као једна од најдискриминисанијих друштвених група, и то како на основу пола, тако и на основу брачног и породичног статуса у различитим областима друштвеног живота. Жене су изложене и вишеструкој дискриминацији, најчешће по основу пола и инвалидитета, година старости, националне припадности (пре свега ромске), сексуалне оријентације, здравственог стања и сл. У тешком положају су и жене из руралних или удаљених подручја, жене жртве насиља и трговине људима. Жене изложене вишеструкој дискриминацији су у неповољнијем положају не само у односу на мушкарце који припадају истим групама него и у односу на жене у општој популацији.

Подаци из извештаја Уједињених нација *Одговорност за генерацијску једнакост*¹⁵⁴ објављеног 2023. године, показују да, упркос снажној реторици, ниједан од индикатора Циља број 5 (родна равноправност) одрживог развоја УН није у потпуности испуњен, а вишеструке кризе, регресивни закони, насиље и дискриминација настављају да погоршавају родну неједнакост.

Учесници истраживања Повереника *Однос грађана и грађанки о дискриминацији у Србији* перципирају жене (50%) као другу најчешће дискриминисану групу након Рома (61%), као и да су дискриминацији у области рада и запошљавања највише изложене жене (68%). Такође, испитаници који су навели да су имали лично искуство дискриминације и као најчешће основе неједнаког поступања и узнемиравања наводе пол/род, политичко убеђење, здравствено стање, као и старосно доба.

Бројни стереотипи о родним улогама карактеришу положај жена у друштву и доводе до неједнакости при подели кућних послова, бризи о деци и старијим члановима породице, на тржишту рада, у погледу избора занимања, запошљавања и каријерног напредовања, па и престанка радног односа. Такође, жене чине велику већину запослених у секторима као што су здравство, социјална заштита, образовање, трговина и пружање услуга, односно секторима у којима су традиционално мање зараде. У истраживању *Девојке имају реч*¹⁵⁵, у погледу избора професионалног усмерења, ставова о родној равноправности и положају младих жена/девојака у локалној заједници, између осталог, је наведено да готово половина средњошколки (48,3%) сматра да се послови деле на мушке и женске, а за око 86% девојака узорци за избор професија којима желе да се баве су жене.

¹⁵⁴ Доступно на: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-09/generation-equality-accountability-report-2023-en.pdf>

¹⁵⁵ *Девојке имају реч*. Академија женског лидерства, доступно на: <https://autonomija.info/istrazivanje-devoicice-devojke-i-zene-u-srbiji-smatraju-da-su-diskriminisane/>

Илустративан пример поделе занимања на „женска и мушка“ је и пример из праксе Повереника. У притужби против предшколске установе подносилац притужбе је навео да је васпитач по струци и да учествује на сваком конкурсима који распише установа за пријем у радни однос васпитача, али да се у вртићу годинама негује стереотип да је посао васпитача „женски посао“ и да он због тога није примљен. Повереник је у овом случају у мишљењу навео да пол није у узрочној вези са чињеницом да подносилац притужбе није примљен у радни однос јер су приликом запошљавања поред образовања, разматране и друге чињенице, као што су оцена након разговора и радно искуство у струци, те да су кандидати вредновани на основу свих тих критеријума. Међутим, имајући у виду полну структуру запослених у предшколској управи односно да постоји велики родни дисбаланс, Повереник је дао препоруку мера предшколској установи да приликом будућег запошљавања води рачуна о уравнотеженој заступљености полова на тај начин што ће применити афирмативну меру и код једнако квалификованих кандидата за запослење предност дати кандидату који припада мање заступљеном полу.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/780-22-prituzba-protiv-predskolske-ustanove-zbog-diskriminacije-po-osnovu-pola/>

Према резултатима последњег Пописа, неписмених жена далеко више него неписмених мушкараца (71% према 29%), а више од половине неписмених жена има 65 и више година, док је у инклузивном образовању у основним школама знатно више дечака него девојчица (према индивидуалном образовном плану наставу похађа скоро две трећине дечака).¹⁵⁶ Када се посматрају савремени трендови и занимања везана за ИКТ сектор, као и укљученост жена у ову област која омогућава веће зараде, различите студије су идентификовале „парадокс родне равноправности“, показујући да су родни стереотипи израженији међу студентима са високим успехом, у земљама које су боље рангиране на неким индексима родне равноправности или у секторима који захтевају техничке вештине и нуде веће плате. У политикама и програмима усмереним на повећање паритета у науци и технологији углавном се одговорност за покретање промена пребацује на саме жене, а не, на пример, на образовање и радно окружење које не подржава жене.¹⁵⁷

У саопштењу поводом Међународног дана жена и девојка у науци повереница је истакла да САНУ, као институција од посебног академско-научног значаја, има изузетно важну улогу у промоцији женског научног и уметничког доприноса, због чега је Повереник упутио препоруку да приликом следећих избора САНУ предузме мере за остваривање начела родне равноправности, јер достигнућа жена у научном и уметничком стваралаштву треба да се рефлектују и на њихово чланство у тој институцији.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/medjunarodni-dan-zena-i-devojaka-u-nauci/>

Пракса Повереника је показала да не постоји потпуно разумевање посебних мера које су усмерене на постизање равноправности жена како би се њихов положај, пре свега на тржишту рада, изједначио. Тако нам се притужбом обратио мушкарац сматрајући да је дискриминисан јер је у јавном позиву за доделу подстицајних средстава у пољопривреди као додатни критеријум предвиђено да, уколико је жена носилац пољопривредног газдинства, има право на додатни поен приликом рангирања. Потребно ја нагласити да одредбе Устава и закона као могућност предвиђају примену посебних мера чије увођење је дозвољено у циљу постизања пуне равноправности, заштите и напретка лица или групе лица која се суштински налазе у неједнаком положају, а као позитиван пример може се навести и ова мера у пољопривреди, где је

¹⁵⁶ Жене и мушкарци у Републици Србији, Републички завод за статистику, 2023, доступно на: <https://www.stat.gov.rs/sr-Cyrl/vesti/20240209-zene-i-muskarci?a=0&s=0302>

¹⁵⁷ Innovation and technological change, and education in the digital age for achieving gender equality and the empowerment of all women and girls, Commission on the Status of Women, Report of the Secretary-General, 2023, доступно на: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-02/CSW67-Expert-Group-Meeting-report-en.pdf>

неупоредиво мање жена од мушкараца као власница пољопривредних газдинстава и као осигураних лица. Поверенику се такође обратио мушкарац који је навео да је дискриминисан на основу пола јер му је тражено да плати већу чланарину за коришћење теретане него што је то предвиђено за жене, међутим притужбу није допунио, због чега је поступак обустављен.

Половина светске популација још увек верује да су мушкарци бољи политички лидери од жена, више од 40% верује да су мушкарци бољи руководиоци, а 25% да је оправдано да мушкарац туче своју жену, наводи се у извештају Програма УН за развој (УНДП) који одражава најновије податке из Светске анкете о вредностима.¹⁵⁸ Забрињава и податак да у 59 земаља у којима су жене више образоване од мушкараца, просечан родни јаз у приходима остаје 39% у корист мушкараца. Готово девет од десет људи има „фундаменталне предрасуде“ према женама, наводи се у извештају и осуђује „деценија стагнације“ која је довела до укидања женских права у многим деловима света. Пристрасне родне друштвене норме су главна препрека постизању родне равноправности, упозорава се у извештају, и додаје да потцењивање женских способности и права у друштву ограничава изборе и потенцијале жена, а оваква стереотипна веровања показала су се у различитим регионима, приходима, нивоу развоја и културама. Такође, оцењује се да глобални индекс родне неједнакости (ГИИ), стагнира од 2019. године.

У *Извештају о глобалном родном јазу за 2023. годину*¹⁵⁹ Светског економског форума укупни родни јаз у областима економије, политике, здравства и образовања, смањен је за само 0,3 % у поређењу са прошлом годином, а млади напредак у приближавању мушкарцима и пад у областима попут економије захтевају хитну акцију. Напредак је видљив у областима образовног постигнућа и пораст у категоријама здравља и политичког оснаживања. Процењује се да ће за постизање глобалног економског паритета бити потребно 169 година, а за политички паритет 162 године. У овом извештају Србија је глобално рангирана као 38 од укупно 146 земаља, што је пад у односу на претходну, 2022. годину када је заузимала 23 месту у свету.

Подаци из раније поменутог *Извештаја о напретку у остваривању Циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији* Републичког завода за статистику показују да се разлика у зарадама жена у односу на зараде мушкараца у Србији повећава из године у годину. Тако су у септембру 2020. зараде жена биле за 10% ниже од зарада мушкараца, док је у септембру 2022. године разлика била 15%. У односу на ниво квалификација, највеће разлике су код високообразованих жена, које имају за четвртину ниже зараде од мушкараца са истим нивоом квалификација.

У извештају комесарке за људска права Савета Европе Дуње Мијатовић¹⁶⁰ оцењено је се да су потешкоће у балансирању професионалног и приватног живота и даље додатни проблем, као и ометање жена да приступе највишим управљачким позицијама. Жене се често питају о брачном статусу а извештаји указују на недовољно пријављивање родно засноване дискриминације на раду, углавном због страха од губитка посла, потешкоћа у документовању случајева дискриминације или због недостатка поверења у

¹⁵⁸ Доступно на: <https://hdr.undp.org/content/2023-gender-social-norms-index-gsni#/indicies/GSNI>

¹⁵⁹ Доступно на: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf

¹⁶⁰ Доступно на: <https://rm.coe.int/report-on-serbia-by-dunja-mijatovic-commissioner-for-human-rights-of-t/1680ac88cc>

институције. Према релевантним подацима, како се истиче у извештају, око 83% жена које сматрају да су дискриминисане на послу, те случајеве нису пријавиле.

Свим министарствима, посебним организацијама и јавним управама у саставу министарстава Повереник је упутио **препоручу мера** за остваривање равноправности и заштиту од дискриминације, да се приликом одлучивања о напредовању државних службеница, узимају у обзир као узастопне оне оцене добијене за године у којима је државна службеница оцењивана, не рачунајући годину у којој није оцењивана због коришћења трудничког, породилског одсуства и одсуства са рада ради неге детета.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/86-23-preporuka-mera-ministarstvima-posebnim-organizacijama-i-upravama-u-sastavu-ministarstva/>

И даље постоје поделе родних улога када је реч о остваривању родитељског права тако да се жене углавном препознају као „једини“ родитељ када се ради о обавезама везаним за неформалну негу, бригу о деци, исхрану, васпитање, хигијену, здравље читаве породице, што доводи до тога да мушки родитељ остаје у „другом плану“. Међутим охрабрује чињеница да је очевима дата могућност кроз најновије измене Закона о финансијској подршци породици са децом омогућено право на одсуство са рада ради неге детета и одсуство са рада ради посебне неге детета и накнаду зараде, односно накнаду плате оца детета, ако мајка самостално обавља делатност или је носилац пољопривредног газдинства.

У неплаћеном раду жене проводе несразмерно већи део времена у односу на мушкарце. У невидљивом, неплаћеном раду чак 63% жена проводи више од 5 сати недељно, бринући се о деци и старијим члановима породице¹⁶¹. У неплаћеном раду жене са села проводе просечно 5 сати дневно, о чему најбоље сведоче речи: „Ја сам са села, мој рад је неограничен“. Слично је и са активностима које се односе на негу деце или старијих чланова породице.

Поред подстицања равноправне поделе родитељских улога и подстицања очева на коришћење одсуства са рада ради неге детета, различите видове подршке родитељима и одговоре на изазове савременог родитељства потребно је усмерити ка успостављању и јачању сервиса у заједници попут обезбеђивања довољног броја места у јаслицама и вртићима, продуженог боравка у школама, олакшавања процедура уписа деце у предшколске установе, креирања различитих видова финансијске и сваке друге врсте подршке и помоћи породици, већег коришћења флексибилног радног времена, обезбеђивања одговарајућег броја и врсте сервиса подршке за старије, особе са инвалидитетом и оне којима је потребна дуготрајна нега.

Повереник је, поступајући по притужбама родитеља деце која су уписана у предшколску установу и редовно похађају вртић, утврдио да поједине предшколске установе изменом својих општих аката/правилника намећу обавезу родитељима и другим законским заступницима да за сваку наредну радну годину подносе нове захтеве за упис деце, иако су деца већ раније уписана и редовно похађају предшколску установу. По поднетим захтевима, предшколска установа је поново испитивала услове за пријем деце што је за последицу имало да нека од раније уписане деце наредне године више нису могла да наставе боравак у предшколској установи, и налазила се на листи чекања. Препорука је упућена и у циљу остваривања правне сигурности, односно права на образовање у континуитету (до поласка у школу) за децу која су већ уписана и похађају предшколску установу, без обавезе да се уписују сваке године..

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/356-23-preporuka-mera-svim-predskolskim-ustanovama/>

¹⁶¹ *Невидљиви рад жена у домаћинству: препрека или подстицај за родну равноправност*, Удружење грађана Тернипе, 2023, штампана верзија, стр. бр. 17.

Доступност услуга социјалне заштите, између осталог, зависи од околности на локалном нивоу, због чега је од изузетне важности успостављање међуопштинске сарадње кроз ефикасну али одрживу употребу ресурса и партнерства различитих актера укључених у пружање подршке, али и континуирану едукацију професионалаца у свим системима. Када је у питању рад центара за социјални рад, пример из наше праксе указује на потребу унапређивања квалитативних и квантитативних капацитета, на шта указујемо већ годинама. Током године обрађали су нам се у неколико наврата мушкарци наводећи да су запослени у центру за социјални рад били пристрасни и да су отворено стали на страну мајке те да им није била дата могућност да равноправно и на једнак начин изразе своје ставове и мишљење поводом поверавања малолетног детета у поступку развода брака где је налаз и мишљење центра од изузетне важности и утицаја на одлуку суда. Такође, су поднете притужбе очева и поводом приступа електронском дневнику. Тако је у једном случају отац детета навео да му школа није омогућила приступ дневнику, а да му је овај приступ важан како би био благовремено упознат са постигнућима детета које живи са мајком са којом није у добрим односима. Повереник је школи препоручио да поучи оца о поступку и начину подношења захтева за приступ Е дневнику, као и да му омогући приступ како би могао да оствари увид у податке о успеху и владању детета.

Повереник је утврдио дискриминацију на основу породичног статуса поводом притужбе против јавне бележнице која није извршила оверу уговора о поклону јер су уговорне стране дошле са малим дететом. Своје поступање правдала је тиме да је присуство детета ометајуће за поступак овере. Повереник је донео мишљење да јавна бележница није пружила доказе на основу којих се може закључити да су постојале било какве објективне сметње да се овера изврши и утврдио дискриминацију на основу породичног статуса. Дата је препорука јавној бележници да упуту писано извињење због дискриминаторног поступања.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/rs/31-23-utvrdjena-diskriminacija-na-osnovu-bracnog-i-porodicnog-statusa/>

Имајући у виду демографске карактеристике које указују на тренд опадања природног прираштаја, жене се неретко неосновано сматрају одговорним и за ниску стопу фертилитета, а политике које за циљ имају његово повећање неретко нису довољно ефикасне. Планирање породице не сме бити средство за постизање циљаних стопа фертилитета, већ само средство које оснажује доношење личне одлуке у погледу рађања. Жене треба да имају могућност да бирају да ли, када и колико деце желе да имају. Нажалост, све више су присутни трендови заговарања и ограничавања или укидања права на абортус, као једног од стечених права жена.

УПОЗОРЕЊЕ

Повереница је поводом непримерене изјаве министра Александра Мартиновића упућене народним посланицима који немају децу истакла да је она крајње непримерена и увредљива за велики број наших грађана и грађанки, а за многе од њих и веома болна. Вредновање или стигматизовање људи само на основу тога да ли и колико имају деце, задирање у приватност, недопустиво је и представља дискриминацију по основу брачног и породичног статуса.

У *Годишњем извештају Европске комисије*¹⁶² оцењено је да Ромкиње, старије жене, сиромашне жене и жене са инвалидитетом, избеглице и интерно расељене и даље трпе вишеструке и међусобно повезане облике дискриминације. У извештају се наводи да је

¹⁶² Доступно на:

https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/qodisnji_izvestaji_ek_o_napretku/ec_report_serbia_2023.pdf

повереница давала изјаве и упозорења због различитих случајева дискриминаторних ставова над женама, да још увек недостаје поуздана званична статистика за прикупљање и праћење случајева насиља разврстаних по врсти и односу између починиоца и жртве. Група експерата за акцију против насиља над женама и насиља у породици (ГРЕВИО) је дала препоруку за измену дефиниције силовања у кривичном закону како би се ускладила са Истанбулском конвенцијом, као и да је потребан свеобухватнији одговор на све случајеве насиља над женама укључујући силовање, ухођење, сексуално узнемиравање и присилни брак.

У саопштењу поводом кампање „16 дана активизма против насиља над женама“ повереница је истакла да спречавање родно заснованог насиља захтева стално сагледавање стања и хитно реаговање одговарајућим мерама у систему заштите и превенције. Повереник је упутио неколико иницијатива да би се изменама Кривичног законика у погледу дефиниције сексуалног насиља засноване на концепту непостојања пристанка, као и прописивањем посебног дела због злоупотребе и објављивања снимака полно експлицитног садржаја, али и увођењем обавезе да надлежни органи увек и у свим случајевима обавесте жртву родно заснованог и породичног насиља о отпуштању осуђеног или његовом бекству из затвора, значајно допринело побољшању положаја жртава.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/poverenica-povodom-kampanje-16-dana-aktivizma-protiv-nasilja-nad-zenama/>

Родно засновано насиље и даље је један од најраширенијих облика кршења женских права у свету. У Србији је у 2023. години убијено 28 жена. Фемицид је најдрастичнији исход родно заснованог насиља, а рад на његовом спречавању, изрицање делотворних, сразмерних и одвраћајућих санкција, прописано је Истанбулском конвенцијом. Подаци, који указују на размере проблема и упозоравају да је крајње време за хитну реакцију, и даље се прате из медијских објава због недостатка званичне евиденције случајева насиља над женама, укључујући и фемицид. Нажалост, и даље је уврежено мишљење да су породични односи приватна сфера живота а заштита приватности важнија од заштите физичког и психичког интегритета жене. У погледу превенције, један од најважнијих корака је разградња стереотипа о родним улогама који одржавају неједнакости између мушкараца и жена.

Праћење података о фемициду подразумева податке о броју пријављених случајева, спроведених процеса, издатих мера заштите, броју пресуда у корист жртава и сл. Степен интензитета, озбиљности и сложености фемицида захтева да буде препознат као кључно друштвено и политичко питање у спречавању и сузбијању насиља према женама. Неопходно је развити међународне стандарде и механизме за праћење и евидентирање фемицида, како би се дошло до најбољих пракси у његовом спречавању.

Интензивирање анализа фемицида започето је тек у претходних неколико година, а истраживања су још увек парцијална, некомплементарна и некомпаративна, пре свега због тога што истраживачи у различитим земљама користе различите дефиниције фемицида као и различите методологије за прикупљање података о њему.¹⁶³

¹⁶³ Више на: https://www.europeandatajournalism.eu/cp_data_news/the-undeclared-war-on-women-in-europe-a-systemic-failure-to-prevent-femicides/

Проблем насиља над женама и недовољно ефикасан систем заштите заједнички су за све државе у региону, али и шире. То се потврдило на Другом регионалном правосудном форуму „Родна равноправност и Западни Балкан“, на којем је учествовала повереница, поред кључних правосудних актера из региона, као и представника Европског суда за људска права, правосудних и државних институција, академика и невладиних организација. Циљ овог форума је био разматрање питања како правосуђе може да одговори делотворно на различите врсте родне неравноправности и насиља на Западном Балкану. Државе региона,

углавном, имају свеобухватне законе, али велики број случајева родно заснованог насиља и дискриминације показује да је Западни Балкан још далеко од примене постојећих решења у пракси, због чега су жене још увек веома рањива категорија, између осталог је наведено на овом скупу.

Још увек није формирано тело за праћење фемицида, иако је најављено још 2018. године а планирано Стратегијом за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период 2021–2025. године. Подсећања ради, Повереник је подржао иницијативу организација цивилног друштва за успостављање националног контролног механизма за праћење случајева фемицида упућену Народној скупштини, указујући да би овакав механизам помогао свим актерима у координацији постојећих активности и учинковитијем раду на спречавању и борби против ове најекстремније манифестације насиља.

У саопштењу поводом 18. маја, Националног дана сећања на све жене убијене у породичном и партнерском насиљу, повереница је указала да закони и мере нису довољни јер се корен проблема налази у историјски неједнаким односима моћи између мушкараца и жена, али и у широко распрострањеној толеранцији друштва на све облике насиља. Истиче се да је кључно постизање друштвеног консензуса у борби и осуди сваког насиља, као и континуиран рад на подизању свести о значају поштовања свачијег достојанства и неговању правих вредности.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/saopstenje-povodom-dana-secanja-na-zene-zrtve-nasilja/>

Специфичан облика насиља је и даље присутна штетна пракса дечијих, раних и присилних бракова, односно ступање у брак пре 15. године, као и пре навршених 18 година живота, чему су посебно изложене девојчице. У анализи организације *Праксис Превенција и елиминација дечијих бракова и економско оснаживање Ромкиња на локалном нивоу у Србији*¹⁶⁴ наводи се да локалне политике не препознају проблем дечијих бракова и да самим тим овом феномену није посвећена адекватна пажња. Дечији брак је препознат као проблем у свега неколико општина и неколико докумената јавних политика на локалном нивоу, од којих су неки већ истекли.

Основна услуга у процесу заштите жена и деце са искуством насиља јесу сигурне куће. Иако су услуге везане за подршку и опоравак гарантоване бројним међународним

¹⁶⁴ Доступно на: https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Prevenција_i_eliminacija_decjih_brakova-Analiza.pdf

конвенцијама које је Република Србија потписала, у пракси се показује да се на потребе жена и деце са искуством насиља не одговара на задовољавајући начин. Обезбеђивање приступа безбедном смештају за све жене и децу жртве насиља треба да буде приоритет у одбрани и заштити њихових права и први корак ка слободи.

У Србији тренутно функционише свега 13 прихватилишта за жртве насиља у породици и једно прихватилиште за жртве трговине људима.¹⁶⁵ Укупни смештајни капацитети су 190 места, што је 74% испод стандарда који препоручује Савет Европе, према којем је за земљу величине Србије неопходно обезбедити укупно 719 места. Евидентирано је да 70% сигурних кућа нема присутно обезбеђење у континуитету, 64,3% сигурних кућа нема обезбеђен приступ за жене са инвалидитетом, а ниједна нема техничка средства за комуникацију са особама са сензорним инвалидитетом. У извештају се закључује да је неопходно увећање смештајних капацитета, унапређење безбедности жена и обезбеђивање једнаког приступа сигурним кућама за жене из избегличке и мигрантске популације, ЛГБТИ+, припадницама ромске популације.

Последњих година све је актуелније и питање поштовања права жена у здравственим установама током трудноће и порођаја. Телесна аутономија жена и девојчица и сексуално и репродуктивно здравље и права и даље се ограничавају, док континуиран недостатак свеобухватне правне заштите и неадекватан приступ услугама сексуалног и репродуктивног здравља и даље представља значајне препреке. Повереник је 2022. године, појединим клиникама за гинекологију и акушерство упутио препоруке мера да предузму неопходне мере како би се обезбедило да женама приликом пружања здравствених услуга током трудноће и порођаја, буде обезбеђен највиши стандард здравствене заштите и хуман третман у складу прописима и утврђеним стручним стандардима. Међутим, и даље нам се обраћају грађанке описујући увредљиво, понижавајуће, деградирајуће и нехумано третирање у породилиштима, приликом порођаја, као и приликом спровођења процедура индукованог побачаја. Извештаји и пракса у овој области, показали су да још увек постоје значајни пропусти у третману жена у гинеколошко-акушерским установама, због чега је неопходно предузети мере које ће заштитити жене. Поред тога, подаци које су жене јавно објавиле и приказале у Фејсбук групи „Стоп насиљу у породилиштима!“ указују да акушерско насиље, недовољна информисаност, неадекватна комуникација и понижавајуће и увредљиво поступање током порођаја и других интервенција има елементе кршења права жена у заштити њиховог репродуктивног здравља.

У извештају *Права жена и девојчица приликом процедуре индукованог побачаја*¹⁶⁶ се наводе облици неадекватног поступања попут: облика физичког насиља и вербалног злостављања, искустава дискриминације и занемаривања, ускраћивања приватности и поверљивости, недостатка одговарајућих лекова и висококвалитетне неге који остају несанкционисани, што има за последицу нарушавање поверења између жена и пружалаца здравствених услуга. У извештају је, између осталог, дата и препорука да се организују додатне обуке о примени и значају Закона о правима пацијената и Закона о

¹⁶⁵ *Функционисање и рад прихватилишта за жене жртве насиља у Србији*, Удружење грађана Атина у сарадњи са UN WOMEN, 2023, доступно на:

<http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Funkcionisanje%20i%20rad%20prihvatali%C5%A1ta%20za%20%C5%BEene%20%C5%BErtve%20nasilja%20u%20Srbiji%20-%20Analiza%20zate%C4%8Denog%20stanja.pdf>

¹⁶⁶ *Права жена и девојчица приликом процедуре индукованог побачаја*, Београдски центар за људска права, доступно на: https://www.bqcentar.org.rs/wp-content/uploads/2023/11/ANALIZA_Prava-zena-i-devojicica-prilikom-procedure-indukovanog-pobacaja.pdf

заштити податка о личности за запослене у здравственим установама као и обуке о знањима и вештинама потребним за примену процедуре индукције побачаја. Слична је и препорука из *Извештаја о правима жена и родној равноправности у Србији за 2021. и 2022. годину* који је Удружење грађанки ФемПлац представило у 2023. години, а у којем се указује да старатељи и медицински стручњаци треба да поштују информисано и слободно одлучивање жена у вези са медицинским поступцима, као што су абортус и стерилизација, нарочито када је реч о женама са инвалидитетом.

Планирање породице, одржавање трудноће и друге услуге здравствене заштите од кључне су важности за жене али и читаво друштво, а сигурне трудноће и порођаји зависе од функционалних здравствених система и доступности здравствених и других релевантних услуга. С тим у вези, производи за хигијену жена представљају нужност у животу девојчица и жена, као и основну потребу условљену њиховим полним карактеристикама.

Министарству финансија поднета је **иницијатива** за ослобађање од плаћања пореза на додату вредност производа који се користе за женску хигијену (улошци, тампони и сл), с обзиром да ови производи нису ослобођени од пореза нити се за њих плаћа мања стопа, већ се на њих примењује пореска стопа у висини од 20% или да се смањи стопа ПДВ-а на ове производе који су свакој жени у одређеном периоду живота неопходни и који, посебно у ситуацији када породица има више женских чланова, додатно и прекомерно оптерећују буџет и остављају мање новца за задовољење других елементарних потреба, као и да немогућност издвајања финансијских средстава потребних за ове намене доводи до тзв. „менструалног сиромаштва“.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/1035-23-inicijativa-za-oslobadjanje-od-placanja-poreza-na-dodatu-vrednost-za-proizvode-koji-se-koriste-za-zensku-higijenu/>

Генерално слабији економски положај жена услед недостатка имовине, ниже запослености и нижих зарада неретко узрокује економску зависност жена од партнера или чланова породице што повећава ризик од дискриминације, па и насиља. Када је наслеђивање имовине у питању, и даље постоји обичај да примат у наслеђивању имају мушки чланови породице, док се жене одричу наслеђене имовине у корист мушког сродника, иако су наследници оба пола законски у потпуности изједначени. Уврежени стереотипи да мушка деца остају на имању док жене удајом са њега одлазе посебно је видљив у мањим, патријархалним срединама.

Повереник је Јавнобележничкој комори Србије упутио **иницијативу** којом је указано на важност давања наследничких изјава које су засноване на пуном разумевању и информисаности. Иницијатива је упућена како би јавни бележници приликом узимања наследничких изјава, поред обавеза прописаних законом, у сваком конкретном случају додатно појаснили и указали на последице давања наследничке изјаве. На овај начин би се допринело унапређењу првенствено родне равноправности и промени родних стереотипа који утичу на остваривање права наследника и на давање наследничких изјава, као и утицај наследне изјаве на остваривање права и услуга из области социјалне заштите.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/737-23-inicijativa-javnobeleznickoj-komori-srbije/>

У циљу информисања свих друштвених актера, а посебно грађанки и грађана, Повереник је израдио Водич *Право на наследство – једнако за све* и лифлет који пружају сажет преглед најчешћих питања и одговора у вези са правом на наслеђивање, објашњења основних појмова у наследном праву и предочавају последице одрицања од наследства, уз информације о томе коме се може обратити за правну помоћ и савет.

Заједно са Агенцијом УН за родну равноправност и оснаживање жена у Србији и Центром за истраживање и развој друштва ИДЕАС, организована је национална конференција на којој су представљени ови едукативни материјали.

Са конференције Право на наслеђивање - пут ка родној равноправности и заустављању насиља

Поседовање имовине је велика предност у процесу започињања сопственог бизниса. Када је реч о женском предузетништву, *Стратегијом за развој малих и средњих предузећа за период од 2023. до 2027. године*¹⁶⁷ утврђено је шест стратешких циљева од којих се један односи на развој и промоцију предузетничког духа и подстицање предузетништва жена, младих и социјалног предузетништва. Регулаторно окружење за жене предузетнице и оне које обављају менаџерске функције и даље је дестимулишуће по питању остваривања одређених права (боловање, трудничко и породичко одсуство). Као једна од мера наводи се интензивирање финансијске и нефинансијске подршке којим ће се допринети ојачању економског положаја жена, младих и припадника других осетљивих циљних група.

Према подацима АПР из марта 2023. године, више од трећине (33,7%) од регистрованих предузетника у Србији су жене. Уколико упоредимо овај податак са претходним годинама, број жена предузетница је у благом порасту од 2019. године, када је учешће износило 33,4%. Такође, у односу на ранији период број жена на позицијама оснивача или директора привредних друштава у благом је порасту - четвртину чине жене (25,8%).

У протеклих десет година дошло је до пада удела предузетница које послују у сектору трговине, али их је више у секторима економије и неким до скоро традиционално мушким делатностима (стручним, научним, иновационим и техничким). Већина предузетница и даље је везана за локално тржиште (93,4%), док само 2,7% излази на тржишта ЕУ, а 6,3% на остала тржишта (републике бивше Југославије).¹⁶⁸

На развој женског предузетништва утицај има и правни оквир и прописи који се односе на равноправан положај жена предузетница и жена које раде код послодавца.

¹⁶⁷ Доступно на: <https://privreda.gov.rs/dokumenta/propisi/strategije/strategija-za-razvoj-malih-i-srednjih-preduzeca-za-period-od-2023-do-2027-godine>

¹⁶⁸ *Предузетништво жена у Србији – десет година касније*, Secons, 2023, доступно на: <https://secons.net/wpcontent/uploads/2023/06/UN-Women-Profi-preduzetnica-SRB-web.pdf>

ВАЖНО

У претходном периоду Повереник је покретао више иницијатива и предлоге за оцену уставности Закона о финансијској подршци породици са децом јер су у неповољнијем положају биле одређене категорије жена, попут предузетница, пољопривредница, жена запослених на основу уговора о раду ван радног односа. Указано је да услед изостанка адекватне финансијске подршке у току трудноће и породилског одсуства, ове жене морају да оптирају између пословног и породичног живота на начин да одлажу трудноћу или гасе предузетничку радњу, односно престају да раде. Уместо да буде саставни део мера подршке које држава предузима у циљу развоја женског предузетништва и samozапосљавања, овакво разликовање водило је, поред неравноправног положаја, до гушења женског предузетништва и samozапосљавања, односно до тога да њихово родитељство није подржано од стране друштва на једнак начин као код лица запослених код послодаваца.

Кроз најновије измене Закона о финансијској подршци породици са децом, од 1. августа 2023. године мајке детета које самостално обављају делатност су изједначене у својим правима по основу рада са свим осталим запосленим женама, будући да ће оне остваривати право на породилско одсуство за рођење трећег и сваког наредног детета у трајању од две године. Поред тога, на иницијативу Повереника предвиђено је да очеви који су у радном односу, а чије су супруге предузетнице, након три месеца од рођења детета могу да користе право на одсуство са рада ради неге детета, одсуство са рада ради посебне неге детета и накнаду зараде. Отац детета ова права може остварити после навршена три месеца живота детета, за преостали период до годину дана, за прво и друго дете, односно до две године за треће и свако наредно дете.

Иако су у последњих неколико година извршене значајне измене Закона о финансијској подршци породици са децом¹⁶⁹, а у циљу изједначавања положаја предузетница са положајем жена које су у радном односу код послодавца, у смислу примања накнада по основу рођења и неге детета (и посебне неге детета), положај предузетница се и даље разликује од положаја жена које су радном односу (запослених жена) у погледу плаћених доприноса. Наиме, предузетнице представљају групу жена које су пре рођења детета остваривале приходе на које се плаћају доприноси за обавезно социјално осигурање, а који немају карактер зараде у смислу прописа о раду. Ова група жена има право у складу са Законом о финансијској подршци породици са децом на остале накнаде по основу рођења и неге детета и посебне неге детета која накнада не обухвата накнаду доприноса док одсуствује са рада у вези са рођењем детета. Наведено изједначавање подразумева измену неколико закона као и њихово међусобно усаглашавање, због чега ће Повереник наставити активности у циљу решавања овог проблема.

Приликом будућих измена прописа треба имати у виду да је Европска унија 2019. године донела *Директива ЕУ о равнотежи између пословног и приватног живота родитеља и неговатеља* у којој је прописано да је обавезно одсуство са рада за очеве у периоду од најмање десет дана.

Повереник је подржао женско предузетништво кроз платформу *ОснаЖене* која окупља предузетнице из земље и региона у различитим делатностима, подстиче њихову сарадњу и размену искустава, уз омогућавање обука својим чланицама, а традиционално сарађујемо и активно подржавамо активности Удружења пословних жена Србије, женску секцију Привредне коморе, Самит жена лидера, *Dress for success*, *Бизнис на штиклама* и др.

Са циљем указивања на достигнућа жена кроз време, подржали смо отварање изложбе „Права жена у културном наслеђу Србије“ са Универзитетском библиотеком „Светозар

¹⁶⁹ „Сл. гласник РС“, бр. 113/17, 50/18, 46/21 - Одлука УС, 51/21 - Одлука УС, 53/21 - Одлука УС, 66/21, 130/21, 43/23 - Одлука УС и 62/23

Марковић". На изложби је представљен избор најзанимљивијих чланака из српске штампе посвећених борби за права жена и њихово остваривање, између осталог и прве текстове на ову тему који су објављивани још средином 19. века. Пратећа активност ове изложбе био је Вики маратон који је посвећен изради страница Википедије на српском језику о родној равноправности.

Културни контекст, приступ ресурсима и животне прилике често играју кључну улогу у укључивању жена и у спортске активности. Недостатак подршке, инфраструктуре или сексуално насиље у спорту може ограничити женско интересовање за спорт. То потврђују и притужбе Поверенику које се односе на област културе, уметности и спорта. Крајем године обратило нам се удружење „Жене, спорт, друштво“ наводећи да су од 128.000 сениора регистрованих у 96 спортска савеза који се финансирају из буџета РС, тек 14% или 18.000 жене. Жене освајају скоро 50% олимпијских медаља за Србију, што је глобално мерило спортске успешности, али истовремено ствара заблуду да је женски спорт равноправан, што није случај.¹⁷⁰ Одсуство кампања за подизање свести, менторских програма, као и мера које би олакшале усклађивање приватног живота са спортским обавезама додатно наглашавају потребу за свеобухватним променама како би се постигла истинска родна равноправност у спортском сектору о којима је потребно подизати свест и на чијем решавању морају бити укључени сви актери у друштву.

Учешће жена у креирању политика у домену безбедности је од суштинског значаја за постизање одрживог развоја, промовисање мира и безбедности и унапређење родне равноправности, а у недостатку евалуације спровођења Националног акционог плана за примену Резолуције 1325 СБУН у РС, Повереник је 2022. године приступио прикупљању и анализи података о спровођењу НАП-а, да би испунио обавезу независног мониторинга, али и спроводећи своје редовне активности у вези са праћењем стања у области равноправности. Извештај о мониторингу који је институција припремила, као и препоруке за следећи Национални акциони план (НАП) за примену Резолуције 1325, повереница је представила на експертској конференцији „Изазови и могућности Агенде Жене, мир и безбедност – перспективе из југоисточне Европе и Украјине“ која је одржана у Љубљани у организацији Министарства иностраних и европских послова Словеније и Министарства иностраних послова Норвешке. Након извршене независне евалуације о спровођењу претходног НАП-а и извештаја Повереника, средином 2023. године започет је процес израде Трећег НАП-а.

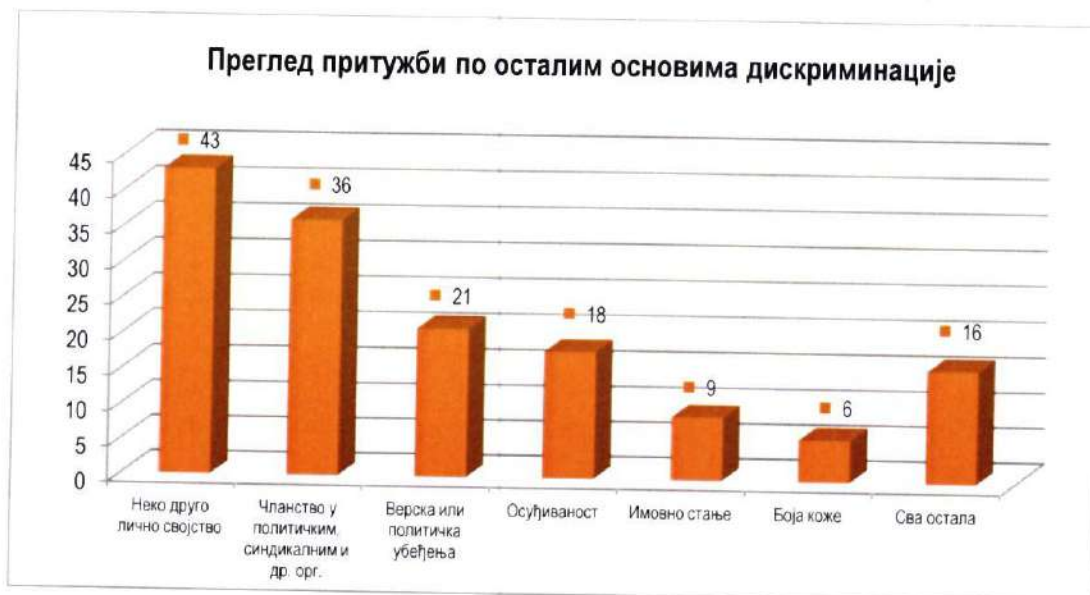
На основу прегледа стања и проблема у остваривању равноправности и заштити од дискриминације на основу пола и брачног и породичног статуса, произилазе одговарајуће препоруке које су дате у сажетку овог извештаја.

Остала лична својства у притужбама

У претходном делу извештаја представљена је дискриминација по личним својствима у којима је поднет највећи број притужби, док је по осталим личним својствима поднет мањи број притужби што је био разлог да те основе дискриминације прикажемо збирно у мањем обиму. По учесталости навођења следе притужбе на основу неког другог личног својства (43-што обухвата лична својства која у Закону о забрани дискриминације нису експлицитно наведена као што је статус азиланта, избеглице, интерно расељеног лица,

¹⁷⁰ Поверенику је податке доставило удружење „Жене, спорт, друштво“, јануар 2024. године

пребивалиште). Затим следе притужбе у којима је као основ наведено чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама (36), верска или политичка убеђења (21), осуђиваност (18), сексуална оријентација (17), родни идентитет (12), имовно стање (9), боја коже (6), држављанства (5), а након тога у мањем броју следе притужбе на основу расе, изгледа, рођења и језика, као што је приказано у графикону.

Повереник је, као и претходних година, и у 2023. години примио и притужбе у којима је наведено више личних својстава као основа дискриминације (142 притужбе). У овим случајевима се ради о **вишеструкој или укрштеној дискриминацији** која спада у тешке облике дискриминације, јер су њене негативне последице теже по жртву. У пракси се неретко дешава да подносиоци притужби наведу више личних својстава у ситуацијама када нису сигурни које је лично својство било основ дискриминације.

Дискриминација избеглица, интерно расељених лица, миграната и тражилаца азила

Мигрантско – избегличка криза је једна од највећих глобалних и регионалних криза у свету и Европи у последњих неколико година, и то како због обима и изазова које носи, тако и због последица које има. Избеглице, интерно расељена лица, мигранти и тражилоци азила су осетљива група људи, неретко изложена различитим облицима дискриминације, узнемиравајућем или понижавајућем поступању, говору мржње, радној експлоатацији, насиљу, трговини људима.

Из године у годину велики је број људи који су из разних разлога приморани да напусте своје домове, услед ратова, насиља, прогона, кршења људских права и других разлога. Тако је у извештају *Fundamental rights report — 2023 report*¹⁷¹ указано да је међу главним изазовима са којима су се европске државе суочавале током године у области људских права избегличка криза због рата у Украјини, те да је због руске агресије готово осам милиона људи напустило Украјину и побегло у европске земље. У извештају се наводи

¹⁷¹ *Fundamental rights report — 2023 report*, Агенција Европске уније за основна права (ФРА), 2023, доступно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-fundamental-rights-report-2023_en_1.pdf

да је ЕУ одмах активирала директиву о привременој заштити, која украјинским избеглицама дозвољава легалан боравак у ЕУ, приступ тржишту рада, становима, социјалној помоћи, образовању и здравству, али да у конкретној примени те директиве постоје разлике међу чланицама ЕУ, посебно када је реч о дужини трајања заштите избеглица које су до рата легално боравиле у Украјини, апатриди су или држављани неке треће земље. Као позитиван пример наводе се земље у којима о смештају избеглица брину централне власти и где се избеглице равномерно размештају на целој државној територији, али се ипак указује на општи проблем мања финансијских средстава и ограничене смештајне капацитете. Убедљиво највећи део избегличке популације су жене које неретко брину о деци и старијим особама, због чега све одредбе које се односе на уживање специфичних права и бенефита морају бити родно осетљиве. Овој категорији људи је потребно омогућити финансијски приступачан и погодан смештај, понудити послове који одговарају вештинама и квалификацијама, децу интегрисати у редовне школе и вртиће, и обезбедити индивидуалну подршку женама које су доживеле сексуално насиље и експлоатацију.¹⁷²

Према резултатима истраживања Повереника *Однос грађана и грађанки према дискриминацији* који се односе на перцепцију заступљености дискриминације у односу на припаднике конкретних група, уочава се да највећи број испитаника сматра да је дискриминација веома и углавном заступљена у односу на Роме, жене, старије особе и мигранте. Слично резултатима претходног истраживања из 2019. године, социјална дистанца према мигрантима је изражена. Тако, највећи број испитаника не жели да буде у блиском сродству са мигрантима, да мигранти имају руководеће положаје, да станују у њиховом суседству, да буду васпитачи њиховој деци или да буду са њима у даљем сродству, да се са њима друже и посећују. Скоро половина (48%) учесника истраживања има веома негативан или негативан став према избеглицама и мигрантима који тренутно долазе у Србију, 36% има неутралан став док тек 9% има позитиван или веома позитиван став.

Треба имати у виду да се појам мигрант одомаћио као генерички појам за економске и друге мигранте, али и за избеглице и тражиоце азила, као и све људе у покрету иако та разлика није само терминолошка, него одређује и различит правни статус свих тих људи, различити су разлози због којих одлазе из својих земаља, различите су и међународне конвенције које са на њих односе и следствено обавезе држава према тим конвенцијама али и домаћим прописима.

У извештају *Country Report: Serbia*¹⁷³ дат је преглед стања и испраћена су дешавања у области процедура азила, услова пријема, притвора тражилаца азила и садржаја међународне заштите. Према релевантним статистичким подацима, наведено је у овом извештају, у Србији је током 2022. године регистровано 120.000 новопридошних избеглица и миграната, што је дупло више у односу на 2021. годину, а овим бројем није обухваћено 148.000 украјинских избеглица који су у највећем броју случајева пролазиле кроз Србију, као и значајан број руских држављана који су своју земљу напустили због страха од принудне мобилизације, политичких превирања и недостатка пословних могућности. До краја прошле године, забележено је 220.000 долазака руских држављана. У овом извештају је наведено да је без обзира на ове високе статистичке

¹⁷² *Fundamental rights report — 2023 report*, стр. 233-234

¹⁷³ *Country Report: Serbia*, Никола Ковачевић, IDEAS, 2023, доступно на: https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2023/05/AIDA-SR_2022update.pdf

бројке, у 2022. години издато свега 4.181 потврда о регистрацији, док су захтев за азил поднеле само 322 особе, што указује на малу заинтересованост избеглица и миграната да регулишу свој статус и живот наставе у Србији. Одлукама о одласку доприносе и бројне препреке као што су недоступност приступа поступку азила, недовољни капацитети Канцеларије за азил, неразумевање процедура, као и дуго трајање поступка.

И даље је присутна пракса системског ускраћивања приступа територији, као и пракса одбијања и других облика колективног протеривања избеглица из Србије у Северну Македонију и Бугарску, према наводима из овог извештаја. Од 2016. године до краја 2022. године регистровано је чак 227.183 случаја спречавања илегалних улазака који су послужили, како се у извештају наводи „у изградњи наратива о неопходности, прихватљивости, па чак и пожељности овакве праксе“. Непоштовање владавине права на спољним границама ЕУ одразило се и у Србији и то највише у контексту организованог криминала, тј. кријумчарења.

Различите криминалне групе укључене у активности кријумчарења контролишу погранична подручја са Румунијом, Хрватском и Мађарском, као и прихватне центре у Сомбору, Суботици, Кикинди, те су пријављени и документовани бројни насилни инциденти, укључујући и употребу оружја, наведено је у овом извештају. Ови инциденти, укључујући лоше услове живота, лошу хигијену, пренасељеност, безбедносне инциденте унутар или ван кампова, присуство организованих криминалних група склоних злостављању других корисника и сл. Тако је, примера ради, крајем године у средствима јавног информисања објављена вест о оружаном обрачуну кријумчарских банди на граници са Мађарском када су убијена три мигранта, током лета три мигранта су болнички збринута након ватреног обрачуна, у околини Сомбора је у обрачуну две мигрантске групе једно лице изгубило живот, у околини Лознице је у кругу напуштене фабрике пронађено тело мигранта.¹⁷⁴

У 2022. години укупан капацитет 19 центара за азил и прихват порастао је са 5.915 на 8.155 кревета, наведено је у овом извештају. Реални капацитети који задовољавају већину стандарда у погледу достојанственог и безбедног смештаја, а који се могу користити за дужи боравак су између 3.000 и 3.500. У извештају се напомиње да је пракса Канцеларије за азил и даље контрадикторна, а један од највећих проблема које откривају пружаоци правне помоћи је недостатак капацитета службеника за азил да примене принцип *in dubio pro reo* (принцип користи сумње), односно, праг терета доказивања је високо постављен због чега оставља простор за међународну заштиту само за оне који су преживели најнасилније облике прогона.

Ради сагледавања положаја ове групе грађана, крајем 2022. године спроведено је ситуационо тестирање пружања услуге учлањења у омладинску задругу.

¹⁷⁴ Доступно на: <https://www.euronews.rs/srbija/drustvo/95214/incidenti-na-severu-srbije-sve-cesci-oruzani-sukobi-izmedu-grupa-krijumcara-migranata/vest>

Поверенику су притужбу поднели Београдски центар за људска права и А11-Иницијатива за економска и социјална права након спроведеног ситуационог тестирања дискриминације приликом пружања услуге учлањења у омладинску задругу. Тестеру пореклом из Авганистана са одбреном супсидијарном заштитом није пружена услуга учлањења у омладинску задругу, док је тестеру који је наш држављанин пружена ова услуга. Након спроведеног поступка Повереник је дао мишљење да је омладинска задруга повредила је одредбе Закона о забрани дискриминације и препоруку да задруга разматра захтеве лица која имају одобрено уточиште у Републици Србији у сваком конкретном случају, без негативних генерализација о лицима на основу било ког њиховог личног својства, и кроз инклузиван приступ и третман једнак оном који имају домаћи држављани, упуту на који начин да испуне услове за чланство, као и да у оквиру својих послова и активности убудуће не крши антидискриминационе прописе. По препоруци је поступљено.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/1123-22-prituzba-aa-i-bb-protiv-zadruga-s/>

Повереник континуирано указује да глобална мигрантско-избегличка криза захтева бољу и доследнију примену међународних стандарда у области заштите људских права и кроз сарадњу са различитим организацијама цивилног друштва, попут НВО Атина посебно када су у питању трговина људима и права жена и девојчица мигранткиња, као и са Центром за истраживање и развој друштва Идеас у погледу остваривања права људи који долазе из различитих етничких и културних група, јавних политика и пракси у области заштите избеглица и миграната како би се осигурало пуно поштовање људских права и успоставио ефикасан систем управљања миграцијама.

Са међународног округлог стола посвећеног оснаживању мигранткиња за учешће у демократском животу, 2023.

Такође, током 2023. године Повереник је учествовао у тематским састанцима о управљању миграцијама у Републици Србији, у организацији Групе 484. Теме које су биле у фокусу јесу: Хоризонтална усклађеност новоусвојених прописа у области поступања према странцима и запошљавању странаца са одредбама којима се уређује управни поступак са посебним освртом на поступак издавања јединствене радне дозволе, Прекршајно кажњавање странаца и правних лица који радно ангажују странце супротно одредбама прописа у области поступања према странцима и запошљавању странаца и Успостављање националног независног механизма за надзор граница.

Представници Повереника су учествовали и на регионалној конференцији „Безбедност људи и граница - борба против кријумчарења миграната и заштита кријумчарених миграната на Западнобалканској рути“, у организацији Групе 484, на којој су кроз пет тематских сесија своја становишта и искуства поделили представници релевантних

институција, независних институција за заштиту људских права, међународних организација и надзорних тела, као и организација цивилног друштва, са циљем размене идеја за могуће унапређење регионалног одговора у борби против кријумчарења миграната, њиховој заштити и дефинисању оквира за успостављање националних независних механизма за праћење поштовања људских права на границама.

Београдски центар за људска права је током 2022-2023. године организовао серију фокус група са представницима невладиних организација и државних институција о питањима од значаја за положај тражилаца азила и избеглица – особа које су претрпеле сексуално и/или родно засновано насиље и ЛГБТИ избеглица и тражилаца азила, на којима су учествовали представници Повереника. На основу добијених информација и искустава релевантних актера сачињене су препоруке за унапређење и пружање ефикасније и свеобухватније заштите ЛГБТИ и особа које су преживеле сексуално и/или родно засновано насиље (СГБВ) избеглица и тражилаца азила, које, између осталог, обухватају идентификацију оних који су посебно рањиви, унапредити и ојачати мултидисциплинарни приступ у раду са овим групама, обезбедити потпуну сензибилисаност свих актера у комуникацији и раду са СГБВ и ЛГБТИ особама уз посебну пажњу усмерену на сензибилисаност у комуникацији и раду са децом, обезбедити стални приступ тима психолога у свим центрима за азил и прихватним центрима, омогућити приступ праву на здравље и друго.

Повереница је имала састанке са чланицама Заступничке групе жена и девојака НВО Атина „Са девојкама и за девојке“ на којима је представљен рад институције на заштити од дискриминације, посебно у области заштите положаја жртава родно заснованог насиља. Чланице ове групе су пренеле своја искуства и активности удружења, као и препоруке које су дале у вези унапређења положаја и заштите жена и девојака које су доживеле насиље.

Дискриминација на основу чланства у политичким, синдикалним и другим организацијама и на основу верских и политичких уверења

Према пракси Повереника, већ годинама је прилично уједначен број притужби појединаца, али и чланова синдиката, синдикалних или политичких организација по овом основу дискриминације, и то најчешће у области рада и запошљавања. Тако је током 2023. године Поверенику од укупног броја обраћања упућено само 36 притужби по основу овог личног својства, и то у највећем броју случајева због дискриминације у области рада и запошљавања (19), али и у другим областима као што је на пример јавно информисање и медији, поступање пред органима јавне власти, активности у синдикатима, политичким странкама, НВО и другим организацијама, и др.

Резултати истраживања *Однос грађана и грађанки према дискриминацији*, превасходно указују да грађани и грађанке у великом броју перципирају распрострањеност дискриминације у области рада и запошљавања. Наиме, испитаници сматрају да је дискриминација најприсутнија у области рада и запошљавања, следе област образовања, здравствене и социјалне заштите. Као групе које су највише изложене дискриминацији у области рада и запошљавања испитаници наводе жене (68%), Роме (67%), особе са инвалидитетом (62%) и сиромашне особе (57%). Када се ради о доживљеном искуству дискриминације, учесници истраживања наводе да су дискриминацију доживели у области рада, било приликом тражења посла (34%) или на радном месту (28%), што још једном указује на посебан значај борбе против дискриминације у области рада и запошљавања.

Од почетка рада институције, Повереник је примио највећи број притужби које су се односиле на дискриминацију у области рада и запошљавања - око трећине од укупног броја свих примљених притужби. Имајући у виду егзистенцијалну важност права на рад и комплексност правних прописа, као и да су грађани осетљивији када је у питању ова област друштвеног живота, сасвим је логично да је у овој области примљен највећи број притужби, иако се у појединим случајевима под дискриминацијом подразумевају и друге неправде или повреде права (најчешће мобинг). Због тога је од изузетне важности и даље радити на унапређивању знања о механизмима заштите, као и о самом појму и облицима дискриминације.

Према пракси Повереника, код притужби по овом основу подносиоци најчешће сматрају да су стављени у неоправдано неповољнији положај јер су чланови, односно нису чланови одређеног синдиката или политичке партије, те да им је из тог разлога ускраћено неко право. У појединим случајевима наводили су да не могу да се запосле јер нису политички активни и не припадају ниједној странци, или су чланови странке која није владајућа, те да због свог различитог става или мишљења нису добродошли. Примера ради, Поверенику се обратила синдикална организација наводећи да је повереник ове синдикалне организације, након одбијања да потпише капиларне гласове за једну политичку партију, након три дана пребачен да чува и рукује печатом месне заједнице у којој не постоје елементарни услови за рад и у којој дуги низ година нико није радио - нема пијаће воде, ни тоалета, плафон се обрушава, нема грејања, а прилаз просторијама је отежан. Наведено је да је на овај начин подносилац притужбе стављен у неповољнији положај из разлога који су у вези са његовим избором на функцију главног повереника и потпредседника гранског синдиката. У изјашњењу Градске управе је наведено да је подносилац притужбе обавештен да је реч о привременом задуживању и да је простор који намењен канцеларији сређен, те да ће убрзо бити премештен. Поступак по овој притужби је у току.

У случајевим дискриминације у области рада и запошљавања, грађани који се обраћају Поверенику често желе да остану анонимни, односно да не потпишу притужбу, или од притужбе одустају, због страха од последица пријављивања, мислећи да ће пријава дискриминације изазвати негативне реакције послодавца и даље погоршати њихов положај. Такође, и сведоци дискриминације због страха од виктимизације уопште не желе да сведоче или одустају од сведочења у току поступка. Овакви ставови практично онемогућавају заштиту од дискриминације.

Имајући у виду ову чињеницу Повереник је током године учествовао у реализацији пројекта Међународне организације рада „Обезбеђење адекватних жалбених механизма за раднике у аутомобилској, електро и текстилној индустрији у Републици Србији“, а издате су и раније поменуте публикације *Приручник о жалбеним механизмима* и *Препознавање и реаговање на дискриминацију у области рада и запошљавања*. На едукативним радионицама у Суботици, Новом Саду и Ваљеву представницима синдиката и запосленима представљени су механизми заштите од дискриминације, као и кључне разлике између злостављања на раду и дискриминације. Такође, током године је реализована обука са запосленима у Националној служби за запошљавање о појму и облицима дискриминације, посебно у области рада и запошљавања, чиме је заокружен трогодишњи циклус обука.

У притужби која је поднета против удружења, због дискриминације на основу политичког убеђења, наведено је да је подносилац притужбе поднео приступницу за чланство у ово удружење, као и да сматра да је добио одбијеницу због његовог критичког мишљења које је јавно износио током предизборне кампање и друштвено-политичког ангажовања. Удружење је навело да не зна које је политичко убеђење подносиоца и да је разлог одбијања његово раније непристојно и неакадемско понашање и обраћање удружењу и члановима увредљивим и претећим тоном. Удружења је такође указало да неки чланови и чланице удружења имају исто мишљење и друштвено-политички ангажман као и подносилац притужбе. Уз изјашњење је достављен и Апел Народној скупштини, који је подносилац формулисао и први потписао, а потписало га је и осам актуелних чланова/ица овог удружења. Након спроведеног поступка, Повереник је утврдио да није дошло до повреде одредаба Закона о забрани дискриминације.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/763-22-prituzba-a-a-protiv-udruzenja-zbog-diskriminacije-na-osnovu-politickog-ubedjenja/>

У поступку поводом притужбе против Министарства унутрашњих послова (у даљем тексту: МУП) због дискриминације на основу личног својства – чланство у синдикату и здравствено стање, подносилац је навео да је након повратка са боловања једини распоређен на пословима Одељења за неексплодирана убојна средства, а није упућен на било коју обуку или стручно усавршавање, те да сматра да је у конкретном случају дискриминисан због свог „синдикалног деловања“ и због тога што је указивао на незаконит рад приликом обављања послова заштите. Током поступка је утврђено да разлози због којих подносилац притужбе још увек није приступио похађању обуке и полагању стручног испита за оперативни ниво руковођења нису у узрочно-последичној вези ни са једним његовим личним својством. Повереник је дао мишљење да у конкретном случају нису повређене одредбе Закона о забрани дискриминације¹⁷⁵.

Када су у питању притужбе због дискриминације на основу чланства у политичким, синдикалним или другим организацијама неретко у таквим притужбама подносиоци наводе да су дискриминисани и на основу свог политичког или верског убеђења као личног својства. По основу **верског или политичког убеђења** у току 2023. године поднета је 21 притужба. У неколико притужби наведено је да поједини функционери у јавном обраћању износе низ оптужби на рачун одређених телевизијских станица, да пропагирају мржњу, стереотипе и предрасуде против чланова, бирача и симпатизера владајуће странке.

¹⁷⁵ Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/702-22-nije-ultrdjena-diskriminacija-i-viktimizacija-u-oblasti-rada-i-zaposljavanja/>

Такође, указивано је на негативну праксу која се примењује на аеродрому где се жене које носе хиџаб издвајају и посебно претресају. Поверенику су у току године поднете три притужбе у којима се наводи да су на аеродрому дискриминисане жене муслиманске вероисповести тако што су издојене из реда иако метал детекторска врата нису реаговала и прегледане у посебној просторији где им је тражено да скину хиџаб. Предложен је поступак медијације, међутим како овај поступак није успео, настављен је поступак пред Повереником.

Као и код личног својства – чланство у политичким, синдикалним или другим организацијама није редак случај да такве притужбе буду анонимне или лице након тражења Повереника не достави све неопходне податке за вођење поступка, или одустане од даљег вођења поступка.

Поред поступања по притужбама, Повереник је током године издао и више упозорења и саопштења, како на званичној интернет презентацији тако и на свом налогу на друштвеним мрежама.

УПОЗОРЕЊЕ

Повереница је најштрије осудила исписивање графита мржње према грађанима православне вероисповести на зиду основне школе у Новом Пазару. Она је упозорила да је исписивање порука које подстичу верску мржњу и насиље законом забрањено, а у мултинационалним срединама нарочито штетно, с обзиром да су то места која треба да осликавају богатство различитости и негују вредности заједничког живота грађана свих националности и вероисповести.

Повереница је похвалила брзу реакцију захваљујући којој је графит са говором мржње уклоњен у најкраћем року и изразила очекивање да починиоци буду откривени и процесуирани, како би се послала јасна порука да нема места вандализму и инспирисању мржње према било коме. Веома је значајно што је исписивање графита наишло на осуду у јавности, због тога што се мора континуирано указивати да позиви на насиље и екстремизам нису дозвољени у нашем друштву, истакла је повереница.

Имајући у виду да су 17. децембра 2023. године одржани парламентарни и локални избори у одређеном броју локалних самоуправа, повереница је указала на потребу коришћења говора који не доприноси подизању тензија, неетикетирања политичких неистомишљеника и уздржавања од вербалних напада.

САОПШТЕЊЕ поводом почетка изборне кампање:

Сви политичари и политичарке, без обзира на међусобно супротстављене ставове и појачану реторику која је током предизборне кампање по правилу присутна, имају обавезу и одговорност да поштују Устав и Закон о забрани дискриминације којима је забрањен говор мржње, али и увредљиво, узнемиравајуће и понижавајуће поступање према појединцу или групи на основу било ког личног својства указала је повереница поводом предстојећих избора и истакла да не треба заборавити да се заједнички живот наставља и након што избори буду одржани.

Повереница је позвала све учеснике изборног процеса да воде рачуна да својим говором и понашањем у јавности, као и на друштвеним мрежама не доприносе подизању непотребних тензија, како општи наратив не би попримио обележја агресивне и у крајњем недопуштене реторике. За сваку осуду су појаве којима смо сведочили у претходном периоду од вређања, омаловажавања и претњи, лепљења плаката са дискриминаторним квалификацијама на рачун политичара и политичарки, етикетирања неистомишљеника, емитовања омаловажавајућих спотова на ТВ са националном фреквенцијом,

злоупотребе вештачке интелигенције у сврху дискредитовања политичких неистомишљеника и напада на страначку имовину.

Аргументована критика је добра и пожељна, а сучељавање мишљења и дијалог доприносе постизању консензуса о кључним питањима важним за наше друштво и све грађане и грађанке. Изјаве којима се додатно подстичу предрасуде и продубљује нетрпељивост и стигма према било којој рањивој и маргинализованој групи се не могу сматрати слободом говора и могу бити нарочито опасне и штетне уколико долазе од личности из политичког и јавног живота. Зато су изборне кампање, између осталог, добар тест колико је свако спреман да покаже зрелост и преузме личну одговорност за изговорену реч у јавном простору, нарочито у овако осетљивим актуелним околностима, појачаних тензија и бројних криза у свету, закључила је повереница.

Такође, како је већ наведено, поводом објаве на друштвеним мрежама лажне смртвнице народне посланице Маринике Тепић, повереница је издала упозорење, указала на непримереност овакве објаве и подсетила да политичка борба обилује увредама, претњама и нападима, али да је овом објавом поново пређен ниво недопуштеног политичког обрачунавања са неистомишљеницима због њихових стварних или претпостављених личних својстава.¹⁷⁶

УПОЗОРЕЊЕ

Повереница је најштрије осудила догађаје у данима пред крај предизборне кампање, као што су промоција спота и изјаве са елементима говора мржње према ЛГБТИ заједници и политичким неистомишљеницима, извршене нападе на активисте у кампањи од врата до врата и на штандове Српске напредне странке у Крагујевцу, на активисту „Србије против насиља“ у Пироту, вређање јавних личности потписника Прогласа као и вербалне нападе на НВО активисте, чланове ГИК-а. Вербални и физички напади на политичке неистомишљенике, особе другачије сексуалне оријентације, појединце или групе само зато што имају одређено лично својство су апсолутно недопустиви и морају бити санкционисани, навела је повереница, упозорила да је изјава Мише Ваџића да ће „патриотски васпитавати децу чак и ако су им родитељи издајничког опредељења“, представља тежак и типичан случај дискриминације који је забрањен Законом о забрани дискриминације и позвала да се наведени садржаји одмах уклоне са свих места доступних јавности.

Повереница је осудила претње и нападе на политичке неистомишљенике и подсетила да политичка борба мора да остане у границама закона уз поштовања права на различите ставове, истичући да је веома важно да надлежни одмах реагују, да починиоци буду пронађени и адекватно санкционисани, без разлике ко је кога напао и да ли су нападнуте жене, мушкарци, припадници власти или опозиције.

Поред наведених, током године је било и других садржаја, посебно на друштвеним мрежама и платформама, поводом којих је повереница реаговала.

УПОЗОРЕЊЕ

Повереница је осудила објављивање фотографије Оливере Зекић у нацистичкој униформи, коју је поставила на платформи Телеграм и упозорила да никаква шала или провокација не може бити оправдање за било какву промоцију једне од најопаснијих идеологија у историји. Повереница је подсетила да је на снази Закон о забрани манифестација неонацистичких или фашистичких организација и удружења и забрани употребе неонацистичких или фашистичких симбола и обележја и додала да очекује адекватну реакцију надлежних.

¹⁷⁶ Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/upozorenje-zbog-uznemiravajuce-objave-na-drustvenim-mrezama/>

Дискриминација на основу сексуалне оријентације и родног идентитета

Током 2023. године Поверенику је упућено 17 притужби на основу сексуалне оријентације и 12 притужби на основу родног идентитета, чиме је настављен исти тренд у погледу броја притужби по овом личном својству из ранијих година. Неке од притужби су се односиле на дискриминацију по оба ова основа. Притужбе су углавном подносила физичка лица и то претежно мушкарци, док су мањи број притужби поднеле организације цивилног друштва.

Притужбе по основима сексуалне оријентације и родног идентитета сенјачешће подносе због дискриминације у области јавног информисања и медија, у области приватних односа, као и у области образовања и стручног оспособљавања.

Важнији помаци:

- одржана манифестација Недеље поноса и сви пратећи догађаји у оквиру „Прајда“;
- одржан већи број обука за запослене у органима јавне власти са фокусом на сензибилизацију о положају ЛГБТИ особа у друштву;
- изражена спремност органа јавне власти да у случају недоумица у погледу примене прописа а у циљу признавања права затраже инструкције од надлежних органа приликом решавања захтева трансродних и трансполних особа за упис промене личног имена или ознаке пола;
- настављене обуке запослених у матичним службама.

Неки од кључних проблема:

- проблеми приликом издавања диплома о стеченом образовању, уверења, личних докумената и осталих аспеката правне транзиције што утиче на остваривање права у области рада и запошљавања;

- није донет пропис о регулисању истополних партнерстава, нису регулисани имовински и други односи оваквих заједница које фактички постоје;
- присутно насиље, социјална дистанца, хомофобне и дискриминаторне изјаве којима се подстиче дискриминација ЛГБТИ популације;
- случајеви дискриминаторног извештавања медија о припадницима ЛГБТИ популације.

Када говоримо о положају ЛГБТИ+ популације у 2023. години, припадници ове заједнице се и даље суочавају са социјалном дистанцом, као и са различитим облицима насиља и дискриминације. За разлику од претходне године када је ЕуроПрајд био забрањиван, ове године је у Београду у септембру 2023. године одржана Прајд шетња која је протекла без инцидената. Медији често неадекватним извештавањем продубљују предрасуде и стереотипе, чиме се нарушавају достојанство и интегритет ЛГБТИ+ особа. Повереница је и ове године реаговала упозорењима за јавност због начина на који су поједини медији извештавали о припадницима ове друштвене групе, што је било и у случају нестанка девојке из Ковиља када је повереница оштро осудила начин на који су поједини медији пренели ову вест, откривши трансродни идентитет нестале особе, уз навођење старог имена и фотографије. Она је у упозорењу указала да је то недопустиво и да представља кршење закона, права на приватност и заштиту личних података.

Поводом овог случаја још једном се показало да је један од кључних проблема у остваривању равноправности ЛГБТИ+ особа, на које Повереник континуирано указује, неправилна примена прописа приликом издавања докумената трансродним и трансполним особама која утиче на њихов свакодневни живот, као и јавно изражавање хомофобних и дискриминаторних ставова којима се подстиче нетрпељивост према ЛГБТИ+ популацији.

Имајући у виду важност остваривања права на равноправност у области рада и запошљавања, Повереник је током 2023. године наставио учешће у реализацији пројекта „Empowering the LGBTI workforce in the Serbian labour market” којим се промовише разноликост, једнакост и инклузија на радним местима, у оквиру којег је, између осталог, израђен *Водич за примену антидискриминационих прописа у циљу унапређења положаја ЛГБТИ+ особа на тржишту рада*. Изазови примене антидискриминационих прописа у области рада и запошљавања, унапређење положаја ЛГБТИ особа на тржишту рада и креирање инклузивног радног окружења са фокусом на

тренутно стање, али и перспективе у Србији, биле су теме завршне конференције овог пројекта коју је у априлу у Привредној комори Србије организовао Повереник са стипендистима Чивнинг фонда уз подршку Британске амбасаде у Србији. Поводом Међународног дана против хомофобије и трансфобије представници Повереника, пројектног тима и британске

амбасаде посетили су ЕУ Инфо центар и Прајд инфо центар и уручили публикације које су посвећене сузбијању дискриминације ЛГБТИ особа на тржишту рада, а ради ефикасније заштите ове друштвене групе која је у већем ризику од дискриминације.

Крај претходне године обележили су и ванредни парламентарни и локални избори. Повереница је још на почетку предизборне кампање указала да су поступци и изјаве којима се подстиче дискриминација или насиље недопустиви и законом забрањени, као и да су вербални и физички напади на политичке неистомишљенике, особе другачије сексуалне оријентације, појединце или групе само зато што имају одређено лично својство апсолутно недопустиви и да морају бити санкционисани. У предизборној кампањи су поједини учесници давали изјаве са елементима говора мржње између осталог и према ЛГБТИ+ заједници у спотовима који су током ње промовисани.

УПОЗОРЕЊА

Повереница је упозорила да је предизборни спот Мише Ваџића у којем „обећава“ суграђанима који су припадници ЛГБТИ популације „лечење“ у Москви или Техерану након што буде изабран за градоначелника, као и изјава да ће „патриотски васпитавати децу чак и ако су им родитељи издајничког опредељења“, представља тежак и типичан случај дискриминације који је забрањен Законом о забрани дискриминације. Позвала је да се наведени садржаји одмах уклоне са свих места доступних јавности.

Такође, поводом песме коју су извели глумац и члан председништва ПСГ Сергеј Трифуновић и чланови Покрета уједињених фантома, а у којој се поред осталих, вређа председница Владе Србије, Ана Брнабић, на основу сексуалне припадности, повереница је указала да хумор не може бити оправдање да се било ко вређа због неког личног својства. Истакла је да омаловажавање припадника не само ЛГБТ заједнице, већ свих мањинских и верских заједница не сме да буде предмет покушаја хумора, сатире или саркастичних коментара јер се на тај начин подстиче нетрпељивост према другом и другачијем. Неслагање, критика па и кроз хумор, легитимни су и корисни, али не ако се односе на неко лично својство које је важан део идентитета појединца. Поштовањем туђих различитости, показујемо и колико поштујемо себе и оно за шта се боримо и залажемо, закључила је повереница.

Због говора у јавном простору који вређа достојанство и утиче на деградирајуће ставове јавног мњења према ЛГБТИ особама у току године донета су и мишљења у којима је утврђена дискриминација.

Поверенику је поднета притужба због изјава које је једна докторка дала у ТВ емисији, да је „ЛГБТ+ заједница промискуитетна и да је због тога број оболелих од сифилиса највећи у тој заједници“. Повереник је донео мишљење којим је утврдио дискриминацију и дао препоруку да докторка упути писмо извињења због јавно изнетих, стигматизујућих ставова о особама другачије сексуалне оријентације и да убудуће води рачуна да се приликом давања изјава у медијима придржава прописа о забрани дискриминације. Повереник је у мишљењу указао да изношење оваквих ставова у јавности додатно се продубљују предрасуде и социјална дистанца према ЛГБТ+ популацији и ствара понижавајуће и непријатељско окружење. По препоруци је поступљено.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/65-23-prituzba-zbog-diskriminacije-po-osnovu-seksualne-orientacije-u-oblasti-javnog-informisanja-i-medija/>

Такође, Повереник је донео мишљење у поступку по притужби против једног сајта, због дискриминације на основу родног идентитета, а поводом текста „Трансродне особе и професионални спорт“, јер је у тексту коришћена увредљива и дискриминаторна терминологија, при чему је овај сајт промовисао текст на друштвеним мрежама под слоганом „Кад дискриминација мањине заправо постаје дискриминација већине“, као и

„Шта је трансродност и да ли је место трансродним женама у спорту“. Дата је препорука овом сајту да uklони слогане којима промовише текст, да се састане са подносиоцем притужбе или представницима организације цивилног друштва која се бави заштитом трансродних особа како би се ближе упознали са проблемима и изазовима са којима се суочавају и да се убудуће придржава прописа о забрани дискриминације.

Повереник је спровео и поступак поводом притужбе због објаве на друштвеној мрежи Фејсбук, у којој се трансродне особе негирају, вређају и стављају у неповољан положај. Анализом изјаве, утврђено је да изнети ставови подстичу постојеће предрасуде и стереотипе о овој друштвеној групи, негирајући њихов идентитет и припадност роду/полу који није у складу са полом који им је приписан на рођењу, као и да текст обилује дезинформацијама и застрашивањем, па се тако појава трансродности представља као „лудило“ које стиже у Србију, а која је производ „пропаганде сексуалности која је на западу ушла у обданишта, те да се пишу закони да се деци омогући да се сама подвргну операцији“. Повереник је указао да се изјаве којима се додатно подстичу предрасуде и продубљује нетрпељивост и стигма према било којој рањивој и маргинализованој групи лица не могу сматрати слободом говора и могу бити нарочито опасне и штетне уколико представљају став истакнуте политичке личности. У прилог наведеном говори и домаћа али и међународна судска пракса. Тако је у једној ранијој пресуди Апелационог суда у Београду суд истакао да „тужени као угледна политичка личност има право на сопствено мишљење, али и обавезу да у својим јавним наступима не пропагира дискриминацију, као и да пружање заштите тужиоцу не представља цензуру, нити ограничење слободе говора туженог или права на његово мишљење и изношење негативних коментара, већ представља забрану говора којим се проносе идеје којима се подстиче дискриминација, а које могу имати штетне последице на демократске процесе у друштву, као и на развој друштва у целини“. Поред тога, Повереник је указао и на праксу Европског суда за људска права који је навео да „напади на лица извршени вређањем, исмевањем или клеветом одређених група становништва могу бити довољни да се дозволи власти да фаворизују борбу против предрасуда у контексту дозвољених ограничења слободе изражавања и у оним случајевима када у говору нема позива на чин насиља или друга кривична дела.

Такође, притужбом због дискриминације на основу сексуалне оријентације обратила нам се и грађанка против гинеколога једне приватне болнице. Приликом редовног гинеколошког прегледа, поменула да није имала односе са мушкарцима, већ само са женама, због чега је гинеколог предложио алтернативне начине прегледа који се користе приликом прегледа жена које уопште нису имале сексуалне односе. Упркос томе што је пацијенткиња изричито рекла да је раније имала уобичајене гинеколошке прегледе, гинеколог је одбио да је прегледа на уобичајен начин. Повереник је препоручио лекару да се информише о положају и правима особа другачије сексуалне оријентације, посебно у области здравствене заштите и да се у будуће придржава прописа који забрањују дискриминацију. По препоруци је поступљено.

Трансполне и трансродне особе суочавају се са бројним проблемима попут одбацивања, дискриминације и насиља, али је већина проблема повезана са недостатком јасних процедура када је у питању издавање личних докумената.

Повереник је донео мишљење и у поступку по притужби против запослене у установи због дискриминације на основу пола и родног идентитета, јер је подносиоцу притужбе сачинила потврду о обављању приправничког стажа у женском роду и са претходним, женским именом, упркос томе што је поднео целокупну документацију о правној транзицији након усаглашавања пола са родним идентитетом. Приликом доношења мишљења Повереник је указао да лица која су усагласила пол са родним идентитетом, имају оправдан интерес да исправе које користе у правном саобраћају, укључујући и дипломе о стеченом образовању или потврде обављеном стажу, гласе на њихово ново име, усклађено са њиховим полним идентитетом јер се тиме обезбеђује да промену ознаке пола потпуно интегришу у свој лични и професионални живот. По препоруци је поступљено.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/268-23-prituzba-zbog-diskriminacije-na-osnovu-licnog-svoistva-rodni-identitet/>

Европска комисија против расизма и нетолеранције (ЕКРИ) усвојила је *Општу препоруку 17* која се састоји од мера које државе чланице Савета Европе треба да спроведу у циљу превенције и борбе против дискриминације и нетолеранције према ЛГБТИ+ особама. Документ, настао као одговор на забрињавајући тренд регресије права ових особа, представља својеврсну прекретницу, јер јасно артикулише шта се очекује од доносиоца одлука, али представља и оквир на основу кога ЕКРИ оцењује стање ЛГБТИ+ особа у свих 46 земаља чланица Савета Европе. У односу на ситуацију у Србији посебно је важно истаћи препоруке које се односе на потребу за правним препознавањем истополних партнерстава; заштиту деце и младих, односно ђака у систему образовања од насиља и дискриминације; сузбијање и борбу против говора мржње; производњу податка о положају ЛГБТИ; усвајање националних стратегија и акционих планова за унапређење њиховог положаја; рад са доносиоцима одлука као и улогу послодавца и компанија у остваривању равноправности.

Извештај о напретку Републике Србије за 2022. годину у погледу права ЛГБТИ особа, наводи да није било помака у вези са Нацртом закона о истополном партнерству, како је већ планирано у претходној стратегији за борбу против дискриминације. У овом извештају се констатује да остају потешкоће, посебно у мањим општинама, у спровођењу измена и допуна Закона о матичним књигама, које омогућавају уношење података о промени пола у матичне књиге, као и да је спровођење прописа о злочинима из мржње, укључујући и оне због сексуалне оријентације и даље неадекватно. Просторије Прајд инфо центра у

Београду су биле предмет више напада, а још увек недостају централизоване званични подаци о злочинима из мржње рашчлањени по мотивима заснованим на предрасудама. Због недостатка поверења у институције и страха од секундарне виктимизације, случајеви насиља и дискриминације према ЛГБТ+ особама често се не пријављују. Трансродне особе су нарочито подложне насиљу и дискриминацији. Интерсекс особе остају социјално и правно невидљиве. Недостатак адекватних услуга у вези са менталним здрављем за ЛГБТ+ особе постао је посебно видљив током пандемије Ковид 19 и још увек представља разлог за забринутост.

О ставовима грађана према ЛГБТ+ популацији говоре и резултати истраживања Повереника *Однос грађана и грађанки према дискриминацији*. Већина испитаника (62-68%) не одобрава јавно испољавање интимности између истополних парова, за разлику од ЕУ где је то прихватљиво за око 50% становништва, што указује на даље присуство хомофобичних ставова у Србији. Сваки трећи учесник овог истраживања (35%) сматра да је хомосексуалност болест коју треба лечити. Тек четвртина, свега 26% грађана, подржава легализацију истополних партнерстава, а 45% се изјаснило изразито против. Исто тако, више од половине испитаника (57%) сматра неприхватљивим романтичне везе припадника истог пола. Такође, 48% испитаника сматра да ЛГБТ+ особе не треба да уживају иста права као и хетеросексуалне особе. Овакво непријатељско расположење према припадницима ЛГБТ+ заједнице представља друштвени проблем и захтева хитно предузимање адекватних мера на сузбијању хомофобије и трансфобије.

О проблему у породицама говоре подаци из истраживања *Mit о четири зида*¹⁷⁷. Иако 70% родитеља знају, прихватају или углавном прихватају сексуалну оријентацију и родни идентитет своје деце, 50% ЛГБТ+ особа крије своју сексуалну оријентацију и родни идентитет, најчешће због страха да ће бити одбачени. Иако скоро половина (47%) ових особа нема партнера или партнерку, највећи број ЛГБТ+ особа (77%) изразило је жељу да једног дана заснује истополну заједницу, док би у будућности 51% њих волело да има децу. Један од кључних закључака након спроведеног истраживања је да је потребно хитно правно препознати и регулисати истополна партнерстава.

У извештају *Annual review of the human rights situation of lesbian, gay, bisexual, trans and intersex people in Europe and Central Asia 2023*¹⁷⁸ је наведено да је дошло до одређених унапређења правног и оквира јавних политика за заштиту људских права и осигурање равноправности ЛГБТИ особа, али говор мржње, дискриминација и насиље су и даље присутни. Док консензус о брачној једнакости расте, у Европи се појављују покрети против брачне једнакости, а хомофобично и трансфобично насиље остаје присутно и често подржавано од стране одређених политичких и религијских ауторитета. Насиље над транс особама и даље је јако проблематично. Дискриминација се одвија у скоро свим земљама и у свим сферама живота ЛГБТИ особа.

Примарни циљ извештаја Светске банке¹⁷⁹ је био да процени економске трошкове искључености на основу сексуалне оријентације, родног идентитета и изражавања и полних карактеристика у Републици Србији. Резултати овог истраживања указују да би ефекти стигме, дискриминације и искључености ЛГБТИ особа могли да коштају привреду милијарде долара. Важно је узети у обзир не само директне економске губитке од нижих прихода и продуктивности рада, већ и повезане трошкове, као што су смањени порески приходи и повећани фискални расходи на активне програме тржишта рада и накнаде за незапослене. Предложени теоријски модели и напори у прикупљању података пружају начин да се квантификују трошкови искључености и сугеришу да смањење стигме и дискриминаторних искустава међу ЛГБТИ особама може имати значајан позитиван утицај на економију.

¹⁷⁷ *Mit о четири зида*, ИДЕАС, 2023, доступно на: <https://ideje.rs/wp-content/uploads/2023/05/Mit-o-cetiri-zida.pdf>

¹⁷⁸ *Annual review of the human rights situation of lesbian, gay, bisexual, trans and intersex people in Europe and Central Asia 2023*, ILGA-Europe, 2023, доступно на: https://www.ilgaeurope.org/sites/default/files/2023/full_annual_review.pdf

¹⁷⁹ „*The Economic Cost of Exclusion Based on Sexual Orientation, Gender Identity and Expression, and Sex Characteristics in the Labor Market in the Republic of Serbia*”, The World Bank, 2023, доступно на: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/7453ecf7-1b83-433d-b9fa-3133f9f15cb/content>

Досадашња пракса Повереника показала је да је улога медија изузетно велика и када је реч о ширењу говора мржње и нетрпељивости према одређеним друштвеним групама, али и као механизма за промоцију толеранције и примера добре праксе који доприносе разградњи стереотипа и предрасуда. Управо због тога, спроводимо бројне активности како кроз годишњу награду за толеранцију која се додељује новинарима за текстове и прилоге који промовишу равноправности, тако и кроз приручнике и обуке за новинаре и уреднике о недискриминаторном извештавању. Због значаја који су за представнике медија имале обуке Повереника посвећене борби против дискриминације и говора мржње, са посебним освртом на положај и права ЛГБТИ+ особа, обезбеђен је наставак њихове реализације, али и израда нове квалитативне и квантитативне анализе учесталости говора мржње и облика у којима се он појављује у домаћим офлајн и онлајн медијима, кроз трећу фазу пројекта „Промоција различитости и равноправности у Србији“, који је део програма Европске уније и Савета Европе „Horizontal Facility for the Western Balkans and Turkey 2023-2025“. Напомињемо да је ове обуке до сада успешно завршило око 50 новинара штампаних и електронских медија, затим представника РЕМ-а, УНС-а, НУНС-а и Савета за штампу.

Дискриминација по осталим основима

По учесталости навођења следе притужбе на основу осуђиваности, имовног стања, боје коже, држављанства, расе, изгледа, рођења и језика.

Имовно стање грађана је од великог утицаја на положај свих друштвених група. Сиромаштво и лош имовински статус значајног броја грађана представља један од основних узрока неједнакости и социјалне искључености. Узимајући у обзир тежину проблема који сиромаштво има за човека, у овом делу извештаја представићемо најзначајније податке важне за креаторе јавних политика, посебно народне посланике и посланице, како би имали што бољи увид у положај грађана и грађанки.

Према подацима Републичког завода за статистику (СИЛК анкета) у 2022. години стопа ризика од сиромаштва износила је 20%, и у односу на 2021. годину нижа је за 1,2 процентна поена. Стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености износила је 28,1%, и у односу на претходну годину нижа је за 0,3 п. п.¹⁸⁰ Стопа ризика од сиромаштва представља проценат лица чији је расположиви еквивалентни приход нижи од прага ризика од сиромаштва, који је у 2022. износио 26.509 динара просечно месечно за једночлано домаћинство. Ова стопа не показује колико лица је стварно сиромашно, већ колико њих има приход нижи од прага ризика од сиромаштва. Праг ризика од сиромаштва за домаћинство с двоје одраслих и једним дететом млађим од 14 година износио је 47.715 динара, док је за четворочлано домаћинство с двоје одраслих и двоје деце млађе од 14 година износио 55.668 динара. Стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености показује проценат лица која су у ризику од сиромаштва, или изразито материјално и социјално ускраћена, или живе у домаћинствима веома ниског интензитета рада. Према овој анкети, посматрано према старости, лица стара 65 и више година била су највише изложена ризику од сиромаштва – 22,6%, као и лица старости

¹⁸⁰ СИЛК анкета, РЗС, 2023, доступно на: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=13838&a=01&s=0102?s=0102>

од 55 до 64 године – 21,6%. Најнижу стопу ризика од сиромаштва имала су лица старости од 25 до 54 године – 17,9%.

Почетком 2023. године усвојен је *Програм економских реформи за период од 2023. до 2025. године*¹⁸¹ у којем је између осталог наведено да сиромаштво представља значајан проблем у земљи. Стопа ризика од сиромаштва износила је 21,2% у 2021. години, што је значајно више од нивоа ЕУ27 (16,8%, SILC, 2021). Пад стопе ризика од сиромаштва од 0,5 п.п. у односу на претходну годину приписује се, између осталог, подстицајним мерама током пандемије које су увођене у циљу заштите радних места и прихода, мада је у константном паду од 2015. године. Ризик од сиромаштва варира у зависности од старосних група, радног статуса и типа домаћинства. Најугроженија су лица старости 18 до 24 године – 27,7%, а затим лица старија од 65 година – 22,7%, док су најнижу стопу ризика од сиромаштва имале особе старости од 25 до 54 година – 19,1%. Праг ризика од сиромаштва је износио 24.064 динара (205 евра) просечно месечно за једночлано домаћинство. Неједнакост расподеле дохотка је висока, јер је показатељ квинтилног односа (С80/С20) износио 5,931 у 2021. То значи да је најбогатијих 20% становништва имало 5,9 пута већи доходак у односу на 20% најсиромашнијих. Џини коефицијент у Републици Србији је 2021. године износио 33,3, што је незнатно изнад вредности просека ЕУ-27 (30,1).

У овом документу је као кључни изазов наведено *Повећање запослености, посебно младих, жена и осетљивих група, и социјална заштита од сиромаштва* и предвиђено низ активности, међу којима је побољшање адекватности социјалних давања за становништво испод прага сиромаштва и прерасподела средстава између постојећих програма, што представља изазов већ дуги низ година.

Борба против сиромаштва је први од Циљева одрживог развоја УН Агенде за одрживи развој 2030. који се односи на будући друштвени и економски развој у складу са принципима одрживости. У *Извештају о напретку у остваривању циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији*¹⁸² је дат преглед података за читав низ индикатора за праћење напретка у остваривању ових циљева. Циљ одрживог развоја број 10 подразумева смањење неједнакости, а рад на социјалном укључивању сиромашних захтева добру повезаност свих система заштите и унапређење координације свих актера, на свим нивоима и свим секторима (социјалне и здравствене службе, образовање и култура, безбедност, пензијско-инвалидско осигурање, тржиште рада и др) као и сарадњу са организацијама цивилног друштва и волонтерским организацијама. Од великог утицаја је и законска обавеза органа јавне власти да приликом доношења прописа врше процену њиховог утицаја на социоекономски угрожена лица као и утицај прописа на остваривање начела равноправности, што је и уведено као изменама Закона о забрани дискриминације из 2021. године.

У извештају Савеза економиста Србије и УНИЦЕФ-а¹⁸³ је, између осталог, наведено да је дугорочна криза изазвана ратом у Украјини отежала опоравак Србије од утицаја пандемије Ковид-19, што је директно утицало на најугроженије становништво Србије и

¹⁸¹ Доступно на: https://www.mfin.gov.rs/upload/media/G8MXn2_63e625e554bd3.pdf

¹⁸² *Извештај о напретку у остваривању циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији*, Републички завод за статистику, 2023, доступно на: <https://sdg.indikatori.rs/media/1621/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji-2022.pdf>

¹⁸³ *Пројекције сиромаштва засноване на потенцијалним ефектима конфликта у Украјини, с посебним освртом на децу*, Савез економиста Србије и УНИЦЕФ, 2023, доступно на: <https://www.unicef.org/serbia/medija-centar/vesti/unicef-poziva-na-povecanje-obuhvata-i-adekvatnost-programa-finansijske-pomoci>

што ће довести до погоршања положаја већ осиромашених породица са децом. Такође, наведено је да је Србија међу првих десет земаља у Европи с најнижим нивоом једнакости у погледу прихода. Џини коефицијент за приходе износио је 2021. године 33.3, односно 20% најбогатијег становништва имало је шест пута већи приход од 20% најсиромашнијих, а шансе да ће деца живети у сиромаштву су веће него код одраслих.

Током 2020. године, 10.6% деце узраста 0 до 13 година живело је испод прага апсолутног сиромаштва са 12.695 динара месечно, наведено је у овом извештају, као и да се очекује да ће овај број да се даље повећава, као и да чак и у најскромнијем сценарију, можемо очекивати да се сиромаштво деце у 2022. години повећало на 13.8%, што значи да додатних 28.000 деце живе испод апсолутне границе сиромаштва. Као препоруке из овог извештаја издваја се: потреба за додатним буџетским издвајањима за програме за сузбијање сиромаштва (дечији додаток, финансијска социјална помоћ); да једнократна новчана давања могу пружити заштиту током потреса, али су скупа за пореске обвезнике (2.9% БДП-а 2020. и 2021) и не доприносе привредном расту, па их не би требало користити; већих напора да се ромске заједнице укључе у формално запошљавање и образовање могу помоћи у смањењу угрожености и неравноправности.

Истраживање Повереника *Однос грађана према дискриминацији* показује да се као две групе које су највише дискриминисане по мишљењу учесника истраживања издвајају Роми и особе које су сиромашне, и то у свим областима (рада и запошљавања, образовања, поступања органа јавне власти, здравствене заштите, правосуђа...). Важан је податак да у погледу увођења посебних мера ради унапређења положаја појединих друштвених група, испитаници ни за једну од група које су им понуђене нису сматрали да су овакве мере оправдане у проценту већем од 1/3, осим за особе са инвалидитетом (35%), сиромашне (34%), младе и жене (по 29%). Такође, илустративан је и податак да на питање како медији извештавају о одређеним групама, испитаници у највећој мери сматрају да је то извештавање негативно у односу на сиромашне, особе оболеле од ХИВ/АИДС-а, особе са инвалидитетом, старије и Роме.

Оно што је врло значајно и добро за друштвену кохезију је да, према резултатима овог истраживања, у односу на сиромашне постоји веома ниска социјална дистанца јер се свега 5% испитаника противи да буде у блиском сродству са њима, у даљем сродству (4%), те да имају руководеће положаје у Србији (3%). Истовремено се најмање испитаника противи томе да се друже са сиромашнијим грађанима (свега 1%).

Чињеница је да се сиромашни грађани ретко обраћају Поверенику по основу имовног стања, као и да је број притужби по овом основу и даље занемарљиво мали (9). Треба имати у виду да социоекономски угрожена лица нису хомогена група, већ да ту групу чине лица, између осталог, различитог старосног доба, националне или етничке припадности, различитог здравственог, имовног стања, брачног или породичног статуса, верских и политичких убеђења и сл, те да нам се обраћају и по тим основима, наводећи их као претежне разлоге због којих сматрају да су неједнако третирани. Пракса је, као и претходних година, показала да притужбе по основу имовног стања углавном подносе физичка лица и то у области социјалне заштите или у поступцима пред органима јавне власти, док се организације цивилног друштва појављују као подносиоци притужби у незнатном броју. Грађани су указивали на ниске зараде и немогућност задовољења егзистенцијалних потреба, проблеме у вези са исплатом алиментације, проблеме самохраних родитеља, немогућност исплате и/или рефинансирања кредита,

немогућност плаћања или због искључивања електричне енергије, бесплатног коришћења бањског опоравка, остваривања права на једнократну помоћ, социјална давања, репрограм комуналних дугова, немогућности превоза до или од удаљених места и др. У једном броју притужби се није радило о повреди права из Закона о забрани дискриминације већ о повреди других права попут нерешавања појединих захтева, ћутања управе, неправилно или непотпуно утврђеног чињеничног стања, пребацивања надлежности са једног органа на други и сл.

Грађани су се обраћали Поверенику и указујући да немају новчаних средства јер нису остварили право на пензију и старији су од 65 година живота због чега би им остваривање права на бесплатан ваучер за субвенционисани одмор у Србији омогућио да по први пут негде отпутују и упознају своју земљу. Овакве притужбе су само сликовит приказ ситуације, али већина случајева дискриминације (претпостављамо и тешких облика) не стиже до Повереника јер сиромашни грађани често немају ни податке, ни информације о могућностима заштите од дискриминације, иако је овај механизам бесплатан, не препознају да се ради о повреди њихових права на равноправност услед бављења егзистенцијалним и другим проблемима.

Имајући у виду податке о стопи сиромаштва и бројне проблеме са којима се суочавају сиромашни грађани, повереница је поводом Међународног дана социјалне правде, 20. фебруара, издала саопштење у коме је наведено да се за последње две године свет драматично изменио, па искорењивање сиромаштва, борба за равноправност, одсуство дискриминације и насиља, већа запосленост и право на достојанствен рад постају циљеви које је много теже остварити, нарочито због тога што су у глобалном простору грубо релативизовани темељи и постулати социјалне правде. Истакла је да према Извештају о напретку Европске комисије за 2022. годину, 46% становника Србије себе доживљава сиромашним, као и да по многим индикаторима квалитет живота осетљивих друштвених група – деце, особа са инвалидитетом, старијих, жена, дуготрајно незапослених лица, Рома и других мањина, није на задовољавајућем нивоу. Имајући у виду бројне изазове, мора се водити рачуна да сиромаштво и социјална искљученост могу бити узрок друштвене нестабилности, због чега је неопходно да се адекватним мерама пореске и социјалне политике, као и сетом мера услуга интензивније ради на активацији најугроженијих грађана, ублажавању и искорењивању сваке врсте сиромаштва.¹⁸⁴

Повереник по овим питањима од значаја за унапређење равноправности сарађује како са државним органима, тако и са организацијама цивилног друштва. Тако је, примера ради, на друштвеним дијалозима о лицима о стању бескућништва, констатовано да је потребно свеобухватно сагледати проблеме ових људи имајући у виду њихову комплексност – недостатак личних докумената, лоше здравствено стање, потребу за различитим услугама и др, а посебна пажња је посвећена и деци улице. Формиран је и Радни тим за бескућништво, који чине представници институција, организација цивилног друштва, независних институција, представник Тима за људска права УН-а у Србији, медија и академске заједнице, а који је покренуо питања остваривање права на лична документа, приступ здравственим, социјалним и другим услугама, као и стамбене политике. О проблемима лица у стању бескућништва илустративно говори и пример из праксе Повереника.

¹⁸⁴ Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/medjunarodni-dan-socijalne-pravde-2/>

Више организација цивилног друштва је поднело притужбу против Прихватилишта за одрасла и стара лица, због дискриминације лица на основу њиховог здравственог стања, односно појединаца у ситуацији бескућништва који се налазе или су се налазили на лечењу у Клиници за психијатријске болести. У притужби је наведено да Прихватилиште свакодневно одбија да овим лицима омогући пријем и приступ својим услугама јер је у њиховом Правилнику о пријему и пружању услуга и отпуста корисника прописано да је за коришћење услуга између осталог неопходно и мишљење психијатра или неуропсихијатра да не постоје контраиндикације за смештај у колективним условима, те да је на тај начин онемогућило појединцима у ситуацији бескућништва да користе услуге јер уколико немају ово мишљење, не постоји алтернативно решење. Описана пракса пријема у Прихватилиште највише погађа потенцијалне кориснике – лица која се налазе на болничком лечењу у Клиници за психијатријске болести „Др Лаза Лазаревић“. Посебно је истакнуто и то да је из редовне праксе „позната чињеница да Прихватилиште нема стално попуњена сва места“, те да није јасно како не може да обезбеди просторне и кадровске капацитете за пријем корисника који се налазе на психијатријском лечењу, као и да је Прихватилиште унапред искључило могућност да прихвати било које лице које долази са лечења из Клинике „Лаза Лазаревић“, без икакве индивидуалне процене сваког појединачног корисника који долази са лечења из наведене клинике и без разматрања последица ускраћивања смештаја за ова лица. Поред тога, у притужби је указано да је Прихватилиште, након проглашења пандемије Корона вируса, прописало нови услов за пријем - негативан резултат PCR тестирања не старији од 48 сати у моменту реализације смештаја, који је остао на снази и након званичног окончања пандемије. Такође, истакнуто је да Прихватилиште своје кориснике држи у „специфичној врсти изолације“, будући да корисници ове установе немају могућност изласка напоље, осим у ретким случајевима попут специјалистичког прегледа лекара. Повереник је, разматрајући све доказе, констатовао да Прихватилиште у конкретном случају не може бити одговорно за примену спорних мера из разлога што су оне наложене од стране надлежне епидемиолошкиње и усвојене од стране надлежног градског органа које врши надзор над радом Прихватилишта. Са друге стране, Повереник је указао да такве мере доводе до отежаног остваривања права на услуге Прихватилишта, због чега је о свему упознао Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Градски завод за јавно здравље и Секретаријат за социјалну заштиту града Београда и препоручио мере за остваривање равноправности и заштите од дискриминације лица која се смештају или су смештена у Прихватилиште. Такође, Повереник је упутио препоруку мера и Прихватилишту да се поново обрати наведеним органима са захтевом за ублажавање мера нарочито оних које се односе на обавезу PCR тестирања корисника и смештања корисника у изолациони блок приликом повратка у просторије Прихватилишта. Прихватилиште је поступило по препоруци.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/1040-23-prituzba-vise-udruzenja-zbog-diskriminacije-na-osnovu-zdravstvenog-stanja/>

Током године Поверенику је поднето и 18 притужби по основу **осуђиваности** као личног својства. Повереник је током године успоставио сарадњу са удружењима која се баве заштитом бивше осуђених лица која се суочавају са бројним проблемима у процесу укључивања у друштвену заједницу, а пре свега се суочавају са стереотипима и предрасудама када је у питању област рада и запошљавања. Због тога је Повереник упутио препоруку мера Националној служби за запошљавање да интензивира укључивање бивше осуђених лица као теже запошљивих у мере активне политике запошљавања са циљем остваривања права на рад, како би се на тај начин постигао већи ефекат на ресоцијализацију и реинтеграцију у друштво. Наиме, лица која су одслужила казну затвора изузетно се тешко интегришу у друштво, пре свега због тешкоћа при запошљавању, јер послодавци према њима исказују неповерење и предрасуде а до посла долази готово занемарљиви број. Због немогућности запошљавања након издржавања казне затвора суочавају се са читавим низом

проблема, а подршку очекују и добијају најпре од стране породице, пријатеља или удружења, док институционална подршка углавном изостаје. Сврха служења казне затвора је реинтеграција бивше осуђених лица у друштво, а да би реинтеграција била успешна, врло је битно каква врста подршке и програма је на располагању након изласка на слободу. Такође, запошљавање утиче на смањење стопе поврата, због чега би требало пружити подршку и предвидети подстицаје приликом њиховог запошљавања.¹⁸⁵

Повереник је примио је притужбу у којој је наведено да је Министарство за бригу о селу расписало јавни конкурс за доделу бесповратних средстава за куповину сеоске куће са окућницом као и да се овим конкурсом између осталог наводи да право учешћа имају подносиоци пријаве који на дан подношења пријаве испуњавају услове: (...) „да нису осуђивани и да против њих није покренут кривични поступак, као ни истрага“ (...) и „да се против подносиоца пријаве не води извршни поступак“.

Повереник је констатовао да је нејасно из којих разлога је право учешћа на јавном конкурс у онемогућено осуђиваним лицима, као и лицима против којих је покренут кривични или извршни поступак, односно истрага. Из саме формулације произлази да је ове услове потребно да подносиоци пријаве испуњавају на дан подношења пријаве за учешће на конкурс, па се може закључити да је право учешћа на конкурс ускраћено свим лицима која на дан подношења пријаве не испуњавају наведене услове, али не и лицима која буду осуђена након подношења пријаве или против њих буде покренут кривични поступак или истрага, односно извршни поступак.

Повереник је министарству упутио **препоруку мера** да иницира измене услова за учешће на јавном конкурс за куповину сеоске куће са окућницом на начин којим ће се право учешћа на конкурс обезбедити без дискриминације. По овој препоруци је поступљено.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/1028-23-preporuka-mera-ministarstvu-za-brigu-o-selu/>

На друштвеном дијалогу на тему „Рехабилитација, ресоцијализација и реинтеграција бивших осуђеника – пут до корисног члана друштва“ је, између осталог наведено да се у стручним круговима говори, иако не постоје прецизне информације, да је проценат поврата у српским затворима 65-70%, као и да се овако висок проценат рецидива може приписати недостатку програма која помажу лицима која су отпуштена са издржавања казне затвора да се укључе у нормалан друштвени живот. Крајњи циљ издржавања затворске казне мора бити враћање осуђеног лица у друштвени живот зато што се они по изласку на слободу, сусрећу са низом проблема материјалне, социјалне и психолошке природе јер су друштвени механизми реинтеграције недовољни, а предрасуде и препреке бројне. Ова лица по изласку из затвора углавном не поседују лична документа која су у међувремену истекла, немају новца да прибаве нова, њихове породице су растурене, не могу да пронађу посао због дискриминације и сл. Повереник у својим годишњим извештајима даје препоруку да се предузму мере за унапређивање положаја осуђених лица и њихову пуну социјалну укљученост, без стигматизације, посебно у поступку запошљавања као посебном проблему будући да послодавци неретко траже потврду о неосуђиваности иако то није дозвољено законом.

¹⁸⁵ Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/802-23-preporuka-mere-nacionalnoj-sluzbi-za-zaposljavanje/>

Друштвени дијалог о рехабилитацији, ресоцијализацији и реинтеграцији бивших осуђених лица, Крагујевац, 2023.

Имајући у виду бројне стереотипе и предрасуде када су бивше осуђивана лица у питању, Повереник је ове године на 10. јубиларном такмичењу у симулацији суђења „Moot court“ предвидео случај који се односи на дискриминацију по основу осуђиваности у области рада и запошљавања. Такмичари су у улози тужиоца и туженог симулирали случај у ком је послодавац одбио да прими кандидата у радни однос након сазнања да је исти раније осуђиван за кривично дело у привреди.

О разноврсним проблемима са којима се грађани суочавају говори и пример из праксе Повереника коме се подносила притужбом због дискриминације на основу **места пребивалишта**. У притужби је наведено да су рачуни за закуп и одржавање гробног места и до десет пута већи у односу на рачуне које плаћају грађани који имају пребивалиште на територији друге општине. У току поступка је утврђено да грађанима са других општина није ускраћено право да користе комуналне услуге јавног предузећа, него су овим ценовником утврђене олакшице за грађане са територије општине у којој је и јавно предузеће. Донето је мишљење да нису прекршене одредбе Закона о забрани дискриминације, међутим, узимајући у обзир све околности случаја као и улогу завичаја, као вредносне категорије значајне за идентитет појединца, из чега проистиче и потреба лица да његови посмртни остаци буду сахрањени у родном месту, и препоручено јавном предузећу да преиспита могућност измене важећег Ценовника комуналних услуга, у смислу давања повластица и лицима која тренутно немају пребивалиште односно боравиште на територији те општине, али они или њихови преци потичу из те средине.¹⁸⁶

Поверенику је, такође, поднета притужба у којој је указано да су запослени који немају место пребивалишта у Новом Саду дискриминисани у односу на оне који имају новосадско пребивалиште у погледу висине накнаде трошкова за долазак и одлазак са посла. У конкретном случају послодавац је одобрио увећане трошкове превоза и почео да исплаћује накнаду у висини цене превозне карте јавног превоза. Притужбе грађана односиле су се и на исхрану (безглутенску) у вртићима у зависности од места пребивалишта, немогућност примања терапија због недостатка санитарских возила у појединим местима, неорганизовања школских спортских такмичења у зависности од места пребивалишта и сл.

¹⁸⁶ Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/545-22-prituzba-protiv-javnoq-preduzeca-prilikom-pruzanja-usluga-zbog-diskriminacije-na-osnovu-mesta-prebivalista/>

У знатно мањем броју и друга лична својства су навођена у притужбама. Пример из праксе говори и о проблемима у вези са решавањем случајева који се односе на немогућност деце да се упишу у матичну књигу рођених, одмах по **рођењу**, зато што родитељи (мајка) немају лична документа. Имајући у виду активности које Министарство државне управе и локалне самоуправе, Министарство здравља и удружење Праксис спроводе кроз информативне кампање и обуке на ову тему, предложено је да се укључе и представници Повереника у циљу превазилажења проблема у пракси и указивања на случајеве дискриминације у поступцима уписа чињенице рођења и прибављања личних докумената.

Грађани су се обраћали и поводом Одлуке Владе да се деци до 16 година исплати 10.000 динара, сматрајући да су дискриминисани они који су рођени 2007. године и раније. Такође, обратио нам се отац детета коме није исплаћено 10.000 динара иако има држављанство и пребивалиште у Србији, али се школује у суседној Републици Српској. Овим поводом Повереник је општини упутио препоруку мера, по којој није истекао рок за поступање.

Такође, грађани се обраћају и поводом других личних својстава, као што је **изглед** као основ дискриминације. У савременом друштву изглед све више представља разлог за дискриминацију, нарочито уколико се не уклапа у модне трендове који преовлађују, што се неретко дешава међу младима. Већ је представљен предлог за оцену уставности и законитости који смо поднели због дискриминаторне одредбе по основу изгледа као личног својства. Такође, по предлогу за оцену уставности и законитости појединих одредаба Правилника о начину понашања и личном изгледу полицијских службеника и других запослених у Министарству унутрашњих послова из претходне године, а који се односио на ово лично својство, Уставни суд још увек није донео одлуку. Поред тога, грађани су постављали питање да ли је на радном месту у здравственој пракси дозвољено имати пирсинг на видном месту. Одговор на ово питање условљен је природом и особеностима одређеног посла, те би се питање дискриминације морало разматрати у сваком конкретном случају са аспекта оправданости, сразмерности, примерености и нужности.

Вишеструка и интерсекцијска дискриминација

Законом о забрани дискриминације су, као тежак облик дискриминације, предвиђене вишеструка и интерсекцијска дискриминација, јер су негативне последице у односу на жртву веће. Уколико се ради о дискриминацији лица по основу два или више личних својстава чији се утицај може разграничити реч је о вишеструкој дискриминацији, а уколико се утицај појединих личних својстава приликом дискриминације лица по основу два или више личних својстава не може разграничити ради се о интерсекцијској дискриминацији.

Повереник је током године примио 142 притужбе у којима је наведено више личних својстава као основа дискриминације. Међутим, потребно је напоменути да се у пракси неретко дешава да подносиоци притужби наведу више личних својстава у ситуацијама када нису сигурни које је лично својство било основ дискриминације. Најчешће се наводе пол и брачни и породични статус, старосно доба и инвалидитет, здравствено стање, национална припадност и сл. Као пример из праксе наводимо више притужби по основу старосног доба и здравственог стања против једне играонице у којој није дозвољено

деци која носе сензор за континуирано мерење нивоа шећера у крви да самостално уђу у играоницу, него је тражено да родитељи буду са њима. Родитељи су такође поднели притужбу због дискриминације детета на основу здравственог стања и пребивалишта јер дете има проблем са храном која садржи глутен због чега је потребно обезбедити посебну исхрану која на територији те општине није обезбеђена.

У поступку поводом притужбе против Националне службе за запошљавање (НСЗ), због дискриминације по основу националне припадности или етничког порекла, пола, старосног доба, као и по основу чланства у политичким, синдикалним и другим организацијама је наведено да је подносиатељи притужбе НСЗ уручио упозорење о постојању разлога за отказ уговора о раду, да јој је упозорењем стављено на терет да је неадекватно уносила потребне податке, као и да је, према њеним сазнањима, једина запослена која је због наведених пропуста позвана на одговорност. У поступку је утврђено да је НСЗ наложио свим руководиоцима филијала да утврде евентуално постојање пропуста у раду, те да је директор НСЗ због истих или сличних пропуста који су стављени на терет подносиатељи притужбе, покренуо поступке против више запослених који раде на истом или сличном радном месту, да су након спроведеног поступка појединцима изречене мере опомене док подносиатељи притужбе није, нити јој је отказан уговор о раду. Повереник је констатовао да поступање НСЗ није у узрочно-последичној вези са личним својствима подносиатељке притужбе, због чега је донето мишљење да нису повређене одредбе Закона о забрани дискриминације.

Више на: <https://ravnopravnost.gov.rs/315-23-prituzba-zbog-diskriminacije-po-osnovu-pola-starosnog-doba-nacionalne-pripadnosti-i-clanstva-u-sindikalnim-organizacijama/>

Друштвене групе су хетерогене и разнолике и уколико нисмо свесни постојања „група у оквиру група“ које су изложене вишеструким неједнакостима, нећемо имати ефикасну борбу против дискриминације и заштиту равноправности. Пропуштање да се препозна интерсекцијска дискриминација у неком конкретном случају може бити узроковано непознавањем културолошких и социолошких аспеката који доводе до дискриминације. На пример, отпуштање старијих жена код послодаваца који међу запосленима има и жене и старије мушкарце, може прикрити интерсекцијску дискриминацију старијих жена које бивају отпуштене баш из разлога нераздвојивости оба лична својства – година живота и пола. Послодавац на раду задржава млађе жене и старије мушкарце, чиме прикрива традиционално укорењене ставове о старијим женама као недовољно способним радницама. Тек анализом концепта интерсекцијске дискриминације разумемо да је у конкретном случају кључна повезаност, укрштеност оба лична својства раднице. Из примера је јасно да је неопходно познавати и ставове заједнице у којој долази до дискриминације како би се препознала интерсекцијска дискриминација, односно познавање културолошких и социолошких аспеката који доводе до дискриминације.

На поменутој међународној конференцији поводом обележавања 30 година рада Високог комесара за националне мањине ОЕБС-а у Хагу, у оквиру панела посвећеног ефикасном учешћу националних мањина у друштвеном и економском животу, повереница је представила примере добре праксе и активности институције на сузбијању вишеструке и интерсекцијске дискриминације.

Дискриминација и вештачка интелигенција

Брз технички и технолошки напредак, посебно развој вештачке интелигенције (ВИ), има велики потенцијал да унапреди различите аспекте људског живота, као што су здравство, образовање, економија, култура и друштво. Међутим, неконтролисани развој ВИ такође носи и бројне изазове и ризике, који се тичу етичких, правних, социјалних и политичких питања. Како би се осигурало да ВИ буде развијана и коришћена на начин који поштује људска права, достојанство и демократију, потребно је успоставити јасне оквире за њено управљање и успоставити линије одговорности. Зато је безбедност на интернету била у фокусу јавних политика у претходној години, што на нивоу ЕУ, што на националном нивоу, као и у фокусу Повереника. Имајући у виду комплексност проблема са којим се суочавају сва друштва па и наше, дискриминација у дигиталној сфери је додатно обрађена у овом извештају.

Када је у питању правна регулација ове области, потребно је напоменути да је на нивоу ЕУ ступила на снагу 2023. године Уредба о дигиталним услугама. Предвиђено је да примена овог прописа треба да омогући значајан допринос поштовању људских права на највећим онлајн платформама.

Свеобухватни циљ Уредбе је да подстакне безбедније онлајн окружење и дефинише одговорност онлајн платформи. Према овој Уредби, онлајн платформе морају да имплементирају начине за спречавање и уклањање постова који садрже нелегалну робу, услуге или садржај, док истовремено дају корисницима могућности да ову врсту садржаја пријаве. Европска комисија је примарни регулатор за веома велике онлајн платформе и веома велике онлајн претраживаче (који достижу 45 милиона корисника), док ће друге платформе и претраживачи бити под надзором држава чланица у којима су основане. Комисија ће имати извршна овлашћења слична онима које има у оквиру антимонополских поступака, док ће између националних регулатора и Комисије биће успостављен механизам сарадње широм ЕУ. Поред тога, забрањује се циљано оглашавање засновано на сексуалној оријентацији, религији, етничкој припадности или политичким уверењима особе и поставља ограничења на циљане огласе. Такође, захтева се већи степен транспарентности онлајн платформи у погледу функционисања алгоритама, укључујући надзор кроз независне ревизије њихових мера управљања ризиком. Платформе морају да ублаже ризике као што су дезинформације или изборна манипулација, сајбер насиље над женама или наношење штете малолетницима на мрежи. Ове мере морају бити пажљиво избалансиране са ограничењима слободе изражавања и подложне су независним ревизијама.¹⁸⁷ За баланс слободе говора и обавезе уклањања штетног и незаконитог садржаја изузетно је важна и прописана могућност оспоравања одлука великих платформи о модерирању садржаја.

Један од најважнијих момената у дигиталној сфери, био је *Chat GPT*-а, који је обележио 2023. иако је званично пуштен у рад крајем 2022. године. Успешна имплементација система генеративне вештачке интелигенције, убрзала је рад на плану уређивања ове области и привукла велику пажњу јавности. У фокусу дигиталних политика ЕУ била је и Уредба о вештачкој интелигенцији, која до почетка 2024. године није усвојена. Повереник је кроз учешће у Кластеру за вештачку интелигенцију у оквиру ЕКВИНЕТ-а имао прилике да учествује у консултативном процесу који су спроводили Европска

¹⁸⁷ *Digital services Act*, European Commission, доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/digital-services-act.html>

комисија и Европски парламент, а учествовао је и у изради заједничке изјаве ЕКВИНЕТ-а и ЕНХРИ-а¹⁸⁸ о нацрту Уредбе.

Најважнија промена на плану јавних политика у Србији јесте усвајање развоја дигиталних вештина у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године.¹⁸⁹ Поред тога, важно је споменути и усвајање Стратегије заштите података о личности за период од 2023. до 2030. године¹⁹⁰, што представља важан корак ка употпуњавању правног оквира и усаглашавању са правним тековинама ЕУ.

Када је у питању вештачка интелигенција, усвојене су Етичке смернице за развој, примену и употребу поуздане и одговорне вештачке интелигенције¹⁹¹, што представља важан први корак у регулисању развоја и примене вештачке интелигенције у Републици Србији. Иако необавезујућег карактера, оне представљају добру полазну тачку за умањење ризика од негативних последица примене система вештачке интелигенције у свим областима друштвеног живота.

Поред усвајања Етичких смерница за развој, примену и употребу поуздане и одговорне вештачке интелигенције, крајем претходне године приступило се процесу израде, нове Стратегије за развој вештачке интелигенције, након што се проценило да Стратегија која је на снази не може да испрати рапидан напредак у поменутој области, остварен током претходних неколико година. С тим у вези, Влада Републике Србије формирала је радну групу, која обухвата широк спектар актера, укључујући и представника Повереника, која ће у наредном периоду израдити нацрт документа.

Током 2023. године, Повереник је примио притужбе неколико организација цивилног друштва поводом дискриминаторног садржаја на појединим интернет порталима. О поменутих случајевима је било више речи у деловима овог извештаја који се односе на дискриминацију по различитим основима дискриминације. Такође, у извештајном периоду, Поверенику се обраћало више лица наводећи да су жртве различитих облика дигиталног насиља, укључујући осветничку порнографију и неовлашћено коришћење сексуално експлицитног садржаја. Већина поменутих случајева је прослеђена Одељењу за високотехнолошки криминал на надлежност и даље поступање. Поднели смо и иницијативу за измене и допуне Кривичног законика у погледу прописивања кривичног дела злоупотреба и објављивања снимака полно експлицитног садржаја.

Повереник је организовао и подржао многе активности које доприносе подизању капацитета запослених и опште јавности у вези са заштитом од дискриминације у развоју и примени вештачке интелигенције, као и у дигиталној сфери уопште. Примера ради, повереница је одржала предавање на Мастеркласу „Регулисање вештачке интелигенције: правни и етички изазови“. Мастерклас је био организован од стране Факултета организационих наука, у сарадњи са Институтом за вештачку интелигенцију Србије, док су покровитељи програма били Министарство науке, технолошког развоја и иновација, Министарство информисања и телекомуникација, Министарство унутрашње и спољне трговине и партнери из привреде. Такође, у циљу јачања капацитета и личног

¹⁸⁸ *EQUINET and ENNHRI Call for Stronger Protection of Equality and Fundamental Rights in the EU AI Act*, 17.11.2023. Брисел, доступно на: [https://equineteurope.org/equinet-and-ennhri-call-for-stronger-protection-of-equality-and-fundamental-rights-in-the-eu-ai-act/#-:text=Equinet%2C%20in%20collaboration%20with%20the,Intelligence%20Act%20\(AI%20Act\).](https://equineteurope.org/equinet-and-ennhri-call-for-stronger-protection-of-equality-and-fundamental-rights-in-the-eu-ai-act/#-:text=Equinet%2C%20in%20collaboration%20with%20the,Intelligence%20Act%20(AI%20Act).)

¹⁸⁹ „Сл. гласник РС“, бр. 21 од 6. марта 2020, 8 од 3. фебруара 2023.

¹⁹⁰ „Сл. гласник РС“, број 72 од 31. августа 2023.

¹⁹¹ „Сл. гласник РС“, број 23/2023

развоја запослених у институцији, у сарадњи са Математичким институтом САНУ, одржане су две обуке о техничким аспектима функционисања вештачке интелигенције, за реаговање на потенцијалне случајеве дискриминације и припреме за ефикасну примену Уредбе ЕУ о вештачкој интелигенцији.

Поред тога, учествовали смо на састанку Платформе за економска и социјална права Савета Европе, Агенције за основна људска права ЕУ, Европске мреже институција за људска права и Европске мреже тела за равноправност, одржаном средином године у Хелсинкију, на коме је расправљано о утицају алгоритама и других напредних технологија на тржиште рада и област социјалне заштите.

Остваривање социјалних права у доба дигитализације: могућности и ризици, Хелсинки, 2023

Препознајући важност мултиактерског дијалога о питањима управљања интернетом, подржали смо организацију Српског форума за управљање интернетом, у организацији Фондације „Регистар националног интернет домена Србије“. Догађај је окупио представнике релевантних институција и организација из земље и иностранства. Подржали смо и организацију регионалног Форума за управљање интернетом у Југоисточној Европи, који је одржан у Загребу, уз учешће челника Међународне интернет корпорације за додељена имена и бројеве (ICANN), генералног секретара Глобалног форума за управљање интернетом и релевантних организација из региона.

И избор случаја за такмичење „Симулација суђења (Moot court) у области заштите од дискриминације“, ове године се односио на дискриминацију у области рада и запошљавања и садржавао компоненте права на приватност на интернету и заштиту података о личности у вези са претходном осуђиваношћу.

МЕДИЈСКО ИЗВЕШТАВАЊЕ

У највећем фокусу медија од почетка маја, па све до краја године биле су две трагедије које су потресле читаво друштво. Масовна убиства деце и младих у ООШ „Владислав Рибникар“, Малом Пожаревцу и Дубони дубоко су узнемирили све грађане и грађанке, а медији су, очекивано, извештавали на различите начине, често кршећи новинарски кодекс и прелазећи границе етичког извештавања. Осим бројних реакција и анализа, сагледавања размера последица, проналажења одговора на многе проблеме с којима смо се суочили као друштво, у медијским објавама се издвојило и питање узрока оваквих, до сада код нас, невиђених и најдрастичнијих облика насиља.

Анализа медијског садржаја показује да су теме које се односе на дискриминацију различитих друштвених група и појединаца врло присутне у медијском простору и о томе сведоче бројне објаве које се односе на рад Повереника, као и поверенице за заштиту равноправности Бранкице Јанковић лично. Такође, анализа показује да се новинари и новинарке све више интересују, а и да су сензибилисани за теме које су, схваћене и у најширем смислу, важне за разумевање значаја равноправности и штетности дискриминације.

Насиље над женама, вршњачко насиље и насиље над децом чине 47,82% свих објава, а када је реч о помињању поверенице, 49,46% од свих објава у 2023. се односи управо на поменуте теме. Повереница Бранкица Јанковић је у вези са тим имала више телевизијских гостовања током којих је говорила о равноправности и заштити жена од насиља, а ове теме биле су повод и за бројне изјаве за радијске станице, штампане медије и портале. О насиљу над женама, очекивано као једној од актуелних тема с обзиром на размеру проблема, медији су извештавали редовно и често током целе 2023. године, а највише у првој половини године, као и током новембра и децембра. Тема фемцида била је, такође, присутна у скоро свим медијима, нарочито имајући у виду да је током 2023. године у Србији убијено 27 жена у партнерском и породичном насиљу. Будући да још увек не постоји тзв. „Фемцид воч“ –институционалан контролни механизам за праћење фемцида, број убијених жена прати се кроз објаве у медијима. То је, између осталог, био разлог да Повереник за заштиту равноправности подржи предлог организација цивилног друштва да се успостави поменути механизам који би допринео праћењу и анализи фемцида, систематском сагледавању проблема, а што би требало да унапреди рад институција у систему заштите жена од насиља. Иницијатива је привукла пажњу медија, а новинари и новинарке су значајан простор посветили и истраживању „Зашто жене не пријављују насиље у породици?“ које је Повереник представио у марту, а спровео у сарадњи са Програмом Уједињених нација за развој (УНДП) у Србији. Резултати су дали дубљи увид у ставове више од 1.000 испитаница, показујући да је неопходно ојачати поверење у институције, али и да су подршка породице и околине кључни да би жене пријавиле насиље. С тим у вези, медији су се обраћали институцији и повереници, а често су се питања односила на забрињавајући податак из истраживања да преко 70% жена, које су изгубиле живот у породичном насиљу, нису никада пријавиле проблем институцијама.

На медијској сцени и даље су присутни сензационалистичко, чак нетачно и непрофесионално извештавање приликом тешких злочина, као и кршење права на приватност жртве, сведока и породица, претпоставку невиности осумњичених и занемаривање интереса јавности. Ипак, анализа медијског садржаја показује да је евидентан помак када је реч о извештавању о родно заснованом насиљу, на шта су утицали рад чланица групе Новинарке против насиља и Повереника, који континуирано указују на потребу да се поштују новинарски кодекси, као и да се у медијским објавама не релативизује насиље нити тражи оправдање за насилника.

Присутност родних предрасуда и стереотипа у правосудном систему и државним органима у региону, биле су теме којима су се, такође, значајно бавили електронски, штампани и онлајн медији, а посебно почетком јуна када се у фокусу јавности нашао Други регионални правосудни форум „Родна равноправност и Западни Балкан“ чији је суорганизатор било Повереник (о чему је било више речи у претходном делу извештаја).

Када је реч о равноправности жена и мушкараца, бројне објаве током 2023. биле су посвећене оснаживању жена у области рада, а посебно женском предузетништву које је у константном успону током претходних година. Медији су се бавили темом родног јаза у платама, не само у Србији, већ и у развијенијим европским државама, као и проблемима и препрекама са којима се жене суочавају током своје каријере у свим животним добима. Посебну пажњу медији су посветили одлуци Уставног суда да се измени Закон о финансијској подршци породици са децом у погледу изједначавања жена предузетница по питању трајања права на накнаду по основу рођења и неге детета за треће и свако наредно дете, која је донета на предлог Повереника за заштиту равноправности (поред нашег предлога за оцену уставности иницијативу су поднели и организација Маме су закон и 31 народни посланик). Такође, значајан медијски простор посвећен је иницијативи да се укине или смањи ПДВ-а на менструалне производе, као и да се обезбеди већи број контрацептивних средстава на терет Републичког фонда за здравствено осигурање (РФЗО), што је Повереник затражио од Министарства финансија и РФЗО.

Примена родно сензитивног језика и других одредаба Закона о родној равноправности покренула је опречне реакције и мишљења у јавности, што је био повод за бројне дискусије и медијске објаве које су често биле сензационалистичке, једностране и без аргумената.

За Повереника је од посебне важности то што је ова институција својим активностима успела да усмери пажњу јавности и медија на девојчице и жене из руралних подручја, о чијем се положају није довољно говорило и чији је рад често скрајнут, а завређује да буде признат и захтева континуирану и посвећену подршку. Управо је Повереник пројектом „Оснаживање жена са села и унапређење њиховог положаја“ (детално је овај пројекат представљен у претходним одељцима РГИ) и током 2023. године успео да заинтересује, пре свега, локалне медије да извештавају више о овој теми. Ово је уједно била и трећа година у којој су додељене медијске награде за посвећеност темама које доприносе унапређењу положаја жена из руралних подручја и промени представе у јавности о њима. Стога је посебна пажња медијских кућа била усмерена на завршну конференцију на којој су додељене поменуте награде, а која је одржана у Чачку на Међународни дан жена са села.

Од бројних догађаја и тема којима је током године био посвећен рад Повереника, интерес јавности изазвала су и питања права на наслеђивање и Водич о наслеђивању „Право на наследство – једнако за све“ који је Повереник израдио у сарадњи са организацијом Идеас и UN Women Србија. За ово питање права жена на наслеђивање, односно распрострањену праксу одрицања жена од наслеђа у корист мушких чланова породице, интерес су показали многи новинари и новинарке који су о томе писали у

штампаним и онлајн издањима и правила телевизијске прилоге и у недељама након што је представљен Водич.

Копаоник бизис форум традиционално заузима значајан простор у медијима, па је тако било и овог пута, а међу запаженијим панелима нашао се управо панел који је водила повереница под називом „Друштвена кохезија у доба кризе - солидарно отпорни или отпорни на солидарност“.

Дискриминација старијих особа била је протекле године важна тема за Повереника за заштиту равноправности коју је ставио у фокус медија и приближио најширој јавности, посебно због тога што је овој теми била посвећена Годишња конференција Повереника, одржана у новембру на Међународни дан толеранције. Конференција је имала регионални карактер и окупила је представнике тела за равноправност из земаља региона, како би се размотриле могућности за што ефикаснији одговор на заједнички проблем дискриминације старијих и унапређење њиховог положаја. Догађај је био емитован у директном преносу на РТС и испраћен и у бројним другим медијима, а био је и повод за ТВ гостовања поверенице. На конференцији су традиционално додељене награде за најбоље текстове и прилоге на тему промоције толеранције и подизања свести о значају заштите од дискриминације. Чињеница да је у 2023. пристигао рекордан број пријава за ову награду говори о повећаном интересовању медија за ове теме, као и о угледу институције и њеног рада. Том приликом, представљен је нови, измењен и допуњен приручник за медије „Дискриминација и равноправност“ који треба да послужи новинарима и новинаркама као водич и практичан алат за извештавање о дискриминацији и унапређењу равноправности. Приручник представља свеобухватан преглед праксе повереника, који поред поред домаће и међународне регулативе на најбољи начин представља путоказ новинарима и новинаркама у препознавању и извештавању о дискриминацији.

Медији су адекватно испратили и акцију Повереника „Мост разумевања“ – наградног конкурса за основце који се традиционално организује поводом Међународног дана старијих. Посебно је добро што су различити медији препознали важност и дали простор међугенерациској солидарности, имајући у виду промене у демографску структуру друштва, јер управо медији имају могућност да значајно допринесу разбијању стереотипа и предрасуда према многим друштвеним групама.

Да су медији важан партнер у борби против дискриминације, говори и пример да је након писања појединих медија о дискриминацији деце са дијабетесом у школским и предшколским установама, повереница упутила Министарству просвете иницијативу за доношење процедура о поступању са децом и ученицима са незаразним хроничним болестима, ретким болестима, како би та деца имала равноправан третман и адекватну терапију током боравка у овим установама.

Медији су се бавили и дискриминацијом Рома, што је била тема у неколико наврата током 2023. године. Током одржавања такмичења за бирање кандидата Србије који ће наступати на Евровизији у јавности се појавило мноштво коментара и медијских прилога у вези чињенице да су двоје такмичара који су ушли у ужи избор били ромске националности. Изјава градоначелника Београда поводом трагедије у неформалном ромском насељу у Крњачи и начину живота који воде Роми изазвала је бурне реакције јавности. Повереница Бранкица Јанковић је овим поводом издала упозорење у коме се наводи да је таква изјава за осуду, непримерена и дубоко забрињавајућа јер открива

суштинско неразумевање свих животних препрека са којима се Роми суочавају, као и да овакве изјаве додатно подстичу предрасуде према овој маргинализованој друштвеној групи и продубљују свеprisутни наротив у којем се окривљују они који су дискриминисани. Ово упозорење је добило највећу пажњу јавности, а велику пажњу медија привукао је и случај дискриминације ромске девојчице са којом нико из школе није хтео да иде на малу матуру, због чега су се огласиле и бројне познате личности. Повереница се обратила основној школи коју је девојчица похађала и ступила у контакт са њеним родитељима како би помогла да се отклоне предрасуде према деци ромске националности. Дискриминација према ромској националној мањини је присутна из године у годину, због чега је у 2023. припремано истраживање о Перцепцији грађана о дискриминацији, које ће бити представљено у првом делу 2024. године.

За разлику од ранијих година, а посебно прошле у којој је у Београду организован ЕуроПрајд, анализа медијских садржаја показује да се током 2023. мање извештавало о положају ЛГБТИ+ популације, а највише објава на ову тему било је поводом обележавања Недеље поноса.

Говор мржње је, нажалост, понекад присутан и у етру и у текстовима, и када се појави у јавном простору, по правилу, покрене многе полемике, што довољно говори о томе да се овом темом као феноменом и појавом треба више бавити, али на адекватан начин, одговорно и посвећено, расветљавајући узроке и тражећи начине да се последице и настали проблеми превазиђу. На пример, поруке мржње према словачкој националној мањини, изражене у виду графита „Уби Словака“ појавиле су се у два наврата у Кисачу, исто као и ломљење табле са натписом „Суботица“ на мађарском језику, што је било објављено у готово свим медијима. Повереница је осудила ове инциденте и подсетила да је исписивање порука које подстичу верску и националну мржњу законом забрањено, а у мултинационалним срединама нарочито штетно. О могућим последицама, као и о епизодама ових инцидената медији су генерално извештавали врло професионално. Тема су били и неонацистички испади, на које је повереница јавно реаговала, између осталог, поводом исписивања неонацистичких и антисемитистичких графита у Новом Саду и на Јеврејском гробљу у Београду, напада неофашиста на кафић Црни ован, као и антисрпских инцидената у Новом Пазару и Сарајеву. Посланица Мариника Тепић била је јавно изложена говору мржње по основу националне припадности, због чега је повереница, такође, реаговала упозорењима. Медији су преносили све реакције и упозорења, што је био повод и за гостовања поверенице, у којима се истицала важност разумевања недопустивости говора мржње, као и непримереног и дискриминаторног наратива у јавном простору.

Крај 2023. обележили су парламентарни, као и локални избори организовани у одређеном броју локалних јединица, па је, као и раније, на почетку кампање повереница издала саопштење у коме је подсетила све учеснике изборног процеса, као и медије, да имају обавезу и одговорност да поштују Устав и Закон о забрани дискриминације којима је забрањен говор мржње, али и увредљиво, узнемиравајуће и понижавајуће поступање према појединцу или групи на основу било ког личног својства. Инциденти током изборне кампање, посебно на самом крају, били су разлог за издавање упозорења за јавност у коме је повереница осудила догађаје који су узнемирили јавност, као што су промоција спота и изјаве са елементима говора мржње према ЛГБТИ+ заједници и политичким неистомишљеницима, напади на активисте у кампањи од врата до врата и на штандове Српске напредне странке у Крагујевцу, као и на активисту „Србије против насиља“ у

Пироту, вређање јавних личности, потписника Прогласа, као и вербални напади на НВО активисте и чланове ГИК-а.

У протеклом периоду евидентно значајније место у јавности заузела је и тема утицаја вештачке интелигенције на све области живота. Повереница је у јавним наступима истицала да је неопходно одредити оквир којим би се онемогућило да употреба вештачке интелигенције има негативан утицај на људска права, укључујући ширење говора мржње и дискриминације, као и да нове технологије имају потенцијал да из темеља уздрмају тржиште рада и привреде у целини.

Узимајући у обзир обавезу рада институције на унапређењу равнoprавности грађана и грађанки и важну улогу медија у том просецу, може се закључити да је у 2023. години повереница имала више телевизијских гостовања, да је дала бројне изјаве и интервјуе за штампу и портале, указујући на присутне облике дискриминације, представљајући иницијативе за унапређење равнoprавности и промовишући важност толеранције и поштовања људских права. Анализа фреквентности тема везаних за остваривање равнoprавности на различитим медијима показује да су оне најприсутније на порталима. Истовремено, анализе показују да се медији много више него раније баве темама дискриминације и равнoprавности, а то у доброј мери раде професионално и одговорно, профилисано и посвећено. Међутим, и даље се уочава неадекватан приступ овим темама, као и то да медијски садржај обилује речима којима се продубљују стереотипи и предрасуде о одређеним друштвеним групама и појединцима, чиме се свакако одмаже у настојањима да се њихов положај унапреди. Улога медија је посебно важна управо за деконструкцију стереотипа и предрасуда које постоје према одређеним друштвеним групама, што свакако утиче на изградњу толерантнијег друштва које разуме и прихвата различитости и разлике међу људима и види их као потенцијал. С друге стране, неадекватно и непрофесионално извештавање, употреба дискриминаторних речи и изјава, може водити ка продубљивању предрасуда, подстицању нетрпељивости, па и мржње према неким друштвеним групама, нарочито националним и етничким мањинама. Пожељно би било да медији у наредном периоду посвете још више простора темама из области људских права, да се кроз конкретне примере баве групама које су у већем ризику од дискриминације и према којима још увек постоји социјална дистанца, али на начин да промовишу вредности толеранције. Више позитивних прича о свим маргинализованим групама дале би бољи подстицај за разумевање положаја појединаца и друштвених група у већем ризику од дискриминације, а тиме и унапређењу равнoprавности и већој толеранцији. У томе је од нарочитог значаја улога, пре свега, јавних сервиса Србије и Војводине, што би требало да важи и за друге медије са националном фреквенцијом.

ИЗВЕШТАЈ О ИЗВРШЕЊУ ФИНАНСИЈСКОГ ПЛАНА

Законом о буџету Републике Србије за 2023. годину¹⁹², Поверенику су опредељена средства за Програм - Унапређење и заштита људских и мањинских права и слобода, у износу од 132.551.222 динара при чему су, према изворима финансирања, структуру средстава чинили

– Извор 01	91,02%
– Извор 06,15	8,98%

РЕАЛИЗАЦИЈА ФИНАНСИЈСКИХ СРЕДСТАВА

Из извора 01 – општи приходи и примања буџета, финансирани су:

- Програмска активност 0012 - Делотворно сузбијање и заштита од дискриминације

Средства су коришћена за финансирање редовне делатности односно за обављање стручних и других послова у оквиру Стручне службе Повереника од значаја за остваривање надлежности, у складу са Финансијским планом и Планом набавки. Укупно извршење износило је 111.455.884 динара или 94,31% расположивих средстава. У структури утрошених средстава, категорија расходи за запослене учествовали су са 84,27%, категорија коришћења услуга и роба са 14,28% (у оквиру које се највећи део трошкова односи на услуге информисања (штампа, услуге каталогизације Народној библиотеци, прес клипинг, новинске агенције, објављивање у Службеном гласнику), остале стручне услуге, административни материјал, стручну литературу за редовне послове запослених и трошкове горива) и издаци за нефинансијску имовину са 1,45%.

- Пројекат 4003 - Симулација суђења из области заштите од дискриминације MOOT COURT

До 2023. године, овај пројекат финансиран је из донације Фондације за отворено друштво, а у 2023. години је први пут финансиран из буџетских средстава Републике Србије. Циљ овог пројекта је да се студенти и студенткиње обучавају за припрему и одбрану у правним стварима из области заштите од дискриминације. За реализацију овог пројекта утрошено је 562.390 динара или 95,81% расположивих средстава и то за организацију такмичења студената и студенткиња, као и за награде најбољим учесницима.

- Пројекат 4005- Равноправно до циља

Циљ овог пројекта је подизање свести грађана и грађанки о дискриминацији особа са инвалидитетом као и у упознавање са радом Повереника и институционалним механизмима у борби против дискриминације. Укупно извршење везано за овај пројекат износило је 251.796 динара или 81,75% расположивих средстава и првенствено се односи на услуге информисања.

- Пројекат 4006 - Не цени књигу по корицама - Жива библиотека у Србији

Циљ овог пројекта је борба против негативних стереотипа и предрасуда и дискриминације према друштвеним групама и појединцима и представља иновативну

¹⁹² „Службени гласник РС”, бр. 138/22 и 75/23

методологију за промовисање људских права, равноправности, борбе против расизма и ксенофобије. Реализација расположивих средстава за овај пројекат износи 76,24% односно 259.200 динара и односи се на услуге информисања.

- Пројекат 4009 - Панел младих

Циљ овог пројекта је стварање услова за смањење дискриминације деце и младих. У току 2023. године одржана су предавања/радионице за ученике и ученице о препознавању дискриминације и различитих врста насиља. У ту сврху утрошено је 496.000 динара односно 99,20% расположивих средстава.

- Пројекат 4013 – Мост разумевања

У оквиру овог пројекта спроведен је конкурс за ученике и ученице основних школа за најбоље литерарне, фотографске и ликовне радове на тему међугенерациске солидарности. Расположена средства у буџету за овај пројекат износила су 291.000 динара, од чега је утрошено 251.641 динар или 86,47%. Финансирани су трошкови организације догађаја, услуге жирија и награде за најбоље ученичке радове.

- Пројекат 4014 – Видљивост унапређује равноправност

У току 2023. године спроведене су активности које се односе на представљање жена и њиховог стваралаштва широј јавности у контексту унапређења равноправности и смањења постојеће дискриминације кроз јачање видљивости жена као стваралачког потенцијала и њихово оснаживање. Расположена средства у буџету за овај пројекат износила су 450.000 динара и у потпуности су искоришћена. Финансирани су трошкови консултантских услуга за израду концепта за реализацију пројекта и организација догађаја на коме је представљено стваралаштво жена.

Из осталих извора 06,15 - (донације међународних организација, неутрошена средства донација из претходних година), финансирани су следећи пројекти:

- Пројекат 4010 – WOBACA - Ка родној равноправности кроз повећане могућности за равнотежу између пословног и приватног живота - извор 15

Пројекат је финансиран из средстава донације Канцеларије за родну равноправност и једнак третман, Република Естонија.

Након завршетка пројекта у 2022. години, донатор је у децембру 2022. године уплатио износ од 193.320,91 динар на име признавања трошкова Повереника за заштиту равноправности као доприноса овог органа у реализацији пројекта. Овај износ, као и неискоришћена средства у износу од 9.658,84 динара уплаћена су у буџет Републике Србије у 2023. години.

- Пројекат 4011 – UN WOMEN - Унапређење положаја жена и девојчица у руралним подручјима - извор 06

Овај пројекат реализован је средствима донације Агенције Уједињених нација за равноправност полова и оснаживање жена – UN Women.

Пројекат је првобитно био предвиђен да траје у периоду од 01.03.2021. до 31.12.2022. године, али је настављен и у 2023. години. Укупно донирана средства у 2023. години износила су 11.693.000 динара, од чега је утрошено 11.653.171 динар (99,66%).

Структура трошкова је следећа: трошкови путовања 0,67%, услуге по уговору (услуге информисања, стручне услуге, организација догађаја и конференција) 69,23% и дотације невладиним организацијама (подршка НВО из руралних подручја) 30,10%. Након завршетка пројекта, износ неутрошених средстава од 39.829 динара враћен је донатору.

- Пројекат 4012 – UNICEF - Подршка UNICEF-а изради Посебног извештаја о дискриминацији - извор 15

Преостала средства по завршетку пројекта у износу од 3.242,30 динара уплаћена су у буџет Републике Србије у 2023. години.

Структура извршења буџета за 2023. годину, како по изворима финансирања тако и по програму, програмској активности и пројектима дата је у прегледима-табелама у прилогу овог извештаја.

ИЗВРШАВАЊЕ ОБАВЕЗА ПО ЗАКОНУ О СЛОБОДНОМ ПРИСТУПУ ИНФОРМАЦИЈАМА ОД ЈАВНОГ ЗНАЧАЈА

Повереник обезбеђује слободан приступ информацијама поступајући по захтевима за слободан приступ информацијама од јавног значаја, објављивањем Информатора о раду и других информација на интернет презентацији, извештавањем Народне скупштине, путем саопштења, публикација, одржавањем конференција и др.

У 2023. години Поверенику је поднето 13 захтева за слободан приступ информацијама од јавног значаја, на која је одговорено у законском року.

Табеларни приказ поднетих захтева по категоријама

Р. бр.	Тражилац информације	Бр. поднетих захтева	Бр. усвојених/делимичних о усвојених захтева	Бр. захтева у раду	Бр. одбачених захтева	Бр. одбијених захтева
1.	Грађани	9	6			3
2.	Медији					
3.	НВО и друга удружења грађана	4	4			
4.	Политичке странке					
5.	Органи власти					
6.	Остали					
7.	Укупно	13	10			3

Приликом давања информација посебно се води рачуна о заштити података о личности, у складу са Законом о заштити података о личности. Странка у поступку пред Повереником има право на поверљивост свих приватних података који се налазе у списима предмета и с којима странка упозна Повереника или друго овлашћено лице.

Информатор о раду Повереника доступан је на интернет презентацији (www.ravnopravnost.gov.rs). Ради лакшег остваривања права на слободан приступ информацијама од јавног значаја, грађанима је омогућено да на интернет адреси институције преузму обрасце с примерима за подношење захтева за слободан приступ информацијама, а захтев се може поднети и без коришћења образаца. Битно је да се у захтеву јасно наведе која се информација тражи и/или на шта се конкретно она односи, тј. што прецизнији опис тражене информације.

Законом о слободном приступу информацијама од јавног значаја прописана је накнада за израду копије докумената који садржи тражену информацију, као и трошкове упућивања, уколико их има. Трошкови накнаде се обрачунавају у складу са Уредбом о висини накнаде нужних трошкова. Увид у документ који садржи тражену информацију је бесплатан. Захтев за приступ информацијама од јавног значаја које се односе на рад Повереника или су настале у вези с његовим радом може се поднети у писаној форми на адресу: Булевар краља Александра бр. 84, 11000 Београд, или електронском поштом, на адресу: poverenik@ravnopravnost.gov.rs.

ПРИЛОГ 1: СТАТИСТИЧКИ ПРИКАЗ ПРЕДМЕТА ПОВЕРЕНИКА У 2023. ГОДИНИ

ПРЕДМЕТИ	2023
Притужбе	600
Препоруке мера	660
Мишљења на нацрте аката	32
Иницијативе за измену прописа	20
Прекршајне пријаве	1
Кривичне пријаве	2
Парнице	2+1*
Медијација	1
Предлог за оцену уставности	1
Упозорења	12
Саопштења*	45
Потврде да није утврђено дискриминаторно поступање	1950
УКУПАН број предмета*	3282

* Саопштења не улазе у укупан број предмета

* Две стратешке парнице Повереинака у току и једна где је Повереник умешач

Подносиоци притужби

Физичка лица подносиоци притужби	број	%
Мушкарци	249	49,8
Жене	250	50,2
Укупан број	499	100
Остали подносиоци притужби	број	%
Физичка лица	499	83,0
Организација	70	11,7
Правна лица	18	3,2
Државни орган	7	1,2
Група лица	6	1,0
Укупан број подносилаца притужби	600	100

Основ дискриминације (лично својство)

Притужбе по основу дискриминације	број	%
Притужбе у којима је наведено лично својство	498	83,0
Притужбе у којима није наведено лично својство	102	17,0
Укупан број притужби	600	100

Основ дискриминације (лично својство)

Притужбе по основу дискриминације	број	%
Притужбе у којима је наведено једно лично својство	356	71.5
Притужбе у којима је наведено више личних својстава	142	28.5
Укупан број притужби	498	100

Притужбе у којима је наведено лично својство	број	%
Старосно доба	135	19.0
Здравствено стање	131	18.5
Инвалидитет	93	13.1
Национална припадност или етничко порекло	74	10.4
Пол	57	8.0
Неко друго лично својство	43	6.1
Брачни и породични статус	41	5.8
Чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама	36	5.1
Верска или политичка убеђења	21	3.0
Осуђиваност	18	2.5
Сексуална оријентација	17	2.4
Родни идентитет	12	1.7
Имовно стање	9	1.3
Боја коже	6	0.8
Држављанство	5	0.7
Раса	4	0.6
Изглед	4	0.6
Рођење	2	0.3
Језик	1	0.1
Укупно	709	100

* У 142 притужби, као основ дискриминације, наведено је више личних својстава

Области друштвених односа на које се притужбе односе

Притужбе по области дискриминације	број	%
У поступку запошљавања или на послу	161	26.8
Поступак пред органима јавне власти (суд, општина, министарство, комисије..)	151	25.2
Образовање и стручно оспособљавање	78	13.0
Приликом пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина	63	10.5
Здравствена заштита	41	6.8
Јавно информисање и медији	27	4.5

Социјална заштита	15	2.5
Приватни односи	13	2.2
Правосуђе	12	2.0
Култура, уметност, спорт	9	1.5
Становање	8	1.3
Јавна сфера/ општа јавност	8	1.3
Нешто друго	6	1.0
Деловање/активности у синдикатима, политичким странкама, НВО и другим организацијама	3	0.5
Пензијско и инвалидско осигурање	3	0.5
Имовинска права и односи	2	0.3
Укупан број притужби	600	100

Области дискриминације по подносиоцима

Области дискриминације по подносиоцима	Физичка лица		ОЦД	Орган/ институција	Група лица	Правно лице	УКУПНО	
	М	Ж					бр.	%
У поступку запошљавања или на послу	59	89	5	3	1	4	161	26.8
Поступак пред ОЈВ (суд, општина, министарство, комисије...)	78	51	16	1	/	5	151	25.2
Образовање и стручно оспособљавање	21	34	15	3	2	3	78	13.0
Приликом пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина	36	19	6	/	1	1	63	10.5
Здравствена заштита	18	14	9	/	/	/	41	6.8
Јавно информисање и медији	9	8	/	/	/	1	27	4.5
Социјална заштита	5	8	1	/	/	1	15	2.5
Приватни односи	3	8	1	/	1	/	13	2.2
Правосуђе	10	1	1	/	/	/	12	2.0
Култура, уметност, спорт	4	3	2	/	/	/	9	1.5
Становање	/	7	1	/	/	/	8	1.3
Јавна сфера/општа јавност	1	3	1	/	/	3	8	1.3
Нешто друго	1	2	2	/	/	1	6	1.0
Деловање/активности у синдикатима, политичким странкама, НВО и др. орг.	1	1	/	/	1	/	3	0.5
Пензијско и инвалидско осигурање	2	1	/	/	/	/	3	0.5
Имовинска права и односи	/	1	1	/	/	/	2	0.3
Укупан број притужби							600	100

У поступку запошљавања или на послу

Напомена: Процентуалне вредности за наведена лична својства рачунате су у односу на број подносилаца притужби за притужбе у којима је наведено лично својство, а не у односу на укупан број притужби за дату област.

Подносиоци притужби у поступку запошљавања или на послу	Физичка лица		ОЦД	Орган/ институција	Група лица	Правно лице	УКУПНО	
	М	Ж					бр.	%
Здравствено стање	14	15	/	1	/	/	30	19.1
Чланство у политичким, синдикалним, и др. орг.	4	10	5	/	/	/	19	12.1
Пол	3	15	/	/	/	1	19	12.1
Старосно доба	5	13	/	/	/	/	18	11.5
Неко друго лично својство	8	9	/	/	/	/	17	10.8
Инвалидитет	8	7	/	/	/	/	15	9.6
Национална припадност или етничко порекло	3	7	/	/	/	1	11	7.0
Брачни и породични статус	1	8	/	/	/	/	9	5.7
Верска или политичка убеђења	/	6	/	/	/	/	6	3.8
Осуђиваност	3	2	/	/	/	/	5	3.2
Имовно стање	/	3	/	/	/	/	3	1.9
Држављанство	/	2	/	/	/	/	2	1.3
Сексуална оријентација	1	/	/	/	/	/	1	0.6
Изглед	/	1	/	/	/	/	1	0.6
Боја коже	/	1	/	/	/	/	1	0.6
Укупан број притужби							157	100

Подносиоци притужби у поступку пред органима јавне власти (суд, општина, министарство, комисије...)

Напомена: Процентуалне вредности за наведена лична својства рачунате су у односу на број подносилаца притужби за притужбе у којима је наведено лично својство, а не у односу на укупан број притужби за дату област.

Подносиоци притужби у поступку пред ОЈВ (суд, општина, министарства, комисије...)	Физичка лица		ОЦД	Орган/ институција	Правно лице	Група лица	УКУПНО	
	М	Ж					бр.	%
Старосно доба	13	15	1	1	2	/	32	18.2
Национална припадност или етничко порекло	17	4	9	/	/	/	30	17.1
Инвалидитет	14	5	2	/	/	/	21	12.8
Брачни и породични статус	5	13	/	/	2	/	20	11.4
Здравствено стање	8	8	2	/	1	/	19	10.8
Пол	9	6	/	/	1	/	16	9.8

Верска или политичка убеђења	9	/	/	/	/	/	9	5.1
Неко друго лично својство	6	2	/	/	/	/	8	4.5
Чланство у политичким, синдикалним и др. орг.	4	/	1	/	/	/	5	3.6
Раса	/	3	/	/	/	/	3	1.7
Држављанство	2	/	1	/	/	/	3	1.7
Имовно стање	1	2	/	/	/	/	3	1.7
Рођење	/	2	/	/	/	/	2	1.1
Сексуална оријентација	1	/	/	/	/	/	1	0.5
Укупан број притужби							176	100

У области образовања и стручног усавршавања

Напомена: Процентуалне вредности за наведена лична својства рачунате су у односу на број подносилаца притужби за притужбе у којима је наведено лично својство, а не у односу на укупан број притужби за дату област.

Подносиоци притужби у област образовања и стручног усавршавања	Физичка лица		ОЦД	Орган/ институција	Група лица	Правно лице	УКУПНО	
	М	Ж					бр.	%
Старосно доба	1	23	10	2	1	3	53	43.1
Здравствено стање	2	10	5	3	/	2	22	17.9
Национална припадност или етничко порекло	5	1	9	/	/	/	15	12.2
Инвалидитет	1	5	1	1	/	2	10	8.1
Неко друго лично својство	2	3	1	/	/	/	6	4.9
Пол	1	3	/	/	1	/	5	4.1
Брачни и породични статус	2	1	/	/	/	/	3	2.4
Сексуална оријентација	2	/	/	/	/	/	2	1.6
Родни идентитет	1	1	/	/	/	/	2	1.6
Боја коже	/	/	2	/	/	/	2	1.6
Чланство у политичким, синдикалним и др. орг.	/	/	1	/	/	/	1	0.8
Имовно стање	1	/	/	/	/	/	1	0.8
Изглед	1	/	/	/	/	/	1	0.8
Укупан број притужби							123	100

Приликом пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина

Напомена: Процентуалне вредности за наведена лична својства рачунате су у односу на број подносилаца притужби за притужбе у којима је наведено лично својство, а не у односу на укупан број притужби за дату област.

Подносиоци притужби у области пружања услуга и/или коришћења јавних површина или објеката	Физичка лица		ОЦД	Орган/ институција	Правно лице	Група лица	УКУПНО	
	М	Ж					бр.	%
Инвалидитет	14	10	3	/	/	1	28	36.3
Старосно доба	11	5	1	/	/	/	17	22.1
Здравствено стање	6	3	3	/	1	/	13	16.9
Неко друго лично својство	4	/	/	/	/	/	4	5.2
Национална припадност или етничко порекло	2	/	1	/	/	/	3	3.9
Сексуална оријентација	/	2	/	/	/	/	2	2.6
Пол	/	2	/	/	/	/	2	2.6
Верска или политичка убеђења	/	1	/	/	/	1	2	2.6
Боја коже	1	/	1	/	/	/	2	2.6
Чланство у политичким, синдикалним и др. орг.	1	/	/	/	/	/	1	1.3
Имовно стање	1	/	/	/	/	/	1	1.3
Изглед	/	1	/	/	/	/	1	1.3
Брачни и породични статус	/	1	/	/	/	/	1	1.3
Укупан број притужби							77	100

Подносиоци притужби у области здравствене заштите

Напомена: Процентуалне вредности за наведена лична својства рачунате су у односу на број подносилаца притужби за притужбе у којима је наведено лично својство, а не у односу на укупан број притужби за дату област.

Подносиоци притужби у области здравствене заштите	Физичка лица		ОЦД	Орган/ институција	Правно лице	Група лица	УКУПНО	
	М	Ж					бр.	%
Здравствено стање	14	11	7	/	/	/	32	63.0
Старосно доба	2	3	/	/	/	/	5	9.9
Инвалидитет	1	2	2	/	/	/	5	9.9
Неко друго лично својство	2	/	/	/	/	/	2	4.0
Национална припадност или етничко порекло	1	/	1	/	/	/	2	4.0
Сексуална оријентација	/	1	/	/	/	/	1	1.9
Раса	1	/	/	/	/	/	1	1.9
Изглед	1	/	/	/	/	/	1	1.9
Брачни и породични статус	/	1	/	/	/	/	1	1.9
Боја коже	1	/	/	/	/	/	1	1.9
Укупан број притужби							51	100

Подносиоци притужби у области јавног информисања и медија

Напомена: Процентуалне вредности за наведена лична својства рачунате су у односу на број подносилаца притужби за притужбе у којима је наведено лично својство, а не у односу на укупан број притужби за дату област.

Подносиоци притужби у области јавног информисања и медија	Физичка лица		ОЦД	Орган/ институција	Правно лице	Група лица	УКУПНО	
	М	Ж					бр.	%
Родни идентитет	2	/	5	/	/	/	7	20.6
Сексуална оријентација	2	/	4	/	/	/	6	17.7
Пол	4	2	/	/	/	/	6	17.7
Чланство у политичким, синдикалним и др. орг.	/	6	/	/	/	/	6	17.7
Национална припадност или етничко порекло	2	3	/	/	/	/	5	14.7
Брачни и породични статус	2	/	/	/	/	/	2	5.9
Верска или политичка убеђења	/	/	/	/	1	/	1	3.0
Неко друго лично својство	1	/	/	/	/	/	1	3.0
Укупан број притужби							34	100

За друге области друштвеног живота није дат статистички преглед с обзиром да је број поднетих притужби испод 2,5%.

Против кога су притужбе поднете

Против кога су притужбе поднете	број	%
Државни орган	269	44.7
Физичка лица	142	23.6
Правна лица	107	17.8
Орган / Институција	53	8.8
Група лица	17	2.8
Организација	14	2.3
Укупно	602	100

Број притужби по регионима

Број притужби по регионима	број	%
Београдски регион	199	33.1
Непознати регион	130	21.6
Регион Шумадије и Западне Србије	99	16.5
Регион Војводине	94	15.7
Регион Јужне и Источне Србије	74	12.3
Регион Косова и Метохије	5	0.8
Укупан број притужби по регионима	600	100

*Регион је непознат када је притужба послата електронском поштом и када подносилац не назначи општину пребивалишта.

Исходи поступака

Исходи поступака по притужбама	2023
Притужбе у којима је донето мишљење	53
- мишљење у којем је утврђена повреда права и дата препорука	32
- мишљење у којем није утврђена повреда права и дата препорука	9
- мишљење у којем није утврђена повреда права	12
Прекршајна пријава	1
Кривична пријава	2
Парнице	2+1*
Медијација	1
Предлог за оцену уставности	1
Ненадлежност	34
Непотпуност (недостаци)	263
Нема повреде права	136
Води се или је окончан судски поступак	24
Већ је поступано али нису понуђени нови докази	16
Повучена притужба/отклоњене последице поступања	9
У раду: дато на изјашњење и тражена допуна	60

*Две стратешке парнице у току и једна у којој је Повереник умешач

Поступање по препорукама

Поступање по препорукама у поступку по притужбама	број	%
Поступљено по препоруци	27	84.3
Није поступљено по препоруци	5	15.7
Укупно	32	100

*У 14 случајева рок за поступање по препоруци још увек није истекао

Поступање по препорукама мера	број	%
Поступљено по препоруци	584	88.4
Није поступљено по препоруци	76	11.6
Укупно	660	100

Просек поступања по препорукама Повереника	%
Поступљено по препоруци	86.3
Није поступљено по препоруци	13.7
Укупно	100

ПРИЛОГ 2: ИЗВРШЕЊЕ БУЏЕТА ЗА 2023. ГОДИНУ

СТРУКТУРА БУЏЕТА ПО ИЗВОРИМА ФИНАНСИРАЊА

Извор фин.	Програм	Прог. активност/ Пројекат	Екон. клас.	О П И С	* Почетна апропријац.	**Текућа апропријац.	Извршење буџета	% (8:7)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
01 - 15	1001		I-X	УКУПАН БУЏЕТ ЗА 2023. ГОДИНУ	117,922,000	132,551,222	125,586,303	94.75
01	1001		I-VII	УКУПНО ПРИХОДИ - ИЗВОР 01	117,922,000	120,652,000	113,726,911	94.26
01	1001	0012	I	СВЕГА - ПРОГРАМСКА АКТИВНОСТ	115,446,000	118,176,000	111,455,884	94.31
01	1001	0012	411	Плате, додаци и накнаде запослених	74,507,000	78,780,000	78,516,257	99.67
01	1001	0012	412	Социјал. доприноси на терет послодавца	11,288,000	11,936,000	11,895,213	99.66
01	1001	0012	413	Накнаде у натури	100,000	100,000	69,000	69.00
01	1001	0012	414	Социјална давања запосленима	1,600,000	1,600,000	710,144	44.38
01	1001	0012	415	Накнаде трошкова за запослене	2,800,000	2,520,000	2,368,044	93.97
01	1001	0012	416	Награде запосленима	600,000	600,000	363,110	60.52
01	1001	0012	421	Стални трошкови	3,593,000	3,036,000	2,309,208	76.06
01	1001	0012	422	Трошкови путовања	1,590,000	1,590,000	1,109,670	69.79
01	1001	0012	423	Услуге по уговору	11,281,000	10,153,000	7,483,076	73.70
01	1001	0012	424	Специјализоване услуге	381,000	381,000	375,960	98.68
01	1001	0012	425	Текуће поправке и одржавање	1,765,000	1,589,000	1,413,159	88.93
01	1001	0012	426	Материјал	3,841,000	3,841,000	3,061,042	79.69
01	1001	0012	462	Дотације међународним организацијама	200,000	150,000	142,036	94.69
01	1001	0012	482	Порези, обав. таксе, казне, пенали и камате	100,000	100,000	18,296	18.30
01	1001	0012	483	Новчане казне и пенали по решењу судова	100,000	100,000	0	0.00
01	1001	0012	512	Машине и опрема	1,300,000	1,300,000	1,221,668	93.97
01	1001	0012	515	Нематеријална имовина	400,000	400,000	400,000	100.00
01	1001	4003	II	СВЕГА - ПРОЈЕКАТ MOOT COURT - <i>Симулација суђења</i>	587,000	587,000	562,390	95.81
01	1001	4003	423	Услуге по уговору	587,000	587,000	562,390	95.81
01	1001	4005	III	СВЕГА - ПРОЈЕКАТ <i>Равноправно до циља</i>	308,000	308,000	251,796	81.75
01	1001	4005	423	Услуге по уговору	308,000	308,000	251,796	81.75
01	1001	4006	IV	СВЕГА - ПРОЈЕКАТ <i>Не цени књигу по корицама - Жива библиотека</i>	340,000	340,000	259,200	76.24
01	1001	4006	423	Услуге по уговору	340,000	340,000	259,200	76.24

01	1001	4009	V	СВЕГА - ПРОЈЕКАТ <i>Панел младих</i>	500,000	500,000	496,000	99.20
01	1001	4009	423	Услуге по уговору	500,000	500,000	496,000	99.20
01	1001	4013	VI	СВЕГА - ПРОЈЕКАТ <i>Мост разумевања</i>	291,000	291,000	251,641	86.47
01	1001	4013	423	Услуге по уговору	291,000	291,000	251,641	86.47
01	1001	4014	VII	СВЕГА - ПРОЈЕКАТ <i>Видљивост унапређује равноправност</i>	450,000	450,000	450,000	100.00
01	1001	4014	423	Услуге по уговору	450,000	450,000	450,000	100.00
06 - 15	1001		VIII-X	УКУПНО ПРИХОДИ - ОСТАЛИ ИЗВОРИ	0	11,899,222	11,859,393	99.67
06 - 15	1001	4010-4012	VIII-X	ДОНАЦИЈЕ ОД МЕЂУНАРОДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА	0	11,899,222	11,859,393	99.67
15	1001	4010	VIII	СВЕГА - ПРОЈЕКАТ WOBASA <i>Ка родној равноправности кроз повећане могућности за равнотежу између пословног и приватног живота</i>	0	202,980	202,980	100.00
15	1001	4010	465	Остале дотације и трансфери	0	202,980	202,980	100.00
06	1001	4011	IX	СВЕГА - ПРОЈЕКАТ UN WOMEN <i>Унапређење положаја жена и девојчица у руралним подручјима</i>	0	11,693,000	11,653,171	99.66
06	1001	4011	422	Трошкови путовања	0	116,930	77,633	66.39
06	1001	4011	423	Услуге по уговору	0	8,068,170	8,067,638	99.99
06	1001	4011	481	Дотације невладиним организацијама	0	3,507,900	3,507,900	100.00
15	1001	4012	X	СВЕГА - ПРОЈЕКАТ UNICEF <i>Подршка UNICEF-а изради Посебног извештаја о дискриминацији деце</i>	0	3,242	3,242	100.00
15	1001	4012	465	Услуге по уговору	0	3,242	3,242	100.00

Напомена уз * - Почетна апропријација је одобрена Законом о буџету Републике Србије за 2023. годину („Сл. гласник РС“, број 138/22 од 09.12.2022. године)

Напомена уз ** - Текућа апропријација представља почетну апропријацију кориговану у складу са Законом о изменама и допунама Закона о буџету Републике Србије за 2023. годину („Сл. гласник РС“, број 75/23), као и преусмеравањем апропријација на основу Решења Министарства финансија број: 000415497 2023 10520 003 427 000 од 07.12.2023. године

ИЗВРШЕЊЕ БУЏЕТА ЗА 2023. ГОДИНУ

СТРУКТУРА БУЏЕТА ПО ПРОГРАМУ, ПРОГРАМСКОЈ АКТИВНОСТИ И ПРОЈЕКТИМА

Извор фин.	Програм	Програм. активност /Пројекат	О П И С	*Почетна апропријац.	**Текућа апропријац.	Извршење буџета	% извршења(7:6)
1	2	3	4	5	6	7	8
01 - 15	1001		ПРОГРАМ: Унапређење и заштита људских и мањинских права и слобода	117,922,000	132,551,222	125,586,303	94.75
01		0012	ПРОГРАМСКА АКТИВНОСТ: Делотворно сузбијање и заштита од дискриминације	115,446,000	118,176,000	111,455,884	94.31
15		4003	ПРОЈЕКАТ: MOOT COURT - Симулација суђења у области заштите од дискриминације	587,000.00	587,000.00	562,390.00	95.81
01		4005	ПРОЈЕКАТ: РАВНОПРАВНО ДО ЦИЉА	308,000	308,000	251,796	81.75
01		4006	ПРОЈЕКАТ: Не цени књигу по корицама ЖИВА БИБЛИОТЕКА	340,000	340,000	259,200	76.24
01		4009	ПРОЈЕКАТ: ПАНЕЛ МЛАДИХ	500,000	500,000	496,000	99.20
01		4013	ПРОЈЕКАТ: МОСТ РАЗУМЕВАЊА	291,000	291,000	251,641	86.47
01		4014	ПРОЈЕКАТ: ВИДЉИВОСТ УНАПРЕЂУЈЕ РАВНОПРАВНОСТ	450,000	450,000	450,000	100.00
06,15		4010	ПРОЈЕКАТ: WOVASA Ка родној равноправности кроз повећане могућности за равнотежу између пословног и приватног живота	0	202,980	202,980	100.00
06,15		4011	ПРОЈЕКАТ: UN WOMEN Унапређење положаја жена и девојчица у руралним подручјима	0	11,693,000	11,653,171	99.66
06		4012	ПРОЈЕКАТ: UNICEF Подршка UNICEF-а изради Посебног извештаја о дискриминацији деце	0	3,242	3,242	100.00

Напомена уз * - Почетна апропријација је одобрена Законом о буџету Републике Србије за 2023. годину („Сл. гласник РС“, број 138/22 од 09.12.2022. године)

Напомена уз ** - Текућа апропријација представља почетну апропријацију кориговану у складу са Законом о изменама и допунама Закона о буџету Републике Србије за 2023. годину („Сл. гласник РС“, број 75/23), као и преусмеравањем апропријација на основу Решења Министарства финансија број: 000415497 2023 10520 003 427 000 од 07.12.2023. године

ПРИЛОГ 3: ЛИТЕРАТУРА

Међународни извори

1. *Amnesty International Report 2022/23 - the state of the world's human rights*, 2023, <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/5670/2023/en/>
2. *Analysis of cross-border cooperation in the fight against human trafficking and genderbased violence with the recommendations*, Saša Ilić, 2023, <https://peacefulchange.org/wp-content/uploads/2023/11/Policy-Paper-on-preventing-human-trafficking-engF-1.pdf>
3. *Annual report 2022*, Kvinna till kvinna Foundation, 2023, <https://kvinnatillkvinna.org/wp-content/uploads/2023/05/The-Kvinna-till-Kvinna-Foundation-annual-report-2022.pdf>
4. *Annual Report ECHR 2023*, European Court of Human Rights, 2024, https://www.echr.coe.int/web/echr/d/annual-report-2023-eng?p1_back_url=https%3A%2F%2Fwww.echr.coe.int%2Fsearch
5. *Annual Review of the Human Rights Situation of LGBTI People in 2023 - Chapter Serbia*, ILGA-Europe, 2023, <https://www.ilgaeeurope.org/sites/default/files/2023/serbia.pdf>
6. *Capacity Assessment of Healthcare Professionals and Health Institutions to Respond to Gender-Based Violence*, UNFPA, 2023, https://serbia.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/086_eng-publikacija_sida_istrazivanje-v006a.pdf
7. *Communication - 2023 Rule of law report - the rule of law situation in the European Union*, Related department Directorate, 2023, https://commission.europa.eu/publications/2023-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en
8. *Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions on a comprehensive approach to mental health*, EC, 2023, https://health.ec.europa.eu/system/files/2023-06/com_2023_298_1_act_en.pdf
9. *Conclusions on the implementation of recommendations in respect of Serbia adopted by the Committee of the Parties to the Istanbul Convention*, CE, 2023, <https://rm.coe.int/0900001680ab7280>
10. *Data collection on institutional mechanisms for gender equality and gender mainstreaming: Methodological report*, EIGE, 2023, https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/data-collection-institutional-mechanisms-gender-equality-and-gender-mainstreaming-methodological-report?language_content_entity=en#
11. *Dealing with the Past for a Better Future Achieving justice, peace and social cohesion in the region of the former Yugoslavia*, Dunja Mijatović, 2023, <https://rm.coe.int/issue-paper-on-transitional-justice-dealing-with-the-past-for-a-better/1680ad5eb5>
12. *Economic Cost of Exclusion Based on Sexual Orientation, Gender Identity and Expression, and Sex Characteristics in the Labor Market in the Republic of Serbia*, The World Bank, 2023, <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/7453ecf7-1b83-433d-b9fa-3133f9f915cb/content>
13. *ECRI General Policy Recommendation No. 17 on preventing and combating intolerance and discrimination against LGBTI persons*, ECRI, 2023, <https://rm.coe.int/general-policy-recommendation-no-17-on-preventing-and-combating-intolerance/1680acb66f>
14. *Ensuring rights and choices amid demographic change*, UNFPA & UNECE, 2023, <https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/c732c7c0-ecd9-44e3-8920-0d3a60fbb9d6.pdf>
15. *Equinet WG Policy Formation perspective on making recommendations*, Equinet, 2023, <https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2023/12/Informing-the-Policy-Agenda-Equality-Bodies-Making-Recommendations-1.pdf>
16. *Evaluation report Serbia - Third evaluation round Access to justice and effective remedies for victims of trafficking in human beings*, GRETA, 2023, <https://rm.coe.int/greta-evaluation-report-on-serbia-3rd-evaluation-round-greta-2023-09-a/1680ab9bc6>
17. *Evidence to Action: Gender equality and gender mainstreaming in the COVID-19 recovery*, EIGE, 2023, <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/evidence-action-gender-equality-and-gender-mainstreaming-covid-19-recovery#>
18. *Femicide in the Republic of North Macedonia: The state of affairs, the legal framework and the judicial practice*, AIRE Centar, 2023, https://femplatz.org/library/publications/2023-09_femicide-report-nmk-2023-nmk.pdf
19. *Financing for Sustainable Development Report 2023 Financing Sustainable Transformations*, UN Department of Economic and Social Affairs, 2023, <https://developmentfinance.un.org/fsdr2023>
20. *Freedom in the world 2023*, Freedom House, 2023, https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigitalPDF.pdf
21. *Fundamental rights of older people: ensuring access to public services in digital societies*, FRA, 2023, <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/older-people-digital-rights>
22. *Fundamental rights report - 2023 FRA OPINIONS*, FRA, 2023, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-fundamental-rights-report-2023-opinions_en.pdf
23. *Fundamental rights report - 2023*, FRA, 2023, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-fundamental-rights-report-2023_en_1.pdf

24. *Future of Jobs Report 2023 INSIGHT REPORT*, World Economic Forum, 2023, https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf
25. *GEM 2022/23 Women's Entrepreneurship Report: Challenging Bias and Stereotypes*, GEM, 2023, <https://www.gemconsortium.org/reports/womens-entrepreneurship>
26. *Gender equality global report & ranking*, Equileap, 2023, https://equileap.com/wp-content/uploads/2023/03/Equileap_Global_Report_2023.pdf
27. *Gender Equality Index: Measuring progress in the Western Balkans*, EIGE, 2023, <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/gender-equality-index-measuring-progress-western-balkans#>
28. *Gender Pay Gap Report: 2023*, Totally, 2023, https://www.totallygroup.com/application/files/8316/8027/0247/Gender_Pay_Gap_report_2023_FINAL_APPROVED.pdf
29. *Global Gender Gap Report 2023 INSIGHT REPORT*, World Economic Forum, 2023, https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf
30. *Global Rights Index*, International Trade Union Confederation, 2024, <https://www.globalrightsindex.org/en/2023>
31. *Global Sustainable Development Report 2023: Times of crisis, times of change: Science for accelerating transformations to sustainable development*, Group of Scientists appointed by the Secretary-General, UN, 2023, <https://desapublications.un.org/publications/global-sustainable-development-report-2023>
32. *Guidelines for the Implementation of the Principle of Gender Equality in the Workplace*, The Initiative for Economic and Social Rights, 2023, <https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2023/07/Vodic-ENG-2.pdf>
33. *Human rights by design future-proofing human rights protection in the era of AI*, CE Commissioner for Human Rights, 2023, <https://rm.coe.int/follow-up-recommendation-on-the-2019-report-human-rights-by-design-fut/1680ab2279>
34. *Implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, FRA, 2023, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-uncrpd-human-rights-indicators_en.pdf
35. *Improving legal responses to counter femicide in the European Union: Perspectives from victims and professionals*, EIGE, 2023, <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/improving-legal-responses-counter-femicide-european-union-perspectives-victims-and-professionals>
36. *Intersections: the LGBT survey – persons with disabilities analysis*, ILGA, 2023, <https://www.ilga-europe.org/report/intersections-disabilities-diving-into-the-fra-lgbti-il-survey-data/>
37. *Leaving No One Behind in An Ageing World, World Social Report 2023 EXECUTIVE SUMMARY*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2023, <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2023-01/2023-WSR-on-Ageing-web-EX.pdf>
38. *LGBT+ PRIDE 2023*, Ipsos, 2023, <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2023-05/ipsos%20LGBT%2B%20Pride%202023%20Global%20Survey%20Report%20-%20rev.pdf>
39. *MULTIDIMENSIONAL POVERTY INDEX 2023*, UN Development Programme and Oxford Poverty and Human Development Initiative, 2023, <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdp-document/2023mpireportenpdf.pdf>
40. *Nations in transit 2023*, Freedom House, 2023, https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-05/NIT_2023_Digital.pdf
41. *Older people and mental health Preventing the risks of an ageist society in Europe*, Red Social Innovation, 2022, <https://www.redcross.org.rs/media/8446/starje-osobe-i-mentalno-zdravlje.pdf>
42. *Parents of LGBTI+ persons in Europe tell it out*, ENP, 2023, <https://enparents.files.wordpress.com/2021/05/tell-it-out-v11-5-21.pdf>
43. *Policy brief EU's gender action plan III: Halfway there? Observations at the mid-term of the EU gap*, Kvinna till Kvinna Foundation, 2023, <https://kvinnaillkvinna.org/wp-content/uploads/2023/06/The-Kvinna-till-Kvinna-Foundation-EU-GAPIII-mid-term-review.pdf>
44. *Press country profile – Serbia*, European court of human rights, 2023, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/CP_Serbia_ENG
45. *Preventing and combating racism and intolerance within law enforcement agencies Factsheet*, ECRI, 2023, <https://rm.coe.int/preventing-and-combating-racism-and-intolerance-within-law-enforcement/1680ac7542>
46. *Protecting Human Rights Defenders at Risk*, EU Agency for Fundamental Rights (FRA), 2023, <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/human-rights-defenders>
47. *Rainbow index*, ILGA-Europe, 2023, <https://ilga-europe.org/files/uploads/2023/05/rainbow-index-2023.pdf>
48. *Rainbow map and index*, ILGA-Europe, 2023, <https://ilga-europe.org/files/uploads/2023/05/rainbow-map-2023.pdf>
49. *Report following visit to Serbia from 13 to 17 march 2023*, commissioner for human rights CE, 2023, <https://rm.coe.int/report-on-serbia-by-dunja-mijatovic-commissioner-for-human-rights-of-1/1680ac88cc>
50. *Report of the Secretary-General** - Innovation and technological change, and education in the digital age for achieving gender equality and the empowerment of all women and girls*, UN, 2023, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/771/55/PDF/N2277155.pdf?OpenElement>
51. *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review - Serbia*, Human Rights Council, 2023, <https://digitalibrary.un.org/record/4018289#record-files-collapse-header>

52. Republic of Serbia, International Monetary Fund Washington, 2023, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/04/05/serbia-staff-concluding-statement-first-review-under-stand-by-arrangement-2023-article-iv-mission>
53. Serbia 2022 human rights report, The U.S. Department of State, 2023, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/03/415610_SERBIA-2022-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf
54. Serbia 2023 Report, EC, 2023, https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/ec_report_serbia_2023.pdf
55. Social media safety index 2023, GLAAD, 2023, <https://assets.glaad.org/m/7adb1180448da194/original/Social-Media-Safety-Index-2023.pdf>
56. Special Eurobarometer–Discrimination in the European Union, 2023, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2972>
57. State of democracy, human rights and the rule of law, Report of the Secretary General, 2023, <https://rm.coe.int/secretary-general-report-2023/1680ab2226>
58. State of the World's Fathers 2023 Centering Care in a World in Crisis, Equimundo, 2023, <https://www.equimundo.org/wp-content/uploads/2023/07/State-of-the-Worlds-Fathers-2023.pdf>
59. The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women and its Optional Protocol, UN High Commissioner for Human Rights, 2023, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/OHCHR-IPU-CEDAW-Handbook-revised-edition.pdf>
60. The dark side of digitalization: Technology-facilitated violence against women in Eastern Europe and Central Asia, UN Women, 2023, https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-11/research-tf-vaw_full-report_28-november.pdf
61. The Global Risks Report 2023 18th Edition INSIGHT REPORT, World Economic Forum, 2023, https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf
62. The ongoing journey to commitment and transformation Digital health in the WHO European Region 2023, WHO, 2023, https://cdn.who.int/media/docs/librariesprovider2/data-and-evidence/english-ddh-260823_7amcet.pdf?sfvrsn=4c674522_2&download=true
63. The paths to equal: Twin indices on women's empowerment and gender equality, UN Women, 2023, <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-07/the-paths-to-equal-twin-indices-on-womens-empowerment-and-gender-equality-en.pdf>
64. The state of the world's children 2023 For Every Child, UNICEF, 2023, <https://www.unicef.org/media/108161/file/SOWC-2023-full-report-English.pdf>
65. The value of essential work World Employment and Social Outlook 2023, ILO, 2023, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--dgreports/--dcomm/--publ/documents/publication/wcms_871016.pdf
66. The World Happiness Report 2023, UN, 2023, <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2023/WHR+23.pdf>
67. UN Human Rights Appeal 2023, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2023, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-01/United-Nations-Human-Rights-Appeal-2023.pdf>
68. Understanding intimate partner femicide in the European Union The essential need for administrative data collection, EIGE, 2023, <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/understanding-intimate-partner-femicide-european-union-essential-need-administrative-data-collection>
69. United Nations Human Rights Report 2022, Office of the UN High Commissioner for Human Rights, 2023, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/ohchr-reports/ohchr-report-2022.pdf>
70. Voices of YOUTH: Gender Equality and Social Cohesion in the Western Balkans, 2023, https://albania.unwomen.org/sites/default/files/2023-09/regional_research_voices_of_youth-gender_equality_and_social_cohesion_in_the_wb_0.pdf
71. White book 2023 - Proposals for improvement of the business environment in Serbia, Prof. Mirosljub Labus and Foreign Investors Council, 2023, <https://fic.org.rs/wp-content/uploads/2023/11/White-Book-2023.pdf>
72. WIDE - Women Integration through Digital Entrepreneurship, WIDE, 2023, https://wideproject.eu/docs/WIDE_PR2_Final-report.pdf
73. Women in politics: 2023, Inter-Parliamentary Union and UN Women, 2023, <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-03/Women-in-politics-2023-en.pdf>
74. Women, business and the law, 2023, The World Bank, 2023, <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/b60c615b-09e7-46e4-84c1-bd5f4ab88903/content>
75. World Cancer Day 2023 AT A GLANCE, European Parliamentary Research Service, 2023, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/739315/EPRS_ATA\(2023\)739315_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/739315/EPRS_ATA(2023)739315_EN.pdf)
76. World development report main messages migrants, refugees, and societies, World Bank Group, 2023, https://reliefweb.int/report/world/world-development-report-2023-migrants-refugees-and-societies-enarruzh?qad_source=1&qclid=EAlaQobChM13fbgI9HkqwMVVpJoCR0RdQv9EAAYASAAEgKRH_D_BwE
77. World economic outlook 2023 A Rocky Recovery, INTERNATIONAL MONETARY FUND, 2023, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/04/11/world-economic-outlook-april-2023>

78. *World Public Sector Report 2023*, UN, 2023, https://desapublications.un.org/publications/world-public-sector-report-2023?_gl=1*vtexm6*_ga*MTY4NjQ1MzZM5OS4xNzA1MzEzMzIx*_ga_TK9BQL5X7Z*MTcwNjE4Mzc5NS4zLjEuMTcwNjE4MzgzOC4wLjAuMA_
79. *World report Serbia 2023*, Human Rights Watch, 2023, <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/serbia/kosovo>
80. *2022 annual report - understanding the state of global LGBTQI+ persecution*, Rainbow railroad, 2023, https://www.rainbowrailroad.org/wp-content/uploads/2023/07/RR_AnnualReport_PRINTJULY2023.pdf
81. *2023 Gender equality and women's empowerment policy*, USAID, 2023, https://www.usaid.gov/sites/default/files/2023-03/2023_Gender%20Policy_508.pdf
82. *2023 GENDER SOCIAL NORMS INDEX (GSNI)*, UNDP, 2023, <https://hdr.undp.org/content/2023-gender-social-norms-index-gsni/#/indicies/GSNI>
83. *2023 Report on gender equality in the EU*, European Commission, 2023, https://commission.europa.eu/system/files/2023-04/annual_report_GE_2023_web_EN.pdf
84. *8 Billion Lives, infinite possibilities; the case for rights and choices*, UNFPA, 2023, <https://www.unfpa.org/sites/default/files/swop23/SWOP2023-ENGLISH-230329-web.pdf>
85. *Израда пројекција сиромаштва на основу потенцијалног утицаја сукоба у Украјини на најугроженије групе у Србији, с посебним освртом на децу*, УНИЦЕФ, 2023, <https://www.unicef.org/serbia/media/23351/file/izrada%20projekcija%20siroma%C5%A1tva%20na%20osnovu%20potencijalnog%20uticaja%20sukoba%20u%20UA%20na%20najugro%C5%BEenije%20grupe%20u%20Srbiji,%20s%20posebnim%20osvrtom%20na%20decu.pdf>
86. *Као да смо животиње*, Human Rights Watch, 2023, https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2023/05/croatia0523%20summary%20recs%20cro_0.pdf
87. *Карактеристике и превенција случајева фемцида–суицида почињених ватреним оружјем у интимном партнерском односу*, УНДП, 2023, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskqke326/files/2023-04/Istrazivanje%20femicid-suicid%20rs%20web.pdf>
88. *Неједнакости у животу адолесцената у Србији*, УНИЦЕФ, 2023, <https://serbia.un.org/sites/default/files/2023-11/Nejednakosti%20u%20C5%BEivotu%20adolescenaata%20u%20Srbiji.pdf>
89. *Разоткривање неравноправности у радном окружењу у Босни и Херцеговини*, АИРЕ Центар и УНДП, 2023, <https://www.undp.org/bs/bosnia-herzegovina/publications/razotkrivanje-neravnopravnosti-u-radnom-okruzenju-u-bosni-i-herzegovini>

Домаћи извори

90. *Алтернативни извештај о положају и потребама младих у Републици Србији 2023*, КОМС, 2023, <https://koms.rs/wp-content/uploads/2023/08/Alternativni-Izvestaj-2023-Finalna-verzija-Aug7.pdf>
91. *Анализа медија Препознавање релевантности и значаја медија*, ЦРТА, 2023, <https://crt.rs/wp-content/uploads/2023/12/Analiza-medija-Prepoznavanje-relevantnosti-i-znacaja-medija-decembar-2023.pdf>
92. *Анализа политика и препоруке за унапређење положаја особа са инвалидитетом на тржишту рада*, Форум младих са инвалидитетом, 2023, <https://www.cilsrbija.org/wp-content/uploads/2023/11/Analiza-politika-i-preporuke-za-unapredjenje-polozaia-osoba-sa-invaliditetom-na-trzistu-rada.pdf>
93. *Анализа усклађености јавних политика са стандардима људских права особа са инвалидитетом и законским оквиром у Републици Србији*, МДРИ, 2023, https://www.mdri-s.org/public/documents/upload/Analiza%20-%20Dijalog%20promena_final.pdf
94. *Безбедност младих: смањење ризика кроз подизање свести*, ЦеСИД, 2023, <http://www.cesid.rs/istrazivanja/vrsnjacko-nasilje-kao-najucesaliji-bezbednosni-rizik-za-mlade-u-srbiji/?fbclid=IwAR2toac7HDnMYeJRUoz7CsK2d7sJAZk2xiwK3F2ZBYoDErudzzGBEIMRaPY>
95. *Водич за примену процене утицаја прописа и јавних политика на социоекономски најугроженије грађане и грађанке*, А11, 2023, https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2023/12/zve%20A11taji/Vodic%20btd.pdf?_t=1676297934
96. *Говор мржње није слобода говора. Да се зна*, 2023, <https://dasezna.lgbt/wp-content/uploads/2023/04/GOVOR-MRZNJE-NIJE-SLOBODA-GOVORA-3.pdf>
97. *Годишњи извештај о дечјим браковима у Србији за 2022. годину*, Праксис, 2022, https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Godisnji_izve%C5%A1taj_o_decjim_brakovima_2022.pdf
98. *Девојке имају реч*, Академија женског лидерства, 2023, <https://inspiringgirls.rs/wp-content/uploads/2024/02/Istrazivanje-DEVOJKE-IMAJU-REC-2023.pdf>
99. *Демографски изазови у Србији и на простору отвореног балкана*, Маме су закон, 2023, <https://drive.google.com/drive/folders/1XeZhBq3iDJsibpHdSo7Ae-CwDcsgUA9Z>

100. *Деца у систему социјалне заштите 2022.*, Републички завод за социјалну заштиту, 2023, <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2587/deca-u-ssz-2022-final-2672023.pdf>
101. *Жене у Медијима, Иницијатива за мирне промене ПЦи*, 2023, https://peacefulchange.org/wp-content/uploads/2023/03/serbia_sr.pdf
102. *Извештај о остваривању родне равноправности у Републици Србији за 2022. годину*, Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог, 2023, <https://www.minijmpdd.gov.rs/doc/izvestaji/izvestaj-o-ostvarivanju-rodne-ravnopravnosti-uRSza2022.godinu.pdf>
103. *Извештај о људским правима младих у Републици Србији у 2022. години*, Београдски центар за људска права, 2023, <https://www.bgcentar.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/izvestaj-o-ljudskim-pravima-mladih-u-republici-srbiji-u-2022-godini-3.pdf>
104. *Извештај о напретку у остваривању Циљева одрживог развоја до 2030 године у Републици Србији*, Републички завод за статистику, 2023, <https://sdg.indikator.rs/media/1621/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji-2022.pdf>
105. *Извештај о правима жена и родној равноправности у Србији за 2021. и 2022. годину*, Косана Бекер, Биљана Јањић, 2023, https://serbia.un.org/sites/default/files/2023-06/2023-05-30_PreneraZena_2021_2022_SR.pdf
106. *Извештај о стању права детета у Републици Србији 2017–2023.*, АСТРА, 2023, <https://drive.google.com/file/d/1Te5CwrgidVTZThAF7iq2cwGuNxt4utJF/view>
107. *Извештај о услугама социјалне заштите на локалном нивоу које пружају лиценцирани пружаоци услуга у 2022. години*, Републички завод за социјалну заштиту, 2023, <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2638/izvestaj-o-uslugama-socijalne-zastite-na-lokalnom-nivou-koje-pruzaju-licencirani-pruzaoци-usluga-u-2022.pdf>
108. *Индекс одрживости ОЦД 2022*, Национална коалиција за децентрализацију, 2023, <https://nkd.rs/wp-content/uploads/2023/10/index-2022.pdf>
109. *Институционални барометар 3.0*, ПрЕУговор, 2023, <https://www.preugovor.org/institucionalni-barometri/1791/institucionalni-barometar-30.shtml>
110. *Инциденција и морталитет од дијабетеса у Србији*, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”, 2022, <https://www.batut.org.rs/download/publikacije/IncidencijaI mortalitetOdDijabetesaUSrbiji2022.pdf>
111. *Истраживање о ромским домаћинствима у неформалним насељима*, Центар за интеграцију младих, 2023, <https://cim.org.rs/wp-content/uploads/2023/04/Srpski-Istrazivanje-u-neformalnim-naseljima.pdf>
112. *Истраживање о навикама особа са дијабетесом*, ПРСТ, 2023, <https://prst.org.rs/prst-istrazivanje/>
113. *Истраживање о ставовима деце и младих о заштити животне средине “Моје право на будућност”*, Пријатељи деце Србије, 2023, <https://priateljidece.org/wp-content/uploads/2023/06/Istrazivanje-o-stavovima-dece-i-mladih-o-zastiti-zivotne-sredine--Moje-pravo-na-buducnost.pdf>
114. *Истраживање о статусу и квалитету третмана деце у сукобу са законом у Србији*, Републички завод за социјалну заштиту, 2023, <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2466/rec-report-1.pdf>
115. *Истраживање тржишта рада на пројекту „Посао по мери: Економско оснаживање особа са инвалидитетом”*, Форум младих са инвалидитетом, 2023, <https://fmi.rs/wp-content/uploads/2023/07/Istrazivanje-trzista-rada.pdf>
116. *Јавно мњење грађана у региону Београд*, Демостат, 2022, [https://demostat.rs/upload/Prezentacija%20Demostat%20za%2027122022%20cela%20%20\(1\).pdf](https://demostat.rs/upload/Prezentacija%20Demostat%20za%2027122022%20cela%20%20(1).pdf)
117. *Кад институције закажу остаје тишина - Анализа институционалног одговора на пријаве насиља које су претходиле фемцидима [2017-2018]*, Аутономни женски центар, Београд, 2022, https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2022/Kad_institucije_zakazu_ostaje_tisina.pdf
118. *Квалитет затворског живота у Републици Србији*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања Београд, 2023, <chrome-extension://efaidnbnmnbbpcapocglclefndmkaj/https>
119. *Књига препорука националног конвента о Европској унији*, Национални конвент о Европској унији, 2023, <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/nkeu-knjiga-preporuka-nacionalnog-konventa-o-eu-2023-sazetak.pdf>
120. *Локални институционални барометар*, ПрЕУговор, 2023, <https://www.preugovor.org/institucionalni-barometri/1797/Lokalni-institucionalni-barometar.shtml>
121. *Људска права у Србији 2022 право, пракса и међународни стандарди људских права*, Београдски центар за људска права, 2023, <https://www.bgcentar.org.rs/wp-content/uploads/2023/03/Ljudska-prava-u-Srbiji-2022-web-2.pdf>
122. *Мапирање лица у ризику од апатридије у Србији*, Прахис, 2023, https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Mapiranje_lica_u_riziku_od_apatridije_u_Srbiji_ANALIZA.pdf
123. *Мере активне политике запошљавања из угла жена 45+*, Жене на прекретници, Професорка Економског факултета Јелена Жарковић, 2023, <https://www.zenenaprekretnici.org/publikacije/>
124. *Мит о четири зида – истраживање о породичном животу ЛГБТИQ+ особа*, ИДЕАС, 2023, <https://ideje.rs/wp-content/uploads/2023/05/Mit-o-cetiri-zida.pdf>

125. *Млади за мир и безбедност: Анализа УН Агенде у контексту Србији*, Мисија ОЕБС-а у Србији, 2023, <https://koms.rs/wp-content/uploads/2023/11/Mladi-za-mir-i-bezbednost-Analiza-UN-Agende-u-kontekstu-Srbije.pdf>
126. *Мониторинг извештај АНЕМ-а за септембар 2023. године о слободи изражавања, старим и новим прописима и анализом СЛАПП тужби*, Стручни мониторинг тим АНЕМ-а, 2023, <https://bezbedni-novinari.mpanel.app/storage/files/documents/2023-09-anem-monitoring.pdf>
127. *Насилје род и помоз Бог, Да се зна*, 2023, <https://dasezna.lgbt/wp-content/uploads/2023/11/Nasilje-rod-i-pomoz-Bog-Analiza-antirodnog-diskursa-u-Republici-Srbiji-2.pdf>
128. *Национална студија о ставовима о браку, породици и репродуктивном здрављу, као и сексуалном понашању и узнемиравању средњошколаца у Републици Србији*, Министарство за бригу о породици и демографију, 2023, <https://www.minbpd.gov.rs/wp-content/uploads/2023/08/nacionalno-istrazivanje-sg-final.pdf>
129. *Ново лице жене са села, ЦДОП-мрежа Језгро*, 2023, <https://cdop.rs/wp-content/uploads/2023/08/NOVO-LICE-BROSURA.pdf>
130. *Од неплаћеног до плаћеног и видљивог женског рада*, Академија женског предузетништва, 2023, <https://ewa.org.rs/download/od-neplacenog-do-placenog-i-vidljivog-zenskog-rada/>
131. *Одјеци рата јачају страхове ставови грађана србије о односима у региону*, Београдски центар за безбедносну политику, 2023, <https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2023/02/Barometer-2023-Serbia-2-Srb.pdf>
132. *Политичка и демократска партиципација жена мигранткиња у Републици Србији*, АТИНА, 2023, http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Politi%C4%8Dka%20i%20demokratska%20participacija%20%C5%BEena%20migrantkinja%20u%20Republici%20Srbiji_0.pdf
133. *Положај ромкиња у Републици Србији - родно засновано насилје, дискриминација, безбедност*, Ромски центар за жене и децу Даје, 2023, <https://romadaje.org/?p=7831>
134. *Поступци за ратне злочине у Србији (2020 - 2021) Кратак преглед резултата праћења суђења Мисије ОЕБС-а у Србији*, Мисија ОЕБС-а у Србији, 2023, <https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/536148.pdf>
135. *Потцењена економија "Жене немају времена да мењају земљу: заузеле су кућним пословима"*, Демократија за развој (Д4Д), <https://bfpe.org/analize-i-publikacije/neplaceni-rad-zena-jedna-od-prepreka-ekonomskom-osnazivanju/>
136. *Права жена и девојчица приликом процедуре индукваног побачаја*, БГ Центар за људска права, 2023, https://www.bgcentar.org.rs/wp-content/uploads/2023/11/ANALIZA_Prava-zena-i-devojicica-prilikom-procedure-indukovanog-pobacaja.pdf
137. *Право на азил у Републици Србији 2022*, БГ центар за људска права, 2023, <https://www.bgcentar.org.rs/wp-content/uploads/2023/02/Pravo-na-azil-u-RS-2022-NBS.pdf>
138. *Превенција и елиминација дечјих бракова и економско оснаживање Ромкиња на локалном нивоу у Србији – анализа*, Праксис, 2023, https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Prevencija_i_elimincija_decjih_brakova-Analiza.pdf
139. *Предузетништво жена у Србији – десет година касније*, СеЦонС, 2023, <https://secons.net/wp-content/uploads/2023/06/UN-Women-Profi-preduzetnica-SRB-web.pdf>
140. *Преуговор аларм: извештај о напретку србије у кластеру 1*, ПрЕУговор, 2023, <https://www.preugovor.org/Alarm-izvestaji/1809/izvestaj-koalicije-prEUgovor-o-napretku-Srbije-u-shtml>
141. *Пријава пребивалишта за маргинализоване грађане – право и пракса*, Прахис, 2023, http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Prijava%20prebivali%C5%A1ta%20za%20marginalizovane%20gra%C4%91ane%20-%20pravo%20i%20praksa.pdf
142. *Пријавиш. И ништа..Да се зна*, 2024, <https://dasezna.lgbt/wp-content/uploads/2024/01/FINAL-SRB-PRIJAVIS-I-NISTA.pdf>
143. *Приручник за рад с младима: Ментално здравље, социјална добробит и здраве навике младих*, Сара Дојчиновић Јана Димоски и други, 2023, <https://psychosocialinnovation.net/wp-content/uploads/2023/12/Mentalno-zdravlje-socijalna-dobrobit-i-zdrave-navike-mladih-Prirucnik.pdf>
144. *Пристап услугама дуготрајне неге у Србији*, Црвени крст Србије, 2022, <https://secons.net/wp-content/uploads/2023/03/Pristup-uslugama-dugotrajne-nege-u-Srbiji-studija.pdf>
145. *Резултати истраживања о доступности бањских услуга особама са инвалидитетом у РС*, Савез за приступачност Србије, 2023, https://saps.rs/preuzimanja/Dostupnost%20banjskih%20usluga%20osobama%20sa%20invaliditetom%20u%20Republici%20Srbiji_2023.pdf
146. *Резултати Пописа становништва, домаћинства и станова 2022*, Републички завод за статистику, 2022, <https://popis2022.stat.gov.rs/5-vestisaopstenja/news-events/20230616-st/?a=0&s=0>
147. *Реформска агенда коалиције прЕУговор за 2023. годину*, Коалиција прЕУговор, 2023, <https://preugovor.org/Reformske-agende/1785/Reformska-agenda-koalicije-prEUgovor-za-2023.shtml>
148. *Сива књига*, НАЛЕД, 2023, <https://naled.rs/siva-knjiga>

149. Слобода окупљања у Србији и дигиталне технологије препреке и перспектива, Комитет правника за људска права – ЈУКОМ, 2023, <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2023/07/SLOBODA-OKUPLJANJA-U-SRBIJI-I-DIGITALNE-TEHNOLOGIJE.pdf>
150. Смањење сиромаштва кроз одрживу пољопривреду у Србији, Дарија Шајин, Одрживи развој за све, 2023, <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/fcd-sdgs4all-analiza-darija-sajin-smanjenje-siromastva-kroz-odrzivu-polooprivredu-with-summary.pdf>
151. Смернице за посредовање у запошљавању жртава насиља у породици, Горјана Мирчић Чалуковић, Више јавно тужилаштво у Београду Милица Љубичић, Друго основно јавно тужилаштво у Београду др Тања Игњатовић, Аутономни женски центар, 2023, https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-nasilje/Smernice_za_posredovanje_u_zaposljavanju.pdf
152. Смернице младих за њихово укључивање у заштиту животне средине – нацрт, Пријатељи деце Србије, 2023, <https://priateljidece.org/wp-content/uploads/2023/06/Nacrt-Smernica.pdf>
153. Србија 2030 Мало времена, доста изазова: да ли је Србија одредила свој развојни пут?, Фондација Центар за демократију, Центар за високе економске студије, Београдска отворена школа, 2023, <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/sdgs4all-rs-srbija-2030-malo-vremena-dosta-izazova.pdf>
154. Србија: заробљено друштво, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, 2022/2023, <https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/izvestaj%202022.pdf>
155. Трансфобија и хомофобија у Србији 2022, Да се зна., 2023, <https://dasezna.lgbt/wp-content/uploads/2023/11/ZA-STAMPU-SRB.pdf>
156. Укрштена дискриминација жена и девојчица са инвалидитетом и инструменти за њихово оснаживање, Љубинка Ковачевић, Драгица Вујадиновић, Марцо Евола, 2022, <https://www.cilsrbija.org/e-biblioteka/>
157. Унапређење права ЛГБТК+особа кроз правни оквир и закон о истополним заједницама у Србији, ЈУКОМ, 2023, <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2023/12/Advocacy-paper-SRP.pdf>
158. Усамљеност и друштвена изолација код старијих особа– анализа података за Републику Србију, ИДЕАС, 2023, http://ideje.rs/wpcontent/uploads/2023/04/usamljenost_kod_starijih.pdf
159. Финансијска независност мама у Србији: Право на свој динар, Центар за маме, 2023, http://media7.centarzamame.rs/2023/03/Finansijska-nezavisnost-mama-u-Srbiji-rezultati-istrazivanja-za-medije_compressed.pdf
160. Функционисање и рад прихватилишта за жене жртве насиља у Србији Анализа затеченог стања, АТИНА, 2023, <http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Funkcionisanje%20i%20rad%20prihvatili%C5%A1ta%20za%20C5%BEene%20C5%BErtve%20nasilja%20u%20Srbiji%20-%20Analiza%20zate%C4%8Denog%20stanja.pdf>
161. Четврти циклус Универзалног периодичног прегледа, извештај Републике Србије сачињен у складу са ставом 5 анекса резолуције 16/21 Савета за људска права Уједињених Нација, Република Србија, 2023, <https://www.minijmpdd.gov.rs/doc/ljudska-prava/medi-ug-uprizvestajRS-UPR4ciklus-kon.pdf>
162. (Miss)Use of Modern Technology and its Consequences on Human Right sof Refugees, Asylum Seekers and Migrants at Western-Balkan and External EU Borders, IDEAS, 2023, <https://ideje.rs/wp-content/uploads/2023/07/tehnologija-i-ljudska-prava-izbeglica.pdf>
163. Country Report: Serbia, IDEAS, 2023, https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2023/05/AIDA-SR_2022update.pdf
164. Elderly People and Discrimination: Prevention and Reaction, Institute of Criminological and Sociological Research, Vojvodina Bar Association, 2023, https://www.iksi.ac.rs/izdanja/elderly_people_and_discrimination_2023.pdf
165. Fairwork Srbija izveštaj 2023: "(D)ostavljeni na cedilu" Rezime, Центар за истраживање јавних политика, 2023, <https://fairwork.eu/en/ratings/serbia/>
166. Judicial Response to Femicide in the Western Balkans Legal Framework and Judicial Practice, FemPlatz, 2023, https://femplatz.org/library/publications/2023-12_regional-femicide-report-2023-eng.pdf
167. Ngo Praxis' contribution to the European commission's Serbia 2023 annual report, Praxis, 2023, https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/NGO_Praxis_Contribution_to_European_Commissions_Serbia_2023_EU_Annual_Report.pdf
168. Upr youth coalition submission for the universal periodic review of the republic of serbia (4th CYCLE) 43rd session of the UPR Working Group (1–12 May 2023), UPR youth coalition Serbia, 2023, <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2023/03/Privi-alternativni-izvestaj-za-Cetvrti-ciklus-UPR-a-Koalicije-za-mlade.pdf>